KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2005
1

A TARTALOMBÓL:

NYITOTT KÉRDÉSEK A KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN

AZ INFORMATIKUS KÖNYVTÁROSKÉPZÉS HELYZETE ÉS TENDENCIÁI

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG. TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

KÖTELESPÉLDÁNY-SZOLGÁLTATÁS ÉS NEMZETI BIBLIOGRÁFIA

OFFENZÍVÁBAN A SZABAD HOZZÁFÉRÉS?

ÖNKORMÁNYZATI KÖNYVTÁRPOLITIKA OLASZORSZÁGBAN

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- UNANSWERED QUESTIONS IN THE TRAINING IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES
- TRAINING IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES: CURRENT SITUATION AND TENDENCIES, OPPORTUNITIES AND THREATS
- TRADITIONS AND MODERNITY. SOCIAL SCIENCES LIBRARIES IN HUNGARY
  (CONFERENCE HELD ON 4 NOVEMBER 2004 AT THE METROPOLITAN ERVIN SZABÓ LIBRARY CELEBRATING ITS 100TH ANNIVERSARY)
- LEGAL DEPOSIT AND NATIONAL BIBLIOGRAPHIES. AN OVERVIEW OF INTERNATIONAL PRACTICES
- OPEN ACCESS ON THE OFFENSIVE? A REPORT TO THE HOUSE OF COMMONS OF THE UK PARLIAMENT (REVIEW)
- LOCAL LIBRARY POLICIES IN ITALY (REVIEW)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2005/1

ÚJ FOLYAM 15. (51.) ÉVFOLYAM 2005. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 1000,-Ft+15% ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 4000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2005/1

TARTALOM

Abstracts 6

TANULMÁNYOK

Könyvtárosképzés ma, holnap

BÉNYEI Miklós: Nyitott kérdések a könyvtárosképzésben 13

PÁLVÖLGYI Mihály: Az informatikus könyvtárosképzés helyzete és tendenciái. *Veszélyek és lehetőségek* 19

Hagyomány és korszerűség
Társadalomtudományi gyűjtemények Magyarországon

REISZ László: 100 éves a szociológia országos szakkönyvtára
Szabó Ervin szociológiai világbibliográfiájától a világhálón megjelenő szociológiai adatbázisokig 31

LACZKÓ Sándor: A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának Társadalomelméleti Gyűjteménye 39

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MURÁNYI Lajos: Az MTA Könyvtára a humán- és társadalomtudományok szolgálatában 45

SZIRÁKI Zsuzsanna: A regionális tudomány magyarországi könyvtára *(MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs)* 51

MARKELLA Anikó: A Magyar Tudományos Akadémia Egyesített Társadalomtudományi Könyvtára 59

KITEKINTÉS

DIPPOLD Péter: Kötelespéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia *Nemzetközi áttekintés* 63

Offenzívában a szabad hozzáférés? *Széljegyzetek egy brit alsóházi jelentés margójára* (Ism.: Koltay Tibor) 75

ROSENTHAL, Bernard. M.: Megjegyzések az antikvár könyvkereskedés 19. és 20. századi történetéhez. (Töm.: Mohor Jenő) 82

MOHOR Jenő: Önkormányzati könyvtárpolitika Olaszországban. *Szakirodalmi szemle* 89

KÖNYVSZEMLE

A feladatra készülni kell
A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. (Szerk.: Nagy Attila, Péterfi Rita) (Ism.: Éger Veronika) 99

Repertórium a régi magyarországi nyomdák tipográfiai készletéről
V. ECSEDY Judit: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600. (Ism.: Bánfi Szilvia) 103

Egy figyelemre méltó sorozat indulása: A könyves szakképzés füzetei
POGÁNY György: Bibliofilia és könyvművészet; A magyar könyvkereskedelem rövid története (Ism.: Kenyéri Kornélia) 106

A mezőgazdasági tájékoztatás ünnepe (Hasznos könyv egy fontos jubileumról)
Ötven év a magyar agrárágazat információellátásának szolgálatában. Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ története 1952–2002. (Ism.: Éger Veronika) 110

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 113
Könyvtár- és tájékoztatásügy 115
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 138
Munkafolyamatok és szolgáltatások 146
Tájékoztatási rendszerek 175
Vezetés, irányítás 177
Felhasználók és használat 183
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 188
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 196

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

E számunk szerzői és közreműködői:

BÁNFI Szilvia (OSZK, Bp.), BALOGH Anna (Könyvtári Intézet, Bp.) BÉNYEI Miklós (Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár, Debrecen), DIPPOLD Péter (Könyvtári Intézet, Bp.) ÉGER Veronika (könyvtáros, tanár), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője), KENYÉRI Kornélia (a Néprajzi Múzeum Könyvtára, Bp.) KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), LACZKÓ Sándor (SZTE Könyvtár Társadalomtudományi Gyűjtemény, Szeged), MARKELLA Anikó (MTA Egyesített Társadalomtudományi Könyvtár, Bp.) MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), PÁLVÖLGYI Mihály (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és információtudományi Tanszék, Szombathely), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), REISZ László (FSZEK), SZ. NAGY Lajos (Könyvtári Intézet, Bp.), SZÉNÁSZKY Mária (Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtára, Pécs), SZIRÁKI Zsuzsanna (MTA Regionális Kutatások Központ Könyvtára, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

The following two articles by Miklós BÉNYEI and Mihály PÁLVÖLGYI were presented at the conference "Training in library and information sciences: current situation and future opportunities" held on 11 October 2004 at the Metropolitan Ervin Szabó Library.

Unanswered questions in the training in library and information sciences

BÉNYEI, Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. No. 1. pp. 13 –18.

The graduate training in library and information sciences is currently available at 13 training institutions in Hungary. The training is offered both in full-time and part-time mode and in the form of distance education. The approximate number of LIS students is 4,000. Students obtain a university or a college degree diploma when they finish their studies.

As a consequence of the restructuring in compliance with the Bologna process, the system of higher education in Hungary – including the training in librarianship – is facing significant changes. Starting in 2006, the system of higher education will follow a new, linear structure. This means that the current coexistence of colleges and universities will end and a three-level system will be introduced: 1. the three-year, undergraduate programme requiring 180 credits (BA), 2. the two-year, masters degree level programme requiring 120 credits (MA), and the three-year doctoral degree programme (PhD) requiring 180 credits.

From 2006, the number of subjects available within the undergraduate programme will be radically reduced. New fields of studies and study programmes will be de-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fined. Within the individual programmes, the same core training will be provided. In the first draft of the new law on higher education, the graduate training in LIS was not distinguished as an independent programme. Prominent figures of the training in librarianship and of the library field then decided to lobby jointly for the independence of the programme. Their arguments were accepted, but the next step was to range LIS under the Hungarian language and linguistics study programme. The professional associations, the training institutes and the library department of the Ministry of Cultural Heritage then launched a new offensive to achieve that the LIS programme was included in the multidisciplinary social sciences field. The decree coming into force in August 2004 (252/2004) already reflects this achievement, showing the training in LIS as a BA degree level programme to which post-secondary students can enrol directly.

This is how the independence of the training in librarianship was saved. Nevertheless, a few problems still remain to be solved: e.g. the decree does not provide for the questions of full-time, part-time, evening courses and distance education. The current system allowing for students to follow in parallel another programme in addition to library sciences may not be maintained. Completing one programme only would be considered as a setback, however, one advantage could be that the credits related to core subjects would be extended, making possible a more in-depth acquisition of basic professional competencies. Another advantage of the new system is that each programme of the field can be completed with teacher's training, allowing for a teaching librarian MA programme.

After the decree came into force, the experts involved in the training in LIS started to elaborate the requirements related to the training and the degrees that will be offered.

Training in library and information sciences: current situation and tendencies, opportunities and threats

PÁLVÖLGYI, Mihály

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 19 – 29.

The author examines the tasks of the training in library and information sciences from five points of view:

1) in the strategic context: the training in library and information sciences needs to find its place in the system of local, regional, national and European strategies related to information society.
2) in terms of structure and content: the training in library and information sciences has become part of an interdisciplinary field, the core programmes of which (informatics, communication, general management) can be advantageously combined with the training. The convergence with other subjects needs to be reflected in the curriculum. The training objective has to be defined as it is stated in the decree 129/2001, the degree requirements need to follow the requirements of the Hungarian Accreditation Committee. It needs to be clarified how the disadvantages of the one-discipline qualification can be balanced. The relationship between undergraduate and masters degree levels needs to be elaborated.
3) in terms of cooperation of teaching staff and organisations: on the one hand, the conditions for collaboration between teachers, library schools, students, the Ministry of Cultural Heritage, the Library Institute, the professional associations and libraries need to be examined. On the other hand, the participation of teachers and students in international cooperative fora (EUCLID, BOBCATSSS) and in grant and exchange programmes (Fulbright, ERASMUS) needs to be encouraged.
4) as far as research is concerned, clear research objectives, strategies and priorities need to be defined together with mechanisms for stimulating the participation in research.
5) the minimum requirements as well as the development concepts of the infrastructure necessary for successful operation need to be elaborated.

~

Traditions and modernity. Social sciences libraries in Hungary. Conference held on 4 November 2004 at the Metropolitan Ervin Szabó Library celebrating its 100th anniversary

The 100th anniversary of the special library of sociology. From the world bibliography of Ervin Szabó to the online sociological databases.

REISZ, László

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 31 – 37.

The Metropolitan Ervin Szabó Library has a rich professional history both as a metropolitan public library, and as a national special library in social sciences. Ervin Szabó, its founder and first director, was an internationally outstanding figure of the social and library sciences of his time. His level of professionalism and his innovative spirit had been decisive in the development of the li-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

brary and continue to influence the library's image today.

The sociological collection of the library was created in 1973 with the two-fold objective of cataloguing both the professional literature of the past and the contemporary Hungarian sociological literature. The current literature has been catalogued since 1972. The automated cataloguing started in 1987. The latest development, dating of February 2004, is an online database of approximately 110 000 entries called "SzocioWeb" that can be accessed free of charge by all users.

As part of the retrospective conversion, some important works were accomplished, among others the publication of the five-volume Hungarian Bibliography of the History of Sociology, containing the bibliographical data of social sciences publications between 1900 – 1929.

The retrospective cataloguing of Hungarian social sciences literature is going on in the Digital Social Sciences Archive. This is a full-text database aiming to collect selected monographies and periodical publications in social sciences and related disciplines between 1848 and 1948 in pdf format. This conversion method ensures that the original format and layout of the texts – in the case of books, usually the first edition – is maintained. It is expected that 550 – 600 books will be digitised, with 120,000 – 130,000 pages in total. Periodicals will include *The 20th century; Freethought* (1911 – 1918), the official journal of the Hungarian Freethought Association; *Hungarian Social Sciences Review* (1908 – 1914); *Women and Society* (1907-1913), the official journal of the Hungarian Feminist Association; *Social Sciences* (1921 – 1942) and *Social Review* (1931 – 1933). The Hungarian Digital Social Sciences Archive also constitutes an excellent educational resource.

The Social Theory and Contemporary History Collection of Szeged University Library

LACZKÓ, Sándor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 39 – 44.

The collection was created in 1985 by the teaching staff of the Faculty of Humanities of Szeged University with the objective of collecting social theory and political history literature related to the 20th century history of Hungary and Central and South-Eastern Europe. The collection interest included emigré and samizdat publications, manuscripts, translations in manuscript, research literature. Between 1985 and 1989, this was the only collection where students could legally access samizdat and emigré literature.

During the political and economic transition period, the profile of the collection underwent a few changes. Priority was given to the 20th century history and contemporary social theory of Central and South-Eastern Europe, with a special focus on nationality / minority issues. The collection has a two-fold function: it supports the professional education in Regional History and Minority Studies at Szeged University and also constitutes a valuable resource for research.

Since 1994, the collection has been functioning as a special collection of Szeged University Library and is open to the general public too. It contains 8,500 documents, most of which are unavailable in print publishing, Hungarian periodicals published abroad, minorities-related journals, and other scholarly and cultural journals in English, Serbian, Croatian, Romanian and German languages. The collection is covered by the online catalogue of the university library. The homepage of the collection (http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar) offers access to the databases, bibliographies as well as the full text of studies and articles published by the library.

The new library of Szeged University was opened in December 2004. The new location, as well as the integration into the new structure hopefully holds new opportunities of development and cooperation for the special library of Social Theory and Contemporary History.

The Library of the Hungarian Academy of Sciences supporting research in humanities and social sciences

MURÁNYI, Lajos

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 45 – 50.

The Library of Hungarian Academy of Sciences was founded in 1826 and was opened to scholars in 1844. Its collections interests are literature and linguistics, classical studies, oriental studies, science policy and history of science. The holdings include over 2,000,000 documents of all types. The collection development is ensured mainly by donations and exchanges, and occasionally by purchasing. From 1949 to 1994, the library was functioning as the central library for the network of research institutes run by the Academy of Sciences.

Since the 1960s, the library has been publishing a number of reference works. *Research and Development* included 868 reviews, 53,000 bibliographic records, 2,082 articles published between 1961 and 1994. *HungInfo, Hungarian Social Sciences and Humanities, Contents of Periodicals* was published from 1986 to 1989. *Analecta*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Linguistica, a reference journal of linguistics was edited at the library between 1976 and 1992.

A few reference works were published in international cooperation, e.g. in the framework of the International Social Sciences Information System (1976 – 1990) and the European Cooperation on Social Sciences Information and Documentation (ECSSID) coordinated by the Vienna Centre. Within this latter programme, publications on current researches were issued and the ECSSID Bulletin was edited at the library.

The library played an important role in the computerised reference services of the 1980s: they were providing information retrieved from ISI, SCI, SSCI, and the Arts and Humanities Citation Index. At the moment, the library has access to these services within the Electronic Information Services programme run by the Ministry of Education in Hungary. The Library is participating in other consortia for accessing electronic services such as Periodical Contents Index, Literature Online, European Sources Online by Proquest, Biographical Resources Index and EBSCOhost. A digitisation programme was also launched out of external funding. A so far unpublished bibliography of Hungarian writer's biographies and works (compiled by Pál Gyulás) has recently been made accessible in electronic form and the official documents of the Hungarian Academy of Sciences are being digitised as well.

The special library for Regional Studies in Hungary

SZIRÁKI, Zsuzsa

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 51 – 58.

The Transdanubian Research Centre in Pécs was founded in 1943 and has been integrated in the network of research institutes of the Hungarian Academy of Sciences since 1955. Its original mission was to carry out research related to geography, economy, ethnography and history. The library of the institute inherited the collection of the related department of Pécs university.

In the 1970s, multidisciplinary research started which resulted in an enhanced role of the library. Its collection interest was enlarged and started to include literature in economy, public administration, law, sociology etc. In 1983, the Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences was founded as a network of institutes of complex social science researches. Its main strategic objectives are the interdisciplinary research of long term national and international processes of regional and urban development and their systems of institutions, as well as support to decision making concerning regional development in Hungary. The core library of the Centre for Regional Studies is the library of the Transdanubian Research Centre. In our days, the library's collection interest focuses on economic and societal development and social sciences works related to research methodologies. The collection contains 43,000 items, including monographies, periodicals, maps, grey literature. 75% of the library's budget is spent on journal subscriptions (currently 42 foreign periodicals can be consulted). Since 2001, cataloguing has been carried out in the TinLib integrated library system.

The United Social Sciences Library of the Hungarian Academy of Sciences

MARKELLA, Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 59 – 62.

The youngest social sciences library in Hungary was founded five years ago with the merging of libraries of three research institutes of the Academy of Sciences. Before 1994, the Hungarian Academy of Sciences operated a network of research institutes with a corresponding network of 40 research libraries of special profiles, offering limited public access. The network system was ended by the law on the Academy of Sciences in 1994. As a result of this measure, the research libraries have remained without professional supervision and support. They are also at a disadvantage due to their status: they do not belong to the category of "libraries open to all" defined by the library law of 1997, consequently do not benefit from central funding for library development.

In 1999, three research institutes of the Academy of Sciences (the Institute of Political Sciences, the Institute of Sociology, and the Institute for World Economics) moved to the same location. The united library was created by the merging of the holdings of the three individual libraries of these institutes. The united library started to operate with a collection of 150,000 volumes and 8 staff relocated from the previous libraries. Most of the difficulties of the merging arose from the differences as far as the level of cataloguing, the depth of cataloguing, the applied indexing system, the expectations of the library users (researchers), the scope of library services and the work processes within the three libraries.

Following the organisational changes, the united collection was established. Double copies were filtered and some volumes were cancelled. In 2001, more changes followed in the library. The Institute for Minority Studies was created that took some space from the library's pe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

riodicals reading room as well as from the offices of library staff.

The core mission of the library is the support to research carried out at the institutes. Its primary users are researchers from the four institutes served by the library, but the library is open for scientists from other institutes as well. A few obstacles hinder the collection development: the library does not have an own budget and there is no separate budget for library purposes within the budgets of the four institutes either, so the institutes' financial contributions are uneven. The library staff is planning to convert the collection catalogued in TINLIB into HUNTÉKA, a Hungarian integrated library system. Due to the lack of third party funding, retrospective conversion is progressing slowly. A long term plan is being elaborated for the setting up of a virtual catalogue covering other social sciences collections of the Academy.

FROM ABROAD

DIPPOLD, Péter: Legal deposit and national bibliographies. An overview of international practices

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 63 – 74.

Legal deposit regulations are of primary importance from the point of view of keeping a national published archive. The legal deposit of print documents goes back to a long history, its regulation does not create problems today. But the legislation of the deposit of electronic publications raises a new challenge. Including digital publications into the legal deposit system is one of the tasks of utmost importance for the national bibliographical agencies and offices.

The overview focuses on the presentation of the legal deposit practice of the United Kingdom. The British regulation can be exemplary for Hungary in many respects. During the long preparatory negotiations, all parties concerned were brought together and the regulation turned out to be satisfactory from the point of view of the publishers' interests too.

The regulation was elaborated in accordance with copyright rules. However, the deposit and storage of online databases and websites remain to be solved. A few other national and international projects are also described, namely NEDLIB, EPPP, PANDORA and TEL.

Open Access on the offensive? A report to the House of Commons of the United Kingdom Parliament. (Reviewed by KOLTAY, Tibor)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 75 – 81.

The 10th report (2003) of the Science and Technology Committee of the House of Commons of the UK parliament contains a number of positive elements in connection with the political support to expanding access to scientific information. As the report states, due to the serious constraints on library budgets, libraries are cancelling their journal subscriptions. As a consequence, publishers suffer revenue loss, while library users' unrestricted access to information is jeopardised too. It is a common interest to keep the costs at an affordable level, based on an agreement acceptable for all players of the scientific information market. Free of charge access leads to a more effective use of scientific literature and enhances the return on public money invested in research. Similar conclusions can be found in the Action Plan of the World Summit on the Information Society that draws the attention to the initiatives facilitating access to scientific literature by affordable subscription prices, or by open access journals and books, as well as open access archives. Electronic-only publishing, differentiated price models as well as open access initiatives are strongly recommended by WSIS.

ROSENTHAL, Bernard M.: A few aspects of the antiquarian bookselling of the 19th and 20th centuries.
(Summary by MOHOR, Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. nNo. 1. pp. 82 – 88.

Local library policies in Italy. Review
(Reviewed by MOHOR, Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 89 – 97.

Local governments in Italy have published their principles of library policy in 2003. The policy was discussed at the 4th national library conference in Florence. The review presents the policy document itself and the reaction that it produced in the library field. For the better understanding of the policy by Hungarian readers, the review provides a summary on the system and current situation of Italian libraries.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BOOK REVIEWS

NAGY Attila – PÉTERFI Rita (eds.): Public Libraries and the Cultural Integration of Gypsies in Hungary.
(Summary by ÉGER, Veronika)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 99 – 103.

ECSEDY, V. Judit: Characters and Images used by old Hungarian printers (1473–1600)
(Summary by BÁNFI, Szilvia)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 103 – 105.

POGÁNY, György: Bibliophilia and the art of books; POGÁNY, György: A brief history of Hungarian book trade.
(Summary by KENYÉRI, Kornélia)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 106 – 110.

50 years in the information services of the Hungarian agricultural sector. The history of the National Agricultural Library and Documentation Center 1952 – 2002.
(Summary by ÉGER, Veronika)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 110 – 112.

ABSTRACTS

From foreign library and information science journals ()

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 1. pp. 113 – 203.

Leonardo da Vinci – Budapesten

Budapest látja vendégül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a Hoepli Kiadó 1894-1904-es Leonardo da Vinci „Codex Atlanticus" c. nemzetközi kiállítását.

A látogatóknak lehetőségük nyílik megtekinteni a Hoepli-féle Codex Atlanticus kiadás több mint 60 eredeti, az Accademia Nazionale dei Lincei levéltárából származó táblaképét, valamint a Vinci-i Leonardo Múzeum és a Boldetti történelmi gyűjtemény anyagát képező különböző gépmodelleket. A tárlat elsődleges célja Leonardo leghíresebb kódexei egyikének bemutatása, melyet az 1500-as évek második felében Pompeo Leoni szobrász a szétszóródott lapokból gyűjtött össze egy nagy albumba.

A táblaképek Leonardo kutatásainak és kísérleteinek széles skáláját mutatják be. Ezeken kívül betekintést nyerhetünk Leonardo matematikai, nyelvészeti tanulmányaiba, irodalmi munkásságába is.

A kiállítás 2005. március 18-a és május 29-e között látogatható a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

21. IRA Világkongresszus

Budapest, 2006. augusztus 7-10.

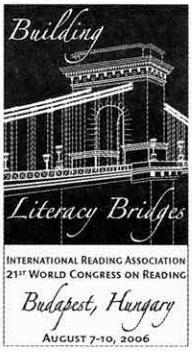

Témák

1. A kulturális sokszínűség kezelése (kisebbségek, többnyelvű és multikulturális társadalmi közeg, migránsok)
2. Kutatási eredmények
3. Reform mozgalmak (az elszámoltathatóság, a nagyléptékű eredménymérések, az iskolai minőségbiztosítás követelményei, PISA/PIRLS)
4. RWCT: az olvasás és írás tanítása a kritikai gondolkodás fejlesztésének szolgálatában
5. Olvasástanítás (módszertani kérdések és tapasztalatok az óvodai, elemi és középfokú iskolai gyakorlatban, családközpontú olvasásra nevelés)
6. Értékelés az osztálytermi munkában
7. (Gyermek)irodalom, könyvtárak
8. Magyar nyelvű szekció
9. Szabad dolgozatok (az előző témákba be nem sorolható előadások, műhelyek)

Ülésformák

Előadások

Egy-egy ülésre két-három, hasonló témájú írott előadást csoportosít a Program Bizottság. A szerzők előadásuk rövidített változatát adják elő.

Az ülés hossza: 1 ½ óra.

Szimpózium

A javaslattevő szervezi: több előadó rövid beszédet tart egy közös témáról, ezt az előadók és a hallgatóság vitája követi.
Az ülés hossza: 1 ½ óra.

Kerekasztal beszélgetés

Rövid előadás hangzik el egy vagy több előadó lehetséges, ezt szúk körben megvitatják.
Az ülés hossza: 45 perc.

Műhely

A műhely szervezője tevékenységeket olyan tevékenységeket szervez, amelynek során a résztvevők megismerhetnek egy specifikus eljárást, eszközt, módszert. A formális előadás (prezentáció) minimálisra korlátozott.
Az ülés hossza: 45 perc vagy 1 ½ óra.

Poszter

A javaslattevő kiállítható posztert készít, ezen mutatja be tanulmányát, projektjét, kísérletét. Az előadó a poszter mellett áll és az érdeklődőket egyénileg és informális keretek között tájékoztatja anyagáról.
Az ülés hossza: 45 perc

Naptár

2005. március 30.
Felhívás előadás/műhely, stb. javaslatokra
2005. november 30.
Előadásra/műhelyre, stb. jelentkezés határideje
2006. február 10.

Programbizottság visszajelzése a jelentkezés elfogadásáról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nyitott kérdések a könyvtárosképzésben*

BÉNYEI Miklós

Nagy változások előtt áll a magyar felsőoktatás, és ennek következtében a hazai könyvtárosképzés is. Szeretnénk hinni, hogy az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozás, az európai uniós elvárásokhoz igazított mélyreható szerkezeti és financiális reform nemcsak változást jelent, hanem remélhetően igazi korszerűsödést, valódi színvonalemelkedést is.

Szakmánk alig több mint fél évszázados közelmúltjában szinte permanensen, olykor megrázkódtatásoktól, nemegyszer indokolatlan átszervezésektől sújtva formálódott a képzés rendszere és tartalma, de a könyvtárosképzés legendás alakja, *Kovács Máté* professzor erőfeszítései és intenciói nyomán mindig igyekeztünk megfelelni a társadalmi szükségleteknek, igyekeztünk lépést tartani – hol egy kicsit lemaradva, hol közvetlenül az élboly mögé felzárkózva – a könyvtártudomány, újabban a könyvtár- és információtudomány fejlődésével. S már mindannyian emlékezhetünk rá, hogy a 2001-ben közzétett kormányrendelet a bölcsész és egyéb társadalomtudományi szakok képesítési követelményeiről, valamint a hozzá szorosan kapcsolódó, 2002-ben kelt másik kormányrendelet a kreditrendszer általánossá tételéről stabilizálni látszott a helyzetet. Egységes szakelnevezést írt elő (a külföldi, nyugat-európai irányzatokhoz közelítő vagy azokkal megegyező informatikus könyvtáros nevet), ehhez rendelte az alapvetően a szakképzés vezető munkatársai által kidolgozott képesítési követelményeket. Ismét kötelezővé tette a szakpárosítást és lehetővé a többirányú szakválasztást, rendezte a kiegészítő és má-

* Elhangzott 2004. október 11-én a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a „Könyvtárosképzés ma, holnap" c. konferencián.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

soddiplomás képzés feltételeit. Nem korlátozta a szak és a gondozásáért felelős tanszékek szervezeti hovatartozását; ily módon akár a bölcsészet-, akár a természet-, akár a gazdaságtudományi kar keretén belül működhet – hogy csak három példát ragadjunk ki. Mára az informatikus könyvtáros felsőfokú szakképzés intézményi bázisa meglehetősen kiterjedt, a tizenhárom képző helyen a nappali, esti, levelező és távoktatási tagozaton tanuló hallgatók száma feltűnően magas, eléri a négyezer főt.

Eredményeink ismeretében jogosnak mondható azoknak az aggodalma, akik szorongva kérdezik: az ún. bolognai folyamat, a hazai felsőoktatás szinte gyökeres átalakítása, a mostani duális szerkezet helyett a lineáris, többciklusú képzés bevezetése előnyére válik-e a magyarországi könyvtárügynek? Mivel még előtte vagyunk a fordulatnak, öreg hiba lenne jósolgatni, és akár egyértelmű nemmel, vagy akár egyértelmű igennel válaszolni a feltett kérdésre. Néhány probléma felvetése azonban mindenképpen indokolt és célszerű.

Mindenekelőtt a reform lényegét szükséges vázolni. Noha a szélesebb közvélemény az előkészületekről és a részletekről viszonylag kevés információval rendelkezett, azt tudni lehetett, hogy az Európai Felsőoktatási Térség kialakítása, és ezen belül a hazai felsőoktatás strukturális átalakítása 2010-től esedékes (néhány kísérlet kivételével). Azt is közölték a lapok, hogy az oktatási miniszterek tavalyi döntése ezt az időpontot előre hozta 2005-re, azzal, hogy 2006-ban már kizárólag az új képzési struktúrában indítható a tanév. Közben megismerkedhettünk a „lineáris" jelző értelmezésével. Eszerint a felsőoktatás jelenlegi kettőssége, bizonyos fokig párhuzamossága (külön a főiskola, külön az egyetem) megszűnik, és felváltja a háromciklusú képzés, a következő három fokozattal: lesz (illetve néhány szakon máris van) alapképzés (angolosan bachelor szint, BA), mesterképzés (master szak, MA) és doktori (PhD) képzés. Ezeken kívül a felsőoktatás rendszerébe tagolódik a kétéves (négy féléves) felsőfokú szakképzés és számos továbbképző, speciális program, amelyek nyilván létrejönnek majd a mi szakterületünkön is, de egyelőre még nem állnak a gondolkodás középpontjában. Az alapképzés általában hat féléves, és 180 kredit megszerzése kötelező az oklevélhez. Az erre épülő mesterképzés további négy félévet (120 kredittel) igényel. A harmadik szint, a doktori, vagyis a tudományos képzés – amely csak egyetemeken folyhat – három éves (az előírt kreditpontok száma 180). Van néhány kivétel is, például az orvosok, a jogászok és a művészek képzése, és némileg eltér ettől a szisztémától a leendő tanítók és a tanárok felkészítése.

A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy az oktatáspolitikai irányítás a reform keretében megcélozta a rendkívül differenciált szakstruktúra egyszerűsítését, nevezetesen az alapképzési szakok számának drasztikus csökkentését. Ennek érdekében és egyéb, ezúttal mellőzhető megfontolásokból az első ciklusban képzési területeket – rokonítva azokat a tudományterületekhez –, ezeken belül meg képzési ágakat alakítottak ki. Egy-egy képzési ágban közös alapozás történik, azaz egy vagy két féléven át néhány vagy valamennyi tárgyat együtt oktatnak, majd a jogszabályban konkrétan megnevezett alapszakokon folyik tovább a tanítás. Az elképzelést a főiskolai és egyetemi oktatók túlnyomó többsége kezdettől fogva értetlenkedve fogadta, és rosszallásukat csak némileg enyhítette, hogy az alapszakokhoz a sajátos szakmai ismeretek és kompetenciák nyújtására szakirányok csatlakozhatnak, mégpedig az egyes képző intézmények belátása, elhatározása szerint.

Nos, éppen itt, az első ciklus kapcsán vetődött és vetődik fel a majdani felsőfokú könyvtárosképzés első nagy kérdése: hol kapott helyet, megtarthatja-e önállóságát, milyen szakirányok induljanak? Hogy világos legyen, miért szerepel a múlt idejű igealak is, érdemes egy röpke pillantást vetni az elmúlt esztendő igencsak tanulságos fejleményeire.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Alighogy átdolgoztuk a tanterveket, kiszámoltuk a kreditpontokat, és az első évfolyamokon az oktatási kormányzat rendelkezései szerint megindult a munka, tavaly ősszel csaknem a villámcsapás erejével hatott a felröppenő hír: a bolognai egyezmény hazai adaptációja során veszélybe kerülhet a felsőfokú könyvtárosképzés, az informatikus könyvtáros szak, vagy legalábbis a szak önálló léte válik semmissé. A hír váratlanságának magyarázata az információhiányban keresendő: a reform előmunkálatai szűk körben folytak, és a tárgyalásokról csak esetlegesen és erősen megszűrve jutottak el az információk a tanszékekhez, pláne a kívülállókhoz. A közvetítő csatornák bedugulása, illetve a bántóan zavaró zörejek miatt nem igazán értesültek kellő időben a könyvtárosképző tanszékek és a könyvtárügy irányító szervei sem a döntő mozzanatokról, a különféle tervezetekről. 2003 novemberében, egy budapesti szakmai tanácskozáson, ahol éppen a képzés néhány kérdése került terítékre, hangzott el először a vészjelzés: az informatikus könyvtáros szak nem szerepel az alapszakok között, legfeljebb szakirányként emlegetik. Később kiderült, hogy valóban felmerült ez a lehetőség, ám aztán mégiscsak besorolták a szakunkat, de meglepő és nehezen indokolható módon a magyar képzési ágba, alárendelten a magyar szaknak.

Szerencsére a megdöbbenés nem okozott bénultságot. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma könyvtári osztályának vezetője azonnal riadót fújt, tárgyalt a tárca vezetésével is. A minisztertől ígéretet kapott a közbenjárásra, és ő tartotta a szavát, sokat segített a következő hónapok küzdelmeiben. A tanszékek, az Országos Könyvtári Kuratórium, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, valamint az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnöksége leveleket, beadványokat fogalmaztak, gyűjtötték és továbbították az érveket az Oktatási Minisztérium illetékeseihez és a Nemzeti Bologna Bizottsághoz. Hivatkoztunk a könyvtár- és információtudomány interdiszciplináris jellegére, a könyvtáraknak és más információszolgáltató intézményeknek a formálódó tudásalapú társadalomban és a digitális esélyegyenlőség biztosításában betöltött növekvő szerepére, az élethosszig tartó tanulás megvalósulásához való hozzájárulására, a nyugat-európai és az észak-amerikai példákra, a felsőszintű szakképzés iránti nagyfokú érdeklődésre, és azt kértük, hogy az informatikus könyvtáros szak legyen önálló, direkt bemenetű alapszak, amelyre közvetlenül lehet jelentkezni. A multidiszciplinaritás és a magas hallgatói létszám miatt megpendítettük a külön képzési ág gondolatát is. Komoly fenntartásaink voltak ugyanis a „magyar" képzési ágba sorolással szemben. Az imént idézett argumentumok mellett leírtuk, hogy ez alapjaiban tér el a nemzetközi gyakorlattól, vagyis egyáltalán nem eurokonform megoldás. Szóltunk arról a félelmünkről is, hogy e képzési ágra eleve humán érdeklődésű diákok jelentkeznek, akik közül az alapozó képzés után kevesen fogják választani az informatikus könyvtáros szakot, holott a leendő munkahelyeknek, a különféle könyvtáraknak, a vállalati információs központoknak és részlegeknek, az állami és önkormányzati hivataloknak, a médiáknak, az iskoláknak stb. sokféle felkészültségű és érdeklődésű, lehetőleg informatikus-orientáltságú vagy/és szemléletű szakemberekre van szükségük.

Számottevő eredménynek, a könyvtáros szakma közös sikerének tekinthetjük, hogy a döntéshozó testületek és személyek a tárgyalások utolsó szakaszában mégiscsak foglalkoztak a felterjesztéseinkkel, és módosították eredeti álláspontjukat. Az augusztus végén megjelent 252/2004. számú kormányrendelet, amely *„a többciklusú, lineáris felsőoktatási képzési szerkezet bevezetésének egyes szabályairól és az első képzési ciklus indításának feltételeiről"* intézkedik, az informatikus könyvtáros alapszakot a társadalomtudományi képzési területen és a „társadalomismeret" képzési ágon belül tünteti fel, mégpedig olyan szakként, amelyre a felvételi jelentkezés közvetlenül történik. (Talán nem érdektelen felso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rolni, mely szakokkal társítottak minket: kommunikáció és médiatudomány, kulturális antropológia, szociológia, társadalmi tudományok. Vagyis ezekkel kell megtalálnunk az első és második félév közös tantárgyait.) A jogszabály értelmében az alapszak a szabályozott engedélyezési eljárás után bármely főiskolán és egyetemen meghirdethető, elindítható, ahol eddig is folyt könyvtárosképzés.

A rendelet közzétételét követően a NKÖM könyvtári főosztályának és a Könyvtári Intézet oktatási osztályának kezdeményezésére az érintett tanszékek képviselői hozzáláttak a képzési és kimeneti követelmények összeállításához. Messzemenően támaszkodtunk a 129/2001. számú kormányrendelet passzusaira és a nemzetközi tapasztalatokra. A munka gyakorlatilag befejeződött, és – úgy tűnik – konszenzust tudtunk kialakítani. Megállapodtunk jó néhány lehetséges szakirányban is. A szaklétesítési kérelmet közösen nyújtjuk be, a képző intézmények tanácsainak egyetértő nyilatkozatával, továbbá az MKE és az IKSZ támogató szakvéleményével. Bízunk benne, hogy az Oktatási Minisztérium és a Magyar Akkreditációs Bizottság megadja az engedélyt. Ha így történik – és miért ne történne így? – a jövőben is lehet, lesz önálló informatikus könyvtáros szak. S az itt végzők legkorábban 2009-ben folytathatják tanulmányaikat a második, a mester fokozaton. Erről egyébként külön rendelet születik majd, de az új felsőoktatási törvény koncepciója és egyéb dokumentumok alapján valószínűsíthető, hogy a mester szakok számát nemigen korlátozzák, tehát ebben a ciklusban a munkáltatók által régóta szorgalmazott sokirányú specializálódásra nyílik lehetőség. Bízhatunk abban is, hogy a doktori képzés szintén megmaradhat, sőt bővülhet.

Talán nem hamarkodjunk el a megállapítást: kemény harcok árán, de sikerült megmenteni az informatikus könyvtáros szakot, és ami legalább ennyire fontos: sikerült megmenteni annak korszerű, a külföldi, európai trendekhez, normákhoz illeszkedő jellegét. Természetesen ezzel csak elkezdődött a tennivalók sora, még a feladatok sokasága vár ránk, az egész szakmára.

Szembe kell néznünk például azzal a ténnyel, hogy sem a nyári kormányrendeletben, sem a közelesen beterjesztendő felsőoktatási törvény eddig olvasható tervezeteiben nemigen esik szó az esti, levelező és távoktatásról. Annyi bizonyos, hogy a lineáris szerkezetben a kiegészítő képzés értelmét veszti, hiszen ezt pótolja a mesterfokozat. Ugyanakkor a másoddiplomás képzést az új rendszer egésze sugallja, és nyilván jó részét a levelező tagozatra tereli. Mi lesz azonban azokkal, akik még a mostani struktúrában szereznek főiskolai diplomát: hogyan, milyen feltételekkel és főleg meddig folytathatják tanulmányaikat az egyetemi oklevélért, ha 2006-tól – elvileg – semmiféle hagyományos egyetemi képzés nem indítható. Az sem kétséges, hogy a nappali és az egyéb tagozatok követelményei között (ideértve az idegen nyelvből leteendő vizsgákat is) a jelenlegihez hasonlóan nem lehetnek eltérések, amit csakis helyeselhetünk.

Sokakat izgat az a kérdés is, hogy a továbbiakban fenntartható-e a hazai felsőfokú könyvtárosképzés egyik fő erénye, a kétszakosság, vagy meg kell barátkozni az egyszakos képzéssel. Noha direkt állásfoglalást hiába keresnénk, mindegyik idevágó dokumentumból, így a legfrissebb, már említett kormányrendelet szövegéből és mellékleteiből arra lehet következtetni, hogy a reform előkészítői az utóbbiban gondolkodnak. Ezt viszont a mostani állapothoz képest, amely hitünk szerint megfelel a könyvtárak és más információszolgáltató intézmények, részlegek igényeinek, számosan visszalépésnek vélik, véljük. Az az óhaj, felismerés ugyanis, hogy a diplomás könyvtáros rendelkezzen valamely más szakterületen is felsőszintű ismeretekkel, képzettséggel, a hivatás történelmi fejlődésében gyökerezik, és szorosan összefügg a könyvtári tevékenység sokszor idézett interdiszciplináris voltával. Hogy a probléma mennyire nem új keletű, annak bizonyítására engedtessék meg két históriai utalás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szabó Ervin már 1909-ben, tehát csaknem száz évvel ezelőtt azzal érvelt egy belügyminisztériumi leiratra válaszolva, hogy a külföldi tudományos könyvtárakban egyre több jogászt, orvost, technikust, szociológust stb. alkalmaznak. *Kovács Máté* az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején kitartó küzdelmet folytatott azért, hogy az akkori könyvtár szak természettudományi szakokkal is társítható legyen. Ezekkel a törekvésekkel harmonizál a 2001-ben kiadott és még hatályban lévő képesítési kormányrendelet, amely kötelezővé teszi az informatikus könyvtáros szak párosítását, mégpedig bármely tudományegyetemi vagy főiskolai szakkal, levelező képzésre pedig fogadhatunk teológusokat, mérnököket, jogászokat, közgazdászokat, művészeket is; orvos még eddig – legalábbis hozzánk – nem jelentkezett. A kétszakosság előnyei még a fentieken kívül a szilárd tudományos bázis, a szélesebb látókör, és nem utolsósorban a könnyebb elhelyezkedés esélye. Ezek azonban néhány esztendő múltán aligha érvényesülhetnek, hacsak nem tudjuk elérni, hogy az informatikus könyvtáros mesterszakra más alapszakokról is jöhessenek hallgatók. Az erre irányuló munkálatokat egyébként elkezdtük, és mivel szándékunk találkozik más szakok hasonló törekvéseivel, van remény a megvalósulására.

Egyoldalú megközelítése lenne ennek az összetett kérdésnek, ha nem vennénk figyelembe, hogy az egyszakos képzés kedvező vonásokat is tartalmazhat, és ha nem igyekeznénk minél inkább kidomborítani azokat. A jelenlegi, kétszakos főiskolai képzés nyolc féléve alatt a hallgatóknak 180 kreditet kell teljesíteni, tehát az informatikus könyvtáros szakra ennek fele, legjobb esetben (ha valaki itt írja a szakdolgozatot) 95 kredit jut. A lineáris szerkezetben az első ciklus hat féléves lesz, és egyetlen szakon szerzik meg a 180 kreditpontot. Leszámítva a közös alapképzés tantárgyait, továbbá a szabadon választható kurzusokra kötelezően fenntartandó krediteket, a végeredmény – kb. 146–160 kredit – jóval felülmúlja az előző mennyiséget. Vagyis az alapképzésben egyrészt több idő fordítható a közvetlen, az információk összegyűjtésével, kiválogatásával, feltárásával, rendszerezésével és közvetítésével, szolgáltatásával kapcsolatos szakismeretek mélyebb elsajátítására és a kívánatos személyiségjegyek, a kommunikációs készség formálására, másrészt olyan szakirányok szervezhetők, amelyek a majdani munkakörökre direktebb módon készítenek fel. A napokban kidolgozott képzési és kimeneti követelményekben a tanszékek teljes egyetértésével 35–50 kreditet jelöltünk meg a szakirányokra, vagyis az utolsó két félévben lényegében csak a választott specializáció óráit látogatnák a diákok, és a szakdolgozat megírásával foglalkoznának. Mindezzel azt szeretnénk elérni, hogy az első ciklus végén minél jobban képzett információs szakemberek hagyják el a képzőintézmények padjait, minél nagyobb eséllyel lépjenek a munkaerőpiacra, és minél gyorsabban be tudjanak illeszkedni leendő munkahelyük, a fokozatosan információs központokká alakuló vagy máris akként működő könyvtárak, intézmények, részlegek stb. vérkeringésébe. Vagy ha előbb meg akarnak próbálkozni a mesterfokozattal, elegendő legyen ehhez a felkészültségük.

Az idei kormányrendeletnek van egy olyan pozitívuma, amelyet semmiképpen sem szabad elhallgatni. A jogalkotók a „társadalomismeret" képzési ág valamennyi alapszakját ún. tanárképes szaknak nyilvánították, ami azt jelenti, hogy az első ciklus befejezését követően, erre alapozva a megszabott feltételek teljesítése esetén tanári oklevél is szerezhető. (Közbevetőleg megjegyzendő: az új struktúrában tanári diploma kizárólag a második ciklus elvégzése után kapható.) Ezzel megteremtődött a jogi alapja egy régi álom valóra váltásának: könyvtáros-tanár mesterszak is létesíthető, mégpedig a többi tanár szakkal egyenértékű módon. És ezáltal egyenes úton garantálható a közoktatási törvénynek az iskolai könyvtárakban alkalmazott szakem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

berekkel szembeni kettős követelménye, a szakirányú és a pedagógiai végzettség.

Az informatikus könyvtáros szak azon alapszakok egyike, amelynek elvégzése, tehát a hat félév, illetve a 180 kredit eredményes teljesítése, a szakdolgozat elfogadása, az előírt nyelvvizsga és a záróvizsga letétele szakképzettséget, divatos szóval: piacképes oklevelet ad. Feljogosít azoknak a munkaköröknek a betöltésére, azoknak a munkafeladatoknak az ellátására, amelyeket az érvényben lévő képesítési rendelet főiskolai oklevélhez köt. A lineáris képzés bevezetése, még inkább kiteljesedése, továbbá a kétéves felsőfokú szakképzés – amiről egyelőre vajmi keveset mondhatunk – majdani megszervezése megköveteli ennek a rendeletnek a módosítását. Jó lenne, ha a munkahelyek vezetői újragondolnák az ezzel összefüggő teendőket, elvárásokat, és a minőségi elv érvényre juttatásában támogatnák a minisztérium könyvtári főosztályát.

Gyakran megfogalmazott igény a képzőintézmények irányában, hogy a felsőfokú tanulmányok során a hallgatók az elméleti ismeretek mellett a gyakorlati tudnivalókat is magasabb szinten sajátítsák el, mert csak ezeknek a készségeknek a birtokában kapcsolódhatnak be zökkenőmentesen az információszolgáltatás áramlatába. Vajon biztosítja-e a küszöbön álló reform ennek a lehetőségét? A gyakorlat-orientált szakmánk szempontjából fontos kérdésre megnyugtató igennel felelhetünk. Az augusztusi kormányrendelet kifejezetten előírja, hogy az engedélyezési kérelemben fel kell tüntetni a gyakorlati ismeretek minimális kreditértékét. A tanszéki képviselők megbeszélésein úgy határoztunk, hogy továbbra is kötelező lesz a könyvtári gyakorlat, amely nemcsak könyvtárakban, hanem más információszolgáltató helyeken is eltölthető. S talán most jött el az ideje annak, hogy újra és erélyesen kezdeményezzük – a jól bevált gyakorló iskola mintájára – a gyakorló könyvtár és a gyakorlatvezető könyvtáros státus jogszabályba iktatását és a szükséges anyagi fedezet megteremtését. Bár a körvonalak még elmosódottak, annyi máris felvethető, hogy ez a cím valamiféle minőségi elismerés, ha úgy tetszik: kitüntetés lenne, és mindenképpen pályázni kellene, mégpedig szigorú kikötésekkel – könyvtárnak és könyvtárosnak egyaránt – az elnyerésére. Jó, követhető példák ma is szép számmal vannak. Optimális modellnek látszik például a debreceni. Az egyetemi informatikus könyvtáros szak minden hallgatója az Egyetemi és Nemzeti Könyvtár különböző egységeiben végzi kötelező szakkönyvtári gyakorlatát, a főigazgatónő által kijelölt helyen és a magasan kvalifikált munkatársak közvetlen irányításával. Ily módon ismerkednek meg egy korszerű műhely belső életével, a fejlett technikával, szereznek tapasztalatokat az információszervezés és -szolgáltatás rejtelmeiről. S számosan ekkor, az itteni élmények hatására kötelezik el magukat végleg a szakma, a hivatás mellett. Természetesen a másik oldal szintén profitál: az intézmény olyan fiatal szakemberek közül válogathat, akiket már közelebbről ismernek, akiknek felkészültségéről, képességeiről már meggyőződhettek.

Noha az eddigiekben jóformán csak a közeli jövő távlatairól esett szó, ne feledkezzünk el a jelenről sem. Hiszen a háromciklusú képzés csak két év múlva indul, vagyis még 2005-ben is a mostani rendszerben vesszük fel, oktatjuk hallgatóinkat. Ők a főiskolákon 2009-ben, az egyetemeken 2010-ben végeznek majd, és tervezgetéseink, gondjaink közepette velük is törődnünk kell, értük is felelősséget kell vállalnunk. A tisztességes helytállás ösztönző motívuma lehet az a tudat, hogy az általunk kiképzett szakemberek az információközvetítés és -szolgáltatás folyamatában nélkülözhetetlenek, a tudásalapú és nyitott társadalom nélkülük aligha valósítható meg.

Az elmúlt esztendő kétségei, vesződségei után a holnap biztatónak ígérkezik. Rajtunk, mindannyiunkon, a képző helyek oktatóin és a könyvtárak, információszolgáltató intézmények vezetőin, munkatársain múlik, hogyan élünk ezzel az eséllyel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az informatikus könyvtáros-képzés helyzete és tendenciái*

Veszélyek és lehetőségek

PÁLVÖLGYI Mihály

Az MKE-IKSZ mellett működő képzési-továbbképzési bizottság tagjaként az informatikus könyvtárosképzés helyzetéről, jövőbeni fejlődési elvárásairól fogok képet adni, különös tekintettel arra, hogy a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) milyen elvárásokat támaszt általában a szakok indításával szemben.

Mondandómat öt pont köré csoportosítom. Először a szakfejlesztéshez elengedhetetlen alapokról szólok. Ezt követően a MAB négy akkreditációs minimumelvárását taglalom (*Forrás: Az alapszakok (bachelor) 2005-ös kísérleti indításának akkreditációs minimumkövetelményei*), kifejezetten az informatikus könyvtáros szak akkreditálásával, alapításával, intézményenkénti indításával és működtetésével kapcsolatosan: *képzési keret és tartalom, a személyi, intézményi kérdések, a kutatás és fejlesztés, infrastruktúra.* Mindegyiknél kitérek a szükséges Európai Uniós összefüggésekre, valamint a fejlődési lehetőségekre, de a nehézségekre, a veszélyekre is.

* Elhangzott 2004. október 11-én a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a „Könyvtárosképzés ma, holnap" c. konferencián.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. A képzés stratégiai összefüggései

A képzést stratégiai keretekben célszerű szemlélni, s elhelyezni magunkat, tevékenységeinket a jelenlegi, de folytonosan alakuló, változó nagy stratégiai képben. A magyar könyvtárosképzők mindegyikének figyelembe kell venni az alábbi két közös keretet:

(1) információs és könyvtári stratégiák, beleértve a globális, az európai stratégiákat és trendeket (pl. komplex könyvtárak, digitális konverzió), valamint a MITS-et (Magyar Információs Társadalom Stratégiája), illetve ehhez kapcsolódóan a könyvtári terület stratégiáját.

(2) európai és hazai felsőoktatási stratégiák, melyeket közös nevezőre hoz a bolognai folyamat, az európai felsőoktatási tér fejlesztésének követelménye.

Ismernie kell pl. a magyar könyvtári terület stratégiai prioritásait (Skaliczki Judit):

- Az információhoz való korlátok nélküli, szabad, azonnali hozzáférés biztosítása.
- A falak nélküli virtuális könyvtár létrehozása.
- Hálózati együttműködés a gazdaság, a kultúra, a tudomány, az oktatás és az államigazgatás területén.
- A tartalomszolgáltatás növelése.

A közösen osztott stratégiák mellett fontos, hogy a képzőintézmények még két további területen egyre kisebb, de számukra nagyon fontos képekben elhelyezzék magukat – a regionális és helyi stratégiákban (tekintettel arra, hogy az anyaintézmények gyakran regionális felsőoktatási centrumok, fontos a települési, megyei, régiós szint együttműködése, intelligens régió stratégiák és projektek, a könyvtárak és más információs rendszerek figyelemmel kísérése), – valamint az intézményi (egyetemi, főiskolai) stratégiákban (intézményi fejlesztési tervek, bennük a minőségfejlesztési projektek, intézményi információs rendszerek fejlesztése, tanszékekkel és könyvtárakkal való együttműködés fejlesztése, stb.)

Fontos, hogy el tudjuk helyezni magunkat, és meg tudjuk találni lehetőségeinket a dinamikusan változó információs és tudástársadalom különféle szintjein, az információs és tudásláncban, az információs- és tudáspiacon, el tudjunk igazodni a változó képzési és továbbképzési elvárások és igények tekintetében, s tudjuk, kik a vetélytársaink, kik a jelenlegi és potenciális partnereink.

2. Képzési keretek és tartalmak

A MAB mind a négy ponton erős követelményeket támaszt bármely szakkal szemben, természetesen a mi szakunk se kivétel. Nézzük sorban!

2.1. A képzési keretek, képzési terület kérdése

Az alapképzési informatikus könyvtáros szak alapításának és inditásának alapkérdése, hogy mely képzési kerethez, területhez águhoz tartozunk, mik a fő képesítési követelményeink, mik a fő oktatott tartalmak.

Jó, hogy túl vagyunk az izgalmakon, szakunk nem lett önálló bemenet nélküli bölcsész szak. Az informatikus könyvtáros szak alapvetően az információ- és könyvtártudományra épít, amelynek nagyon szoros *interdiszciplináris kapcsolatai vannak az informatikával, a kommunikációtudománnyal, kognitív tudománnyal, s számos más területtel, beleértve a szervezés- és vezetéstudományt.*

Az informatikus könyvtáros szak olyan képzési águhoz került, amelynek alapszakjaival közös képzést lehet megvalósítani. A jelenlegi képzési tartalom alapján, másrészt az Európai Unióban alkalmazott gyakorlatnak megfelelően a szakunk interdiszciplináris képzési águhoz kapcsolódik. A „társadalomtu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dományi" képzési területen a „társadalomismeret" képzési ágban önálló szakként jelenik meg a kommunikáció és a médiatudomány, szociológia stb. mellett.

Interdiszciplináris kapcsolatok, rokonságok

A kommunikációval *való* közelségre (de nem azonosságra) utal az információs és kommunikációs szektor konvergenciája, az „infokommunikáció" jelensége.

E szakággal, és szakterülettel számos lehetőség nyílik, nyílhat közös, interdiszciplináris kutatásra-fejlesztésre is.

A szakunk interdiszciplináris voltából következik, hogy az informatikai, illetve a bölcsészettudományi területtel (nyelvtechnológus, és levéltár szak) is van érintkezési felület.

Fontos, hogy e kapcsolatok, rokonságok tükröződjenek a tantervben, így pl. a Kommunikáció és más társadalomismereti szakokkal számba jöhető közös ismeretek az 1–2. félévben minden érintett szak javára szolgálnak. Emellett tekintettel kell lenni rájuk a tanszéki kutatásokban, a szakdolgozatokban keretet kapó hallgatói kutatásokban. (lásd még 3. pont, a kutatási-fejlesztés alatt.)

2.2. Képzési célok és képesítési követelmények

A második fontos feladat a szak alapítási dokumentumának kidolgozása volt, benne a képzési célnak, a képesítési követelményeknek a megfogalmazása.

Képzési cél

(A hatályos 129/2001. kormányrendeletben foglaltakat alapul véve) az alapítási dokumentum idevágó első passzusa szerint a képzési cél olyan munkaerőpiac-képes szakemberek képzése, akik a könyvtár, információszolgáltatás területén korszerű elméleti, történeti és gyakorlati ismeretekkel rendelkeznek, s ezek birtokában képesek a különböző könyvtártípusok, valamint a szaktájékoztatási feladatokat végző intézmények szakmai munkaköreinek ellátására. (A továbbiakban felsorolja, hogy mely munkaterületekre készít fel, és milyen alapvető szakmai képességeket igényel).

Képesítési követelmények

A MAB elvárásainak megfelelően megfogalmaztuk, hogy mit várunk el az alapképzésben részt vevő hallgatóktól az ismeretek elsajátítása, alkalmazása, illetve a szakmai magatartás és attitűdök tekintetében.

(1) Az ismeretek elsajátítása

A felsőfokú alap (bachelor) fokozatot olyan hallgatók kaphatják, akik elsajátították

a) a könyvtár- és információtudomány alapfogalmait és alapelveit;
b) a könyvtári és információs szolgáltatások céljait, módszereit, eszközeit és technológiáit és képesek ezeket a differenciált igények szemszögéből vizsgálni és megítélni. Tisztában vannak az információs és tudástársadalom alapvető tényezőivel, működésével, sokrétű összefüggéseivel, és ismerik a fejlesztésével kapcsolatos alapfogalmakat és alapelveket;
   alkalmasak a könyvtár- és információtudományi koncepciók, a szakirodalmi források elemzésére, értékelésére, a lényeges információk szűrésére, rendszerezésére és prezentálására;
c) elsajátították a könyvtári és információs szolgáltatások nyújtásához elengedhetetlenül fontos kommunikációs és informatikai ismereteket;
d) tudatában vannak saját tudásuk korlátainak, és a tájékozódás, önfejlesztés, a továbbképzés fontosságának;

(2) A képességek elsajátítása (ismeretek alkalmazása)

Az ismeretek, a tudás akkor „ér valamit", ha képesek vagyunk alkalmazni azokat, ha az felhasználható. A könyvtáros munka, s ennek megfelelően a főiskolai képzés mindig is gyakorlatorientált és a képességfejlesztésre összpontosító volt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A felsőfokú alapképzésben részt vevő hallgatóktól azt várjuk el, hogy bizonyítottan legyenek képesek a megszerzett ismeretek konkrét alkalmazására, s rendelkezzenek az ehhez elengedhetetlen konvertibilis könyvtári-információs, kommunikációs, informatikai, valamint szervezési és vezetési készségekkel. A könyvtári gyakorlatok keretében tegyenek szert gyakorlati tapasztalatokra. Az alkalmazás mellett legyenek képesek ismereteik, képességeik folyamatos fejlesztésére, önálló továbbtanulással vagy szervezett továbbképzésekkel.

(3) Szakmai attitűdök és magatartás

Az ismeretek és azok alkalmazása, a képességfejlesztés mellett fontos, hogy a kezdő szakemberek az EU vonatkozó követelményjegyzékét (EuroGuide LIS) figyelembe véve

a) rendelkezzenek olyan személyi tulajdonságokkal (szolgáltatásorientáltság, türelem, empátia, elemző- és kritikai készség, döntésképesség), melyek a személyi felelősséget és egyéni döntéshozatalt megkövetelő munkakörökhöz szükségesek;
b) rendelkezzenek a könyvtári és információs szolgáltatásokhoz szükséges minőségszemlélettel, értékrenddel;
c) legyenek kreatívak és kezdeményezőek;
d) törekedjenek a hatékonyságra;
e) rendelkezzenek a könyvtárak, információs rendszerek és hálózatok hatékony működtetéséhez szükséges együttműködési és csoportmunka-végzési készséggel;
f) legyenek tudatában az Európai Unió informatikus szakemberekkel szemben egységesen támasztott szakmai, valamint attitűd- és magatartáskövetelményeknek (EuroGuide LIS), és törekedjenek az azoknak való megfelelésre.

(Forrás: http://www.aslib.co.uk/pubs/2001/18/02.html)

Az ismeretek, azok alkalmazási képessége, illetve a szakmai attitűdök és magatartás együtt jelentik a garanciáját annak, hogy a kikerülő ifjú szakemberek alapképzésüknek s szakirányuknak megfelelően könyvtári, információs szervezetben felelős munkakört vállalhassanak.

2.3. Az alapképzés viszonyulásai

Az egyszakosság- kétszakosság kérdése

A magyar képzési gyakorlatban megszoktuk a kétszakosságot, azt, hogy a szakunk szabadon kombinálható (volt) bármely más szakkal a főiskolai képzésben. Ennek komoly előnyei vannak egyrészt az elhelyezkedésben, másrészt a könyvtári-információs munkában, többek között a tájékoztatásban. Most a képzés egyszakos lesz, és nagyon komolyan el kell gondolkodni azon, hogy ennek a negatívumait, veszélyeit hogyan tudjuk kiküszöbölni tantervi eszközökkel (pl. tudományrendszertanok alapos elsajátításával).

Az egyszakosság kérdésével szorosan összefügg az alap- illetve mesterszakok elképzelhető egymáshoz kapcsolódása. Két kérdés merül fel:

1) Kik választhatják majd, és milyen feltételek mellett a különböző könyvtár- és információtudományi mesterszakokat?

2) Milyen mesterszakokat választhatnak az alapképzéseinkben végzettek a szűkebben vett könyvtár-és információtudományi mesterszakok mellett?

Az alapszakok és mesterszakok viszonya

Az első kérdéssel kapcsolatban, s ez nyugati országokban is így van, lehetővé kell tenni, hogy *elvileg bármilyen BA után választhassa a hallgató a könyvtár- és információtudományi mesterszakokat* (megfelelő feltételekkel és tantervvel) *Monok István* példájával élve *„Egy fizikus szakkönyvtárban nagyon is elkelne olyan szakember, aki „fizika BA" után „természettudományi szakkönyvtáros MA" diplomát kap, a zenei könyvtárban pedig zenetudományi (-tanári) alapképzettségű szakember."* (Forrás: Monok István: Hozzászólás „A magyar könyvtárosképzés jövője" című anyaghoz Budapest, 2004. január 12.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szak sokrétű kapcsolataiból következik, hogy elvileg tág lehetőségek kellenek, hogy legyenek arra, hogy egy informatikus könyvtáros BA végzettség után, a szűkebben vett könyvtár- és információtudományi MA-képzések mellett esetleg milyen további mesterképzések felé nyílhat út (levéltáros, infokommunikációs stb. mesterképzések).

Bármelyik esetet is nézzük, alapvető követelmény, hogy a „lineáris" jellegnek megfelelően jól kidolgozott legyen az egymásra épülés!

3. Személyi és intézményi együttműködési feltételek

3.1. Hazai személyi és intézményi feltételek

Oktatók

A MAB szigorú feltételeket támaszt az oktatókkal szemben, ami vonatkozik a szakon oktatók személyére, képzettségére, munkaviszonyára. A szakfelelős csak teljes munkaidőben foglalkoztatott egyetemi tanár (főiskolai tanár) egyetemi docens. A törzstantárgyak tantárgyfelelőseinek, a záróvizsgatárgyak tantárgyfelelőseinek magas százalékban az intézményben teljes munkaidőben foglalkoztatott oktatónak kell lenni, s ehhez társul a tudományos fokozat, az igazolt sikeres, szakmai gyakorlat és teljesítmény. Ezek közül a tudományos fokozat (PhD) megszerzésének követelménye igényel sok-sok plusz munkát a jelenlegi derékhad, illetve majd az ifjú oktatók számára. Az intenzív oktatói munka (a két tagozatot alapul véve a heti óraszám mindenkinél minimum 20 óra), a felkészülési, kutatási igény, a hallgatói munka ellenőrzése, értékelése, a hallgatókkal való egyéni foglalkozás, a szakdolgozati konzultáció igénye önmagában is jóval meghaladja az átlagos heti munkaórát!

Intézményi keretek: karok, tanszékek

A tanszékek különféle karokon, intézetekben működnek, az informatikai és matematikaitól kezdve a bölcsészkaron, a társadalomtudományokon át a természettudományi-informatikai-gazdaságiig. Az Európai Unió országaiban a mi „informatikus könyvtárosunknak" megfelelő képzések vagy önálló keretben (ez a helyzet Dániában), vagy kommunikáció és információtudományi keretekben (pl. Németország, Stuttgart), vagy információtudományi, tudásmenedzsment keretekben (pl. Ausztria, Eisenstadt), Nagy Britanniában gyakoriak az információtudományt az informatikával kombináló keretek (pl. London, City University). Mindezek jó lehetőséget nyújtanak az interdiszciplináris kutatásra-fejlesztésre.

Gyakori, hogy tanszékeink „átoktatnak" más szakokban, programokban, pl. az európai információs szolgáltatások, vagy az információmenedzsment, sőt kutatási módszerek terén (pl. Szombathelyen a Nemzetközi kommunikáció, illetve a Gazdálkodás szakon), s cserében mi is igényt tartunk közgazdasági, szociológiai, pedagógiai, pszichológiai alapok oktatásában más tanszékek, szakok oktatóinak közreműködésére.

Hallgatók

A hallgatók száma alapján az informatikus könyvtáros szak az elsők között van a szakok sikerlistáján. Szombathely nem a legnagyobb, de még itt is 60–70 elsőéves és kétszakos nappalis hallgató, illetve és 35–45 elsőéves egyszakos levelezős hallgató lép be a képzésbe (az utóbbi egy - két évben). A kétszakos nappali tagozatos hallgatók zöme, felméréseink szerint, a másik szakhoz választja a szakot. Probléma, hogy erőteljesebb szűrési lehetőség nincs a nappalisoknál, hiszen a másik szak is számít. A levelezősök köre is vegyes, a már könyvtárban dolgozók mellett nagyon sok egyéb hely is szerepel (rendőrség, határőrség, iskola, önkormányzat stb.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egyszakos BA alapképzésre való áttérés a 2.3. alatt ismertetettek mellett azt a veszélyt is jelzi, hogy vajon önmagában mennyire sikerül vonzani arra a hallgatókat. Ugyanakkor a képzésünk alaposabb lehet, és még jobban tekintettel lehet a könyvtárak, információs szervezetek igényeire. A jelenlegi heti 12 óra helyett minimum 20 óra áll majd rendelkezésre, ami több lehetőséget jelent !

NKÖM, Könyvtári Intézet, szakmai szervezetek, könyvtárak

Az informatikus könyvtárosképzés fejlesztéséhez szükséges lépéseket országosan a Könyvtári Intézet koordinálja, mely többek között a képzési koncepció kidolgozásával, ill. kidolgoztatásával, rendezvények, fórumok szervezésével segíti a munkát, amelyet a NKÖM Könyvtári Osztálya katalizál és segít, ahol kell.

(1.) A képzőintézmények, könyvtárak képviselőit tömörítő képzési és továbbképzési munkacsoport számos alkalommal vitatta meg a képzési szintek, igények, elvárt képzések, végzettségek, tudáskompetenciák kérdését - hátra van még a gyakorlat oldaláról történő mérhetővé tétel.

(2.) A képzőintézmények kidolgozták a szak alapítási dokumentumát, az új képzési szerkezetet, és benyújtják intézményenként a szakindítási kérelmeket.

(3.) A NKÖM, a Könyvtári Intézet, az MKE, IKSZ, más szakmai szervezetek szoros együttműködésére van szükség, hogy az új BA-MA kapcsolódás szerint feleltessék meg a végzettségeket és a munkahelyi besorolásokat, egyeztessék a munkakörök rendszerét.

Egyre jobban összecsiszolódó munkáról van szó, melynek dandárja most az alapvető keretek kidolgozása után még előttünk áll.

Oktatók között kollégaként tartjuk számon az egyhetes, kéthetes, illetve egyhónapos gyakorlatokat vezető könyvtárosokat, információs szakembereket, akiknek rengeteget köszönhetünk abban, hogy a képzés során megszerzett ismereteket a hallgatóink életteli környezetben alkalmazhatják.

Főleg az információbróker és információmenedzsment szakirányos tanulmányok okán számos oktató és hallgató kerül kapcsolatba a Magyar Információbrókerek Egyesületével (http://mibe.info), illetve a Magyar Tartalomipari Szövetséggel (MATISZ, a Magyar Adatbázisforgalmazók Szövetsége utódja, http://www.matisz.hu), melynek 2001 óta jelentősen kibővült a tagsági köre, összetétele – a tartalomelőállítók, -fejlesztők, terjesztők, távközlési-, hardver-, szoftver-, képzési szolgáltatók, oktatási, államigazgatási intézmények mellett növekvő szerepe van a könyvtáraknak is.

3.2. Nemzetközi együttműködés – szervezetek, szimpóziumok, ösztöndíjak, csereprogramok

A nemzetközi együttműködésből adódó lehetőségeket fokozott mértékben kell kihasználni. Itt az a veszély, hogy a nagy elfoglaltság vagy nyelvtudás hiánya, ill. bizonytalansága miatt nem használjuk ki a lehetőségeket. Viszont örvendetesen gazdag néhány tanszék (pl. ELTE, Szeged, Debrecen, Szombathely stb.) kapcsolatrendszere.

EUCLID

A képzőintézmények hivatalos, formális szövetsége, az EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research, internetcíme: http://www.jbi.hio.no/bibin/euclid), mely a stratégiaformálás műhelye is, és sokat tesz a bolognai folyamatnak megfelelő képzés összehangolásban. Mi, magyarok az alapítástól tagjai vagyunk a szövetségnek.

BOBCATSSS

Az EU más országainak könyvtáros oktatóival, kutatóival és hallgatóival való élő, rendszeres kapcsolat fontos fóruma az évente megtartott nemzetközi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szimpóziuma, a BOBCATSSS (melyek megrendezésére több esetben is Budapesten került sor, így 1993-1998 között. 2005-ben újra Budapesten lesz a BOBCATSSS szimpózium, érdemes részt venni rajta. Az információk az alábbi internet címen találhatók: http://bobcatsss.mine.nu)
Nagyon hasznosnak bizonyult, hogy oktatók, hallgatók, gyakorló könyvtárosok gyakran munkacsapatban dolgoznak ki egy-egy átfogó témát és adják elő közös kutatásuk eredményeit (pl. Pálvölgyi Mihály – Murányi Péter – Gábris Jácint – Bíró Szabolcs – Ördögné Kovács Mónika - Gerencsér Judit: Knowledge discovery of web resources in Hungarian langauge; the issues of representation and global exchange. Proceedings of the 11th Bobcatsss Symposium, Torun, 2003 „Information policy and the European Union – Hogeschool van Amsterdam – Nicolaus Copernicus University Torun, 2003. pp. 95-106.)

Fulbright ösztöndíjasok

Az 1990-es évek programjai (TEMPUS, Phare, stb.) mellett számos könyvtár kapcsolódott be a nemzetközi együttműködési programokba, pl. a British Council által szervezettekbe. Számos magyar könyvtáros vehetett részt Fulbright ösztöndíjas tanulmányokban, köztük *Gerencsér Judit* Szombathelyről 2003-ban az amerikai Clevelandben.
Cserében amerikai könyvtárost is üdvözölhettünk egy teljes tanévre 2003/04-ben, *Dallas Long* személyében, aki az angol nyelvi kommunikáció és a digitális tartalomszolgáltatások tárgyak oktatásával segítette a képzést, illetve bekapcsolódott a szombathelyi tanszék által szervezett Special English for librarians c. továbbképzés munkájába, melynek Budapesten a Könyvtári Intézet adott otthont. Bekapcsolódott a kutatásba is (Pálvölgyi Mihály – Murányi Péter – Czövek Zoltán – Long, Dallas: Unlocking Hungary's libraries – The case of the multi-lingual digital Library at Berzsenyi College. Paper presented to the 12th Bobcatsss Symposium, Riga, 2004 „Library and information in multicultural societies".)

ERASMUS – nemzetközi hallgató és oktatócsere

Az EU-tagállamaként sokkal intenzívebbnek kell lennie a külföldi mobilitásnak, mind oktatói, mind hallgatói vonatkozásban. Ehhez fontos, hogy elfogadhassuk a partnerintézménynél tanult kurzusokat, a kapott krediteket. Néhány magyar tanszék már rendszeres cserekapcsolatot folytat, melynek keretében a hallgatók egy félévet töltenek a fogadóintézménynél. *Kovács Attiláné* az első levelezős hallgató aki egy szegedi hallgatótárssal együtt ERASMUS-tanfolyamon vesz részt a koppenhágai Royal School of Library and Information Science szervezésében. (Fő témakörök: a könyvtárak kultúraközvetítő szerepe, tudásmenedzsment könyvtári környezetben, humán tudáskezelési folyamatok, könyvtári és információetika, digitális szolgáltatásfejlesztés stb.)

Sajnos, a mobilitás egyirányú, mert ahhoz, hogy külföldi hallgatókat tudjunk fogadni, vállalkoznunk kell az idegen nyelven történő oktatásra (pl. angolul, esetleg németül) is. Ezt az osztrákok az eisenstadti (kismartoni) főiskolán úgy oldották meg, hogy egy teljes félévben (az ötödikben) az egyes tárgyak zömét angolul oktatják, az osztrákoknak is, s így a külföldiek számára nincs nyelvi, megértési probléma.

4. Kutatás és fejlesztés

4.1. Kutatási követelmények, stratégiák, prioritások

MAB kutatási követelményei

A szak tudományágában legyen országosan elismert, tudományos műhellyel vagy azzal együtt dolgozó szakmai közösséggel bíró, alapvető K+F terület.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az oktatók rendszeresen publikáljanak és mutassanak fel tudományos, vagy oktatásfejlesztési eredményt, (s ehhez vegyenek részt a szakmai tudományos egyesületek, szervezetek munkájában).
Az információs társadalom a könyvtárostól módszertani újítást, kutatás-fejlesztést, tudományos megközelítést igényel. Ez kiterjed az elméleti eredmények szintezésére, gyakorlati alkalmazására, bevezetésére.

A kutatásokra ható stratégiák és prioritások

Az információfeldolgozás, információkeresés és -szolgáltatás fejlesztési elvárásai megfogalmazódnak a MITS-ben, a magyar információs társadalom stratégiában, ahogy az e-kompetencia, média-kompetencia fejlesztésének követelménye is, melyek terén alapvető (lehet) a könyvtárosok szerepe. Ami egyben azt (is) jelenti, hogy a valóságos könyvtárhasználók mellett jobban elismerjük a virtuális használóinkat is.
Kutatási-fejlesztési prioritásnak számítanak a könyvtári terület stratégiájának kiemelt elemei: az információhoz való korlátok nélküli, szabad, azonnali hozzáférés biztosítása; a falak nélküli virtuális könyvtár létrehozása; a gazdaság, a kultúra, a tudomány, az oktatás és az államigazgatás területén való hálózati együttműködés fejlesztése; s a tartalomszolgáltatás, feldolgozás minőségének emelése.
Ahhoz, hogy a stratégiai tervek megvalósuljanak, operatív programokra van szükség. Érdemes tanulmányozni az Informatikai és Hírközlési Minisztérium, a NKÖM és az Oktatási Minisztérium honlapjait, hiszen „most jött el igazán a könyvtárosok ideje".

4.2. A kutatásösztönzés, -fejlesztés kérdései

A Könyvtárosok kézikönyve kutatásösztönző szerepe

A képzésben alapvető „kötelező olvasmány" e szintézis, mely a tudásgazdálkodó, ismeretgazdálkodó könyvtár működésével kapcsolatos lényegi ismeretek (információtudományi alapok, munkafolyamatok, feltárás és visszakeresés, könyvtári rendszer, szervezés és vezetés, határterületek) tudományos igényű összefoglalásával további kutatásra-fejlesztésre ösztönöz. (Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris Kiadó, 2003)

A doktori iskolák szerepe

Az ELTE doktori iskolája (irodalomtudományi doktori iskola, könyvtártudományi program) *Sebestyén György* vezetésével már számos és alapvető fontosságú kutatási eredményt produkált, összhangba hozva a hazai és nemzetközi kutatásokat. Az így létrehozott elméleti-módszertani kutatási szintéziseket követve célszerű lenne, hogy módszertani-gyakorlati kutatások, fejlesztések sora kezdődjön el, lehetőleg interdiszciplináris együttműködésben, országos koordinálásban. Hasonlóan fontosak a Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete doktori iskolájának eredményei.

Információfeldolgozási példa

A kutatás-fejlesztés napjainkra kényszer is lett (vegyük ezt jó értelemben). A „vetélytársak" a profitorientált internetes szolgáltatók, vállalkozások nem alszanak, az igényeket figyelve a legkülönfélébb piaci résekre csapnak le világszerte, de egyre inkább idehaza is. Számos területen verseny van. Nekünk könyvtárosoknak „nagyon oda kell figyelni". *Varga Katalin* ELTE-n írt PhD-dolgozata* 6. fejezetében az információfeldolgozással kapcsolatban így figyelmeztet: *„a szövegfeldolgozás jelenlegi magyarországi állapotának felmérése megerősíti azt a meggyőződésemet, hogy amennyiben a könyvtárak nagyon gyorsan nem változtatnak a tartalmi feltárás gyakorlatán, végleg lemaradnak, vagyis aláírják a saját halálos ítéletüket. Pillanatokon belül megszületnek*

* VARGA Katalin: Szövegelemzés, tartalomelemzés információtudományi szempontból: Módszerek és lehetőségek az információ minőségi szelektálására. PhD-értekezés. Bp. 2004.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azok az intézmények, amelyek hajlandók pénzt és energiát áldozni, hiszen a tudástársadalomban az értékelt és rendszerezett ismereteknek anyagi értékük van." (200. p.) Súlyos mondatok, amelyeken érdemes elgondolkodnunk, annak ellenére, hogy számos, koordinált erőfeszítés történt, és történik hazánkban a tartalmi feltárás terén!

A fenti dolgozatból egy sor „kötelező" kutatás vezethető le:

(1) Sokszintű, a jelenleginél sokkal mélyebb feltárás szükségessége;

(2) A nyelvi probléma leküzdése a digitális szolgáltatásokban;

(3) A multimédia feldolgozás és közvetítés javítása – a képi információk keresése és szolgáltatása is közelítsen az írott információkéhoz;

(4) A digitális térben való minőségi tájékoztató eszközök készítése (webkalauzok, linkgyűjtemények);

(5) S végül, de nem utolsósorban, hogy a katalógusainkból, adatbázisainkból egyre nagyobb számban közvetlenül legyenek elérhetők a dokumentumok (teljes szövegek) a felhasználó számára.

A honlap szerepe

El kell érnünk, hogy minél több embernek (/meglevő, vagy potenciális olvasónknak) legyen kezdőlapja a könyvtár honlapja. Ehhez nagyon sok munka, projekt, együttműködés szükséges.

Az információkereső rendszerek, az információkereső nyelvek, internetes információszolgáltatások, alkalmazások, a digitális könyvtárak fejlesztésénél fontos az interdiszciplináris „tudás" összeadása, s ebből következően az oktatók, könyvtárosok, internetszolgáltatók, informatikusok, nyelvtechnológusok jól átgondolt, konkrét gyakorlati célokat kitűző projektjeinek indítása. Jó lenne, ha erre országos áttekintés, koordinálás állna rendelkezésre.

A hallgatói kutatás szerepe

A könyvtár szakon mindig is nagy figyelmet szenteltünk a hallgatók egyéni kutatómunkájának, a szakdolgozatnak. A szakdolgozat és védése kiemelkedően fontos esemény, különösen 2002 óta. Ennek is köszönhetően nagyon sok magas színvonalú hallgatói szakdolgozat születik, melyek az egyes tanszékek kutatási műhelyébe, kutatási koncepcióba illeszkednek. A szakdolgozatok CD–ROM-ra kerülnek, így jobban hozzáférhetővé válnak a főiskolai könyvtárban. A legjobbak felkerülnek a tanszéki honlapokra, a MEK-re vagy más rangos szervezet honlapjára is. Bár nehéz neveket kiemelni, nemzetközi tanulságai miatt azonban feltétlen említést érdemel *Jóföldi Hajnalka* kutatása (Jóföldi Hajnalka: Kultúrák hatása a weben való információkeresési szokásokra. Magyar felhasználók magatartása. Konzulensek Komlódi Anita; Sütheő Péter. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola, Természettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, 2003.) http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/hasznal/jofoldi/html/bevezetes.htm

E kutatást *Komlódi Anita*, az University of Maryland, Baltimore County (UMBC) Információs Rendszerek Tanszékének adjunktusa vezeti, s a magyar mellett az amerikai és kínai felhasználókra is kiterjed. A vizsgálat célja annak megértése, hogyan hat a kulturális háttér a weben való információkeresési magatartásra, a keresési stratégiáikra (pl. az indexelőszolgáltatások, tematikus internetkatalógusok használatára és a böngészésre). A kutatás eredményeként tervezési ajánlásokat fogalmaznak a felhasználói felületekhez a kereső és böngésző rendszerek tervezői számára.

5. Infrastrukturális feltételek

5.1. Infrastrukturális követelmények és finanszírozási igények

Infrastrukturális minimálkövetelmények

A MAB szakindítási minimálkövetelményei öt fontos területet foglalnak magukban, melyek minden szakra vonatkoznak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. Infrastrukturális alapfeltételek folyamatos biztosítása: elhelyezés (tantermek, laborok, tanszéki szobák), eszközök, szervezeti-hivatali struktúra;
2. Szakkönyvek, folyóiratok megtalálhatósága, elérhetősége;
3. Hozzáférhető informatikai hálózat;
4. Szakdolgozatkészítés feltételei;
5. Gyakorlati oktatás feltételei, gyakorlóhelyi hálózat fejlesztése az alapozó tárgyaknak és a szakirányok igényeinek megfelelően.

Normatív finanszírozási kérdések

A gyakorlati képzésre oly nagy hangsúlyt fektető informatikus könyvtáros szakon az infrastrukturális feltételeket magasabb szinten kell biztosítani. A tantervek jól tükrözik a szak gyakorlásigényét, kompetenciafejlesztő követelményeit. A könyvtár szak nem minimális eszközigényű bölcsész szak!

5.2. A tanulási környezet fejlesztése

A tanulási környezetfejlesztés prioritásai

Sokkal nagyobb hangsúlyt kell helyeznünk arra, hogy a tartalmaknak (moduloknak, tárgyaknak) legmegfelelőbb oktatási-tanulási formákat, módszereket, eszközöket, lehetőleg együttműködéssel kidolgozzuk, miközben tekintettel kell lennünk az önálló és a kooperatív tanulás kettős igényének együttes érvényesítésére is.

Fontos, hogy e tekintetben figyeljünk az új, több önállóságot feltételező tanulási keretek (önálló tanulási modulok, e-tanulás, virtuális egyetem) bővítésére, a tanulási környezet folyamatos fejlesztésére.

Fontosnak tartjuk, hogy a továbbképzésben részt vevő könyvtáros számára a tanszéki honlapokra kattintva, minden lényeges, a tanulással kapcsolatos kérdés legyen világos, és hogy a legalapvetőbb taneszközök (jegyzetek, jegyzetrészletek stb.) elérhetők is legyenek.

Az e-tanulási környezet fejlesztési feladatai

Az e-tanulást (elektronikus) tanulást kiemelten fontosnak tartjuk, s nemcsak azért, mert nyugati partnerintézményeinknél ez már bevett, mindennapi alkalmazási lehetőség. Fontos ez a digitális anyagok nagy integráló ereje miatt, melyek integrálják a tananyagokat, az oktatók és hallgatók közötti kommunikációt (pl. projekt-munka esetében), és lehetőséget adnak a világhálón levő, szabadon hozzáférhető tananyagok elérésére, tanulmányozására.

A könyvtárosok esetében a világhálón található keresőrendszerek, webkatalógusok, linkgyűjtemények nyilvánvalóan taneszközként is felfoghatók. A fontos dolog az, hogy értékelésükhöz, megítélésükhöz világosan kidolgozott szempontrendszerrel rendelkezzünk.

Az e-tanulási rendszerek fejlesztése során feltétlenül igénybe kell venni a Magyar Információs Társadalom Stratégiában megfogalmazott operatív programok adta támogatási lehetőségeket.

Nagyon fontos fejlesztési feladat, hogy a célcsoportok (nappali, levelező) sajátos igényeinek figyelembevételével legyünk képesek didaktikai stratégiák kidolgozására, módszer- és eszközfejlesztés, és természetesen a hálózat is rendelkezésre álljon.

Az e-tanulás tényezői

Rendszerszerűen és részletesen számba kell venni az alábbiakat:

1) Didaktikai megfontolások – A tanulás tartalma és folyamata szerint mit, hol, hogyan tanuljunk? Elektronikusan és egyéb módon?
2) Didaktikai kategóriák – didaktikai feladatok, alapelvek, oktatási stratégiák (több önirányítás, több és jobb tanulástámogatás);
3) A tanulás motiválása (érdeklődés – vizsgálat, kíváncsiság, aktivitás – problémamegoldás, reflexió – konstruktív munka, kimenet/eredmény meghatározása, együttműködés – rendszerszemlélet érvényesítése).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szervezés és technológia

A szervezési és munkaformáknak nyitott és távoktatási változatok esetén (amelyekre munka mellett dolgozó levelezős hallgatók, illetve továbbképzésben részt vevők esetében feltétlen gondolni kell) az alábbi tényezőket kell átgondolni:

- Tananyagok, tudásforrások – a tudás-menedzsment szempontjai, e-jegyzetek, e-tanulási útmutatók, tesztelő anyagok, webkalauzok, linkgyűjtemények, digitális könyvtárak;
- Komplex tanulási környezetek (előadás, szeminárium, gyakorlat, források, e-tananyagok, e-források, e-kommunikáció stb.);
- Komplex távoktatási rendszer bevezetése és működtetése (erre jó példa az egri távoktatási rendszer - nyomtatott anyagok + WEBCT lehetőségeinek kombinálásával.) (Forrás: Forgó Sándor - Hauser Zoltán - Kis-Tóth Lajos: E- learning tananyagok hatékonyságának vizsgálata az informatikus könyvtáros szakon. http://nws.iif.hu/ncd2004/docs/phu/014.pdf)
- A legkülönfélébb forrásokat összefogó tanulási elemek integrálása (a könyvtár, mint komplex tanulási környezet lehetőségeinek kihasználása – a gyakorlati képzés keretében.

Konklúzió és előretekintés

Az e-tanulás dinamikus fejlesztésénél azt kell szem előtt tartani, hogy az a tudásszervezés, -megosztás, a minőségfejlesztés fontos eszköze lehet a „a könyvtáros mint információ- és tudásmenedzser" számára. Alapvető cél a *tudáshoz való hozzáférés segítése* a használók számára. Nagyon hasznos, hogy sok igen jó szakdolgozat született (jól hasznosítható linkgyűjtemények, webkalauzok stb. formájában), melyek közvetlenül felhasználható eszközként jogos felhasználói igényeket elégítenek ki (pl. Deutsche Informationsquellen über Ungarn, a magyarországi turizmussal kapcsolatos német nyelvű internetes források kalauza stb.).

Sok feladatot és teendőt soroltam fel. A fő „veszély" ezzel kapcsolatban, hogy megoldásuk rendkívül pénz-, energia- és IT-eszközigényes. Ezért előadásom végén szeretném kifejezni azt a közös óhajt, mely szerint nagyon jó lenne, ha az eseti pályázati, projekttámogatások mellett stabil forrásokra, kormányzati megértésre, rendszeres infrastrukturális támogatásra is számíthatnánk.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Információs Egyesülete 2005. február 19-20-án Beregszászon a Rákóczi Főiskola Kölcsey Ferenc Szakkollégiumában konferenciát szervezett a kárpátaljai magyar iskolák könyvtárosai számára.

http://www.karpatinfo.org.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=16963

(KIT Hírlevél. 2005. márc. 2.)

~

Az NKA könyvtárakat is érintő aktuális pályázatairól a Könyvtári Intézet honlapján is tájékozódhatni lehet. Az összeállítás a Hírek - Frissítések rovatban található (http://www.ki.oszk.hu/hirek.html)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

Hagyomány és korszerűség címen rendezett konferenciát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2004. november 4-én a könyvtár 100 éves jubileuma alkalmából. A rendezvényen bemutatkoztak a nagyobb hazai egyetemeken működő társadalomtudományi gyűjtemények (Nagy Zsuzsanna: Gyűjtemény és szolgáltatások a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában; Pál Antalné: Rész az egész: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának társadalomtudományi gyűjteményei; Hamar Zsuzsa: Társadalomtudományi gyűjtemények a Pécsi Tudományegyetem könyvtáraiban; Laczkó Sándor: Eszme- és kisebbségtörténeti kutatások a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának Társadalomelméleti gyűjteményében), valamint néhány társadalomtudományi szakkönyvtár ismertette szolgáltatásait (Murányi Lajos az MTA Könyvtárét, Sziráki Zsuzsanna a pécsi regionális tudományok magyarországi könyvtárát, Markella Károlyné az MTA négy kutatóintézetének közös könyvtárát, Nemes Erzsébet a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat munkáját, Csík Tibor az OPKM gyűjteményeit és szolgáltatásait, Villám Judit pedig az Országgyűlési Könyvtár szolgáltatásait). A most következő összeállításban Reisz László, Laczkó Sándor, Murányi Lajos, Sziráki Zsuzsanna és Markella Károlyné előadását adjuk közre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

100 éves a szociológia országos szakkönyvtára

Szabó Ervin szociológiai világbibliográfiájától a világhálón megjelenő szociológiai adatbázisokig

REISZ László

Pillanatképek az elmúlt 100 évből

Az évfordulók, különösen egy 100 éves évforduló a propagandaértékén és az ilyenkor jószerint kötelező megemlékezéseken túl, mindig hordoz magában valami igazán fontosat, elgondolkodtatót is.

A jelent bárki láthatja, értékelheti, de milyen volt a múlt, a kezdetek, s főleg mit tanulhatunk belőlük? Ezeknek a kérdéseknek a felvetésére mi lehet alkalmasabb az egy-egy évforduló kapcsán történő megemlékezéseknél?

Könyvtárunk társadalomtudományi kötődése – akár úgy is fogalmazhatjuk: Szabó Ervin társadalomtudományok iránti elkötelezettsége – a kezdetektől fogva nyilvánvaló. De próbáljuk csak megérteni azt a kort, a századforduló világát!

A századforduló értelmiségében élt egy igen erős hit, meggyőződés – ma már inkább illúziónak nevezhetnénk – a haladásban, a haladás minden akadályt legyőző erejében. Hitték, hogy a tudomány idővel minden kérdést megválaszolhat, s a jövő tökéletes társadalmában tökéletessé vált emberek élnek majd. Az eugenetika – az ember öröklődő tulajdonságait a testi és szellemi képességek javítására hasznosítani szándékozó genetikai irányzat –ekkor még nem vesztette el ártatlanságát: a kor ismert

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

francia filozófusa, *August Forel* egyenesen a jövő nemzedékei boldogsága zálogának tekinti.

Hitték, hogy a tudomány minden akadályt legyőzhet: a *Verne* regények technicista optimizmusát e boldog, Titanic előtti időkben a *Bleriok*, a „modern idők aviátorai" megerősíteni látszottak. *Wells* „jövővárosának" utcáin a járdák mozgó járszalagokként vitték a gyalogosokat.

Hitték, hogy az új évszázad az idejétmúlt tanokkal, társadalmi berendezkedésekkel is leszámol, hiszen miért ne követné a társadalom fejlődése is a tudomány, a technika fejlődését.

Azt gondolták, hogy a háború lassanként megszűnik: *Buday László* 1910-ben a *„Gépfegyver szociológiájáról"* szóló értekezésében[1] utal arra, hogy a fegyverkezési verseny s a haditechnika fejlődése feltehetőleg már önmagában távol tartja a háborút a modern társadalmaktól, hiszen *„ma már a nemzetek háborúja is úgyszólván megszűntnek tekinthető Közép-Európában. (...) Anglia és Németország gazdasági feszültsége aligha fog háború alakjában lecsapódni..."*

Méray, kora társadalomtudományának fenegyereke (bár ő minden bizonnyal tiltakozna e megfogalmazás ellen) a társadalmi folyamatokat az emberi sejtfejlődéssel párhuzamba állítva már a századfordulón a „háborúk haláláról" beszélt, mint amelyek a keresztény-római kultúrkörben immár túlhaladottaknak tekinthetők.

Ez hát a kor, amelyben a társadalomtudományok rohamos fejlődésnek indultak. Hol a helye, mi a teendője a könyvtárosnak ebben a világban?

Nem tudós, nem alkotó, hanem mások gondolatainak megőrzője, rögzítője, feltárója. E köré sző ideológiát, ebből kreál tudományt magának, mely részben önigazolásul szolgál, részben valóban hasznos funkcióval bír: egyszóval a maga módján a könyvtáros is részt kér magának az utópiában, a jövő társadalmában. Íróasztala mellett egyértelmű, hierarchikus rendszerekben, kategóriákban gondolkodik, melyekben a tudomány, a világ egyszer s mindenkorra elhelyezhető, feltérképezhető lesz. A klasszikus hierarchikus osztályozási rendszerekben ez a századfordulós optimizmus tükröződik.

A világ rendszerezhetőségéről, nehéz lemondani. Gondoljunk csak a világbibliográfiák optimista koncepciójára, vagy a „nemzeti könyvtárak" lokális szintre degradált mindenhatóságára.

Ám, ha az átalakulás elengedhetetlen: ha a tudás mindenható, kézenfekvő, hogy mindenkihez el kell juttatni:

„Ha rozoga lett a házatok, ha düledeznek a falai, mit csináltok? Zászlót tűztök ki rá, avagy nemzeti színűre festitek, hogy össze ne omoljék?! Úgy-e nem, hanem megerősítitek a falakat, esetleg új fundamentumot ástok neki. A nemzet házával is úgy van: a külső dísz mit sem használ, ha az alapok ingadoznak. A nemzeti lét alapja pedig a nép ereje, gazdagsága, műveltsége."– írja *Jászi Oszkár* 1907-ben.[2]

Ez áll Szabó Ervin „public library" koncepciója mögött: 1913–14-ben nyíltak meg az első, ilyen mintát követő népkönyvtárak Budapesten. *Somló Bódog*, a kor egyik neves szociológusa, aki 1908-ban nyolc boldog és termékeny hetet töltött a brüsszeli Solvay-intézet vendégeként, meleg szavakban emlékezik meg az ottani könyvtárról, a könyvekhez való szabad hozzáférésről és a „láthatatlan" könyvtárosokról, akik ugyanakkor szükség esetén azonnal készen állnak a segítségre.

Szabó Ervin progresszív gondolkodású ember volt. Kora modern gondolkodója, éppenséggel könyvtárosa *is*. Elmondható, hogy ez az ember, akiről barátja, Jászi Oszkár megírja, hogy *„azt lehet mondani, hogy egész életében soha egy napig nem volt teljesen egészséges"* [3] félelmetes vitalitással küzdött sorsa ellen. Mindent, amit csinált, a lehető legjobban akarta végezni. Könyvtárosként is ilyen volt. A szűk hivatali kereteken túllépő „nyitott" könyvtárban gondolkodott.

Szükségképpen szakítani kellett a „hagyományos könyvtáros" fogalmával is. A könyvtáros filosz, a „jobb híján" tudós könyvtáros, aki mintegy mellék-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tevékenységként végzi könyvtárosi teendőit elavult, helyét az adott területet jól ismerő szakembernek kell elfoglalnia.

Hogy ez mennyire nem csak az ő elszigetelt véleménye volt, azt *Madzsar Józsefnek*, az Egyetemi Könyvtár működését bíráló munkájának szavai is megerősítik, amikor *„általánosan művelt és biztos judíciummal bíró, de amellett speciális szakban teljesen otthonos könyvtárosok"*-ról beszél.

Szabó Ervin is ilyen könyvtárosokkal dolgozó könyvtár kialakítására törekedett. Az anekdoták szintjén őrződött meg a gumisarkú cipőt viselő könyvtáros hölgyek esete, de arról kevesebbet olvasunk, hogy kora legmodernebb munkaszervezési-mérési módszereivel elsőként próbálta felmérni, hogy az egyes könyvtári folyamatok egy-egy könyvre vetítve ténylegesen mennyi időt vesznek igénybe.

Szabó Ervin kiváló nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Könyvtárosként, vezetőként kora szakmai élvonalába tartozott. Mint tudjuk, jelentős szerepe volt a kor legmodernebb decimális osztályozási rendszerének elterjesztésében.

Természetes, hogy könyvtárigazgatóként a Fővárosi Könyvtárban is ezt az osztályozást alkalmazta 1912-től.

Kora legmodernebb szociológusainak munkái mellett nagy gondot fordított az elődök tevékenységére is. A könyvtár állományában a társadalomtudományi gondolkodás klasszikusainak — *Comte, Tocqueville, Owen* művei is szerepelnek, lehetőleg első kiadásaikkal, sőt némely esetben dedikáltan is.

Szabó Ervin dokumentátori, bibliográfusi tevékenysége is kiemelkedő volt. 1902-ben őt bízták meg az *Otlet* és *La Fontaine* kezdeményezésére 1895-től induló világbibliográfia társadalomtudományi részének szerkesztésével.

A két világháború közötti időszakból a *Krisztics Sándor* nevéhez fűződő, 1926-ban induló magyar társadalomtudományi bibliográfia kezdeményezést emelhetnénk ki. Ez tulajdonképpen 7 budapesti nagykönyvtár aktuális beszerzéseit regisztrálta. Az 1940-es évek elején *Könyves Tóth Kálmánné* tett kísérletet a magyar társadalomtudományi bibliográfia összeállítására, de ennek csak két, 1941-re és 1942-re vonatkozó füzete készült el.

Társadalomtudományi dokumentációs tevékenység a FSZEK-ben

Az előzőekben azt próbáltam érzékeltetni, hogy melyek voltak könyvtárunk száz esztendős hagyományainak gyökerei. Most nézzük meg, hogy az utókor hogyan sáfárkodott a ránk hagyott örökséggel.

Az elődök következetesen vállalt hagyományainak köszönhetően, a magyar könyvtárügy 1968-as átfogó szabályozása során a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat országos szociológiai szakkönyvtárrá minősítették. Mindez szorosan összefügg a hatvanas, hetvenes évek társadalmi folyamataival, a szociológia „tudományos rehabilitációjával" és hivatalos intézményrendszerének kiépülésével.

1973-ban a könyvtár keretén belül megalakult a *„Szociológiai dokumentációs osztály"*, vagy ahogy mostanában hívjuk, a *szociológiai gyűjtemény*. Tevékenységének előterében a – nemzetközi irodalom reprezentatív gyűjtésén és országos hasznosításán túl – kezdetektől fogva a magyar szociológiai irodalom feltárása állt. A feldolgozás két időponttól indult el: a kurrens – az osztály alapítását megelőző 1972-es tárgyévtől –, a retrospektív pedig – a magyar szociológia „hivatalosan elismert" kezdetének tekintett *Huszadik Század* alapításától, az 1900-as évtől indult.

A Szociológiai osztály nagyszabású retrospektív forrásfeltáró tevékenysége eredményeként 1970–1985 között közreadta az akadémiai nívódíjjal is elismert *Magyar szociológiatörténeti bibliográfia* öt kötetét. Az első három kötet az 1900 és 1919 közötti időszak reprezentatív társadalomtudományi bibli-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

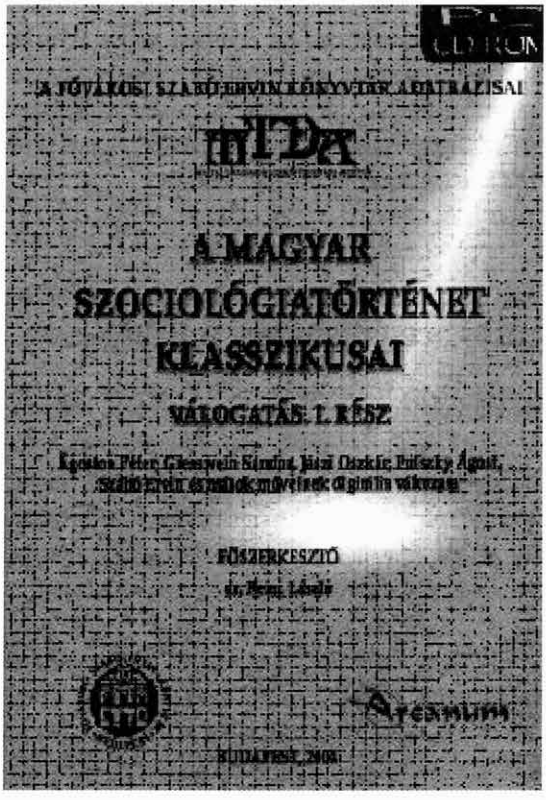

ográfiája, s egyben a vezető folyóiratok (*Huszadik Század, Szabadgondolat, A munka* szemléje) repertóriuma.

A IV/A kötet az 1919–1929 közti évtized több mint 200 folyóiratát és könyvanyagát, az ötödik pedig egy nagyon rövid periódust, az 1945–1947 közötti éveket dolgozta fel. (Sajnos, az 1930–1944 közötti időszak bibliográfiájának összeállítására erőforrások hiányában eddig még nem kerülhetett sor.)

A szociológiatörténeti feltárást az ugyancsak akkoriban indított *Magyar Szociológiatörténeti Füzetek* c. sorozat tette teljessé, melynek keretében számos klasszikus, nemzetközi érdeklődésre is számot tartó magyar szociológus (*Szende Pál, Polányi Károly, Mannheim Károly*) életmű-bibliográfiáját jelentettük meg. Ezen kívül ugyancsak e sorozat keretében készült el az ELTE Szociológiai Intézetével együttműködve a *Magyar Szemle*, ill. a *Társadalomtudomány* c. folyóiratok repertóriuma.

A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (MTDA)

A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (MTDA) az osztály retrospektív forrásfeltárás vonalába tartozik. Az archívum alapkoncepciója az, hogy a tágan értelmezett társadalomtudományi irodalmat az 1848–1948-as időhatárok között digitális formában tegye hozzáférhetővé. Az MTDA a méltán „klasszikus" szerzők elérhetőségének biztosításán túl a korszak reprezentatív szellemi irányzatainak bemutatására is törekszik, ezért, kordokumentum jelleggel, esetileg kevéssé ismert szerzők egy-egy munkája is szerepel a digitalizálásra kiválasztott művek között. A kiválasztás politikai szempontból teljesen semleges. A beszkennelt szövegek eredetije eredetiben már nem hozzáférhető a nagyközönség számára, viszont ilyen formában mégis olvashatók, kutathatók ezek a források is. Eddig kb. 36 ezer oldal, kb. 360 könyv került digitalizálásra javarészt önerőből, külső támogatás nélkül.

A feldolgozás elvileg két lépcsőben, az 1848–1919, illetve 1920–1948-as között keletkezett dokumentumokra bontva történik. A szerzői jogi megfontolások miatt a „jogtiszta" szerzők művei prioritást élveznek. A feldolgozás menete a következő:

1. A feldolgozandó mű kiválasztása;
2. A mű szkennelése;
3. OCR (optikai karakterfelismerés), majd az eredmény exportálása MS Wordbe;
4. Korrektúrázás Wordben;
5. PDF-állomány előállítása;
6. A PDF-állomány utókorrektúrája.

Látható, hogy az anyag alapformátuma pdf, ami mind a letöltést, mind pedig az on-line hozzáférést

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

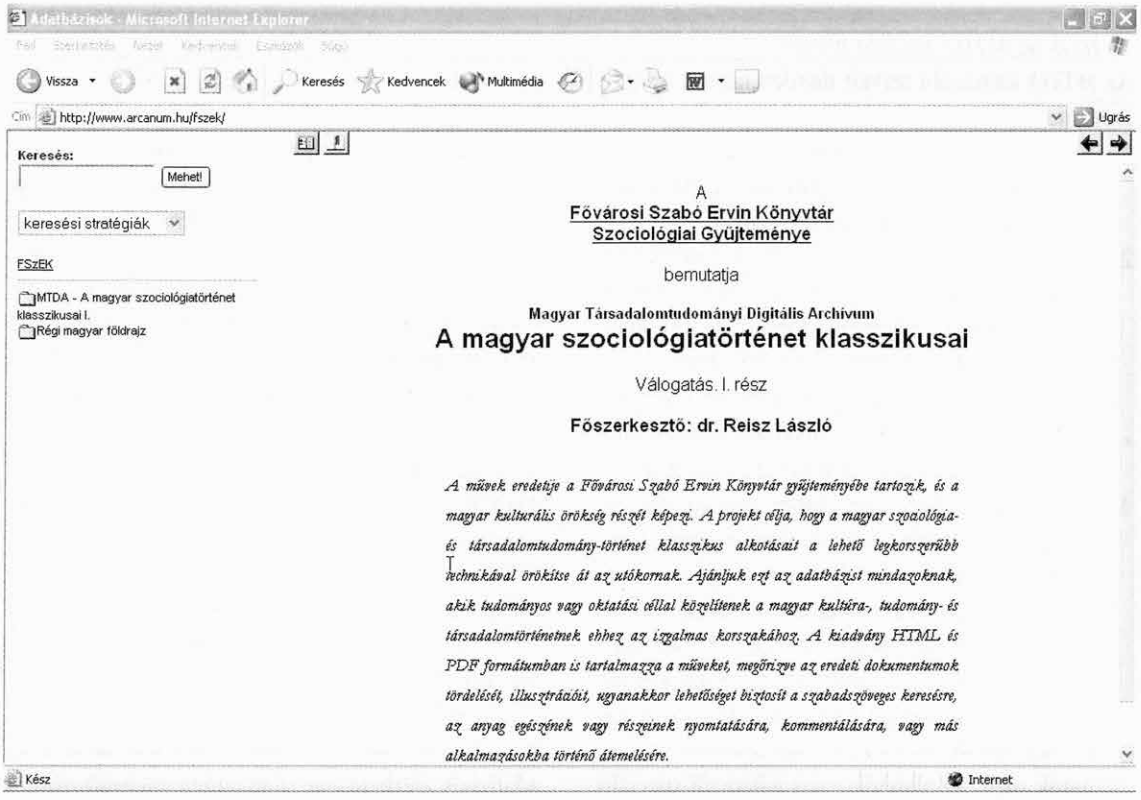

biztosítja, de CD-ROM-on történő forgalmazás esetében is megfelelő.

A pdf a feldolgozott művek számos, mind kép, mind szöveges formátumba való utólagos exportálását teszi lehetővé. Opcionálisan a felhasználóknak különböző szintű jogosultságok állíthatók be, a kész anyag szerkesztése, kommentálása vagy nyomtatása tekintetében.

Alapelv, hogy a feldolgozás optikai karakterfelismeréssel (OCR)-rel történik, azért, hogy az eredeti szöveg tördelése, ábrák, mellékletek gyakorlatilag eredeti formájukban maradva a dokumentum, vagy akár az adatbázis egésze kereshető, indexelhető legyen. Így a feldolgozott – lehetőleg első kiadású – eredeti dokumentum elektronikusan teljesen kiváltható.

Az archívum jelenlegi állapotában a következőket tartalmazza:

- 1848–1919 között: 129 könyv (20 174 oldal)
- 1919–1948 között: 228 könyv (30 580 oldal)
- Előkészületben: 183 könyv
- Becsült végső terjedelem: 130 000 oldal (550-600 könyv)

2004-ben az Informatikai és Hírközlési Minisztérium „24. óra" pályázatának keretében nyert 10 milliós támogatás segítségével – többek között – lehetőségünk volt 44 könyv digitalizálására, megközelítőleg 8000 oldal terjedelemben.

Ennek eredményeként jött létre a „*Magyar Szociológiatörténet klasszikusai*" c. CD-ROM, melynek anyaga a FSZEK honlapjáról a linken, vagy az Arcanum Kft. http://www.arcanum.hu/fszek/ linkjéről is letölthető.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tervek az MTDA további bővítésére

Az MTDA közelebbi terveit illetően három irányba szeretnénk folytatni a munkát:

1. A *„Magyar Szociológiatörténet klasszikusai"* c. CD-ROM folytatása, megközelítőleg 54 szerző 9600–10 000 oldalt kitevő anyagával.
2. A 20. század reprezentatív, haladó gondolkodású lapjának, a *„Huszadik Század"*-nak a digitalizálása. A lap 19 évfolyama több mint 21 000 oldalt, s megközelítőleg 1600 ívet tesz ki. Az anyag feldolgozása csaknem teljesen elkészült, 7 év korrektúrájának munkálatai vannak még hátra, várhatóan 2005 februárjára készül el.
3. *A dualizmus kora társadalmi atlasza.* Ez egy komplex adatbázis, mely az 1880-as népszámlálásának (az első teljes körű, községsoros népszámlálás) anyagát feldolgozó adatbázis, melyet 1878-as egyletstatisztikai, illetőleg 1881-es helységnévtár infrastrukturális adataival egészítünk ki. Az adatok alapján a történeti Magyarország etnikai, felekezeti és kulturális jellemzői ismerhetők meg. Az alapadatbázis jellemzői speciális megoszlásokban térképen, illetve grafikusan is ábrázolhatóak.

A FSZEK szociológiai osztálya másik lényeges tevékenységi területe a kurrens szociológiai irodalom feltárása.

Bibliográfiánk *Szociológiai Információ* címen 1972-es tárgyévvel kezdődően 1989-ig jelent meg nyomtatásban. A válogatás folyamatosan követte a szociológia állandóan változó, bővülő tematikáját, fogalmi rendszerét. A máig megőrzött, de továbbfejlesztett témakör-felosztás az *UNESCO International Bibliography of the Social Sciences. Sociology* korabeli mintáját követte. Az alkalmazott tárgyszórendszert a speciális magyar elvárásoknak megfelelően rendszeresen fejlesztették.

A bibliográfia mindig érzékenyen reagált az aktuális társadalmi problémákra: tematikus bibliográfiákban mutatták be, pl. a cigányság helyzetével, vagy a devianciával kapcsolatos szakirodalmat.

A könyvtár az adatfeldolgozás terén is igyekezett lépést tartani az elérhető legkorszerűbb technikákkal. 1983-tól már történtek kísérletek a bibliográfiai munka számítógépesítésére, majd 1987-től a TEXTAR adatbázis-kezelő rendszer segítségével építjük mi is az adatbázisunkat. 1990-től a bibliográfiát csak mágneses adathordozón forgalmaztuk. Az adatbázis szakmai megítélése igen pozitív volt, s ennek köszönhetően az OTKA Szociológiai szakmai zsűrijének támogatásával az 1990-es években lehetőségünk nyílt a bibliográfia retrospektív kibővítésére is, így a „modern anyag" 1970-től megközelítőleg teljesnek tekinthető. A Nemzeti Kulturális Alaptól nyert további pályázati támogatásnak köszönhetően megindult az adatbázis kiadása CD-ROM-on, fokozatosan bővülő állománnyal. A CD-ROM – nemzetközi érdeklődésre számítva – angol nyelvű keresőfelülettel is rendelkezik. A munkálatok informatikai hátterét az Arcanum Adatbázis Kft. biztosította.

Igen fontos esemény, hogy 2004 februárjától az adatbázis elérhetősége alapvetően megváltozott, a FSZEK honlapjáról SZOCIOWEB néven – magyar és angol nyelven – a világhálón is elérhetővé vált. (http://database.fszek.hu:2009/szocopt/szoc0402.htm?v = szoc&a = start&a1 =)

A Szocioweb évi 200 folyóirat, 1000 könyv analitikus feltárásán alapul, s mintegy 110 000 tételt tartalmaz. Ezek tetszőleges kombinációkban rendezhetők, minden lényeges adat szerint visszakereshetők.

Távlati céljaink között szerepel, hogy pótoljuk a történeti anyag hiányait, továbbá az adatbázis részleges full-textes bővítése, amire későbbi pályázatok révén elnyerhető támogatások függvényében kerülhet sor.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

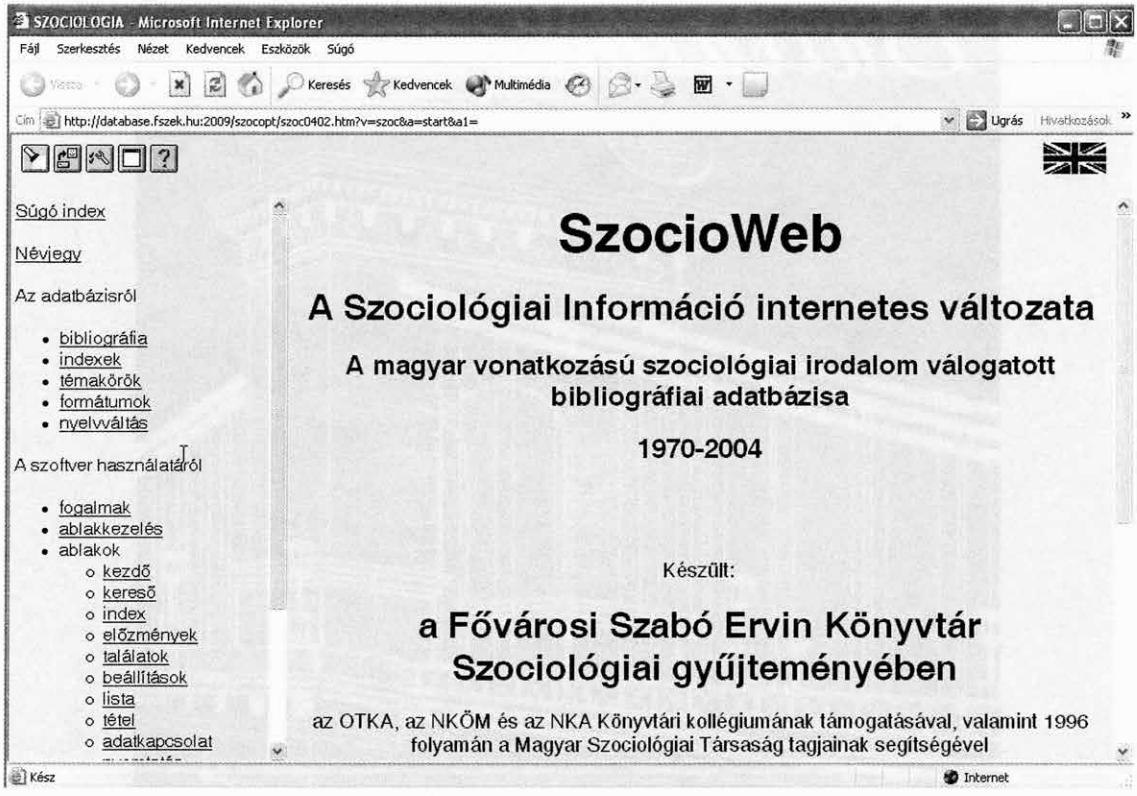

Végezetül

Mivel lehetne lezárni egy ilyen megemlékezést? Szabó Ervin modern könyvtárat álmodott és valósított meg. A FSZEK ma is modern könyvtár.

Nemcsak az épület tükrözi a századelő és a modern kor találkozását, hanem a könyvtár egész szellemiségére elmondhatjuk, hogy a hagyomány és a korszerűség kettőssége jellemzi. A nagy léptékű informatikai fejlesztések után katalógusunk, – mely tükrözi a teljes gyűjteményt – on-line elérhető. Legutóbb már a kérőlapok szintjén is száműztük a papírt: a hálózatról közvetlenül rendelhetők, lekérhetők a könyvek. Adatbázisaink a világhálóról elérhetően is magyarul és angolul egyaránt használhatók.

A központi könyvtár beiratkozott olvasóinak száma meghaladja a 70 000 főt. Csúcsidőben olykor csaknem 8000 olvasó fordul meg nálunk naponta, ezért méltán mondhatjuk, hogy egyike vagyunk Budapest leglátogatottabb kulturális intézményeinek. Láthatjuk, a könyvtárat nem a protokoll, nem a megemlékezések minősítik, hanem a felhasználók, akik szívesen jönnek hozzánk és szívesen töltik itt az idejüket.

Úgy gondolom, hogy a tradíciók ápolása nem szavakban, hanem a tényleges gyakorlatban mutatkozik meg. Tartsanak részrehajlónak, de úgy érzem, hogy a mai Szabó Ervin könyvtár ebben a tekintetben is méltó alapítója emlékéhez.

Jegyzetek

1. BUDAY László: A gépfegyver szociológiája. In: Huszadik század, 1910. 1-2. sz. 96. p.
2. JÁSZI Oszkár: Az új Magyarország felé. In: Huszadik Század, 1907. 1. sz. 11. p.
3. JÁSZI Oszkár: Szabó Ervin élete és munkája. In: Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48-49-es magyar forradalomban. Bp. Népszava, 1945. 12. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

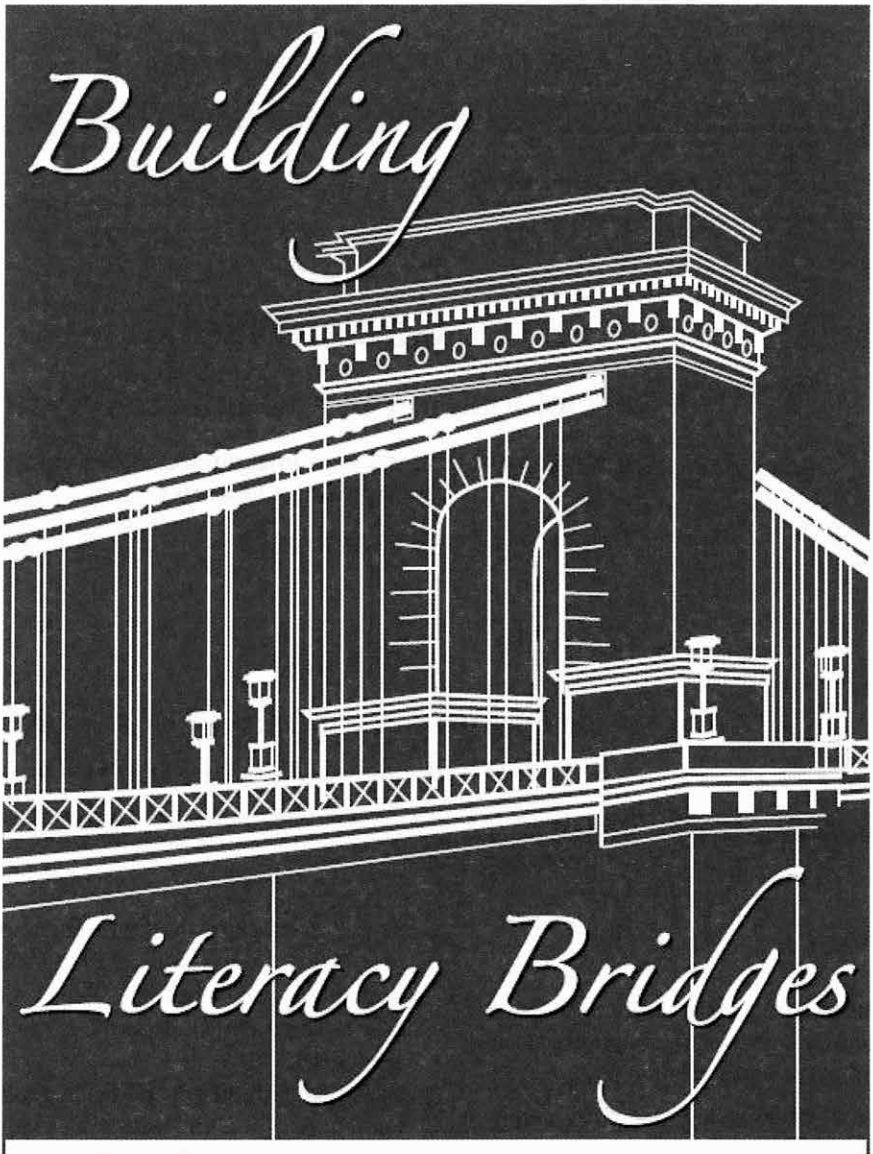

INTERNATIONAL READING ASSOCIATION
21ST WORLD CONGRESS ON READING

Budapest, Hungary

AUGUST 7-10, 2006

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának Társadalomelméleti Gyűjteménye

LACZKÓ Sándor

Gyűjteményünket 1985-ben az akkor még József Attila Tudományegyetem (JATE) Bölcsészettudományi Karának néhány fiatal oktatója és hallgatója hozta létre azzal a céllal, hogy a Magyarország, valamint Közép- és Délkelet-Európa 20. századi történetét érintő társadalomelméleti, eszme- és politikatörténeti munkák, emigráns és szamizdat kiadványok, kéziratok, kéziratos fordítások, memoárok és kutatási háttéranyagok (stb.) másutt elérhetetlen dokumentumainak gyűjtésével elősegítsék a szakirányú egyetemi oktatást. (1985 és 1989 között minden bizonnyal e Társadalomelméleti Gyűjtemény volt az egyetlen hely az országban, ahol egyetemi hallgatók legálisan olvashattak „emigráns" és „szamizdat" kiadványokat.) A közép- és délkelet-európai országokban lezajlott rendszerváltásokat követően a Gyűjtemény profilja jelentősen átalakult. Ettől kezdődően a könyvtári funkciók teljesítése mellett elsősorban Közép- és Délkelet Európa 20. századi történetének és jelenének, valamint a határokon túli magyar kisebbség történetének és jelenének a dokumentálását és kutatását, továbbá a vonatkozó társadalomelméleti, politika- és eszmetörténeti (recepciótörténeti) dokumentumok és információs források (szakkönyvek, hagyatéki anyagok, folyóiratok, stb.) gyűjtését, feldolgozását, illetve nyilvános elérhetőségük biztosítását, valamint kiadását tekinti feladatának.

A Közép- és Délkelet-Európa 20. századi történetére és a régió kisebbségi problematikájára koncentráló Gyűjtemény célja kettős: az egyetemen zajló régió- és kisebbségtörténeti jellegű szakirányú okta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás, valamint a tudományos igényű kutatómunka elősegítése és háttérbázisának biztosítása. Mint különgyűjtemény és kutatóhely elsősorban a speciális igények kielégítésére hivatott.

A Társadalomelméleti Gyűjtemény állománya és feltárása

A Gyűjtemény 1994-től a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára (SZTE EK) különgyűjteményeként működik, ám az egyetemen kívüli nyilvánosság számára is hozzáférhető. Az állomány gyarapítása és feldolgozása folyamatos, jelenleg mintegy 8500 tétel dokumentum található az állományban, nagyrészt nyomtatott formában hozzáférhetetlen dokumentumok, kéziratok és hagyatéki anyagok, illetve magyar, román, szerb és angol nyelvű szakirodalom. Emellett megtalálható az intézményben szinte valamennyi, határokon túli magyar nyelvű periodika és hazai kisebbségi témájú szakfolyóirat, továbbá néhány fontos szerb, horvát, román, angol és német nyelvű szaklap. A Gyűjtemény állományának nagyobbik hányada (kéziratok, egyedi kiadványok, „emigráns" és „szamizdat" kiadványok, periodikák, stb.) csak helyben olvasható, míg a szakkönyvek jórészt kölcsönözhetőek.

A Gyűjtemény állományának adatait az SZTE EK Corvina katalógusa tartalmazza. Emellett önálló (és folyamatosan fejlesztett) elektronikus katalógusa is lehetővé teszi a szerző, cím, tárgyszó és kulcsszó alapján történő tájékozódást: *http://brs.bibl.u-szeged.hu/cgi-bin-akos/brs.pl?dbname = DOKT*

Az állománygyarapítás tematikai egységei

- Közép- és Délkelet-Európa 20. századi történetével kapcsolatos szakkönyvek és dokumentumok (társadalom-, politika- és eszmetörténeti művek, illetve dokumentumok stb.);
- A határokon túli magyar kisebbséggel, illetve a régió nemzeti- és etnikai kisebbségeivel kapcsolatos dokumentumok (elméleti, történeti, politikai és statisztikai művek, hagyatéki anyagok, kéziratok, életút-interjúk stb.);
- Magyarország közelmúltjával kapcsolatos kortörténeti dokumentumok (1979 és 1989 között megjelent „emigráns" és „szamizdat" kiadványok, politikai pártok anyagai 1989–1990-ben, alternatív ifjúsági mozgalmak a nyolcvanas években, Bibó István házi archívum stb.);
- Eszme- és recepciótörténeti dokumentumok (filozófiai eszmék hazai recepciójával és a magyar eszmetörténeti hagyománnyal kapcsolatos művek és dokumentumok stb.);
- Jonathan Sunley-Gyűjtemény (mintegy 1200 angol nyelvű, elsősorban Közép- és Dél-kelet Európa 19–20. századi történetére vonatkozó, illetve eszmetörténeti jellegű kötet, amelyek Jonathan Sunley adományaként kerültek a Gyűjteménybe.);
- Iskolai értesítők (a Magyarországon a 19. század utolsó évtizedeitől 1949-ig megjelent iskolai értesítők gyűjteménye, amely 318 magyarországi város mintegy 1000 iskolájának 18 200 kiadványát tartalmazza.)

Mint látható, a Gyűjtemény speciális állománnyal, illetve gyűjtőkörrel, s ennek megfelelően kialakított gyűjtési hálózattal rendelkezik, amely feltételezi egy, a határokon átívelő intézményes kapcsolatrendszer kiépítését és működtetését. A Gyűjtemény hagyományosan jó kapcsolatokat ápol több hazai és határokon túli magyar intézménnyel (pl. Teleki

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

László Intézet, Budapest; Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár; Fórum Intézet, Galánta; Jakabffy Elemér Dokumentációs Könyvtár, Kolozsvár stb.), illetve nyugat-európai kisebbségkutató intézettel, (*Minority Rights Group – London*), amely partneri kapcsolatok kiadvány- és információcsere, valamint kutatási programok kölcsönös támogatása tekintetében jól kamatoznak.

A Gyűjtemény önálló kutatási/fejlesztési programjai

A gyűjteményi funkciók teljesítése mellett (együttműködve több hazai és határokon túli intézménnyel) az alábbi önálló kutatási/fejlesztési programok megvalósításán dolgozunk:

- Régió- és kisebbségtörténeti honlap fejlesztése;
- A romániai magyar kisebbség 1945 utáni gazdasági, kulturális és politikai életének, illetve intézményrendszerének a kutatása, források feltárása és a romániai kisebbségpolitika történetének a vizsgálata;
- Fordítói és kiadói program, amelynek során a kisebbségi, eszme- és recepciótörténeti tematikájú művek fordítására, valamint szövegek és kutatási eredmények publikálására kerül sor. (A Gyűjtemény kiadásában jelenik meg *A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai* című könyvsorozat, amelynek ezidáig nyolc kötete látott napvilágot);
- A 20. századi (Magyarországon és a határokon túl kiadott) magyar nyelvű filozófiai és társadalomelméleti irodalom elektronikus adatbázisának a kiépítése, valamint az ezzel kapcsolatos eszme- és recepciótörténeti kutatások;
- A határokon túli magyar kisebbség történetét és szellemi életét feldolgozó kronológiák, szakbibliográfiák, repertóriumok és elektronikus szakirodalmi adatbázisok készítése.

A Gyűjtemény honlapja
http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/

Honlapunk amellett, hogy bemutatja az intézmény tevékenységét, a régió- és kisebbségtörténettel, a határokon túli magyar kisebbséggel, valamint az eszme- és recepciótörténettel foglalkozó kutatók számára megkönnyíti a szakirodalmi tájékozódást, s elérhetővé teszi a térség társadalmaival, etnikumaival, történelmével és kultúrájával kapcsolatos jelentősebb hálózati információs forrásokat. A honlapon kiemelten szerepelnek a Gyűjtemény égisze alatt elkészült, s a régió- és kisebbségtörténeti kutatások szempontjából releváns elektronikus szakirodalmi adatbázisok, szakbibliográfiák és repertóriumok. A Gyűjtemény (és munkatársai) kiadásában megjelent kötetek és tanulmányok szövegállományai, illetve egy bőséges linkgyűjtemény (kisebbségi intézmények és sajtó stb.) ugyancsak elősegítik a tájékozódást. A Gyűjtemény munkatársai a honlap folyamatos fejlesztését, ezáltal a régió- és kisebbségtörténettel foglalkozó kutatók munkájának megkönnyítését egyik legfontosabb feladatuknak tekintik.

A Gyűjtemény kiadásában, illetve munkatársai közreműködésével megjelentetett kötetek

- *Jugoszlávia története dokumentumokban 1919–1941.* (Szerk.: Sajti Enikő, ford.: Kacziba Ágnes. Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1990. p. 290)
- *Gergely András: Magyarország története.* (románul), (Ford.: Hermann Gusztáv, szerk.: Bárdi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nándor, Székelyudvarhely, 1993., megj. a Gyűjtemény társkiadásában.)

- *Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája, 1944–1953.* (Kisebbségi Adattár 1.), (Bp., TLA, 1994. p. 108)
- *Erdély magyar egyeteme 1944-1949. I., II.* (Marosvásárhely, 1995., 1998. Szerk.: Lázok János és Vincze Gábor. p. 280, ill. 320)
- *Köztes-Európa. Térképgyűjtemény 1763-1993.* (Szerk.: Pándi Lajos. A szerkesztésben közreműködött: Vincze Gábor és Zilahi Tibor. Bp.: Századvég-Osiris, 1995.)
- *Információ és társadalomelmélet.* (Szerk.: Csejtei Dezső és Laczkó Sándor. Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, 1994. p. 175)
- *Fehér Könyv az 1944 őszi magyarellenes atrocitásokról.* (Szerk.: Gál Mária és Vincze Gábor. Kolozsvár, RMDSZ, 1995. p. 85)
- *Nietzsche-Tár. Szemelvények a magyar Nietzsche-irodalomból 1956-ig* (Társszerk. és bibliográfia: Laczkó Sándor. Veszprém, Comitatus Kiadó, 1996. p. 590)
- *Athenaeum-Tár. A Magyar Filozófiai Társaság vitaülései 1938–1944.* (Társszerkesztő: Laczkó Sándor. Veszprém, Comitatus Kiadó, 1998. p. 770)
- *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947.)* (Szerk. és a jegyzeteket írta Vincze Gábor. Bp., TLA, 1998. p. 492)
- *Vincze Gábor: Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből* (Csíkszereda, Státus Könyvkiadó, 1999. p. 347)
- *Somló Bódog: Értékfilozófiai írások.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 1.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor és Tonk Márton, Pro Philosophia – Kolozsvár-Szeged SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 1999. p. 191)
- *Tavaszy Sándor: Válogatott filozófiai írások.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 2.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor, Tonk Márton, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia – SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 1999. p. 217)
- *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola".* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 3.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor, Tonk Márton, Pro Philosophia – Kolozsvár-Szeged, SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 2000. p. 270)
- *Vincze Gábor: Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar vállalatok, pénzintézetek második világháború utáni helyzetéről és a magyar-román vagyonjogi vitáról.* (Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2000. p. 528)
- *Bartók György: Válogatott filozófiai írások.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 4.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor és Tonk Márton, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia – SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 2001. p. 300)
- *Tonk Márton: Idealizmus és egzisztenciafilozófia Tavaszy Sándor gondolkodásában.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 5.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor és Tonk Márton, Pro Philosophia – Kolozsvár-Szeged, SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 2002. p. 130)
- *Ungvári Zrínyi Imre: Öntételezés és értéktudat. Böhm Károly filozófiája.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 6.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor és Tonk Márton, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia – SZTE Társadalomelméleti Gyűjt., 2002. p. 175)
- *Halasy-Nagy József: Az erkölcsi élet.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 7.) (Sorozatszerk. Laczkó Sándor és Tonk Márton, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia – SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 2002. p. 430)
- *Sipos Pál: A keresztyén vallásnak és a világosodásnak együtt való terjedéséről.* (A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai 8.) (Sorozatsz. Laczkó Sándor, Tonk Márton, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia – SZTE Társadalomelméleti Gyűjtemény, 2002. p. 84)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Történeti kényszerpályák - kisebbségi reálpolitikák II.* Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944-1989. (Összeállította és sajtó alá rendezte: Vincze Gábor, Csíkszereda, Pro Print Könyvkiadó, 2002. p. 480)
- *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között. (1944. szeptember-1945. március)* (A bevezetőt írta és a dokumentumokat összeállította Nagy Mihály Zoltán és Vincze Gábor, EME-Pro Print Könyvkiadó, 2004. p. 402)
- *Bibó István válogatott munkái* (románul) (Ford.: Stefan Musca et. al., szerk.: Egyed Péter, Laczkó Sándor) (várható megjelenés 2005.)
- *Szerb eszmetörténeti válogatás 1890-1945.* (Szerk.: Losoncz Alpár, Zilahi Tibor) (várható megjelenés 2005.)

A Gyűjtemény fordítói műhelyében elkészített kéziratban lévő magyar nyelvű fordítások[1]:

- *Heinen, Armin:* A „Szent Mihály Arkangyal" Légió Romániában. (München, 1986.)
- *Ionescu, Ghita*: A kommunizmus Romániában 1944–1962. (London, 1964.)
- *Zeletin, Stefan*: A román burzsoázia. (Bukarest, 1991.)
- *Filov, Bogdan*: A pártnélküli rendszer elvei és gyakorlata. (Szófia, 1942.)
- *Bekic, Darko*: Jugoszlávia a hidegháborúban, I. Bevezető. (Zágráb, 1987.)
- *Dumitrescu, Radu:* Demográfiai realitások a Molotov-Ribbentrop paktum körül. (In. Sfera Politicii 1993. 6. Bukarest)
- *Antonescu, Ion:* A románság. I-II. (Iasi, 1991.)
- *Antonina, Kuzmanova*: Berlintől Craiováig. (In: Otecsesztvo 1991. 3. Szófia.)
- *Andrei, Petre*: A kultúra válsága és az egyetem szerepe. (In: A szociológia kérdései. Bukarest 1927.)
- *Madgearu, Virgil:* A parasztmozgalom. (In: Taranismul. Bukarest, 1927.)
- *Popovici, Aurel*: A kormányzás nemzeti formája. (Nationalismul sau demokratie. Bukarest 1910.)

A Gyűjtemény szakirodalmi adatbázisokat létrehozó munkaprogramjának keretei közt elkészült kronológiák, tematikus szakbibliográfiák és repertóriumok[2]:

- *A magyar nyelvű filozófiai irodalom elektronikus adatbázisa:*

http://brs.bibl.u-szeged.hu/cgi-bin-akos/brs.pl?dbname = FILO (Az adatbázis az 1881 és 2000 között magyar nyelven megjelent mintegy 28 000 filozófiai publikáció bibliográfiai adatait tartalmazza, s lehetővé teszi a szerző, cím, tárgy- és kulcsszó szerinti tájékozódást.)

- *A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája* (1946–1989., illetve 1990–1999.)
- *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953., illetve 1954–1978.*
- *Korunk* repertórium (Kolozsvár, 1990–1993.)
- *Művelődés* repertórium (Kolozsvár, 1990–1996.)
- *Athenaeum* repertórium (Budapest, 1891–1947.)
- *Magyar Philosophiai Szemle* repertórium (Budapest, 1882–1891.)
- *Szellem és Élet* repertóriuma (Szeged-Kolozsvár, 1936–1944.)
- *Gondolatjel* repertórium (Szeged, 1982–1990.)
- *A magyar nyelvű Nietzsche-irodalom bibliográfiája* (1872–1995.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *A magyar nyelvű Descartes-irodalom bibliográfiája* (1881–1996.)
- *Erdélyi Helikon* társadalomelméleti írásainak bibliográfiája (Kolozsvár, 1928–1944.)
- *Pásztortűz* társadalomelméleti írásainak bibliográfiája (Kolozsvár, 1921–1944.)
- *Bölcseleti Folyóirat* repertóriuma (Temesvár, Budapest, 1886–1906.)
- *Frankfurt-adatbázis* (A magyar irodalom németországi recepciója 1998–2000.)
- *Híd* repertórium (Szabadka, 1968–1990.)

A Gyűjtemény által kínált szolgáltatások:

- kölcsönzés és olvasótermi szolgálat;
- oktatási és szemináriumi anyagok előkészítése,
- szakdolgozatok, disszertációk, illetve szaktanulmányok készítésével kapcsolatos szakmai konzultáció,
- szakreferensi információs szolgálat, tájékoztatás, szakirodalom-figyelés,
- elektronikus szakirodalmi adatbázisok, információs rendszerek és hálózati információs források stb.

A Gyűjtemény működésével elő kívánja segíteni a régió- és kisebbségtörténeti, illetve az eszme- és recepciótörténeti kutatásokat, a régión belüli szakmai és kulturális információáramlást, valamint a határokon túli magyar társadalomtudományi intézmények közötti együttműködést. Ennek megfelelően a gyűjteményi munka lényeges elemét képezi a határokon túli magyar kisebbség kutatói műhelyeivel történő folyamatos kapcsolattartás, a határokon túli (részképzéses) hallgatók és kutatók rendszeres fogadása, tanulmányaik és kutatásaik szakmai támogatása, illetve vendégelőadók rendszeres meghívása, előadások, előadássorozatok szervezése.

A Társadalomelméleti Gyűjtemény mint különgyűjtemény 2004 decemberében beköltözött és integrálódott az SZTE Egyetemi Könyvtár nemrégiben megnyílt új intézményébe, az SZTE Tanulmányi és Információs Központjába. Az integrálódás – a nagyobb szervezeti egység működéséhez való alkalmazkodás mellett – a Gyűjtemény lehetőségeinek a tágulását és működési feltételeinek a javulását jelenti.

Mindezek alapján tisztelettel ajánlom minden érdeklődő figyelmébe az SZTE Egyetemi Könyvtár Társadalomelméleti Gyűjteményét.

Jegyzetek

1. A kéziratos fordítások megtalálhatóak a Gyűjtemény állományában.
2. A kronológiák, szakirodalmi bibliográfiák és repertóriumok szövegállományai, illetve az elektronikus szakirodalmi adatbázisok elérhetőek a Gyűjtemény honlapján.

Hazai doktori dolgozatok számbavétele az Oktatási Minisztérium honlapján

Az Oktatási Minisztérium együttműködve a doktori képzésben részt vevő egyetemekkel és doktori iskolákkal közkinccsé tette a magyarországi egyetemeken az 51/2001. korm. rendelet hatályba lépését követően doktoráltak adatbázisát és a megvédett értekezések téziseit. Az adatbázis publikált része ingyenes regisztráció után mindenki számára hozzáférhető.

Elérhetősége: http: //www.om.hu/phd

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az MTA Könyvtára a humán- és a társadalomtudományok szolgálatában

MURÁNYI Lajos

Megtisztelő volt a felkérés, hogy a Fővárosi Könyvtár 100 éves születésnapján a hetvennyolc évvel idősebb országos feladatkörű szakkönyvtár (és az ODR tagkönyvtára) társadalomtudományi állományának alakulásáról, mai helyzetéről és szolgáltatásairól szóljunk. Ez a számvetés, amely most nyilvánosságot kap, számunkra is tanulságokkal szolgál: látni fogják, hogy az évtizedek során alakuló állomány értékei, a szolgáltatások és a kiadványok büszkeségre adtak, adnak okot. Az elmúlt évtizedben bekövetkezett változásokhoz alkalmazkodnia kellett a könyvtárnak, hogy olvasóit legjobb tudása szerint és a korszerű technológia bevetésével szolgálja. Mielőtt a gyűjtőkör és állománygyarapítás kérdéseiről szólnék, előre kell bocsátanom két, bizonyára jól ismert alapvető tényt: valójában prézens könyvtárról van szó (csak a tudományos fokozattal rendelkező olvasók kölcsönözhetnek), és nyelvileg rendkívül sokszínű az anyag.

A gyűjtőkör és az állománygyarapítás

Jelenlegi gyűjtőkörünk a történetileg kialakult gyakorlatra épül: az országos feladatmegosztás keretében gyarapítja a nyelv- és irodalomtudomány, ókortudomány (ókortörténet és klasszika filológia), az orientalisztika, a tudománypolitika és tudománytörténet irodalmát (ideértve a külföldi tudós

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

testületek, akadémiák, tudományos társaságok működésére vonatkozó kiadványokat, vagyis az ún. *„academica"*-t), valamint az összefoglaló és kézikönyv jellegű műveket szinte valamennyi tudományterületről.

A könyvállomány 1844 óta a többszörösére nőtt, 55 000-ről több mint egy millióra. Az alapítás óta természetesen differenciálódott állományunk: a mostani 2 millió egységben könyvek, folyóiratok, régi könyvek, kéziratok és nem hagyományos dokumentumok (mikrofilmek, CD-ROM-ok stb.) vannak. A könyveket tekintve a humán- és társadalomtudományok, valamint a természet- és alkalmazott tudományok aránya kerekítve 80%–20%. A folyóiratok esetében az utóbbiak aránya valamivel magasabb, mint a monográfiáknál, de a használat egyértelműen a humán- és a társadalomtudományok túlsúlyát mutatja.

Az állomány összetétele szakok szerint (becsült és kerekített adatokkal)

– általános művek (0 – 09)	2%
– filozófia, etika (1 – 14)	6%
– társadalomtudományok (159.1 – 398)	14%
– természet- és alkalmazott tudományok (5 – 6)	21,5%
– művészetek (7)	7,5%
– nyelvtudomány (80)	10%
– irodalomtudomány, szépirodalom (82 – 89)	22,2%
– régészet, történelem (9)	16,8%

Az elmúlt tíz évben a társadalomtudományi művek éves gyarapodása a monográfiák esetében átlagosan 10–12% körül mozog (kivéve 2003-ban, amikor 7%-ra csökkent), míg a folyóiratok esetében 12–13% körül volt. (A többi szakban is az említett arányok a jellemzők.)

A cserekapcsolatok alakulása és az állomány sajátosságai

A Telekiek alapítványából született tudós társaság könyvtára sokáig zömmel ajándékokból és cserekiadványokból gyarapodott, vétel útján kevés mű beszerzésére került sor. A gyűjtemény teljes körű feldolgozása is csak a múlt (20.) század első harmadában valósult meg – *Szinnyei József* igazgatása alatt. Ezt követően többször került sor az anyag átválogatására, az értékes művek kiemelésére és rekatalogizálására.

Nagyságrendileg jelentős társadalomtudományi anyagról, közel 140 000 kötetről van szó. 1836-tól – gyakorlatilag 1998-ig – a könyvtár köteles-példányban részesült, és amikor anyagi erejéből telt, a tudományok közel valamennyi ágából gyarapította állományát. Az Akadémia 1949-es átszervezését követően a megalakult intézetek könyvtáraival is szoros munkakapcsolatban állt a könyvtár, anyaga egy részét ki is helyezte. A speciális kutatási igények természetesen speciálisabb gyűjtést kívántak az intézetekben, és ez a mi gyűjtőkörünkre is befolyással bírt – de az intézetekről részletesebben is szó lesz ma délután. Itt emlékeztetnék arra is, hogy 1994-ig könyvtárunk a kutatóintézeti könyvtárak hálózatának központi könyvtára is volt (módszertani osztállyal): ezt követően már csak az önálló intézeti könyvtárak és az MTA Könyvtára informális kapcsolatáról beszélhetünk.

A cserekapcsolatok révén kezdetben – és még hosszú ideig – a tudományos akadémiák kiadványai – folyóiratok és sorozatok – a társadalomtudományok és a „széptudományok", valamint a filozófia mellett a természettudományok számos ágát is felölelték, így az állomány jelentős részét teszik ki. Az 1969-ben végrehajtott csererevízió során jelentős mértékben csökkent (jelenleg 1000) a partnerek száma, és célirányosabbá, letisztultabbá vált a gyarapítás is. A folyóiratok terén – kezdetektől fog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

va – jóval szélesebb volt a gyűjtés köre. (Talán kevésbé ismert, hogy a cserekapcsolatoknak köszönhetően olyan értékes folyóiratok találhatók a könyvtárban indulásuktól kezdve, mint a francia *Journal des Savants* (1665-) vagy a német *Göttingische Gelehrten Anzeigen* (1765-)).

Az a tény, hogy a gyűjtés differenciálódása miatt a könyvtár válláról lekerült a részlet-kérdések irodalma beszerzésének terhe, a vállalt/kijelölt szűkebb területek gyarapítását tette lehetővé; a tájékoztatást szolgáló anyagok terén azonban – amíg lehetett – szélesebb merítésre törekedtünk (lexikonok és kézikönyvek, a szintézisek és a szakbibliográfiák terén – kivéve a mezőgazdaság, a műszaki és az orvostudomány irodalmát, hiszen jelentős ágazati nagykönyvtárak működtek és működnek).

Aktív tájékoztatás

Információs kiadványok

Bár a könyvtár kiadói tevékenysége korábban kezdődött, az aktív tájékoztatást szolgáló *információs kiadványok* megjelenése a hatvanas évekre tehető. A tájékoztatási funkciók a hagyományos könyvtári bibliográfiai felvilágosítástól a korszerű információs szintézisekig terjedtek, mint amilyenek az 1961-ben indult *Tudományszervezési Tájékoztató*ban jelentek meg (szerkesztője legutóbb Balázs Judit volt). Az 1983-tól már *Kutatás-Fejlesztés* című folyóirat az 1988-ig, az ugyanabban az évben készült összegzés szerint 868 szemlecikket, 2082 figyelő-cikket és csaknem 53 000 bibliográfiai tételt közölt. A dokumentációs munka melléktermékeként 1982-től személyre szóló témafigyelés keretében a tömör ismertetéssel ellátott címanyagot havonta megkapták a megrendelők. (A folyóirat 1994-ben megszűnt.)

1986 és 1989 között jelent meg évi négy alkalommal a *HungInfo. Hungarian Social Sciences and Humanities. Contents of Periodicals* című folyóirat, amely elsősorban a külföldi érdeklődőket informálta a magyar társadalom- és humán tudományok területén megjelenő cikkanyagról a folyóiratok tartalomjegyzékeinek angol nyelvű közreadásával. (Ezt Németh Éva gondozta.)

Az *Analecta Linguistica* című referálólap (nyelvtudományi információs közlemények alcímmel) – bár a John Benjamins és a Akadémiai Kiadó közös kiadványa volt, szellemi előállítása a könyvtárban folyt 1976 és 1992 között Bánhegyi Zsolt szerkesztésében – az új nyelvészeti folyóiratcikkekről adott tájékoztatást, függelékében pedig az új monografikus szakirodalomról közölt rövid ismertetéseket.

A közelmúltból fel kell idézni a *nemzetközi kooperációban készült információs kiadványokat* is.

MISZON, ECCSID

A szocialista országok tudományos akadémiái részvételével 1976-ban létrehozott *Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer* (orosz rövidítéssel MISZON) nemzeti szerveként a könyvtár közreműködött a kiadói tevékenységben, az információs szolgáltatások létrehozásában és hasznosításában.

A MISZON kiadványainak (referáló témakötetek, bibliográfiák), illetve a Moszkvában épült adatbázisnak az volt a célja, hogy tájékoztatást nyújtsanak a társadalomtudományok aktuális kérdéseiről. A magyar cédula-anyagot 1976 és 1990 között rendszeresen elküldtük Moszkvába az adatbázis számára, emellett az egyik tudományos konferencia anyagát is gondoztuk: *A tudományos információ szerepe a társadalom-tudományok társadalmi-gazdasági és ideológiai funkciójának megvalósításában.* Bp. 1985.), továbbá adatokat szolgáltattunk a nem KGST-országokból beszerzett kurrens periodikumok jegyzékéhez. (Ezek a betű- és szakrendes lelőhelyjegyzékek Berlinben jelentek meg.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az MTA Könyvtára közreműködött a *Vienna Center egyik programjában, az Európai Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Együttműködés*ben is (European Cooperation in Social Sciences Information and Documentation = ECSSID). E program keretében több kötet jelent meg folyamatban lévő kutatásokról (pl. *A technika hatása a társadalomra, A nők változó szerepe a társadalomban, Békekutatások*), de az ún. szürke-irodalom kérdéseivel is foglalkoztak. Az ECSSID tájékoztatóját *ECSSID Bulletin* címmel is a könyvtár gondozta, adta ki. (Utolsó száma 1993-ban jelent meg.)

Ugyancsak MISZON-ECSSID közös kiadvány volt a *Social Sciences in Social Countries* című angol nyelvű annotált bibliográfia, amelynek három kötete látott napvilágot, és az 1978-tól 1986-ig megjelent legfontosabb társadalomtudományi munkákról adott tájékoztatást a nyugat-európai szakembereknek (1981–1987).

Hírlevelek, repertóriumok, bibliográfiák

A rendszerváltás után a politikai helyzet mellett a könyvtár lehetőségei is változtak, beszűkültek (1993-ban zajlott le a könyvtár „karcsúsítása"), ennek nyomán gyűjtőköre is módosult: egyre inkább a humán tudományok gyűjtése került előtérbe a tudománytörténet megtartása mellett.

Kereken tíz éve az MTA Könyvtára a Berlinben megjelenő *Newsletter. Social Sciences in Eastern Europe* című társadalomtudományi hírlevél (illetve az azt kiadó információs intézmény, a GESIS egyik adatbázisa) számára küld kiadványokat, információkat és rövidebb írásokat, újabban web-címeket egy 1993-ban kötött megállapodás alapján. A hírlevél tartalmát a volt szocialista országokban folyó társadalomtudományi kutatások, az új intézmények és a publikációk adatai képezik (http://www.gesis.org/Publikationen/Zeitschriften/Newsletter_Osteuropa/index.htm).

A könyvtár által publikált, témánkhoz tartozó *repertóriumok, bibliográfiák, katalógusok és forráskiadványok* közül ki kell emelni (felsorolni ugyanis képtelenség volna) a háromkötetes *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840-1970* (1975.), az *Idegen nyelvű pszichológiai művek könyvtárainkban 1950-1960* (1961.) és a *Magyar szerzők Ázsiáról és Afrikáról 1950-1962*, 1963.) című kiadványokat. (Aki át akarja tekinteni a teljes kiadói spektrumot, egy 25 oldalas bibliográfiát kell átnéznie, amelyik 1988-ig sorolja fel valamennyit.)

A számítógépes szolgáltatások kezdetei

A könyvtár 1980-tól kezdve úttörő szerepet vállalt a korszerű számítógépes szakirodalmi tájékoztatásban az *Institute for Scientific Information* (ISI, Philadelphia) adatbázisai – a *Science Citation Index* (SCI), a *Social Science Citation Index* (SSCI) és az *Arts and Humanities Citation Index* (A&HCI) – felhasználásával. A gépi adatbázisból, amely kezdetben kb. 3300 természet- és mintegy 1200 társadalomtudományi folyóiratból épült fel, retrospektív *keresést, szelektív szakirodalom-figyelést* (SDI) és *témafigyelést* végzett. A szolgáltatás kezdettől fogva térítéses volt. (A mágnesszalagokat később CD-ROM váltotta fel.)

Az SSCI CD-lemezek anyagi okokból csak töredékesen állnak rendelkezésre (1989-1996, 1998. január-szeptember). Ezek a szolgáltatások mára teljesen átalakultak, hiszen a Web of Science az *Elektronikus Információszolgáltatás* program keretében a kutatók számára hozzáférhetővé vált (1975-től kezdődően).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jelenlegi adatbázisok

OTKA-pályázat segítségével szereztük be *Periodical Contents Index* adatbázist egy nyolc tagú konzorcium keretében 2002. november 1-től; a PCI négyezer 1770 és 1995 között megjelent folyóirat 13 millió cikkének rekordjait tartalmazza 37 szakterületen – köztük a társadalomtudományok, a művészetek, az irodalomtudomány és a történelem irodalmát. (Ld. a http://pci.chadwyck.co.uk/ címen.)

A *LION*-t, a Literature Online-t, a Chadwyck másik adatbázisát - alcíme szerint „az irodalom és kritika otthonát" -, amelyben az angol irodalom több mint 300 000 műve olvasható el teljes szöveggel, szintén konzorciális formában szereztük meg, és a könyvtáron kívül is elérhető valamennyi akadémiai intézetben a http://lion.chadwyck.co.uk/ címen. Tekintettel arra, hogy az OTKA 2005-ben már nem támogatja a konzorciális beszerzést, a könyvtár megpróbálja előteremteni az előfizetéshez szükséges összeget, és társakat keresni az előfizetéshez.

Ezeken túlmenően a konzorciális *European Sources Online* (ProQuest) és a *Biographical Resources Index* (Gale) adatbázis érhető el könyvtárunkban - az EISZ és az EBSCO által nyújtott lehetőségek mellett.

Digitalizálás

Legújabb szolgáltatásaink digitalizált tartalommal is szolgálják az olvasókat. Nemrég készült el az Informatikai és Hírközlési Minisztérium támogatásával a Kézirattárban *Gulyás Pál* Magyar írók élete és munkái című művéhez gyűjtött - és elég rossz állapotban lévő – cédulaanyaga azon részének digitalizálása, amely betűk kötetben eddig még nem jelentek meg (P –Z), és már elérhető a http://gulyaspal.mtak.hu címen is.

Tavaly kerültek fel a honlapunkra *Az MTA hivatalos dokumentumai (1867-1948)* cím alatt túlnyomórészt a kiegyezés után *Értekezések* gyűjtőcímmel indult folyóiratok. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázati támogatásával az alábbi ötöt digitalizáltuk:

- *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből,*
- *Értekezések a bölcsészettudományok köréből,*
- *Értekezések a filozófiai tudomány köréből,*
- *Értekezések a történelemtudomány köréből* és
- *Értekezések a társadalomtudományok köréből* (ez utóbbinak az 1867/70 és 1914 között megjelent 14 évfolyamát). Valamennyi megtalálható a http://digilib.mtak.hu címen.

A közeljövőben hozzáférhetővé kívánjuk tenni a honlapon az 1950 és 1985 között feldolgozott állomány betűrendes cédulakatalógusát digitalizált képkatalógus formájában. A mikrofilm-alapú digitalizálást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatása tette lehetővé – a munkát az OSZK mikrofilmosztálya végezte –, és bízunk abban, hogy a minisztérium további támogatása révén a webes megjelenés is megvalósulhat, és így mindenki számára elérhetővé válik a könyvtár szinte teljes állománya.

Az Országos Dokumentumellátó Rendszerben játszott szerepünk következtében a beérkező könyvtárközi kérések száma napról napra dinamikusan nő: jelzi, hogy a gyűjtemény iránt állandó a kereslet. A jövő útja pedig a minél szélesebb körű hozzáférés és a könyvtárak szoros együttműködése. Ez a konferencia is lehetőséget kínált a múlt eredményeinek, a jelen helyzetének és a jövő terveinek a megismerésére, összevetésére, és arra is, hogy ennek ismeretében még szorosabbra fűzzük kapcsolatainkat olvasóink jobb ellátása érdekében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

BALÁZS Judit – FEKETE Gézáné – GREGOROVICZ Anikó: Az MTA Könyvtára kiadói tevékenysége. In: *Telekiek alapítványa*. Bp. : MTA Könyvtár, 1989. 89-94. p.

BRAUN Tibor – KLEIN Ágnes – KOVÁCS Zsolt: Az ASCA-tól a BITS-ig. Új számítógépes szakirodalmi szolgáltatások az MTA Könyvtárában. In: *Telekiek alapítványa*. Bp. : MTA Könyvtár, 1989. 95-101. p.

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Bp. : MTA Könyvtár, 1971. 232 p.

DOMSA Károlyné: Az ODR egy tagkönyvtár szemszögéből: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának részvétele az ODR-programban. In: Könyvtári Levelező/lap, 2002. 111. 3–5.p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadásában megjelent kiadványok bibliográfiája 1950–1988. = *Telekiek alapítványa*. Bp. : MTA Könyvtár, 1989. 175–199. p.

MURÁNYI Lajos: 175 év a tudósok és a tudomány szolgálatában. In: *Magyar Tudomány,* 2001. 6. 670–680. http://www.matud.iif.hu/01jun/muranyi.html

MURÁNYI Lajos: Zusammenarbeit zwichen Ost und West in der sozialwissenschaftlichen Forschung. = *Bibliothekskooperation Nord/Süd/West/Ost.* Vorträge des Seminars im Schloß Zeillern, 24–28. Juni 1996. Berlin ; Prag ; Wien, 1996. 199–201. p.

RÓZSA György: A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1983. 6. 213–217. p.

VEKERDI László: Egy könyvtár otthonai, eredményei és gondjai. In: *Telekiek alapítványa*. Bp. : MTA Könyvtár, 1989. 83–88. p.

Folytatódnak a határon túli informatikai fejlesztések

Aláírták a határon túl élő magyarok informatikai támogatásáról szóló IHM-pályázat szerződéseit. A határon túli területeken összesen 225,8 millió forintot fordítanak eMagyarország pontok kialakítására, kulturális értékek digitalizálására és informatikai képzésre. Fél éven belül körülbelül száz eMagyarpontot hoznak létre a határon túli magyarlakta területeken, a tartalomfejlesztési programmal a magyar nyelvű írott médiát viszik el a határon túli magyarságnak, és internetes megjelenési lehetőséget biztosítanak a regionális magyar sajtónak. Diákoknak ECDL-képzést, tanároknak informatikai alapismereteket tanítanak, a tartalomfejlesztésről szóló program a Nemzeti Digitális Adattárhoz kapcsolódó ismeretterjesztő adatbázisok létrehozását támogatja.

http://www.magyarorszag.hu/hirek/kozelet/ihm20050222.html?h=1

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A regionális tudomány magyarországi könyvtára

(MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs)

SZIRÁKI Zsuzsanna

sziraki@rkk.hu

www.rkk.hu

Tudománytörténeti előzmények

Az 1943-ban alapított Dunántúli Tudományos Intézet létrejöttének körülményei az I. világháború utáni kelet-közép-európai politika alakulásában, valamint a magyar tudományos élet egykorú helyzetében gyökereznek. A német politika Duna-völgyi előrenyomulását tudományosan megalapozó müncheni és stuttgarti kutatóintézetekben komplex regionális tervek készültek arra, hogy a Délkelet-Dunántúlt Schwäbische Türkei néven a Harmadik Birodalom tartozékává tegyék. A veszély elhárítása hívta létre a Pécsi Tudományegyetem a *Kisebbségi Intézet*ét, s több újonnan alakult folyóirat is, mint az 1941-ben Pécsett alapított *Sorsunk* és a hasonló szellemben szerkesztett *Vasi Szemle* is próbált gátat vetni a nagytérség-elmélet ideológiájának. Így merült fel egy önálló tudományos intézet megalapításának terve is (Horváth Gy. 1995).

A pécsi bölcsésztudományi kar 1941. évi megszűnése után, az ellenzéki közvélemény nyomására 1942-ben a Baranya Vármegyei Önkormányzat a *Dunántúli Tudományos Intézet* megalapításának gondolatát a következő indoklással terjesztette az Országgyűlés Felsőházához:„*...az intézménynek célja volna, hogy a Dunántúlon megfordult és élő népek települési, biológiai, politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi életi történetét kutassa, és annak feltárásával az országrész magyarságának minden rétegét öntudatra ébressze, és ezt helyes irányban*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erősítve jövendőnk céljait és az azokhoz az utakat megjelölje"(Szabó P.Z., 1945).

1943. április 20-án jelent meg az intézetet megalapító rendelet, az intézet igazgatójává *Szabó Pál Zoltán* geográfus egyetemi magántanárt nevezték ki, akit szoros szálak fűztek a pécsi bölcsésztudományi karhoz, és akinek az intézet létrehozásában is nagy szerepe volt. A működést az első években inkább a társadalmi igény ösztönözte. Az igazgató segélyt kérő agitációs körútjai alkalmával több megyétől és várostól kapott egy évre szóló vagy évenként juttatott kisebb-nagyobb támogatást. A Dunántúli Tudományos Intézet tehát nemcsak a Dunántúl számára, hanem jórészt a Dunántúl erejéből jött létre. Az intézet 1944-ben vehette fel első két tudományos munkatársát, egy nyelvészt és egy gazdaságtörténészt. Ekkor már volt adminisztrátora is, aki egyben a kezdetleges könyvtári feladatokat is ellátta (Rúzsás L. 1964).

Az intézet 1955. február 1.-től a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti hálózatának része lett. Ezáltal nemcsak a Dunántúli Tudományos Intézet rangja emelkedett, hanem a regionális kutatómunka, miként több európai országban, akadémiai keretek között folyhatott tovább. Az intézet alapvető feladata a természeti és a gazdasági földrajz, a néprajz és a történettudomány művelése volt (Babics A. 1968).

Az intézet könyvtára az alapítással szinte egy időben létesült. Kezdő állományát az 1941-ben Pécsett megszűnt bölcsészettudományi kar könyvanyagának egy része szolgáltatta. A II. világháborút követő években az intézet munkatársai feladatuknak tartották a kallódó, pusztuló értékek, családi és uradalmi levéltárak, könyvtárak megmentését. A spontán mentőakcióként indult leletmentést később a vallás- és közoktatási minisztérium már hivatalosan is az intézetre bízta Baranya, Somogy és Tolna megye területén. A könyvtár állományába került Festetich gróf dégi kastélyának könyvállománya, amely főleg történelmi, filozófiai műveket tartalmazott, Montenuovo herceg németbólyi könyvtárának francia nyelvű történelmi, levéltári és térképanyaga. Az állományt gyarapította a bükkösdi Jeszenszky család gyűjteménye és a pécsi Zrínyi Hadapródiskola könyvtárából átkerült földrajzi, hadtörténeti és történeti művek. A könyvtár ajándékként kapta meg Cholnoky Jenő professzor hagyatékának biológiai és földrajzi témájú könyvanyagát, a Baranya Megyei Mezőgazdasági Egyesület állományából a mezőgazdasági, geológiai és történeti műveket, valamint hozzájutott a megszűnt pécsi egyetemi földrajzi intézet könyvtárának teljes állományához.

Bár az 1950-es években e gyűjtemények nagy részét az intézet átadta az Országos Széchényi Könyvtárnak és a levéltáraknak, mégis jelentős mennyiségű és jelentős értékű muzeális anyag maradt az állományban. Az 1800-as év előtti kiadású könyvek száma 318 db. Folyóirat-állományunk 10%-a az 1870–1880-as évekből származik. A könyvtár gyűjtőkörének alapját tehát a földrajz, a történelem, valamint az irodalom és a nyelvészet témakörei jelentették, 1967 után néprajzi, helytörténeti, bányászati irodalommal bővült az állomány.

A könyvtár életében jelentős fordulópont az 1962. év, ekkor kerül önálló státusú, könyvtáros végzettségű munkatárs a formálódó gyűjtemény élére.

Az 1970-es évek legelején új korszak kezdődött az intézet történetében. Az állami tudománypolitika kinyilvánította a vidéki komplex társadalomtudományi kutatóhelyek fejlesztését, a terület- és településfejlesztési kormányhatározatok pedig új kutatási irányokat fogalmaztak meg. Az akadémiai alapkutatások hivatalos rangjára emelkedtek a terület- és településfejlesztési vizsgálatok és újszerű kísérletként megjelentek a multidiszciplináris kutatások. A hazai társadalomtudományok történetében először szerveződött multidiszciplináris kutatóhely meghatározott közös kutatási cél érdekében, és először vállalkozott vidéki társadalomtudományi műhely országos tudományos központi szerepre. Az intézet kutatási arculatának változása a könyvtár be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerzési politikáját is átalakította, a hagyományos gyűjtőkör kiegészült közgazdasági, közigazgatási jogi és a szociológiai irodalommal (Horváth Gy. 1995.).

Országos hálózatba szervezett regionális kutatások

Az 1972-ben megkezdett kutatási profilváltás 1984-ben a Dunántúli Tudományos Intézetre támaszkodva a Regionális Kutatások Központja megalakulásával zárult le. A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti hálózatán belül egy szintén hálózati formában működő komplex társadalomtudományi intézet, a hazai területfejlesztési kutatások bázisa, a regionális tudományok megteremtésének, művelésének és oktatásának meghatározó, az európai tudományos rendszerrel kompatíbilis, azzal együttműködő intézménye alakult ki.

A Regionális Kutatások Központja stratégiai céljai a terület- és településfejlődés hosszú távú hazai és nemzetközi folyamatainak, a globalizálódó (európai, euroregionális, kelet-közép-európai, hazai) térstruktúráknak, ezek munkamegosztási viszonyainak, intézményrendszereinek és eszközeinek interdiszciplináris vizsgálata. Feladata a magyar regionális fejlesztési és az európai integrációs döntések

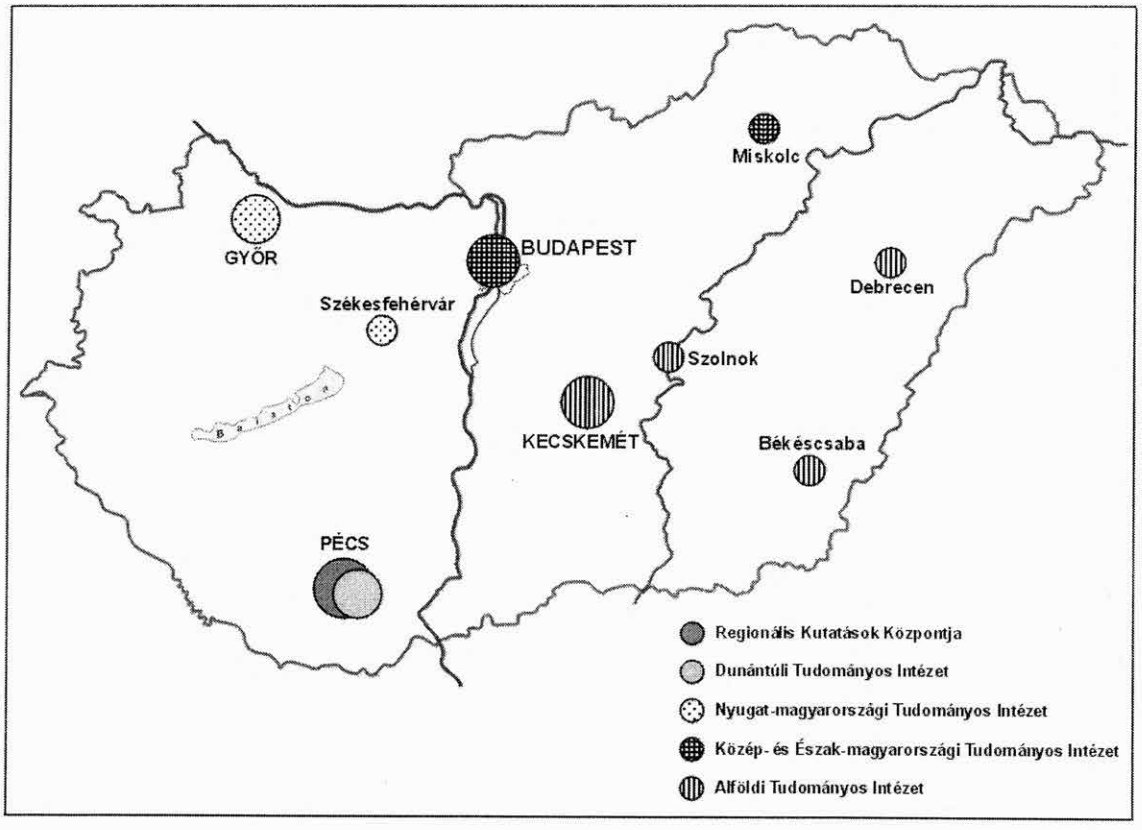

1. ábra
Az MTA Regionális Kutatások Központjának kutatóhelyei

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megalapozása, a regionalizmus hazai és nemzetközi vizsgálata, a magyar gazdaság, társadalom és települések, illetve az irányítási, igazgatási intézményrendszer regionális szerkezetének kutatása (Csefkó F. 2004).

A kutatásokat négy tudományos intézet végzi, a Dunántúli Tudományos Intézete Pécsett, az Alföldi Tudományos Intézet kecskeméti székhellyel, szolnoki debreceni és békéscsabai kutatóhelyekkel, a Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Győrben és Székesfehérváron, valamint a Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézet Budapesten és Miskolcon (*1. ábra*).

A Regionális Kutatások Központja könyvtárai

A Regionális Kutatások Központja intézeteinek könyvtári ellátottsága meglehetősen differenciált. A Dunántúli Tudományos Intézet könyvtára – amely egyben az RKK központi báziskönyvtára is – 43 ezer kötetével a legnagyobb gyűjtemény. Jelentős állománnyal rendelkeznek az Alföldi Tudományos Intézet békéscsabai és kecskeméti könyvtárai, a legszükségesebb és legfontosabb dokumentumokból alap-, illetve kézikönyvtárat működtet a Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézet. 2003-ban a Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Győrben PHARE támogatással alapította meg a határ menti területfejlesztési szakkönyvtárát.

A gyűjtőkör

Az intézeti könyvtárak feladata, hogy friss, naprakész anyaggal álljanak rendelkezésre az egyes kutatási témákhoz és egyszersmind elébe is menjenek a kutatási igényeknek, tájékoztassanak a tudomány legfrissebb eredményeiről, újdonságairól is. Mindez nagyon átgondolt gyűjteményfejlesztési koncepciót és az intézetek életében való aktív részvételt kíván.

A gyűjtőkör alapját jelentő földrajz és történelem témakörein kívül a korábban felsorolt diszciplínákban a könyvtár már nem folytat beszerzést. Az 1980-as évektől az állományalakítási hangsúly a hazai és a külföldi regionális tudományi szakirodalom beszerzésére került. Az RKK pécsi báziskönyvtárának, a Dunántúli Tudományos Intézet könyvtárának fő gyűjtőköre tehát – kapcsolódva a központ stratégiai célkitűzéseihez – a gazdaság- és társadalomfejlődéssel kapcsolatos alapműveket, a társadalmi-gazdasági folyamatokkal, a gazdaság – népesség – környezet kölcsönhatásaival és ezek kutatásának módszertanával foglalkozó társadalomtudományi (regionális tudományi, közgazdasági, közigazgatási, jogi, politológiai, szociológiai, gazdaság- és társadalom-földrajzi, valamint környezettudományi) munkákat öleli fel.

A gyűjtemény szerkezete

A Dunántúli Tudományos Intézet könyvtárának állománya 43 ezer könyvtári egység. A 29 ezer kötet könyv 1/5-e idegen nyelvű, főleg angol és német, valamivel kevesebb francia szakkönyv. Az éves könyvbeszerzések átlagosan 300 kötetet tesznek ki, ennek fele idegen nyelvű kiadvány. A 7700 évfolyam folyóirat-állomány közel 600 címet jelent, ebből a kurrens lapok száma 200.

A könyvtár évi 7 millió Ft-os költségvetésének közel háromnegyed részét fordítja folyóirat-beszerzésre. 42 külföldi szakfolyóiratot folyamatosan rendelünk. A Nemzeti Periodika Adatbázis 10 olyan folyóiratot tart nyilván, ahol a Regionális Kutatások Központjának könyvtárai egyedüli bejelentők. Az igen fontos és nélkülözhetetlen cserekapcsolatok által, ajándék és a vásárlás útján beszerzett kurrens

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

külföldi folyóiratok több mint fele angol nyelvű (*1. táblázat*). Ez a megoszlás nem csupán a kutatók nyelvismeretének köszönhető, hanem a tudományágazat művelésének nemzeti sajátosságai miatt alakul így. A regionális tudományhoz kapcsolódó folyóiratoknak körülbelül ekkora hányada jelenik meg angol nyelvterületen.

gésbe, a gyűjteményben számos muzeális értékű album, atlasz és térképlap található. 1984 óta gyűjtjük a kutatóhelyek tudományos kéziratait, kutatási dokumentációikat, megbízásos munkáikat. A jelenleg 900 kötetes állományrész évente 30-40 kötettel gyarapszik.

Megnevezés	Angol	Német	Francia	Orosz	Egyéb	Összesen
Földrajz	10	1	-	2	2	15
Közgazdaságtan	2	-	-	2	1	5
Regionális gazdaságtan	9	3	2	1	1	16
Településfejlesztés	7	-	-	-	1	8
Jogtudomány	1	1	-	1	2	5
Közigazgatás	1	2	-	-	1	4
Politológia	1	2	-	-	1	4
Szociológia	2	1	-	-	1	4
Környezettudomány	2	-	-	1	1	4
Európai Unió	2	-	-	-	-	2
Összesen	37	10	2	7	11	67

1. táblázat
A könyvtár idegen nyelvű kurrens folyóiratainak megoszlása

A magyar kurrens folyóiratállomány a szak- és határterületek szakfolyóirataiból, az általános tájékozódást nyújtó társadalompolitikai lapokból, valamint a tájékoztatást segítő referáló lapokból áll. A könyvtár külön gyűjteményként kezeli az aprónyomtatványok, különlenyomatok, a térképtár, a kézirattár, és újabban az elektronikus dokumentumok anyagát. A 3 ezer darabos térképtár a könyvtár történeti, alapító forrásaival hozható összefüg-

Mennyiségi ismérvek alapján a könyvtári állomány az akadémia 17 társadalomtudományi kutatóintézeti könyvtára közül közepes nagyságúnak tekinthető, ha az állomány korát, tudományágankénti összetételét, több profilú gyűjtőkörét vizsgáljuk, akkor az akadémiai hálózat egyik jelentős komplex társadalomtudományi gyűjteményű szakkönyvtára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gyűjtemény feltárása és feldolgozása

A könyvtári anyag feldolgozása a kezdetektől 2000-ig a hagyományos cédulakatalógus-rendszerekre épült. Betűrendi, sorozati, szak- és raktári katalógusok regisztrálták a könyveket, aprónyomtatványokat, kéziratokat és a térképtár anyagát. 1993-ban kezdődött a dokumentumok számítógépes feldolgozása a MicroISIS adatbázis-építő és -kezelő programmal. A könyveket, térképeket, különlenyomatokat 1993-tól, a tudományos kéziratoknak viszont teljes állományát számítógépen rögzítettük. Gépre vittük folyóirat-állományunk teljes nyilvántartását, az RKK kutatói publikációinak közel teljes körét, valamint – csatlakozva az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének könyvtárához, kezdetben velük együttműködve, a feldolgozandó folyóiratok körét és a használt tárgyszavainkat is egyeztetve – megkezdtük a könyvtárunkba járó legfontosabb külföldi regionális szakfolyóiratok cikkeinek címfordítással és tárgyszavazással történő feldolgozását. Ebben a munkánkban partnereink a Dunántúli Tudományos Intézet kutatói is, akik a kutatási területükhöz tartozó egy-egy fontosabb szakfolyóiratot a könyvtár számára feldolgoznak. Így igen értékes információs tárunk alakult ki, amelyet gyakran használunk a tájékoztatásban, a témafigyelésekben, bibliográfiák összeállításában.

A 2001. évben az akadémiai intézeti könyvtárak többségéhez hasonlóan a TINLIB integrált könyvtári rendszer moduljait vásároltuk meg. A MicroISIS-ben feldolgozott adatbázisainkat konvertáltuk a TINLIB rendszerre, a 2002–2003-as években, és még ma is legfőbb feladatunk a különféle hibák, a feldolgozás során elkövetett pontatlanságok és következetlenségek kijavítása.

Szolgáltatások

A beérkezett dokumentumok feldolgozása folyamatos, szolgáltatásuk nemcsak a Regionális Kutatások Központja kutató számára állnak rendelkezésre, olvasóink a Pécsi Tudományegyetem oktatói, hallgatói, a regionális politikai PhD-hallgatók, terület- és településfejlesztési szakemberek, önkormányzatok, kistérségek munkatársai. Nemcsak kérő, de küldő könyvtárként is részt veszünk a könyvtárközi kölcsönzésben.

On-line katalógusunk, amely 28 600 rekordot tartalmaz 2003 januárjától a könyvtár internetes honlapján, www.dti.rkk.hu/library cím alatt érhető el. Az on-line katalógusban a tudományos kézirattár, az elektronikus dokumentumok és a kutatói publikációk teljes állománya, a könyvek, térképek, különlenyomatok, valamint a külföldi regionális szakfolyóiratok válogatott cikkei 1993-tól kereshetők. Ezen állományrészek retrospektív feldolgozása folyamatos.

A friss beszerzésekről évi három alkalommal gyarapodási jegyzék készül, amelyet egyrészt belső, számítógépes levelezési rendszerünkön keresztül juttatunk el az ország különböző pontjain dolgozó kutatóinkhoz, másrészt közzé tesszük honlapunkon is.

A könyvtár gyűjti, feldolgozza és az MTA Tudományos Publikációs Adattárának közvetíti a kutatói publikációkat és hivatkozásokat. 2004-ben, a Regionális Kutatások Központja alapításának 20. évfordulójára kötetben jelentettük meg munkatársaink elmúlt két évtizedben megjelent szakirodalmi publikációit, és elindítottuk a „*Kutatói bibliográfiák*" sorozatot is. Az érdeklődök az 1984–2003 közötti publikációgyűjteményt olvashatják az interneten is.

Könyvtári honlapunkon belépést biztosítunk az egyre növekvő számú, teljes szövegű elektronikus folyóiratokhoz és különböző adatbázisokhoz is. Folyamatosan használjuk és közvetítjük a kutatóknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az Elektronikus Információszolgáltatási Rendszer adatbázisait, az Akadémiai Könyvtár által nyújtott szolgáltatásokat, valamint konzorciumi együttműködés alapján a Corvinus Egyetem Könyvtára biztosítja kutatóink számára az Econlit közgazdasági témakörű adatbázis használatát.

GEOBASE adatbázis

Igyekszünk azonban önállóan is élni az akadémiai intézeti könyvtárak számára nem túl gyakran kiírt különféle pályázati lehetőségekkel is. Ebben az évben hetedik alkalommal adtuk be pályázatunkat az OTKA Irodához a GEOBASE multidiszciplináris adatbázis éves használati jogának elnyerésére. 1998–1999-ben az együttműködés még csak a korábbi évek más típusú összefogásának tapasztalatai alapján a kutatóintézeti stratégiai partnerek bevonásával 5 intézménnyel valósult meg. A 2000–2003-as években a konzorciumi kör folyamatosan bővült, beléptek az ország egyetemei és csatlakozott több akadémiai és más kutatóintézet. Ebben az évben 14 könyvtártól kaptuk meg az együttműködési szándéknyilatkozatot, a jelenlegi konzorciumot 6 felsőoktatási intézmény, 6 akadémiai és 2 egyéb kutatóintézet alkotja. A felhasználók száma közel 900 fő (*2. ábra*).

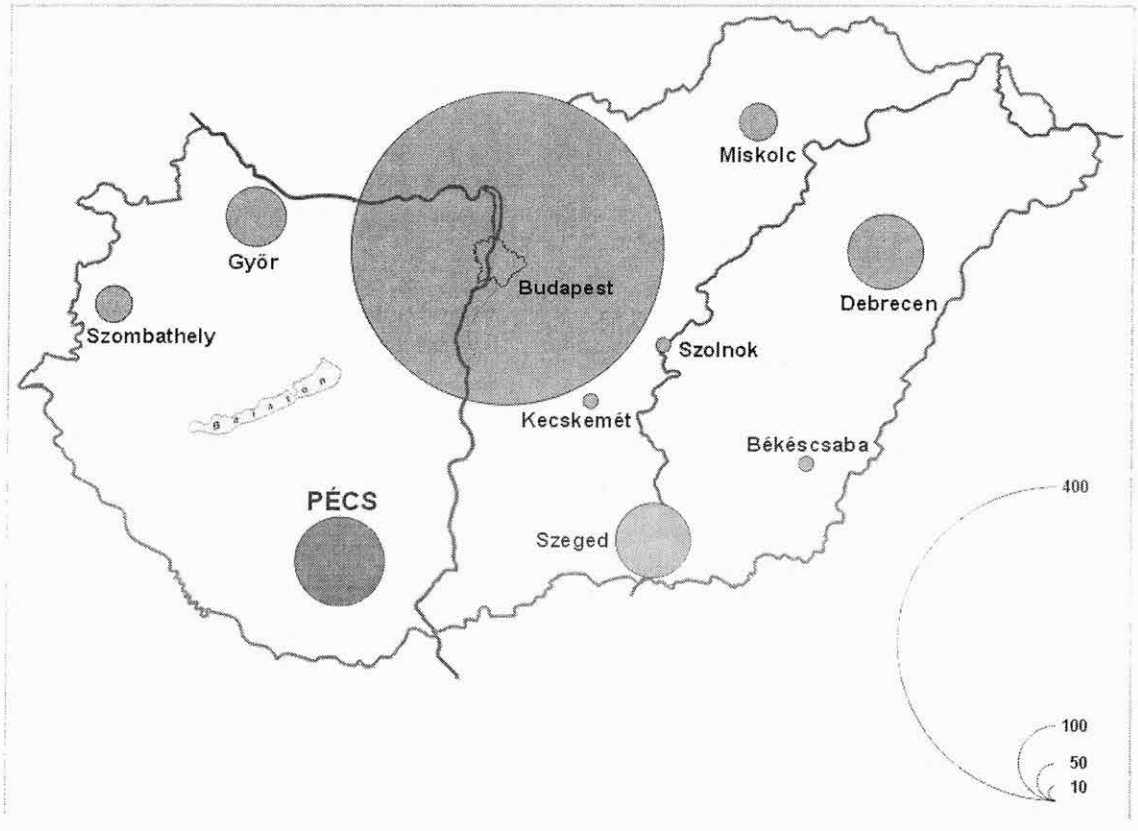

2. ábra
A GEOBASE-adatbázis felhasználóinak területi elhelyezkedése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Geobase adatbázist több tudományágat átfogó, interdiszciplináris jellege miatt igen megfelelőnek találtuk a nálunk folyó kutatások támogatására. A természet- és a társadalomtudományok különböző szakágazatait integráló, természet- és társadalomföldrajzi, környezetvédelemi, ökológiai, földtani, geomechanikai és oceanográfiai, valamint közgazdasági jellegű (ipar, mezőgazdaság, gazdasági reform, urbanizáció, oktatás, kultúra, szegénység, kereskedelem, nemzetközi kapcsolatok, politika) diszciplínákban évente 70–75 ezer új rekorddal gyarapodó, több mint 2000 kurrens és 3000 retrospektív tudományos folyóirat bibliográfiai adatait tartalmazó adatbázisban kereshet az olvasó. Évente kb. 2000 úgynevezett szürkeirodalom: jelentések, rendszertelenül megjelenő periodikák, beszámolók, tézisek, térképek kerülnek feldolgozásra. Az adatbázis 80%-ban angol nyelvű anyagokat tartalmaz.

Összegzés

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a könyvtár kialakult speciális gyűjtőköre, állományának szerkezete, szolgáltatásainak jellege, a korszerű feldolgozási és tájékoztatási rendszerek alkalmazása alapján megfelel a tudományos szakkönyvtári követelményeknek és jelenlegi kondíciói pillanatnyilag nem jelentik a hatékony kutatói munka akadályát. A könyvtári szolgáltatások színvonalas fejlesztése azonban egyre nehezebb és megerőltetőbb feladat. 1997–2001 között az intézet saját bevételeiből 35 millió Ft-ot fordított a könyvtárak fenntartására és fejlesztésére. Mindezidáig – még a legnehezebb időszakban sem – folyóiratokat nem kellett lemondanunk, a könyvállományt folyamatosan gyarapítani tudtuk. A dokumentumárak állandó emelkedése, a számítástechnikai fejlesztések költségei azonban egyre nagyobb kiadást jelentenek.

Így csak reménykedhetünk abban, hogy a magyar tudomány finanszírozási feltételei legalább a közeljövőben az európai normáknak megfelelően alakulnak.

Irodalom

BABICS András: A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének huszonöt éve 1943–1968. – Az MTA II. Osztályának Közleményei, 1968. 17. 55–95. p.

CSEFKÓ Ferenc (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja [tájékoztató]. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2004.

HORVÁTH Gyula (szerk.): A Dunántúli Tudományos Intézet 50 éve. In: A Dunántúl szolgálatában. Előadások Rúzsás Lajos emlékének. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, 1995. 9–34. p.

RÚZSÁS Lajos: A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének húsz éve és a regionális kutatás. In: Értekezések 1963. Szerk.: Babics A. Akadémiai Kiadó, 1964. 11–31. p.

SZABÓ Pál Zoltán: A Dunántúli Tudományos Intézet és az újjáépülő Dunánúl. Pécs: Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 1945.

TEMESI Mihály: A Dunántúl egyeteme és kutató intézete. Pécs: Janus Pannonius Társaság, 1931.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Magyar Tudományos Akadémia Egyesített Társadalomtudományi Könyvtára

MARKELLA Anikó

Örömmel teszek eleget a felkérésnek, hogy bemutassam az egyik legfiatalabb társadalomtudományi gyűjteményt, a Magyar Tudományos Akadémia Egyesített Társadalomtudományi Könyvtárát.

Könyvtárunk öt éve jött létre 3 akadémiai kutatóintézet műhelykönyvtárának összevonásával.

Az elmúlt években – szakmai körökben – nem sok szó esett az akadémiai intézeti könyvtárakról. A régmúltban akadémiai könyvtári hálózatként emlegették azt a közel 40 korlátozottan nyilvános – sok esetben országos feladatkörű – tudományos szakkönyvtárat, amelyeknek fő feladata az akadémiai intézetek kutatóinak közvetlen szakirodalmi ellátása. Gyűjtőkörük ma is szorosan összefügg intézetük profiljával, feladatuk pedig a tudományterület szakirodalmának gyűjtése, folyamatos bővítése és a kutatók rendelkezésére bocsátása.

A 90-es évek kezdete óta ezek a könyvtárak egyre nehezebb helyzetbe kerültek.

A pénztelenség, a számítógépek és az internet kihívásai minden könyvtárat elértek, ám ezek az intézeti könyvtárak még azzal a problémával is szembesültek, hogy az 1994-es Akadémiai törvény (1994. évi XL. tv.) következtében megszűnt az akadémiai könyvtári hálózat és ettől kezdve szakmai felügyelet és támogatás nélkül végzik munkájukat.

Az MTA Könyvtára és az intézeti könyvtárak csak informális kapcsolatban állnak egymással. Ennek ellenére a Könyvtár sok esetben felvállalja képviseletünket, és kérésre szakmai támogatást is nyújt, de nem feladata az intézeti könyvtárak patronálása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1997-es CXL. törvény csak tovább nehezítette helyzetünket, mivel az a nyilvános könyvtárakról szól, és mi nem vagyunk nyilvánosak.

Az Egyesített Társadalomtudományi Könyvtár (ETK) létrehozása

A 90-es évek második felében – az akadémiai konszolidáció keretében – három, a város különböző pontján lévő társadalomtudományi kutatóintézetet a vári akadémiai épülettömbbe költöztettek olyan megfontolással, hogy az akadémiai társadalomtudományi intézetek helyileg egymás közelében legyenek. Természetesen nem minden társadalomtudományi intézet került így a Várba, volt olyan is, aki ekkor költözött a Várból egy ide költöző intézet helyébe. Végül is a 3 költöző intézet műhelykönyvtárából lett az egyesített könyvtár.

Melyek voltak ezek az intézetek?

1. A *Politikai Tudományok Intézete,* amelynek könyvtára 1967-ben – mint az akkori Társadalomtudományi Intézet könyvtára alakult meg. Állományában a hazai társadalomtudományi irodalom mellett szép számban megtalálhatók voltak a külföldi társadalomtudományi művek is. 1991-től mint a politikatudomány hazai bázisintézete működött, könyvtára pedig a politológiai szakirodalom jelentős tárháza lett.
2. A *Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja.* Ez az intézet 1991-ben jött létre úgy, hogy az 1963-ban alakult Szociológiai Kutatóintézet kettévált, és könyvtárukat is szétosztották. Induláskor a jelzett intézethez került állomány képezte a könyvtárat. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy 2001 októberében megkaptuk a könyvtár másik felét is – 2500 igencsak rendezetlen, használható cédulakatalógussal sem rendelkező könyvet.
3. A *Világgazdasági Kutatóintézet* az 1965-ben alakult Afro-Ázsiai Kutató Csoportból 1973-ban jött létre. Könyvtáruk – az intézet széles körű nemzetközi kapcsolatrendszerének köszönhetően – jelentős mennyiségű, könyvesbolti forgalomban nem elérhető kutatási anyagot is hozott az ETK-ba.

A tervek szerint negyedikként az MTA Jogtudományi Intézete szerepelt a könyvtáralapítók között, de ők végül kimaradtak az egyesítésből, így az említett 3 intézet közel 150 ezer egységes állományából és 8 könyvtárosából jött létre az Egyesített Társadalomtudományi Könyvtár.

Az érintett intézetek igazgatói a költözést megelőzően egy megvalósíthatósági tanulmányt készíttettek az OMIKK-kal. Ez a tanulmány tartalmazta mindazt a kitételt és javaslatot, amelyre egy ilyen összevonáskor érdemes figyelni.

A valóság azonban egészen másként alakult.

Az Országház u. 30. tetőterébe egymás mellé költözött 3 könyvtár, ezzel létrejött egy látszólag „nagy, integrált" társadalomtudományi könyvtár.

Csakhogy az állományok feldolgozottsága, a feltárás mélysége és módja, a tudományterületet lefedő tárgyszavak, a kutatók könyvtárhasználati szokásai, a könyvtárral és könyvtárosokkal szembeni kutatóintézeti elvárások, a megszokott munkamenetek nagyon eltértek egymástól. Kis túlzással azt is mondhatnánk, azon kívül, hogy könyvtárnak hívták őket, semmiben sem hasonlítottak egymásra.

Az egyik intézet négy és fél, a másik három, a harmadik fél könyvtárosi státust hozott magával, ennyi szakkönyvtárost foglalkoztatattak és ezek a könyvtárosok a mai napig intézetük közalkalmazottjaként, a könyvtárba kihelyezve végzik munkájukat.

Siránkozásra azonban nem maradt idő, mert a hétvégi költözést követő első intézeti napon megjelentek a kutatók, hogy élvezzék a könyvtárak egyesítéséből származó előnyöket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

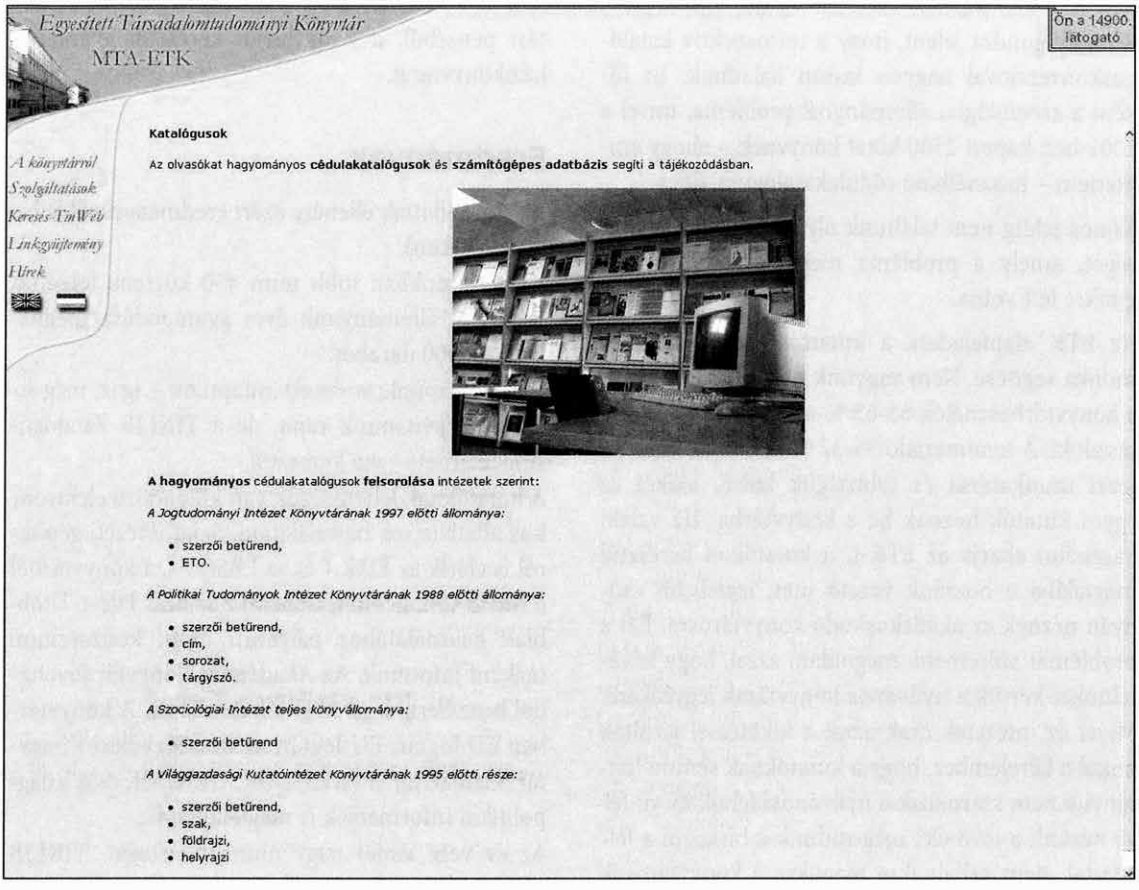

http://www.etk.mtapti. hu
Szolgáltatások – Katalógusinformációk

Nem részletezem tovább a kezdeti nehézségeket, háborús évek voltak.

A közös munka megszervezése

A közös munka indításához 1999 decemberében a gépen feldolgozott állományrészeket a TINLIB integrált könyvtári rendszerbe konvertáltuk (közel 70 ezer tételt), így lett egy gépi katalógusunk, amely a 3 intézet cédulakatalógusaival egészült ki.

A könyvtárak állományának egységbe rendezését a napi munka mellett már 2000-ben megkezdtük. Elsőként a folyóiratanyagot rendeztük át, kiszűrtük a duplumokat és egységes rendbe szerveztük az anyagot. A selejtezéssel azonban már nagyon kellett igyekeznünk, mert 2001 tavaszán az alig egy éve működő könyvtárat átépítették. Megalakult az *Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet*, márpedig egy intézetnek hely kell, így hát a folyóiratolvasó területének nagy részén, 2 kutatószóba és a könyvtárosi munkaszobák többségének helyén megalakult az új, az ETK mögött álló 4 intézet.

Könyvállományunknak közel 25 %-a van feldolgozva a TINLIB rendszerben, a többi hagyományos cédulakatalógusban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Komoly gondot jelent, hogy a retrospektív katalóguskonverzióval nagyon lassan haladunk. Ez főként a szociológiai állománynál probléma, mivel a 2001-ben kapott 2500 kötet könyvnek – ahogy említettem – használható cédulakatalógusa sincs.

Sajnos eddig nem találtunk olyan pályázati lehetőséget, amely a probléma megoldásában segítségünkre lett volna.

Az ETK alapfeladata a kutatóintézetekben folyó munka segítése. Nem vagyunk nyilvános könyvtár, a könyvtárhasználók 63-65 %-át a 4 intézet kutatói teszik ki. A fennmaradó 35-37 % más akadémiai intézet munkatársa és többségük külső, akiket az egyes kutatók hoznak be a könyvtárba. Ha valaki használni akarja az ETK-t, a kutatókon keresztül megtalálja a hozzánk vezető utat, legfeljebb csúnyán néznek az akadékoskodó könyvtárosra. Ezt a problémát szeretnénk megoldani azzal, hogy felvételünket kértük a nyilvános könyvtárak jegyzékére. Mivel az intézetek csak azzal a kikötéssel járultak hozzá a kérelemhez, hogy a kutatóknak semmi hátrányuk nem származik a nyilvánosságból, kicsit félve nézünk a jövő elé, meg tudunk-e birkózni a feladattal, nem vállalnak-e magukra a könyvtárosok megoldhatatlan többletmunkát? Mert ugye mondanom sem kell, hogy a könyvtárosok száma ettől nem lesz több.

Gyarapítás

Komoly gondot jelent a könyvtári gyűjtemény szervezésénél, hogy a könyvtárnak nincs külön költségvetése, az akadémiai intézetek költségvetésében pedig elkülönítetten egyetlen fillér sem szerepel könyv és folyóirat vásárlásra. Ebből következik, hogy az állomány gyarapítása rendkívül esetleges és az egyes intézeteknél is nagy eltérést mutat. Három intézet maga fizeti a kutatásokhoz szükséges folyóiratokat – a negyedik sem könyvet, sem folyóiratot nem rendel. Két intézet könyvvásárlásra is ad pénz, a másik kettőnél legfeljebb a kutató, kutatási pénzéből, a könyvtáron keresztül gyarapítja házikönyvtárát.

Eredmények

Az elmondottak ellenére azért eredményekről is beszámolhatunk.

Könyvtárunkban több mint 450 kurrens folyóirat található, állományunk éves gyarapodása meghaladja a 4000 darabot.

Van honlapunk: www.etk.mtapti.hu – igaz, még sokat kell javítanunk rajta, de a TINLIB katalógusunk elérhető ezen keresztül.

A kutatóknak lehetőségük van különböző elektronikus adatbázisok használatára. Saját intézeti gépükről is elérik az EISZ-t és az EBSCO-t, a könyvtárból a GEOBASE, Econlit, General Business File-t. Utóbbiak használatához pályázati úton, konzorciumi tagként jutottunk. Az Akadémiai Könyvtár jóvoltából hozzáférünk az MTI adatbázishoz. A könyvtárban CD Jogtár, EU Jogtár, az Országgyűlési Könyvtár adatbázisai: a PRESSDOK, HUNDOK és a Világpolitikai Információk is megtalálhatók.

Az év vége ismét nagy munkát tartogat. TINLIB rendszerünk egyre nehezebben viseli az állományrendezéssel kapcsolatos munkákat, egyre többször kell karbantartást végeznünk. A megoldást egy új rendszerben keressük, ismételt konvertálása után - terveink szerint – januártól a HUNTÉKÁ-ban dolgozunk tovább. Távlati tervünk egy olyan virtuális katalógus létrehozása, amelyben az akadémiai társadalomtudományi könyvtárak anyaga együtt lennének láthatók. A megvalósítás érdekében megkezdődtek a tárgyalások az érintett intézetek, a könyvtárak és könyvtárosok között.

Az elmondottakkal megpróbáltam – a teljesség igénye nélkül – bemutatni az Egyesített Társadalomtudományi Könyvtárat. Nem volt könnyű ez az 5 év, és nem számítunk arra, hogy gondjaink gyors megoldódásával az előttünk álló időszak valamivel is könnyebb lesz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Kötelespéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia

Nemzetközi kitekintés

DIPPOLD Péter

A kötelespéldány-jogszabályok tartalma

A kötelespéldány-beszolgáltatás törvényi szabályozásának célja az egyes országok nemzeti írott örökségének megőrzése és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások biztosítása.[1]

Azt szokták mondani, hogy a nemzeti bibliográfiák olyan mértékben teljesek, amennyire az ország kötelespéldány törvényei hatékonyak.[2]

Nem véletlen, hogy az 1998-as koppenhágai nemzetközi konferencia a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról (ICNBS*) ajánlásaiban az első helyen a kötelespéldányokkal foglalkozik.

Ezek a következőket mondják ki:

- *„A tagállamok sürgősen vizsgálják meg jelenlegi kötelespéldány-jogszabályukat, és ítéljék meg, hogy a szolgáltatásokra vonatkozó előírá-*

* International Conference on National Bibliographic Services, Koppenhága, 1998. november 25-27.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok mennyire felelnek meg a jelen és a jövő követelményeinek; ahol erre szükség van, módosítsák a jogszabályt;

- *Azokban az államokban, ahol még nincs kötelespéldány-jogszabály, szorgalmazzák megalkotását;*

- *A kötelespéldány törvényeknek vagy törvény értékű rendeleteknek meg kell határozniuk a kötelespéldány-szolgáltatás célját, biztosítaniuk kell, hogy a beszolgáltatott példányok alkalmasak legyenek a leírt célok elérésére; szóhasználatukban és szövegezésükben olyan átfogónak kell lenniük, hogy felöleljék a már létező, információértékkel bíró dokumentumtípusokat és azokat is, amelyeket a későbbiekben fejlesztenek ki; tartalmazzák a törvény betartásához szükséges intézkedéseket. A jogszabályok vegyék figyelembe annak lehetőségét, hogy a kötelespéldányokért vállalt felelősség meg is osztható több nemzeti intézmény között".*[3]

Az ajánlások sorrendje jelzi, hogy már nem a kötelespéldány jogszabályok megalkotása a fő cél, hiszen csekély azon országok száma, ahol még nem létezik a kötelező, a nyomtatott dokumentumokra vonatkozó beszolgáltatás intézménye. Inkább a szabályozás tartalmi kérdései kerülnek előtérbe. Érdekes a harmadik ajánlás megfogalmazása, amely arra bíztatja a jogalkotókat, hogy minél általánosabban határozzák meg a jogszabály hatókörét, különös tekintettel a talán még nem is létező dokumentumtípusokra. A változtatás, korszerűsítés sürgetése annak a következménye, hogy a kötelespéldányrendelkezések egy része csak a nyomtatott dokumentumokra vonatkozik. Azzal mindenki egyetért, hogy a nemzeti bibliográfia alapja a kötelespéldány-szolgáltatás, és a nemzeti bibliográfiának a teljes nemzeti kiadványtermés regisztrálása a feladata. Az is tény azonban, hogy a nyomtatott dokumentumok ma már ennek csak egy részét fedik le. Egyre nagyobb számban keletkeznek nem nyomtatott formában kiadott dokumentumok, amelyek bibliográfiai számbavételének legbiztosabb alapja kötelespéldányként gyűjteménybe kerülésük.

A jogszabályok újrafogalmazásának szükségessége

A kérdés fontosságát jelzi, hogy a koppenhágai ajánlások megfogalmazása után három évvel az IFLA az UNESCO közreműködésével megjelentette tanulmányát *„Irányelvek a kötelespéldány jogalkotáshoz"* [4] címmel. A tanulmány *Jean Lunn* 1981-ben kiadott dokumentumán alapul, amelyet az Ottawai Egyetem Jogi Könyvtárának igazgatója, *Jules Larivière* dolgozott át a kor követelményeinek megfelelően. Az irányelvek újragondolását több tényező is indokolta. Először is, az eltelt több mint húsz év alatt sok országban új kötelespéldány-jogszabályok születtek, ezért az irányelveknek át kell tekinteni ezeket, nem is beszélve a publikációk új formáiról – különös tekintettel az elektronikus dokumentumokra, amelyekkel a korábbiakkal szemben hangsúlyosabban kell foglalkozni. Az elektronikus dokumentumok hatalmas méretű elterjedését figyelembe véve, újra meg kellett vizsgálni a kötelespéldány jogalkotást abból a szempontból, hogyan tarthatóak fenn a rendszer eredeti jellegzetességei. Az irányelvek megalkotásának az a fő célja, hogy segítséget nyújtson az új jogszabályok létrehozásához, vagy a létező szabályozás módosításához. Ennek érdekében az irányelvek minimális kívánalmakat fogalmaznak meg, amelyet az alkalmazóknak saját jogrendszerükhöz kell igazítaniuk.

2000-ben az IFLA Bibliográfiai Szekciójának megbízásából *Unni Knutsen* egy felmérést végzett, amelyben – többek között – megvizsgálta a különböző országok helyzetét a kötelespéldány jogszabályok szempontjából is.[5] A felmérés egyik fő hipotézise az volt, hogy sok bibliográfiai ügynökség már megkezdte az elektronikus dokumentumok felvételét a nemzeti bibliográfiába. Emellett feltételezte, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok országban úgy változott a kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozása, hogy az kiterjed általánosságban véve a nem hagyományos kiadványokra, speciálisan az elektronikus dokumentumokra, és hogy a nemzeti bibliográfiák követik a változásokat. A felmérés módszertanilag alkalmazkodott egy 1996-ban lefolytatott vizsgálathoz[6], ezáltal alkalom nyílott a négy év alatt bekövetkezett változások rögzítésére. Összesen 138 kérdőívet küldtek ki a Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája (CDNL*) tagjai számára, amelyre végül 52 nemzeti könyvtár válaszolt. Ez összességében 38%-os válaszadást jelentett. Az 52 beérkezett válasz alapján csak két országban (Svájc és Kazahsztán) nem volt 2000-ben kötelespéldány-törvény.

Az ügynökségektől megkérdezték: jelezzék, hogy a bibliográfiai szempontból számba vett anyagok mindegyike szerepel-e a kötelespéldány-szolgáltatásban. Bár néhány ügynökség nem válaszolt erre a kérdésre, az eredmény mégis érdekesnek bizonyult. A jelenlegi jogi szabályozásban világosan kimutatható a szöveges anyagok beszolgáltatási kötelezettségének túlsúlya. Tíznél több ügynökség jelezte, hogy nem részei a kötelespéldány-szolgáltatásnak a hangfelvételek, mozifilmek és videofelvételek, grafikus anyagok, számítógépes fájlok és szoftverek, mikroformátumok, e-könyvek, e-folyóiratok és egyéb elektronikus dokumentumok. A bibliográfiai kontroll alá nem eső anyagok listája tartalmaz még néhány nyomtatott dokumentumtípust is, például: hivatalos kormánykiadványok, nemzetközi kormányzati dokumentumok, folyóiratcikkek és zenei dokumentumok. Bár erre az információra nem kérdeztek rá, néhány ügynökség azt is jelentette, hogy bizonyos kiadványok bibliográfiai számbavételéért más intézmények felelősek. Több ország válaszolta azt, hogy a mozifilmek a nemzeti film- és hangarchívumok felelősségi körébe tartoznak. Néhányan azt jelezték, hogy a parlamenti könyvtár vagy egy hasonló intézmény végzi a kormányzati kiadványok bibliográfiai számbavételét.

A koppenhágai ajánlásoknak megfelelően sok országban van előkészületben vagy folyamatban a kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozásának megváltoztatása. *Adrienne Muir* és *J. Eric Davies* 2000-ben megjelent tanulmányában felmérte néhány ország kötelespéldány törvényeinek helyzetét.[7] Bár a vizsgálat nem terjedhetett ki a világ valamennyi országára, világosan kiolvashatók a trendek a jogszabályok változtatásának igényéről. Az 55 megkérdezett ország közül 13 tervezte a hatályos jogszabály megváltoztatását, és 22-ben foglalkoztak valamilyen módon az elektronikus dokumentumokkal, igaz, hogy többnyire csak a fizikai hordozón megjelent anyagokkal. Magyarország nem szerepel a felmérésben, de az 1998-ban meghozott kormányrendelet tartalmazza az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos rendelkezéseket, ha felemás módon is.

A nemzeti bibliográfiai ügynökségek számára ma a legfontosabb feladat az elektronikus dokumentumok bevonása a kötelespéldány-szolgáltatás körébe. Ahol ez még nem történt meg, a jövendő szabályozásnak magában kell foglalni olyan speciális szöveges és nem hagyományos dokumentumokat (non-book materials), amelyeket a jelenlegi jogszabályok nem fednek le: pl. CD-ROM-ok, hangfelvételek, videók, disszertációk, konferencia-anyagok és folyóiratcikkek. Ez világosan jelzi, hogy az ügynökségek tudatában vannak annak, hogy mi szükséges ahhoz, hogy a teljes nemzeti kiadványtermés bibliográfiai számbavétele megtörténjen.

* Conference of Directors of National Libraries

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kötelespéldány-szolgáltatás és az elektronikus dokumentumok

A kérdés jogi rendezése szempontjából elsőként a feldolgozandó dokumentumok körének meghatározása merül fel. Az IFLA ajánlásai újra hangsúlyozzák a definíció átfogó jellegének fontosságát, példaként a dél-afrikai megoldást javasolják. Dél-Afrikában 1997-ben fogadták el az új kötelespéldány törvényt, amely minden média-típust magában foglal. A törvény nem a kiadványtípusok listáját sorolja fel, hanem helyette általános definíciókat fogalmaz meg a „dokumentum", a médium" és a „kiadás" fogalmakra. A meghatározás szerint *„bármely objektum, amely szöveges, grafikus, vizuális, hangzó vagy más, érthető formában információt tárol vagy közvetít valamilyen médiumon, valamint egy dokumentumnak bármely verziója vagy kiadása, amely az előzőek tartalmától, érthetőségétől vagy fizikai megjelenítésétől jelentős mértékben eltér, önálló dokumentumnak tekintendő; a médium magában foglalja mindazokat az eszközöket, amelyeket információk tárolására és közvetítésére használnak, következésképpen olvasásra, meghallgatásra vagy megtekintésre szánnak"*[8].

Berke Barnabásné definíciója szerint az *„elektronikus dokumentum: számítógéppel kezelhető, digitálisan kódolt dokumentum, amely vagy valamely fizikai hordozón jelenik meg, és használatához számítógéphez illesztett vagy annak részét képező periféria (pl. CD-ROM lejátszó, lemezmeghajtó) szükséges, vagy hálózati úton érhető el (pl. távoli hozzáférésű adatbázis, elektronikus hirdetőtábla, elektronikus időszaki kiadvány, webterület)"*[9].

Más szempontból a következő típusok különíthetők el:

- nyomtatott kiadványok (folyóiratok, könyvek, aprónyomtatványok stb.) elektronikus változata;
- interaktív adatbázisok, amelyek pl. bibliográfiákat, statisztikákat, helyre vonatkozó adatokat, képeket és szöveges adatokat tartalmaznak;
- interaktív multimédia, mint pl. a játékok;
- szoftverek és szakértői rendszerek;
- új publikációs formák mint pl. elektronikus hírlevelek, levelezőlisták, elektronikus elő-kiadványok, amelyek a hálózaton keresztül érhetők el.

Ezek a típusok megjeleníthetők egyéni fizikai formában (diszk, CD-ROM) vagy más off-line módon, vagy on-line szerveren, vagy pedig közvetlenül számítógépes rendszeren keresztül. Megjelenhetnek csak elektronikus formában, vagy párhuzamosan elektronikus és nyomtatott módon. Léteznek retrospektív publikációk, amelyeket elektronikus formára konvertálnak a tartalom megőrzése érdekében.[10]

A Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája (CDNL) már 1994-ben létrehozott egy bizottságot az elektronikus dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatási lehetőségeinek vizsgálatára[11]. A CDNL az UNESCO kérésére az 1996-os pekingi találkozó után közreadott egy, az elektronikus dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatásáról szóló tanulmányt[12], amely – többek között – az ICNBS ajánlások alapjául szolgált. A tanulmány irányelveket határoz meg a nemzeti könyvtárak számára arról, milyen előterjesztést fogalmazzanak meg az elektronikus dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatásának előkészítésére, hogyan fogadják és kezeljék ezeket a dokumentumokat.

A CDNL előrelátó és előre gondolkodó volt az elektronikus dokumentumok begyűjtésének, nyilvántartásának és szolgáltatásának szabályozásával kapcsolatban, hiszen 1994-ben még kevés ország foglalkozott komolyan ezzel a kérdéssel. Várható volt azonban, hogy az elektronikus dokumentumok száma egyre gyorsabb ütemben nő, ezért szükségesnek tartották a felkészítést a jövőre, hiszen a kötelespéldány-szolgáltatás két fő célja: a nemzeti kiadványtermés átfogó gyűjteményének megteremtése és a hiteles nemzeti bibliográfiai rekordok létrehozása a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nemzeti könyvtárakat közelről érinti, és döntően befolyásolja jövőbeli tevékenységüket.

A tanulmány azokat a fő területeket foglalja össze, amelyek közül jó néhány még ma is megoldatlan problémát jelent; a közös munka alkalmat adott arra, hogy az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos kérdéseket a témával már foglalkozó országok szakemberei rendszerezzék, és a nemzeti könyvtárak számára ajánlások formájában közzétegyék. Mivel korábban ezzel a témával nem foglalkoztak nemzetközi szinten, a bizottság munkamódszere az volt, hogy az egyes országok egyedi gyakorlatából próbáltak meg általános következtetéseket levonni.

A tanulmány tartalma több év távlatából visszatekintve sem avult el, ma is használható. A felvetett problémák arra kell, hogy ösztönözzék a nemzeti könyvtárakat, hogy foglalkozzanak az elektronikus dokumentumok begyűjtésének, feldolgozásának és tárolásának (megőrzésének) kérdéseivel. A CDNL-tanulmány tartalmazza azt a javaslatot is, amelyet azután a koppenhágai ajánlásokban felfedezhetünk: a kötelespéldány jogszabályoknak olyan átfogó szövegezésűnek kell lenniük, hogy a jogalkalmazók a lehető legtágabban értelmezhessék a dokumentumok körét, amelyre a jogszabály vonatkozik. Ez a megállapítás akkor helyes, ha a törvényt keretnek tekintjük, hiszen az általános megfogalmazás megóvja az egyes országokat attól, hogy minden újabb dokumentumtípus felbukkanásával jogszabályt kelljen módosítani. Ugyanakkor nagy terhet ró az alkalmazókra, mert saját érdekükben kénytelenek pontosan meghatározni a dokumentumtípusok körét, amely több esetben vitákat és bizonytalanságot okoz a jogalkalmazás vonatkozásában.

A munkacsoport azt tanácsolja, hogy inkább a bennfoglalás irányába kell lépni, mint a kirekesztés felé, még ha bizonytalan is, mit utaljanak a szabályozás hatálya alá. Nem kell különbséget tenni az on-line és off-line dokumentumok között, és azt javasolják, hogy mindkét formát foglalják a jogi szabályozásba azok az országok, ahol valószínűsíthető az on-line publikációk számának ugrásszerű növekedése. A tárolóhelytől függ azután annak a meghatározása, hogy mely egységek kívánatosak a nemzeti gyűjteménybe.[13]

Nézzük meg, hogy a különböző országok nemzeti könyvtárainak milyen típusú elektronikus dokumentumokkal kell számolniuk a jogi szabályozás alapján? Norvégiában és az USA-ban a kötelespéldány-szolgáltatás minden nem nyomtatott dokumentumtípust lefed. Ausztráliában csak a nyomtatott dokumentumokra terjed ki, de tervezik megváltoztatását (egyelőre csak önkéntes elektronikus dokumentum-beszolgáltatás létezik). Kanadában minden típust lefed a jogszabály, a dán javaslatban a nyomtatott, mikroformátumú, hang- és videofelvételeket, sugárzott adásokat, multimédia kiadványokat, statikus és dinamikus elektronikus publikációkat egyaránt bevonják a kötelespéldány-szolgáltatásba.

Néhány országban az on-line kiadványokat kizárják a kötelespéldány rendelkezések hatálya alól. Az 1993-as svéd kötelespéldány-törvény az off-line elektronikus dokumentumokat és egyéb meghatározott, nem nyomtatott anyagokat tartalmazza, mint pl. a mikroformátumúakat. Nem szerepel benne az on-line dokumentumok köre. Egy 1995-ös parlamenti rendelet ajánlja, hogy ne csak az on-line adatbázisok, hanem a szoftverek (mint pl. operációs rendszerek, szövegszerkesztők és szövegfeldolgozó rendszerek) se szerepeljenek a kötelespéldány-szolgáltatásban. Franciaországban (1992) csak az off-line dokumentumokra vonatkozik a törvény (az on-line-okat kizárja), bár speciális szabályokat fektet le az adatbázisok, szoftverek és szakértői rendszerek beszolgáltatására vonatkozóan. Egy 2004-ben a francia parlament elé került javaslat viszont jelentősen változtat ezen a helyzeten: a webhelyekkel foglalkozó törvényjavaslat szerint immár figyelembe kell venni a „jeleket, jelzéseket, írásműveket, képeket, hangokat és mindenfajta, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

on-line közlés tárgyát képező üzenetet" mint önálló kategóriát is.[14]

A Library of Congress CD-ROM-okat fogad többékevésbé átfogó alapokon, de az on-line publikációk fogadásának nincs meg a jogszabályi háttere. Németországban a jogszabály magában foglalja az off-line publikációkat, de az on-line forrásokat kizárja.

Több országban a nem nyomtatott dokumentumok kötelespéldány-szabályozása erősen szelektív (pl. Olaszország, Spanyolország).

Kelet-Közép-Európában a gyakorlat szintén meglehetősen változó. Szlovákiában és Szlovéniában a nyomtatott anyagok elektronikus verzióinak kötelespéldány-szolgáltatását szeretnék kiterjeszteni minden elektronikus formátumú dokumentumtípusra. Lettországban a fizikai hordozón megjelent elektronikus dokumentumok kerültek a beszolgáltatási körbe, a Cseh Köztársaságban szintén ezt a gyakorlatot követik. Litvániában, Lengyelországban, Oroszországban az „elektronikus dokumentum" fogalom szerepel a jogszabályokban minden szűkítés nélkül. Ugyanakkor Romániában a szabályozás csak a nyomtatott anyagokra, Bulgáriában a nyomtatott és az audiovizuális publikációkra vonatkozik, de mindkét országban előkészületeket tettek a jogszabályok módosítására.[15]

Az Egyesült Királyság példája

Tanulságos egy fejlett, az elektronikus dokumentum-előállításban élen járó ország útját végigkövetni a kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozásának változtatása érdekében. Az eset tanulmányozása során lépésről lépésre haladhatunk egy másik ország gyakorlatának megismerésében, amelynek fő tanulságai mindenki számára érvényesek, még ha más országokban a helyi körülmények egyéb megoldásokhoz is vezetnek. A brit példa arra is alkalmat ad, hogy hazai gyakorlatunkat összevethessük vele, okuljunk tapasztalataiból.

Az Egyesült Királyságban a kötelespéldány-szolgáltatás jogi alapjául az 1911-ben elfogadott szerzői jogi törvény szolgált, amely magában foglalta a könyvek kötelező beszolgáltatását. A törvény arra kötelezte a kiadókat, hogy az országban publikált könyveket a megjelenéstől számított egy hónapon belül szolgáltassák be a British Librarynek, és még öt kijelölt nagykönyvtárnak.

Új jogszabály: előkészítő szakasz

A British Library 1996-ban nyújtott be előterjesztést a minisztériumhoz a kötelespéldány törvény módosítására, kiterjesztésére a nem nyomtatott anyagokra is. A javaslatot támogatta a többi kötelespéldányt fogadó könyvtár, valamint a Brit Filmintézet is (a British Libraryn kívül az öt fogadó könyvtár a National Library of Scotland; National Library of Wales, University Library, Cambridge; Bodleian Library, Oxford; Trinity College Library, Dublin).

A minisztérium egy évvel később reagált az előterjesztésre, amelyben megerősítette elkötelezettségét a publikált dokumentumok nemzeti gyűjteményének fenntartására. Ennek megalapozására új jogszabályra lenne szükség, amelynek ki kell terjedni mind a fizikai formában létező, mind az elektronikus publikációkra. Az álláspontok megoszlottak abban a kérdésben, hogy az on-line publikációk bekerüljenek-e a jövőben a jogszabály keretei közé. Azt is felvetették, hogy a dokumentumokat fogadó könyvtárnak kell-e törvényi felhatalmazást adni a kiadványok megőrzési célú archiválásához és a hozzáférés megoldásához. Fontos szempont volt, hogy a változtatásoknak nem szabad a kiadók túlterheléséhez vezetni. A minisztérium összegyűjtötte a hozzászólásokat, amelyek többsége támogatta a kötelespéldány-szolgáltatás új rendszerének bevezetését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új jogszabály: tárgyalási szakasz

Nem meglepő, hogy a kiadók ellenezték a javaslatot, minthogy aggódtak a kieső bevételért. A kiadók egyetlen tárolóhely létesítését preferálták: azt javasolták, hogy a digitális dokumentum egy példánya legyen a kijelölt tárolóraktárban elhelyezve; a CD-ROM-okból egyetlen példány, esetleg egy másolat kerüljön beszolgáltatásra. A könyvtárak álláspontja szerint ez – főként biztonsági szempontból – aggályos: bármilyen technikai probléma komoly veszélyt jelentene, ha egy fizikai tárolóhelyen egyetlen példány megőrzése lenne csak biztosított. A Kiadói Szövetség nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy a kötelespéldány-tárolóraktárak szabad hozzáférést engedjenek minden on-line publikációhoz. Kijelentették, hogy néhány esetben szigorú korlátozásokra van szükség, mert az adatbázisok előállítása igen költséges. Ezért azt javasolták, hogy az egyetlen tárolókönyvtárnak képesnek kell lenni a különböző adatbázisokról „pillanatkép" (snapshot) előállítására éves gyakorisággal (ez a webes szolgáltatások állapotát rögzítené egy adott időpillanatban).

Az előterjesztéshez hozzászólók többsége nyilvánvalónak tartotta, hogy a kötelespéldány-szolgáltatásnak ki kell terjednie az elektronikus dokumentumokra is, de felhívták a figyelmet arra, hogy alapvető nehézségekkel kell szembenézni. Különösen a dinamikus webhelyek beszolgáltatása okoz majd problémát: egyszerűen lehetetlen minden frissített verzióról külön-külön másolatot készíteni.

Abban a kérdésben egyetértés volt a könyvtárak és a kiadók között, hogy megőrzési céllal legyen másolható a dokumentum, de a további másolatok készítése ellen tiltakoztak az előállítók. Azt mondták, hogy az új formátumú másolat készítése megváltoztathatja az eredeti produktumukat. Ez az álláspont ellentétben áll a tárolóhelyek érdekeivel, amelyek a hosszú távú hozzáférés érdekében távlati megőrzési stratégiát dolgoznak ki, amely szükségszerűvé teszi az új formák használatát (pl. konverziót egy elavult formátumról egy korszerűbbre). Sok kiadó gondolta azt, hogy a kereskedelmi céllal készült anyagok beszolgáltatását a megjelenéshez képest késleltetni kell. Ezt a könyvtárak nem így látják: kompromisszumos megoldás lehet a gyors beszolgáltatás kombinálása az embargóval. Ez azt jelenti, hogy az előállítók rögtön beszolgáltatják a tárolókönyvtárnak az adatbázisaikat, a könyvtár viszont csak egy meghatározott idő után szolgáltathatja azokat, így nem sérülnek a kereskedelmi érdekek.

A konzultációk lezárulta után a kormány munkabizottságot alapított a kötelespéldány törvény kidolgozására. A munkabizottságban a kötelespéldányokat fogadó könyvtárak mellett részt vettek a kiadók szervezetei is. 1998-ban jelentésben összegezték a legfontosabb megállapításokat[16]. Arra a következtetésre jutottak, hogy hosszú távon csak a törvényen alapuló kötelespéldány-szolgáltatás biztosíthatja a publikált dokumentumok teljes nemzeti gyűjteményének létrehozását. A jelentés kijelölte a kötelespéldány-rendszer általános alapelveit különböző médiumokra vonatkozóan, és meghatározta, hogy ezek hogyan alkalmazhatók az olyan speciális médiumok esetében, mint amilyenek a mikroformátumok, a filmek és elektronikus publikációk. Azt ajánlotta, hogy az archívum egy megosztott tárolóhely legyen, amelynek magában kell foglalni a hat jelenlegi kötelespéldányokat őrző könyvtárat és a Brit Filmintézetet, de más tárolóhelyek létesítését sem zárta ki.

Új jogszabály: a kidolgozás átmeneti szakasza

Ugyanezt a bizottságot kérték fel, hogy az új jogszabály megjelenéséig dolgozzon ki egy szabályzatot a nem nyomtatott anyagok kötelespéldányainak önkéntes beszolgáltatására[17]. A kódexben meghatározták az elektronikus dokumentumok megjelenési helyét, a dokumentumtípusokat, a hordozóeszközöket, a különböző formátumokat, és foglalkozott azokkal a kiadványokkal is, amelyek többféle hor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dozón jelennek meg. Több pontban részletezi a kötelespéldány-szolgáltatásból kizárt formákat és a szolgáltatandó példányok számát. A kiadók minden újonnan megjelent mikroformátumú és off-line kiadványból minimum egy példányt beszolgáltatnak a British Librarynek, amelyekről az listát küld a többi könyvtárnak. Ezek további példányokat igényelhetnek a lista alapján a szerzői jogi ügynökségtől. A dokumentum kimerítően foglalkozik a hozzáférési lehetőségekkel és a korlátozásokkal (kinyomtatás, letöltés stb.) A szabályzat az off-line publikációkra (pl. CD-ROM, DVD) koncentrál, de néhány ajánlás foglalkozik az ún. statikus on-line publikációkkal is. A dinamikus adatbázisokat teljes mértében kizárták a kötelelespéldányok köréből. Az elektronikus dokumentumok önkéntes beszolgáltatása az off-line dokumentumok közül elsősorban a szöveg-alapú dokumentumokat foglalja magában, illetve azokat, amelyek inkább információs célokat szolgálnak, mint a szórakozást. Annak ellenére, hogy az on-line dokumentumok nem esnek a megállapodás keretébe, a szabályzat a kiadókat arra ösztönzi, hogy vegyenek részt az on-line dokumentumok raktározásának és archiválásának kísérleti programjaiban.[18] A szabályzat nem foglalkozik a korábban már a kötelespéldány jogszabály hatálya alá eső körrel (film, hang, digitális térképgyűjtemények).

Új jogszabály: befejező szakasz

Az 1996-ban elkezdődött folyamat végül 2003. október 30-án zárult le, amikor a törvénytervezetet a parlament elfogadta. Az új kötelespéldány törvény[19] 2004. január 1-jén lépett hatályba.
Tartalma megfelel az előkészítő munkálatok során a kiadók és a könyvtárak között kötött kompromisszumoknak, valamint az önkéntes kötelespéldány kódexben rögzített – már ismertetett – alapelveknek. A British Library folyamatosan figyelemmel kíséri a korábbi szabályozás alá nem eső anyagok beérkezését, beleértve az off-line (fizikai hordozón lévő anyagok, mint a CD-ROM-ok) és az on-line elektronikus dokumentumokat is. A nyomtatott anyagok beszolgáltatása a korábbi gyakorlatnak megfelelően folytatódik. Ideiglenes intézkedésként az off-line és fizikai hordozón létező elektronikus publikációk raktározása az önkéntes kötelespéldány-szolgáltatási szabályzat alapján folytatódik. A British Library ezenközben ösztönzi az on-line vagy tisztán elektronikus példányok (pure electronic items) beszolgáltatását, amelyet újonnan kialakított elektronikus raktározási rendszere (Digital Object Management Programme) segítségével tud kezelni. Hogy a 2000-ben életbe lépett önkéntes kötelespéldány-szolgáltatási kódex milyen eredményesen működött, jelzi, hogy négy év alatt kb. 100 000 elektronikus dokumentum érkezett a nemzeti könyvtárba.[20]

Tanulságok a brit példa alapján

Az Egyesült Királyság példája számos tanulsággal szolgál a magyar könyvtári gyakorlat számára is. Az első figyelemre méltó mozzanat a jogszabályalkotás folyamata. Ha végigkövetjük az előkészítés stádiumait, látható, hogy a nyolc év alatt az előkészítő tárgyalások valamennyi érdekelt bevonásával történtek, és figyelembe vették a kiadók speciális érdekeit is. Ez csak sorozatos kompromisszumok árán történhetett, hiszen két gyökeresen eltérő filozófiát kellett összeegyeztetni. A kiadók a publikációk előállításában, értékesítésében és jogi védelmében érdekeltek, a megőrzési szempontok számukra kevésbé fontosak. Ezzel szemben áll a könyvtárak törekvése, amely elsősorban a megőrzésre és szolgáltatásra koncentrál. Nem véletlen, hogy hosszú és kemény tárgyalások sorozata előzte meg a törvény életbe lépését.

A következő tanulság a kötelespéldány-rendelkezések szoros összefüggése a szerzői jogi szabályozással. Nem véletlen, hogy több ország gyakorlatában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közös jogszabályban rendelkeznek a két kérdésről (pl. USA, Ausztrália, Írország, Mexikó, Új-Zéland, korábban az Egyesült Királyság), hiszen a megőrzés elsősorban azért történik, hogy a dokumentumokat a gyűjtemények szolgáltatni is tudják. Ez csak a szerzői jogi szabályok teljes körű figyelembe vételével történhet. Az előkészítés során ez a kérdés is megosztotta a kiadókat és a könyvtárakat.

A világ különböző országaiban létező kötelespéldány jogszabályok áttekintésekor látható volt, hogy több országban rendelkeztek az elektronikus dokumentumok beszolgáltatásáról egy (vagy több) tárolóhelyre. Ezek a jogszabályok többnyire a 90-es évek második felében keletkeztek, az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos nemzetközi felmérések és vizsgálatok éppen csak megkezdődtek ekkor, viszont az angliai tapasztalatok azt mutatják, hogy nyolc év sem volt elegendő minden részletkérdés tisztázására. Szükségesnek látszik tehát a már létező jogszabályok tartalmának konkretizálása, ami az általános rendelkezések gyakorlati megvalósítását egyértelművé teszi. Ebben is nagy segítséget jelenthet az angliai tapasztalatok felhasználása.

Rendkívül fontosnak tartom az elektronikus dokumentumok önkéntes beszolgáltatási rendszerének bevezetését. Az Egyesült Királyság példája mutatja, milyen óriási mennyiségű elektronikus dokumentum keletkezik viszonylag rövid időn belül is. Ha ezek beszolgáltatásával megvárták volna a törvény hatályba lépését, láthattuk, hogy százezres nagyságrendű késést szenvedett volna a nemzeti kiadványtermés begyűjtése és regisztrálása. A mennyiségi „kár" kiküszöbölése mellett azért is jelentős az önkéntes beszolgáltatás rendszere, mert a kiadók és tárolóhelyek a gyakorlatban szembesültek az elektronikus dokumentumok kezelésével kapcsolatos problémákkal. Az elektronikus dokumentumok megjelenésének ilyen óriási mértékű növekedése teljesen új jelenség, megőrzésük biztosítása minden gyakorlati tapasztalatot nélkülöz. Ha áttekintjük a szakirodalmat, láthatjuk, hogy elvi síkon nem lehet ezt a problémát megoldani: gyakorlat híján a kérdésről írt tanulmányok nem léphetnek túl a megoldandó kérdések felvetésén. Ezért ezek az írások tele vannak kérdő mondatokkal. Az önkéntes beszolgáltatás intézménye a tapasztalatok alapján ezeket a kérdőjeleket csökkentheti: konkrét megoldásokat alkalmaz, amelyekből mindenki okulhat, tisztul a kép. Az önkéntes kötelespéldány kódex létrejötte azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a fentebb említett kiadói fenntartások ellenére létrejött a konszenzus a kiadói és gyűjteményi szféra között. Kötelező jogszabály nélkül feltehetően szilárdabb partneri viszony alakulhatott ki a felek között, és elkezdett működni a rendszer.

Technikai kérdésnek látszik[21], de a nemzeti bibliográfia egyik legalapvetőbb kérdését: a gyűjtőkört és a lefedettséget rejti magában az on-line adatbázisok, webhelyek begyűjtésének és tárolásának problémája. Ebben nem alakult még ki egységes álláspont – és főleg gyakorlat – a könyvtári társadalmon belül, de intenzíven foglalkoztatja az egyes országok szakembereit és a nemzetközi szervezeteket egyaránt.

Néhány nemzeti és nemzetközi projekt az elektronikus dokumentumok begyűjtésével és raktározásával kapcsolatban

A britek mellett természetesen a nemzetközi könyvtári közösség több tagja is fokozott figyelmet fordított az elektronikus dokumentumok raktározásának kérdésére. Bár a dokumentumok begyűjtése és a raktározás technikai vonatkozásai témánk szempontjából mellékágnak tűnnek – és rendkívül változékonyak az alkalmazott megoldások tekintetében –, azért fontos néhány példa megemlítése, mert a kötelespéldány rendelkezések sikeres gyakorlati megvalósítása, és így a nemzeti bibliográfiák teljesebbé tétele múlik rajtuk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nem beszélünk ehelyütt a webhelyek begyűjtésének, nyilvántartásának és archiválásának kérdésköréről, aminek kapcsolata a kötelespéldány-szolgáltatással és a nemzeti bibliográfiával ma még nem egyértelműen megoldott.

A digitális környezet egyik legnagyobb kihívása a szabványok kifejlesztése. Vagy még nem léteznek szabványok, vagy nagyon gyorsan változik a környezet, vagy pedig nem lehet tudni még, mely szabványok kerülnek bevezetésre – komoly verseny alakult ki a fejlesztésekben. Szabványosítási szempontból a digitális kötelespéldány-szolgáltatással összefüggő egyik legjelentősebb kezdeményezés az Open Archival Information System (OAIS), ez a szabvány az ISO számára készült. Ez a modell nemcsak az elektronikus dokumentumokat raktározó egyes intézményekben alkalmazható, hanem több digitális gyűjtemény közös kezelésére. Az OAIS modellezi a hosszú távú megőrzés és a hozzáférés lehetőségeit. Ezek a lehetőségek magukban foglalják a megőrzést biztosító raktárak gyarapítását és a benne foglalt dokumentumok feldolgozását, a tárolóhelyeken belül a hozzáférést, az adatok menedzselését és adminisztrációját. A protokol lehetővé teszi, hogy közös felületen keresztül lehessen elérni a hozzáférésre nyitott különböző adatbázisok tartalmát. Az OAIS mellett más szabványok is segítik az elektronikus dokumentumok kezelését (Z39.50, SRW, SRU stb.)

NEDLIB

Néhány Európai Uniós projekt is foglalkozik a témakörrel. A CoBRA+ keretei között létrehozott NEDLIB projektben nyolc európai nemzeti könyvtár, egy nemzeti levéltár, két technológiai szervezet, és három nagy kiadó vett részt. Vezetője a holland nemzeti könyvtár. Célja az elektronikus dokumentumok raktározási kérdéseinek megoldása. A projekt résztvevői több alapvető kérdés tisztázását tűzték ki célul: a kiadókkal kötendő megállapodások tartalmát, a jogi keretek kialakítását, a felhasználói hozzáférés követelményeinek kidolgozását, a munkafolyamatok újratervezését, valamint az ehhez szükséges digitális infrastruktúra megteremtését. A projekt 1998-ban csatlakozott az OAIS-hoz, mint referencia modellhez.

A NEDLIB a digitális anyagok raktározásának technológiai kérdéseivel szembesíti a digitális anyagok befogadását tervező nemzeti könyvtárakat. A projekt közös szervezeti keretet alakított ki az elektronikus dokumentumok raktározásához. (Deposit Systems for Electronic Publications – DSEP). A DSEP nem kulcsrakész rendszer, hanem a résztvevők azonosítására, az adatok áramlására vonatkozó általános keret-terv. Ez a rendszerterv segít azután az egyes könyvtáraknak saját rendszerük fejlesztésében, egyúttal a szoftverfejlesztőkkel való tárgyalás alapja lehet. Alkalmas arra, hogy a fejlesztőknek kiírt tenderekhez felhasználják, illetve a terjesztőkkel való tárgyalások is ezen a bázison alapulhatnak.

EPPP

Kanadában kísérleti programokat (pilot projekteket) indítottak 1994–95 között az elektronikus dokumentumok beszerzésére, katalogizálására, megőrzésére és a hozzáférés biztosítására. (Electronic Publications Pilot Project – EPPP)

PANDORA

Ausztráliában a PANDORA projekt 1996-ban indult. A több könyvtár együttműködésével kialakított Osztott Nemzeti Gyűjteményi koncepció a hagyományos dokumentumok tekintetében a gyakorlatban is jól működik. Ezt a koncepciót a PANDORA projekt (Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia) kiterjesztette az elektronikus dokumentumokra is. A projekt az elektronikus formában keletkezett dokumentumok begyűjtésére, hosszú távú archiválására és szolgáltatására komplex rendszert dolgozott ki, amely a benne részt vevő könyvtárak szoros együttműködésére épül. A modell szorosan összefügg a nemzeti bibliográfiai adatbázis fejlesztésével. A projekt kere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tében kidolgoztak egy, a koncepció gyakorlati megvalósíthatóságának bizonyítására szolgáló archívumot az ausztrál internetes anyagok számára, amely ma is folyamatosan gyarapodik.

TEL

A nemzetközi projektek között feltétlenül említésre érdemes a The European Library – TEL projekt, amely többek között az elektronikus dokumentumok begyűjtésének, raktározásának és feldolgozásának, és főképpen a virtuális páneurópai könyvtár adatbázisainak közös visszakereshetőségével foglalkozik.

*

Ez az áttekintés kizárólag a külföldi példák ismertetésére vállalkozott. Az Országos Széchényi Könyvtár már eddig is jelentős lépéseket tett az elektronikus dokumentumok kezelésével kapcsolatban, az elkövetkező időszakban pedig stratégiájának egyik fő irányát képezi a begyűjtés, raktározás és szolgáltatás kérdéseinek megoldása. Ez azonban már egy másik történet.

Irodalom

1. VITIELLO, Giuseppe: A kötelespéldányok és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások. Az együttműködési törekvésekből és a konvergencia-jelenségből adódó fejlemények. In: Könyvtári Figyelő, 1999. 4. sz. 819. p.
2. BELL, Barbara: A new frame of reference: national bibliographies in Southern Africa and the ICNBS Recommendations. In: Alexandria, 2000. 3. no. 169. p.
3. A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlásai a nemzeti bibliográfai szolgáltatások megújítására. Koppenhága, 1998. november 25-27. In: Könyvtári Figyelő, 1999. 4. sz. 888. p.
4. LARIVIÈRE, Jules: Guidelines for legal deposit legislation. A revised, enlarged and updated edition of the 1981 publication by Dr. Jean Lunn. IFLA Committee on Cataloguing, UNESCO 2000. – http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm
5. KNUTSEN, Unni: Changes in national bibliographies, 1996-2000. In: Alexandria, 2002. 1 no. 3–11. p., és az IFLA honlapján: http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf
6. HOLLEY, Robert P.: Results of a „Survey on bibliographic control and national bibliography". In: Int. Cat. Bibl. Control, 1998. 1. no. 3–7. p.
7. MUIR, Adrienne – DAVIES, Eric: Legal deposit of digital material in UK. Recent developments and the international context. In: Alexandria, 2000. 3. no. 151–165. p.
8. „any object which is intended to store or convey information in textual, graphic, visual, auditory or other intelligible format through any medium, and any version or edition of a document which is significantly different from that document in respect of its information content, intelligibility or phisical presentation, is considered to be a separate document, a medium means any means of recording or transmitting information intended for subsequent reading, listening or viewing" – South Africa. Legal deposit act. 1997. 1. p. Idézi még: LOR, Peter - GEUSTYN, Melanie: Expanding bibliographical control and accessibility of non-print media. In: Quarterly Bulletin of National Library of South Africa, 2003. 3. no. 102. p.
9. BERKE Barnabásné: Az elektronikus dokumentumok és könyvtári használatuk. Helyzetkép. In: Könyvtári Figyelő, 2001. 2. sz. 275. p.
10. The legal deposit of electronic publications. (http://www.unesco. org/webworld/memory/legaldep.htm)
11. Working Group of the Conference of Directors of National Libraries (CDNL). Chaired by Brian Lang Chief Executive the British Library
12. The legal deposit of electronic publications. (http://www.unesco. org/webworld/memory/legaldep.htm)
13. u.o. 12. p.
14. BEADIQUEZ, Marcelle: The perpetuation of national bibliographies in the new virtual information environment In: IFLA Journal, 2004. 1. no. 24–30. p.
15. MUIR, Adrienne – DAVIES, Eric: Legal deposit of digital material in UK. Recent developments and the international context. In: Alexandria, 2000. 3. no. 158–159. p.
16. Working Party on legal deposit. Report. 1998. – http://www.bl.uk/about/policies/workreplegdep.html

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

17. Working Party on legal deposit. Code of practice for the voluntary deposit of non-print publications – http://www.bl.uk/about/policies/codeprac.html

18. BURDEN, Christina – REID Andrea – SWEENEY, John – BENNETT, Richard – BRAID, Andrew – VICKERY, Jim: E-journals at the British Library: from selection to access. In: Information Services and Use, 2001. 117–121. p.

19. Legal Deposit Libraries Act 2003. 2003. Chapter 28. – http://www.legislation.hmso.gov.uk/acts/acts2003/200300 28.htm

21. http://www.bl.uk/about/policies/legaldeposit.htm

21. Részletes, főként a technikai kérdésekre kitérő tanulmányában Mary Feeney tárgyalja a problémát: Towards a national strategy for archiving digital materials. In: Alexandria, 1999. 2. no. 107–121. p.

22. WERF-DAVELAAR, Titia van der: NEDLIB: Networked European Deposit Library. In: Exploit Interactive (4) January 2000. (http://www.exploit-lib.org/issue4/nedlib/)

23. ASH RELF, Fiona: PANDORA - Towards a national collection of Australian electronic publications 1999. – http://www.nla.gov.au/nla/staffpaper/ashrelf1.html

---

Lemaradó fiúk – az olvasásban

Donna Lester Taylor kutatási adatokra támaszkodva állítja, hogy a mögöttünk lévő évtizedben az Egyesült Államok közoktatása rengeteg intézkedést hozott a mindenfajta diszkrimináció felszámolása érdekében. Többek között a jó évtizede tapasztalt nemi különbségek kiegyenlítésére törekedtek például a matematika területén a lányok, az olvasásban pedig a fiúk hátrányainak ledolgozásával. Adatai szerint a lányok iskolai teljesítményei a matematika és természettudományok terén mára a fiúkéval csaknem egyenrangúnak minősíthető, miközben az olvasásban mára a korábbiaknál is nagyobb a „szakadék" a két nem képviselőinek produkcióiban. (A fiúk a korábbiaknál is kevesebbet, rosszabbul olvasnak.)

Az okokat illetően alapvetően társadalmi folyamatokra, főként a vonzó példák ritkuló tendenciájára hívja fel figyelmünket. Mind a családokban, mind az iskolákban egyre kevesebb a megbízhatóan jelenlévő férfiak száma. Ráadásul a tantervek és a pedagógusi gyakorlat is rendre figyelmen kívül hagyja a két nem eltérő olvasási stratégiáját: a lányok sokat és szívesen olvasnak, beszélnek az érzelmekről, amit a fiúk kifejezett tartózkodással fogadnak. Ők viszont a felfedezés, az információszerzés gesztusát ítélik fontosabbnak a betűk világában is.

Javaslatai szerint (jórészt) mást és másként kellene a tizenéves fiúkkal és lányokkal olvastatni. (Az ötlet magyar megvalósítása: Tóth Krisztina-Walacka András: Ikerkönyvek 5. osztályosok számára, Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.)

(Taylor, Donna Lester: "Not just boring stories": Reconsidering the gender gap for boys In: Journal of Adolescent and Adult Literacy, 2004/Dec.-2005/Jan., vol. 48., no. 4., pp. 290-298. alapján Nagy Attila híre)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Offenzívában a szabad hozzáférés?

Széljegyzetek egy brit alsóházi jelentés margójára

A „The United Kingdom Parliament. House of Commons. Select Committee on Science and Technology Tenth Report. 20." July 2004. c. jelentéshez (http://www.publication.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/sctech/399/39902.htm)kapcsolódó véleményeket Koltay Tibor ismerteti.

Mindezidáig talán nem minden alapot nélkülözve gondolhattuk, hogy a szabad hozzáférés egyik akadálya a támogató politikai akarat hiánya. A nagy kereskedelmi kiadók ugyanis jelentős adófizetők is, tehát profitjuk csökkenése az adóbevételek csökkenését hozhatja magával, amit valószínűleg nem szívesen lát egyetlen kormányzat sem.

A brit alsóház Tudományos és Technológiai Vizsgálóbizottságának tizedik jelentése új perspektívákat nyit meg a szabad hozzáférés politikai támogatottsága tekintetében. A terjedelmes jelentés következtetései és ajánlása[1] számos érdekes, a tudományos információhoz való hozzáférés jövője szempontjából alapvetően pozitív elemet tartalmaznak. Ezek sok esetben (tudomány)politikai természetűek. Tartalmuk azonban arra mutat, hogy a jelentés kidolgozását megelőző döntéselőkészítési folyamatban valószínűleg szakembereknek is jutott szerep.

A jelentés készítői megállapítják, hogy „a *könyvtárak folyóirat-előfizetéseire nehezedő nyomás az előfizetések lemondásához vezetett, és hozzájárult a könyvvásárlások csökkenéséhez is. Mindez veszélyezteti a könyvtáraknak abbeli képességét, hogy felhasználói közösségeik számára a szolgáltatások teljes körét nyújtsák.*" Mindezt, persze mi, könyvtárosok jól tudjuk. Ne felejtsük el azonban, hogy mindezt egy parlamenti vizsgálóbizottság fogalmazta meg nemszakember döntéshozók számára!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bár kétségkívül a könyvtáraknak is lehetősége van a hatékonyabb működésre és ezzel a takarékoskodásra, – folytatja a jelentés – azért tudnunk kell, hogy *„azok az értékes szolgáltatások, amelyeket a könyvtárak nyújtanak, költségesek és sok személyzetet igényelnek."* Félreértés ne essék, mindez nem a könyvtáraknak tett szemrehányás, hanem szerepük és költségigényeik jogosságának elismerése.

Természetesen nemcsak a könyvtárakról esik szó, hanem a kiadókról is. A bizottság tagjai jól tudják, hogy nem feladatuk annak meghatározása, hogy mekkora lehet a magáncégek árrése, és nem foglalhatnak állást a magáncégek profitjának jogosságáról. Mindazonáltal, a jelentés megállapítja, hogy a magas kiadói árréseket szembe kell vetni az ingatag könyvtári költségvetésekkel, valamint a tudományos, műszaki és orvosi folyóiratellátás fenyegető válságával.

Az, hogy a költségvetésükre nehezedő nyomás következtében a könyvtárak lemondják az előfizetéseket, negatívan fog kihatni a kiadókra is. Ezért *„közös érdek, hogy az árréseket ésszerű és fenntartható szinten tartsuk."*

Remélhetőleg a fentiekből is kitűnik, mennyire gondos, minden apró részletében átgondolt a megfogalmazás, ami az angol eredetiben különösen jól érzékelhető. Mindebben vélhetően az fedezhető fel, hogy a túlzott politikai jelleg és – a bizottság megítélése szerint – túl erőteljes megfogalmazások helyett a mindenki számára elfogadható megállapításokra törekedtek. Az ilyen megállapítások megfogalmazása viszont a szakszerűségen túl óvatosságot is igényel. A mindenki számára elfogadható megállapítások kapcsán jegyezzük meg, hogy a bizottság számos nagy kiadó képviselőit is meghallgatta. Az Elsevier kiadót például többször, név szerint említik az ajánlások. Persze a viszonylag erős megfogalmazások sem idegenek a bizottságtól, amikor – mindjárt az első pontban – azt mondja, hogy úgy tűnik, a kormány nem sokat foglalkozott a kutatói közösség, az adófizetők és a kereskedelmi szektor igényei közötti egyensúly megteremtésével.

Később a jelentés azt emeli ki, hogy a kormány jelentős összegeket fektet be a tudományos kutatásba, amelynek eredményei folyóiratcikkekként jelennek meg. Ezzel összefüggésben viszont a bizottság *„döbbenten veszi tudomásul, hogy a kormányt oly kevéssé érdekli"*, hogy mi lesz a sorsa ezeknek a közpénzeknek.

A digitalizálás költségei csökkenni fognak – mondja a jelentés – így nem lesz elfogadható, hogy ezeket a költségeket az árak nagy mértékű emelésének indokaként hozzák fel a kiadók.

A bizottság ezen kívül úgy látja, hogy a jelenleg kínált folyóiratcsomagok nem nyújtanak az árukkal arányos szolgáltatást a könyvtáraknak, ráadásul a versenyre is negatívan hathatnak ki.

A bizottság sürgeti, hogy mindazok munkája, akik ingyenesen végeznek szakértői bírálatot (lektorálást), elismerésben részesüljön. Ahelyett, hogy a szakértői bírálatot a magasabb árak indokaként hoznák fel, a kiadók nyújtsanak szerény anyagi ellenszolgáltatást azon tanszékek munkatársainak, ahonnan a lektorok kikerülnek.

Annak az üzleti modellnek az elterjedése, amely arra alapul, hogy a szerzőktől kérnek a publikálásért díjat, a bizottság megítélése szerint *„fontos lépés volna annak irányába, hogy biztosítani lehessen a tudományos publikációk minőségét:"* Ennek megfelelően, melegen ajánlják az ilyen modellek alkalmazását. Mindez már terjedőben van – állapítják meg – kiemelve, hogy bármilyen mérvű alkalmazása fontos következményekkel jár majd.

A sikeres működés érdekében az ilyen kiadóknak is jó minőségű cikkeket kell közölniük. Ennek megfelelően a piacvezető folyóiratoknak sem érdeke, hogy enyhítsenek a szakértői bírálat szigorán. Ugyanakkor, az Elsevier képviselőjének érvelésére válaszolva, megállapítja a bizottság, hogy *„megvan annak veszélye, hogy a gyengébb minőségű folyóiratok megkísérelhetik minőségi küszöbjeik leszállítását*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

annak érdekében, hogy profitot termeljenek." Ha fennmarad a szerzők fizette díjakra épülő modell, létfontosságú, hogy a szakértői bírálat színvonala ne csökkenjen, különben a publikálási folyamatba tisztességébe vetett bizalom meginoghat.[2]

Evvel a kérdéssel kapcsoltban érdemes megnéznünk, hogyan vélekedik a Biomed Central, a folyóiratokhoz való szabad hozzáférés egyik fontos intézménye. Ők ugyanis válaszolnak azokra a vádakra, amelyek a bizottsági meghallgatás során érték a szabad hozzáférés intézményét. A 11 témakör közül itt csak a fentiekre reagáló választ emeljük ki. A Biomed Central szerint a szabad hozzáférést támadó hagyományos kiadók feltételezik, hogy a szabad hozzáférés magában hordja annak szándékát, hogy a kiadók kétes értékű anyagokat közöljenek annak érdekében, hogy növeljék a szerzők által befizetett díjakból származó bevételeiket. Ez nagyon sajátos vád egy olyan kiadó, mint az Elsevier részéről, amelynek elnöke a bizottság előtt azzal indokolta az előfizetési díjak emelését, hogy évről évre több cikket közölnek a kiadói csoport folyóiratai. Amennyiben hihetünk ennek az érvelésnek – mondja a Biomed Central – az Elsevier az érdekeknek ugyanavval az ütközésével kell, hogy szembenézzen, mint a szabad hozzáférésű kiadók. Szerencsére azonban nincs ilyen érdekütközés sem a szabad hozzáférésű, sem a hagyományos kiadók számára. Bármely tudományos folyóirat sikere ugyanis azon múlik, hogy a szerzők az adott folyóirathoz nyújtják-e be a kutatásaik eredményeit tükröző kéziratokat. A szerzők azért publikálnak, hogy elismertessék kutatási eredményeik értékét, ezért olyan folyóiratokhoz nyújtják be írásaikat, amelyeknek az a híre, hogy jó tudományt közölnek. Ha volnának olyan folyóiratok, amelyeket ennek ellenkezője jellemezne, nem jutna kéziratokhoz. Ilyen módon a rendszer önmagát automatikusan korrigálja.[3]

Maga a bizottság még a továbbiakban is foglalkozik ezzel a kérdéssel. Kimondja, hogy az előfizetések a publikálási folyamat jelentős anyagi forrását képviselik, amelynek jelentős része elveszne, ha a szerzők fizette díjakra épülő modell válna uralkodóvá. Ez tehát egyike azoknak a kulcskérdéseknek, amelyeket meg kell vizsgálni, mielőtt ennek a modellnek teljes körű támogatására sor kerülne.

Más tényezők is indokolják az óvatosságot. A bizottság kimondja például, hogy Nagy-Britannia pénzügyileg előnytelen helyzetbe kerülne, ha más országoktól eltérve, egymagában követelné meg, hogy a közpénzekből finanszírozott kutatások eredményeit a szerzők fizette díjakat alkalmazó folyóiratokban közöljék.

A megvitatott témák sokszínűségét mutatja, és fontos aspektusa a jelentésnek az a tény, hogy a bizottság kifejezte aggodalmát amiatt, hogy a fenti modell számos tudományos társaság bevételeinek jelentős részét elveszítené a fenti modell elterjedése következtében.

Végül, de nem utolsósorban, a bizottság véleményét európai és nemzetközi szervezetekkel is tudatni kívánja.[4]

Nagy-Britannia kormánya, sajnos nem osztja a bizottság véleményét. Ezzel kapcsolatos állásfoglalása önmagában, különösen pedig a bizottság érveit lényegében teljesen elvető indoklása nem csak a bizottság, hanem számos érdekelt szervezet érthető rosszallását váltotta ki.[5]

Mindazonáltal számos pozitív fejleményt tapasztalhattunk az elmúlt időben. Először is, érdemes egy kis visszatekintés erejéig megvizsgálnunk a 2003. évet.

Peter Suber, a szabad hozzáférés egyik fő népszerűsítője szerint a szabad hozzáférés 2003-ban nagy lendületet vett. 2003. volt annak az éve, hogy a kutatást finanszírozó testületek egy része felismerte annak szükségességét, hogy a kutatást nem elég finanszírozni, hanem az eredmények elterjesztéséről is gondoskodni érdemes. A szabad hozzáférés pedig nem pusztán elvont jótétemény, hanem annak konkrét útja, hogy a szakirodalmat az eddiginél

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hasznosabbá tegyük, így fokozva a kutatásba fektetett pénzek megtérülését.

A Howard Hughes Medical Institute (HHMI) az egyike az ilyen kutatástámogató intézményeknek, amely immáron a szabad hozzáférés elképzelését is támogatja. A HHMI 3000 USD összeghatárig megtéríti a kutatóknak a folyóiratokban való közlés szerzői díjait.

A Wellcome Trust hasonlóképen cselekszik, és arra ösztönzi az általa támogatott kutatókat, hogy a kutatásaik eredményeit tükröző publikációikhoz nyújtsanak ingyenes on-line hozzáférést. Azt javasolja, hogy – amikor csak lehet – maradjanak publikált anyagaik jogtulajdonosai. A Wellcome Trust a szabad hozzáférésű folyóiratok és archívumok támogatása mellett is kiáll, tekintettel arra, hogy megítélésük szerint a tudományos információhoz való hozzáférést korlátozzák a kiadók, továbbá, hogy a folyóirat-előfizetések könyvtárakra és az egyéni kutatókra olyan terheket rónak, amelyek a tudományos információ gyors és átfogó felhasználásának fő akadályát jelentik.

2003 volt annak is az éve, hogy a Public Library of Science (PLoS) kiadóként is elkezdett működni. A PLoS *Biology* című folyóiratának indulása a mintaszerű kutatás a mintaszerű PR találkozása volt, amelynek volt is megfelelő visszhangja a tudományos világban.

2003 volt annak is az éve, hogy a szabad hozzáféréssel szembeni ellenérvek megváltoztak. Eddig ignorálták a szabad hozzáférést, mondván, az kikerüli a szakértői bírálatot és megsérti a szerzői jogot. Ezt szkepszis váltotta fel. Az ellenségesség helyébe a kíváncsiság, az elutasítás helyébe a konstruktív hozzáállás lépett. A szabad hozzáférés mellett még nem elkötelezett kutatók, folyóiratok értékelik, sőt igénylik a szabad hozzáférés előnyeit. Kérdezik viszont, hogy a szabad hozzáférés üzleti modellje fenntartható-e. Ez a kérdésfeltevés már empirikus vizsgálatok útján alátámasztható válaszokat igényel, tehát a vita immár nem ideológiai természetű.

2003 volt annak az éve is, hogy a Lundi Egyetem Könyvtára elindította *Directory of Open Access Journals* (DOAJ) elnevezésű szolgáltatását. A szabad hozzáférésű folyóiratok e webes címtára nemcsak abban segít, hogy a folyóiratok számát nyomon követhessük, hanem a kutatók segítségével meg is találhatják szakterületük szabad hozzáférésű folyóiratait.

A brit alsóház Tudományos és Technológiai Vizsgálóbizottsága 2003 decemberében kezdte meg munkáját, ahogyan az Egyesült Nemzetek Információs Világtalálkozója (World Summit on the Information Society) elvi nyilatkozata és akcióterve is ekkor született meg és tartalmaz a szabad hozzáférést explicit módon támogató megállapításokat. Az elvi nyilatkozat kiáll amellett, hogy tért nyerjen az összes tudományos ismerethez való egyetemes, egyenlő esélyekre alapuló hozzáférés, valamint a tudományos és műszaki információ terjesztése, ide értve a tudományos publikálás szabad hozzáférésű kezdeményezéseit is.

Az akcióterv a hozzáférést megkönnyítő kezdeményezések, köztük a szabad hozzáférésű folyóiratokhoz és könyvekhez, valamint a tudományos információ szabad archívumaihoz történő ingyenes és megfizethető hozzáférés támogatásra hív fel. Emellett előmozdítaná az elektronikus publikálást, a differenciált árazást és a szabad hozzáférési kezdeményezéseket annak érdekében, hogy az információ minden országban egyenlő módon legyen megfizethető és hozzáférhető.

Végezetül, 2003-ban égbekiáltó áremelkedéseket és a folyóiratcsomagokkal járó zsarnoki korlátozásokat éltünk meg, különösen az Elsevier kiadónál. Mindez újabb folyóirat-előfizetések lemondására kényszerítette a könyvtárakat.

A szabad hozzáférés sajtónyilvánossága sokat nőtt. A *The Scientist* és a *Nature* mellett a *Wall Street Journal* is kiemelten foglalkozott a szabad hozzáférés jelentőségével.[6]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hasonló, sőt talán még fontosabb fejleményekről olvashatunk máshol is.

A Kaliforniai Egyetem (Santa Cruz) szenátusa felhívta a vezető oktatókat, hogy szakítsanak meg minden kapcsolatot az Elsevierrel, azaz ne küldjenek kéziratokat a kiadó folyóiratainak, továbbá mondjanak le azoknál viselt lektori és szerkesztői posztjaikról. Mindezt arra az esetre helyezték kilátásba, ha az Elsevierrel folytatott tárgyalások során nem sikerül olcsóbb árakat elérniük. Hasonló akciót indított a Kaliforniai Egyetem (San Francisco) az Elsevier-csoporthoz tartozó Cell Press esetében is.

A Harvard Egyetem sem újította meg az Elsevier folyóiratcsomagjának előfizetését, mivel az nem elég rugalmas és nem teszi lehetővé az egyes címek lemondását. Hasonló történt az Észak-Karolinai Állami Egyetem esetében is.

Három észak-karolinai egyetem, valamint a Kansasi Egyetem arra szólította fel oktatóit, hogy kutatásaik eredményeit olyan folyóiratokban közöljék, amelyek az információhoz való széles körű és ésszerű költségekkel járó hozzáférést segítik elő. Ezek főleg az egyetemek és a tudományos társaságok támogatásával megjelenő folyóiratok. Ha ezekben nem tudnak publikálni, az egyetem azt javasolja, hogy maradjanak cikkeik szerzői jogainak tulajdonosai, ami lehetővé teszi, hogy írásaikat nem kereskedelmi, hanem oktatási és kutatási célokból közzétegyék.

Az OhioLINK, Ohio állam egyetemeinek információs hálózata amely 84 egyetem és főiskola BioMed Central tagságát finanszírozza, így 2004-ben a BioMed Central több mint 90 biológiai és orvostudományi folyóiratához kéziratot benyújtó szerzőknek nem kell fizetniük a publikációért. Az OhioLINK *Electronic Journal Center* elnevezésű szolgáltatása útján kényelmes elérést nyújt a BioMed Centralhoz, amivel egyúttal jóval több figyelmet kapnak annak cikkei.

2003 júliusa óta hasonlóképpen nem kell fizetniük 180 brit egyetem kutatónak a BioMed Centralban való publikálásért. A JISC (Joint Information Systems Committee) a brit felsőoktatási informatikát finanszírozó testület 15 hónapra biztosítja a finanszírozást azzal a szándékkal, hogy jelentős elmozdulást lehessen elérni a szabad hozzáférés irányába.[7]

A tudományos folyóiratok publikálásának végeredményben a kutatók igényeit kell kiszolgálnia. Ezért érdekes megtudnunk, mit gondol a legfőbb érintett, a kutató.

Rowlands, Nicholas és *Huntingdon* egy nagyszabású, nemzetközi felmérést készítettek, amely közel 3800 kérdőív eredményeit tükrözi 97 ország kutatóinak véleményét összegezve. A felmérés válaszadói továbbra is élni akarnak azokkal az előnyökkel, amelyeket a folyóiratok hagyományosan kínáltak, mindazt a minőséget, amelyet a lektorált, magas impakt faktorú címek adnak, amit kiegészítenek a kiadók szolgáltatásai. Mindenekelőtt terjeszteni kívánják gondolataikat a hasonlóan gondolkodó kutatók szűk körében. A folyóiratválság hagyományos bűnbakjának a túl sok folyóiratcímet szokták tekinteni. Kiderül azonban, hogy inkább túl kevés a cím ahhoz, hogy teljességgel kielégítse a kutatók igényeit. A folyóiratoknak az akadémiai közösségek formálásában játszott szerepének fontosságát jól mutatja, hogy milyen sokan vesznek részt lektorként vagy szerkesztőként a folyóiratok munkájában, legtöbbször ellenszolgáltatás nélkül. A felmérésben szereplő szerzők mintegy 80%-a volt az elmúlt 12 hónapban lektor. Sokan elégedetlenek azzal a helyzettel, hogy önkéntes munkájukat figyelembe véve is magas árakat kérnek a folyóiratokért egyes kereskedelmi kiadók. A folyóiratok kiadásában résztvevők nem tudták eléggé egyértelművé tenni és kiemelni a többi kutató előtt, milyen értéknövelő szerepet játszanak eben a folyamatban. Ilyen körülmények között a közlésért a szerzőktől kért díjak „az utolsó szalmaszálat jelenthetik számos szerző számára". Az a semmiképpen sem túlbecsülhető hozzájárulás, amelyet a szerkesztők és a lektorok munkája jelent igen megfontolandó tényező a „ki fizessen?" kérdésével kapcsolatos vitában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A megkérdezett szerzők 61%-a eléri a neki szükséges cikkeket, és 77% megítélése szerint az elérés jobb, mint öt ével ezelőtt. Nyolcvankét százalékuk nem hallott vagy alig tud valamit a szabad hozzáférésről. Tizenhat százalékuk fizetne cikkei közléséért többet, mint 500 USD. A becslések szerint az átlag 400 USD volna, ami alatta marad a szabad hozzáférésű kiadók által tipikusan kért összegeknek. Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy a szabad hozzáférést támogató személyeknek és szervezeteknek még bőven akad feladata a tudományos közléssel, valamint az egyetemi könyvtárak fenntartásával kapcsolatos gazdasági kérdések megvilágításában.[8]

Tudjuk, hogy a kutatók előmenetele szempontjából milyen fontos, hogy cikkeikre hivatkoznak-e, és e hivatkozások milyen presztízst kölcsönöznek nekik.

Arra a kérdésre, hogy a szabad hozzáférésű folyóiratokban közzétett cikkekeire, vagy az előfizetéses folyóiratok cikkeire hivatkoznak-e gyakrabban, négy szakterület – a matematika, a villamosmérnöki tudományok, a politikatudomány, valamint a filozófia – területén kerestek választ. Mindegyik tudományterületen van hagyománya preprintek használatának, tehát a szerzőktől nem idegen a szabad hozzáférés. Minden területről 10–10 vezető folyóiratot választottak ki. A filozófia kivételével a kiválasztás alapja a 2002. évi Journal Citation Reports volt. Ezek idézettségét 17 vezető folyóiratéval vetették össze a Web of Science adatainak felhasználásával. A 2001. és a 2002. évben (a filozófia esetében 1999. és 2000. évben) megjelent cikkek vizsgálata azt mutatja, hogy a szabad hozzáférésű folyóiratokban megjelent cikkekre gyakrabban hivatkoznak.[9]

Ezek az eredmények bíztatóak, de nem szabad túlértékelnünk őket. A fentiekben elmondottak pedig amúgy is tarka képet mutatnak. A probléma nagyon is összetett. Ne feledkezzünk meg tehát a kérdőjelről! Hogy melyikről? Hát arról, amely ennek az írásnak a címe után áll és így szól: Offenzívában a szabad hozzáférés?

Jegyzetek

1. The United Kingdom Parliament. Huse of Commons. Select Committee on Science and Technology. Tenth Report. 20 July 2004. (http://www.publications.parliement.uk/pa/cm200304/cmselect/cmsctech/399/399902/htm)
2. Conclusions and recommendations (http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmsctech/399/399914.htm)
3. (Mis)Leading Open Access Builds Momentum. (http://biomedcentral.com/openaccess/inquiry/myths/pdf)
4. Consclusions and recommendations
5. http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmstech/1200/120003.htm
6. SUBER, Peter: Open Access Builds Momentum. In: ARL Bimonthly Report, 232, February 2004. (http://www.arl.org/newsltr/232/openaccess.html)
7. FALK, Howard: The revolt against journal publishers. In: The Electronic Library. Vol. 22., No. 2., 2004. 184–187. p.
8. ROWLANDS, Ian – NICHOLAS, Dave – HUNTINGTON, Paul: Journal publishing: what do authors want? Nature Web Focus: access to the literature: The debate continues. In: Nature, 13. September, 2004. (http://www.nature.com/nature/focus/accessdebate/31.html)
9. ANTELMAN, Kristin: Do Open-access articles have a greater research impact? In: College and Research Libraries. Vol. 65. No. 5., 2004. 372–382. p. (http.://eprints.rclis.org/archive/00002309)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár{[.dot]} információ - http://bkb.hu/kit

A *dot-világ* jelen esetben egy olyan magánkezdeményezést takar, amely közhasznú oktatási kommunikációs hátteret biztosít mindazok számára, akik könyvtár- és információtudományi képzésben vesznek részt. A redundáns névválasztás azt a kettősséget hangsúlyozza, hogy a hagyományos dokumentumok (dolgozatok, jegyzetek, tankönyvek, cikkek) információs egységekként (weboldalakként, adatbáziselemekként) jelennek meg.

2004 október közepe óta működik tesztváltozatban a *könyvtár{[.dot]} információ*, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola informatikus könyvtáros hallgatói számára létrehozott kísérleti jellegű honlap, amely a leendő információs szakemberek felkészülését, a tanár-diák, diák-diák kommunikációt kívánja megkönnyíteni. A honlap a BDTF Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének oktatási koncepcióját követve az elérhető információkat tananyagokhoz köti, ezért olyan adatbázisra épül, amely félévi és tantárgyankénti csoportosításban fejezeteket-jegyzeteket, hallgatói dolgozatokat, a tantárgyra vonatkozó üzeneteket, kidolgozott tételeket, elsősorban az interneten elérhető kötelező és ajánlott irodalmat, tanulási segédleteket és letölthető anyagokat jelenít meg. A folyamatosan bővített linkgyűjtemény és a cikkajánló a könyvtár- és információtudományi szakirodalomban való tájékozódást, az információkereső rendszerek ismeretét, használatát, az információs írástudás megfelelő szinten való alkalmazását kívánja elősegíteni. A honlap szolgáltatásaihoz tartozik továbbá a könyvtári szaksajtó bemutatása és az állandó felhasználók hírlevélben való tájékoztatása minden újonnan feltöltött anyagról, illetve egyéb, a képzéshez kapcsolódó tudnivalóról.

A honlap nagyközönség számára nem látható része a tanár-diák kommunikációt szolgálja, amely révén az egy-egy tantárgyhoz kapcsolódó dolgozatok, feladatmegoldások internetes felületen keresztül bocsáthatóak a tanár rendelkezésére. Az oktató többszöri bontásban tudja a számára benyújtott anyagokat értékelni-véleményezni, amiről ezután a hallgató e-mailben azonnali értesítést kap.

A megjelenített dokumentumok nagy része szabadon elérhető (elsősorban a hallgatók által készített jegyzetek, dolgozatok, egyes tanulási segédletek), az oktatók anyagainak letöltése viszont a szerzői jogra való tekintettel jelszó és felhasználónév használatához kötött.

A tanszéki oktatók támogatásának és pozítív viszonyulásának is köszönhető, hogy 2005 február végéig több száz anyag került fel a honlapra, és az eddig 22 ezer letöltött oldalt mutató statisztika egyértelműen bizonyítja a szolgáltatás létjogosultságát.

A honlap működésének technikai és anyagi feltételeit a BKB Multimedia biztosítja.

(Balássy Katalin)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megjegyzések az antikvár könyvkereskedés 19. és 20. századi történetéhez

ROSENTHAL, Bernard M.

Bernard M. Rosenthal előadásának (2001. szeptember 25. Lyon) olasz nyelvű változatát (Aspetti del commercio librario antiquario in Europa e negli Stati Uniti nel XIX e XX secolo. In: Accademie e Bibliotheche d'Italia, 70.a. 2002. 3-4. no. 55-63.p.) Mohor Jenő tömörítette.

Előadásomban elsősorban az Egyesült Államok antikvár könyvkereskedéséről szólnék, mely téma meglehetősen ismeretlen Franciaországban, ahol – hogy úgy mondjam – „feltalálták" a könyvtörténetet. S ha időnként a családomra is utalok, azért teszem, mert szorosan kötődnek a régi és ritka könyvekkel való kereskedéshez, ami ugyancsak a könyvtörténet része, miként az antikvár könyvkereskedés története része a bibliofília és a gyűjtemények megszületése történetének. Kezdjük a bibliofília, a bibliográfia és az antikvár könyvkereskedelem nemzetközi nyelvével kapcsolatos néhány megjegyzéssel.

Egészen az első világháborúig a hagyományos nemzetközi nyelv a francia volt, néha ekként szolgált az angol is, vagy a kettő egyidőben. A firenzei *Olschki* 1907-től 12 kötetben megjelent imponáló katalógusát (*Choix de livres anciens et curieux*) teljes egészében franciául szerkesztette, és az 1914-es lipcsei könyvipari világkiállítás alkalmával általa rendezett bemutatót kísérő szép katalógus nyelve (*Le livre en Italie a traves les siecles*) is francia volt, nem német. A müncheni *Ludwig Rosenthal* számos katalógusát franciául, vagy német/francia bilingvis változatban adta ki. Amikor öccse, *Jacques Rosenthal* már úgy érezte, hogy nyilvánosan védekezni kell a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„gallománia" vádja ellen, az 1900-ban megjelent ősnyomtatványkatalógus előszavában arra mutatott rá, hogy csak úgy tettek, mint mások is, akik nemzetközi közönséghez fordulnak, példaként említve *Bartsch* és *Schreiber* francia-, illetve *Kristeller* és *Haebler* angol-használatát. A gallománia, gondolom, a frankofília pejoratív megnevezése lehet. Egyébként észrevettem, hogy nagyapám, ha a leíró rész franciául volt is, ha fel akarta hívni a figyelmet egy-egy ritka példányra, rendszerint angolul tette hozzá: *„Not in the British Museum nor in the Bodleian Library"*.

A három Rosenthal testvér 1895-ben határozott úgy, hogy szétválnak – a legidősebb fivér, *Ludwig* 1859-ben alapította a könyvkereskedést – és a gigantikus könyvesbolt felosztását követően némiképp el is hidegültek egymástól. *Jacques* első katalógusa címlapján a megrendelőt a pontos címzés fontosságára figyelmezteti: *„ne keverjék össze könyvkereskedésemet másokkal, melyek azonos nevet viselnek"*. Ő is használta a franciát, fontos hirdetésekben, sőt, számos 1900 körül kiadott katalógusában (főként a katolikus teológiát érintőkben) a latint, nemcsak a leírásokban, de néha a könyvtárosok tájékoztatására is, hogy milyen szolgáltatásokkal áll rendelkezésükre. Ki gondolna ma arra, hogy latinul hirdessen?

A franciát mint nemzetközi nyelvet – főként az első világháborút követően – fokozatosan az angol váltotta fel, véleményem szerint leginkább az amerikai piac növekvő fontossága következtében. A negyvenes évek után – úgy látom – a mi mesterségünkben már nincs *„lingua franca"*, a könyvkereskedők a saját nyelvüket használják, és az amerikai könyvtárosok komoly felkészítést kapnak tanulmányaik során, mert mind megtanultak elolvasni egy „Catalog Italian"-t, vagy „Catalog German"-t.

A bibliofil és a gyűjtő

Szeretném aláhúzni a bibliofil és a könyvgyűjtő közti különbséget. A határ a ritka könyvek világában nem egyértelmű, és talán éppen ettől a meghatározatlanságtól is oly izgalmas a mi mesterségünk. Néhány egyszerű különbséget azért megemlítek.

Gyűjtő lehet pl. a latintanár, aki Sallustius minden kiadását gyűjti; a könyvtörténész, aki gyűjteményt épít a 19. század összes könyv-aukciós katalógusából, vagy éppen a Berkeley könyvtára, mely a hatvanas évek mozgalmainak idején összegyűjti az összes pamfletet, kiáltványt, röplapot és az egyéb efemer dokumentumok ezreit, melyek a vietnami háború idején forogtak közkézen. A cél ezekben az eseteken tehát a szöveg és az információ.

A bibliofil a szövegnél és az információnál többre vágyik: őt a szép példányok, az elegáns kötések, a ritka kiadások, az illusztrációik, vagy a provenienciájuk miatt nevezetes könyvek, a tökéletesen megőrzött állapotúak (és újabban az azokban található széljegyzetek) érdeklik. A hangsúly tehát a könyvre mint az érzékekre ható objektumra, esztétikai – és talán történelmi – tárgyra helyeződik. Ide értendő, hogy az e kategóriába tartozó könyveknek a többinél magasabb a kereskedelmi értéke, ebből következően a bibliofil rendelkezik azokkal az eszközökkel, melyek alapján megengedheti magának ezt a gyengeséget, vagy ahogy mások mondják, ezt a luxust. A kitűnő angol költő és latinista, *Alfred Edward Housman* ennél tömörebb definíciót adott: *„Bibliophiles, an idiotic class"*.

Kereskedés a könyvritkaságokkal

Amikor a ritka könyvekről beszélnek, általában azokra a példányokra gondolnak, amiket a bibliofilek keresnek. De van egy másik kategória is, az elfogyott kézikönyveké, amit a kutatók és elsősorban az egyetemi könyvtárak keresnek, mégpedig egyáltalán nem luxusból. Normális esetben ezek a könyvek a szakkönyvtárakban megtalálhatók, ám a második világháborút követően nem egy ezek közül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szinte megtalálhatatlanná vált, olyan könnyen elképzelhető okok miatt, mint pl.:

- Ezek a könyvek általában korlátozott példányszámban jelentek meg, éppen csak kielégítve az egyetemi piacot.
- A háború során számos könyvtár szenvedett súlyos károkat, és az európai (s főként a német) könyvtárak megkísérlik pótolni az eltűnt (megsemmisült) példányokat.
- Hatalmas mértékben növekedett meg, leginkább az Egyesült Államokban, az egyetemek száma a szovjet Szputnyik 1957-es fellövését követően, az ugyanis egy bizonyos amerikai kisebbrendűségi komplexumot váltott ki.
- Végül Japán egyre inkább érdeklődik a nyugati kultúra szövegei iránt.

A mindezek következményeképpen létrejött „ínség" olyan mértékben emelte meg az árakat, hogy *Renouard* 1834-ben megjelent *Annales de l'imprimerie des Alde*-ja többe került, mint egy eredeti aldina, s ha *Baudrier* eltűnt *Bibliographie lyonnaise*-ének egy példánya a kezembe került volna, 1960-ban lélegzetelállító árat szabtam volna. Így történt, hogy nagyjából egy tucat éven át, kb. 1965-ig meglehetősen jól kerestem, a tudós könyveknek hála. Bizonyos nosztalgiával lapozgatom a listákat és katalógusokat ezekből az évekből: a kínálat átlag 90%-a kelt el. Vásárlóim szinte kizárólag az egyetemi könyvtárak voltak, s ez az ügyfélkör kevésbé volt rigorózus, mint a gyűjtők, akiket néha igen nehéz kielégíteni.

A kézikönyvek hiányát azok tömeges utánnyomása követte, gyakran éppen a könyvkereskedők voltak ezek kiadói. Így végeredményben a könyvtárak pótolhatták hiányaikat, a könyvesek visszatérhettek eredeti mesterségükhöz (és maguk is beszerezhették a kézikönyvtárukból hiányzó művek reprintjét). Persze néhány kézikönyvnek még ma is komoly kereskedelmi értéke van.

Nos, talán leszögezhetjük, hogy ha a bibliofil mindig gyűjtő is, a gyűjtő nem szükségszerűen bibliofil. Gyűjtők mindig is voltak, szemben a bibliofilekkel, akik csak a 18. században jelentek meg. És az is a 18. század fejleménye, hogy a régi könyvekkel való kereskedés, lassan, nagyon lassan kivívta a maga függetlenségét, elkülönültségét a használt könyvekkel való kereskedéstől, és megszülettek a specializált könyvkereskedések, és bibliográfiák is, alapjául szolgálva a kortárs bibliofíliának. Ennek a másféle, a francia királyok és általában az arisztokrácia által művelttől eltérő bibliofíliának talán 1763-ra tehetjük a születését, a francia könyvkereskedő *Guillaume -François De Bure: Bibliographie instructive ou traité de la connaissance des livres rares et singuliers* című munkája megjelenésének évére. Ez volt az első francia kézikönyv, mely kifejezetten a ritka könyvek gyűjtői számára készült.

De Bure művének hatása gyorsan átlépte a francia határokat. Az első amerikai bibliofil – egyébként az egyetlen ebben a korban – a philadelphiai *William MacKenzie*, aki 1780 körül kezdett gyűjteni. MacKenzie a könyveit a helyi könyvesboltokban vásárolta, Bostonban és Philadelphiában. Egyik fő szállítója a francia-amerikai *Nicolas Gouin Dufiet* volt, aki üres óráiban, nagy sikerrel folytatta az antikvár könyvkereskedést, s egyébként iskolaigazgató, a francia irodalom tanára, lexikográfus, könyvtáros és fordító is volt. MacKenzie halálakor (1828) könyvtára több mint hétezer kötetet számlált, benne 36 nagyértékű ősnyomtatvánnyal, s ő volt az első, aki az angol ősnyomdász, *William Caxton* 1483-ban Westminsterben nyomtatott *Legenda Aurea*-jának egy példányát Amerikába hozta.

Most már az Egyesült Államoknál maradva, az ősnyomtatványok példáján követném nyomon a ritka könyvek történetének vonalát. 1838-ban a New York-i teológiai szeminárium megvásárolta Németországban a benedekrendi teológiaprofesszor, *Leander van Ess* könyvtárát, hogy megvesse egy a tanulást és a kutatást segítő könyvtár alapjait. A könyvtár 13 500 kötete között számos középkori kézirat és négyszáz ősnyomtatvány volt. Zárójelben jegyez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zük meg, hogy ilyen jelentőségű könyvtárak kialakítása és adás-vevése egyenes következménye volt annak a hatalmas méretű könyv-újraelosztási folyamatnak, mely a 18. század második felében a jezsuita rend feloszlatásával kezdődött, és az 1800-as évek elején is folytatódott.

Ez az elsősorban gyakorlati, didaktikai és történeti cél lelkesített fel több amerikai bibliofilt, főként az 1865-ös polgárháború után, és sokan építettek szép gyűjteményeket a nyomtatás eredetének és 15. századi elterjedésének illusztrálására. Közülük a legjelentősebb gyűjtő *Rush Hawkins* tábornok volt, aki katonás rendben állt neki a gyűjtésnek: listát szerkesztett valamennyi nyomdahelyről és minden nyomdászról, elsőként megjelent nyomtatványaik címével, mely dezideráta-jegyzékként szolgált, s mivel ki is nyomtatta, voltaképpen az USA-ban megjelent első ősnyomtatvány-katalógusnak is tekinthető. A tábornok nem kedvelte a könyvkereskedőket, ezért nagy gonddal választotta ki azt a néhány kizárólag európait, melyektől vásárolt, tanácsadója pedig az angol bibliográfus *Henry Bradshow* volt, akit többször meg is látogatott Cambridge-ben. Hála más gyűjtőknek, akik kevesebb ellenszenvvel viseltettek a könyvkereskedőkkel szemben, és hála az egészben megvásárolt gyűjteményeknek, 1900 körül az USA-ban már négy-ötezer körüli ősnyomtatvány volt, köztük Gutenberg bibliájának hét példánya.

Nem lehet közelebbről meghatározni, hogy mikor kezdődött el a ritka könyvekkel való kereskedés specializálódása az USA-ban. A polgárháborút követő években – főként New Yorkban – már voltak több százezer tételes leltárral rendelkező könyvesboltok, s ha a kereskedők tudták is, hogy könyveik közül néhány ritka, vagy akár igen ritka példány, s ennek megfelelően sokkal drágább a többinél, ettől függetlenül éppen úgy árulták a használt könyveket és az iskolai tankönyveket is. A legcsodálatosabb példa közülük talán *William Gowans* volt, akinek New York-i boltja több emeletet és egy világítás nélküli pincét foglalt el. A több százezer kötetes anyag minden rend nélkül volt felhalmozva, a pincében petróleumlámpával lehetett a könyvhegyek közti szűk sikátorokban közlekedni. A gyűjtő számára az ebben való kutatás egyszerre jelentette az „esetleg találok valamit" izgalmát és egy régészeti ásatás fáradalmait, vagy egy katakomba-látogatás lehangoló érzését. Gowans 1870-es halálát követően a boltot felszámolták: nyolc tonnát adtak el használt papírként, a többit részekre osztva bocsátották árverésre; csak a katalógus majdnem 2500 oldal terjedelmű volt. Kollégája, *Joseph Sabin* – talán kissé túl szigorúan – úgy nyilatkozott, hogy az egész anyag egyetlen értékes művet sem tartalmazott.

Az angol származású Sabin (Gowans skót volt) 1864-ben alapította könyvesboltját New Yorkban, mely hamarosan igen frekventált lett a környék gyűjtőinek körében. Sabin emellett kiadó, bibliográfus, katalógusok szerzője is volt és árveréseket is vezetett. Az amerikai kiadások specialistájaként folytatta a könyvkereskedő-bibliográfus hagyományt, s ma leginkább nagy *americana* bibliográfiájáról ismert, melynek első füzete 1868-ban jelent meg. Ő ugyan befejezetlenül hagyta a művet, de jelentősége olyan volt, hogy halála után ötven évvel is érdemesnek találták folytatni, s a New York Public Library egyik bibliográfusának munkájaként 1936-ban megjelent az utolsó, 28. kötet is. Halálakor Sabin (1881) az amerikai antikvár könyvkereskedés világának valószínűleg legismertebb személyisége volt. Mások szerint ez a titulus inkább a vermonti *Henry Stevens* americana-specialistát illeti meg, aki éveket töltött Európában, hogy amerikai kiadásokat kutasson fel amerikai ügyfelei számára. Anyagismeretét jellemzi, hogy *Panizzi*, a British Museum igazgatója szabad kezet adott neki az állomány hiánypótlására, s Stevens tíz év alatt kb. 16 000 munkát szerzett meg, melyek ma a British Library polcain vannak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha most még a bostoni *Samuel Drake*-et is megemlítjük, hiábavalónak látszik az elsőség kérdésével foglalkozni. Egyszerűen megállapíthatjuk, hogy a 19. század elejének környékén megszületik Amerikában a ritka könyvekre specializálódott kereskedés, melynek egy másik úttörője az osztrák születésű philadelphiai *Charles Sessler*, aki 1880-ban települt az Államokba. Róla írta A. E. Newton: *„évente két-három alkalommal Európába megy, tele erszénnyel, majd visszatér olyan könyvekkel, amelyek azután a mi erszényeinket ürítik ki"*. Sessler nagy versenytársa a régi philadelphiai zsidó családból származó *Abraham Simon Rosenbach*, akit az antikvár könyvkereskedelem Napóleonjának neveztek, s aki 1915 és 1945 között gyakorlatilag uralta is a legnagyobb üzleteket. Imádta a nyilvánosságot, s ha az európai kastélyokban és kolostorokban játszódó, ritka könyvek utáni vadász-történeteinek jó része a képzelet szüleménye volt is, alapos ismereteinek és „rámenősségének", energiájának és valódi elkötelezettségének köszönhetően számos kincs található ma amerikai könyvtárakban. 620 oldalas életrajzának szerzője *(E. Wolf)* joggal állítja, hogy mind az antikvár könyvkereskedelemben betöltött szerepe, mind az általa beszerzett, gyűjtött és eladott könyvek fontossága miatt életrajza egyúttal az amerikai antikvár könyvkereskedelem története is.

A '20-as '30-as években Sessler és Rosenbach mellett az ősnyomtatványok és az amerikai kiadások jeles szakértőjeként „uralkodott" *Lathrop Harper*, aki 1927–1930 között New Yorkban a legjobb szakértők által szerkesztett katalógust adott ki ezer ősnyomtatványról. Még tartott az ősnyomtatvány-divat uralkodása, melynek eredete a 19. századra nyúlik vissza, s aminek, hogy úgy mondjam „rendszerezésében" sok európai könyvkereskedő vett részt, köztük két nagyapám, *Jacques Rosenthal* és *Leo Olschki* is. A müncheni Rosenthal 1900–1905 között adta ki 3200 tételes *Incunabula typographica* című katalógusát, miközben a firenzei Olschki befejezte *Monumenta typographica* című, 1100 tételes katalógusának szerkesztését, mely teljes gyűjteményt a baltimore-i *H. Walters* vásárolt meg 1906-ban.

Visszatérve az amerikai helyzethez, jeleznünk kell még egy eseményt, mely jelentősen befolyásolta mesterségünket: a '30-as, '40-es években megérkeztek az osztrák és német menekültek: köztük könyvkereskedők, kiadók, középkorral foglalkozó történészek, művészettörténészek, akik, ha már New Yorkba értek, legtöbben – talán jobb híján – a könyvkereskedői mesterséget választották. Tapasztalataiknak, kultúrájuknak, nyelvismeretüknek (beleértve a görögöt és a latint) és európai gyökereiknek köszönhetően olyan katalógusokat készítettek amelyek – erudíciójuk színvonalát tekintve – még ma is ritkaság számba mennek az Egyesült Államokban. Ez a csoport radikális változást hozott mesterségünkben, a német iskola hagyományainak átültetésével úgyszólván teutonizálta a katalógusainkat, még ha a könyvkereskedők új generációja, úgy tűnik, ismét bevezet egy kevésbé szigorú, szubjektívebb leírói magatartást. A menekültek részt vettek az amerikai antikvár könyvkereskedelem nemzetközivé tételének folyamatában is, nagyrészt nekik köszönhető, hogy ma sem a francia ősnyomtatvány-gyűjtő, sem a tudós könyveket kereső japán könyvtáros, sem a középkori kéziratokat gyűjtő bibliofil nem hagyhatja figyelmen kívül az amerikai könyvesboltokat.

A bibliográfusok hatása a régi könyvek piacára

Talán meghökkentőnek tűnik, de van kapcsolat a bibliográfia nyugodt, méltóságteljes és tiszta tudománya és a piac, a kereskedelem között, és mi, könyvkereskedők, ki is használjuk ennek minden lehetőségét könyveink értékesítésére. Vegyük példaként ismét az ősnyomtatványokat. 1919-ben a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bibliographical Society of America kiadta első leltárát az Egyesült Államokban található ősnyomtatványokról (*Census of fifteenth century books owned in America*). Minden e névre érdemes antikvárius felhasználta ezt a munkát, hogy felhívja a könyvtárak és a bibliofilek figyelmét azokra a művekre, amelyek hiányoznak a gyűjteményükből. Következésképpen 1915 és 1975 között a 15. századi kiadások száma 6 300-ról 13 000-re, a példányok száma 13 000-ről 52 000-re nőtt. Mindahányan ősnyomtatványokkal kereskedünk, szobrot kellene hogy állítsunk az ilyen hasznos művek létrehozóinak: *Winship*-nek, és utódainak, *Margaret Stillwell*-nek és *Frederick Goff*-nak. Ma a *„Goff nem ismeri"* megjegyzés egy ősnyomtatvány le(rásán egyet jelent azzal, hogy „nagyon drága". Egy másik példa: a *Bibliography of American Literature, 1955-1991* megjelenése; hihetetlen részletes leírást találunk benne minden 1931 előtt elhunyt fontosabb amerikai szerző műveinek kiadásairól. Így azután a könyvkereskedő, aki azt hitte, hogy van egy szép eredeti kiadású Hawthorne-je, szomorúan veszi észre, hogy létezik három példány egy korábban nem ismert szennycímes változatból, s példányának ára tovább esik majd, ha az is kiderül, hogy az első levonat példányait zöld vászonba kötötték, míg a kékes vászonkötést, ami az övé is, bizony a második levonat kapta. A mi árainkra, akik középkor és reneszánsz-specialisták vagyunk, gyakran hatnak nemcsak a bibliográfusok, hanem a tanárok és a kutatók is, persze tudtukon kívül. Ha – teszem azt – valaki közülük egy tanulmányt ír, amelyben azt olvasom, hogy ennek vagy annak a középkori prédikátornak egy 1495-ben Velencében nyomtatott prédikációgyűjteményében (melynek egy példánya évek óta eladhatatlanul hever a polcomon), szóval, ha a tudós azt a felfedezést teszi, hogy e prédikációk néhánya hatott Erasmus munkáira, nos, akkor az ár máris emelkedik, és az inkunábulum rövidesen egy Erasmus-gyűjtő birtokába kerül, aki még hálás is lesz nekem.

Fél évszázados tevékenységem során mesterségünk jelentős fejlődésének voltam tanúja. Az USA-ban fontos változás volt 1949-ben az *Antiquarian Booksellers Association of America* megalakulása, mely némi koherenciát hozott ebbe az egyébként individualista társaságba, akik még közös elnevezésben sem tudtak megegyezni. Korábban eléggé általános volt a *„dealer in rare books"* megjelölés, ám, az új szervezetnek hála, általánosan elfogadottá vált az *„antiquarian bookseller"* kifejezés, melynek egy hibája van, hogy – brit, holland és más kollégáinkkal együtt – figyelmen kívül hagyjuk a modern könyveket: ez a kétértelműség nincs meg Franciaországban, ahol a *Syndicat de la Librairie Ancienne et Moderne* létezik.

1953-ban, amikor megnyitottam könyvesboltomat, New York volt a ritka könyvek fővárosa az USA-ban, szinte minden nagy könyvesboltnak itt, vagy legalábbis a keleti parton, Boston és Philadelphia között volt a székhelye. Chicago, vagy a nyugati part nagy könyvesboltjai a helyi közönséget szolgálták ki, s Európába is inkább csak beszerezni jártak. Ma már Kalifornia valódi konkurenciát jelent New York számára.

Rendkívül népszerűek a viszonylag új fejleményként megjelent anikvár vásárok (kezdeményeik 1958-ra – London – és 1961-re – New York – nyúlnak vissza). Lehetőséget nyújtanak arra, hogy az antikvár könyvesek a nagy, hagyományos központokon kívül is gyakorolhassák mesterségüket, hogy a nagyközönségnek is bemutassák „áruikat", hogy eloszlassák a mesterség köré szövődött misztikumot és nem utolsósorban, hogy egymással találkozzanak.

Az aukciók mindig is kulcsszerepet játszottak a könyvtörténetben, az 1599-ban Hollandiában tartott elsőtől kezdve egészen napjainkig. Csak a 18. századi fiatal Amerikában mintegy ötszáz könyvárverés volt, a következő évszázadban pedig több mint négyezer. Szakmai életem folyamán néhány változást észleltem: Németországban például, – szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

momra úgy tűnt – a 2. világháborút követően a kereskedelmet szinte teljesen az árverések uralták. Angliában és az USA-ban a leírások fejlődése volt jellemző, ezeket gyakran kiváló szakemberek szerkesztették, és magas tudományos színvonaluknak köszönhetően a kézirat-aukció katalógusok fontos dokumentumokká váltak a művészettörténészek, paleográfusok számára. A háború utáni évek egy másik jelensége, hogy Amerika megjelent az európai régi könyvek exportőreként. A 2. világháború előtt, kétszáz éven át az út egyirányú volt, Európából Amerikába. 1950 körül a helyzet kezdett megváltozni: az európai nemzetek elkezdték repatriálni a könyveiket, s ezzel egyidőben Japán mint konkurencia jelent meg. Ez a tendencia máig tart, és hála az európai bibliofilek komoly jelenlétének az amerikai piacon, kereskedésünk természetesebb, kiegyensúlyozottabb, és mindannyian ugyanahhoz a világhoz tartozunk.

Nemzetközi Visegrádi Alap

2000 júniusában együttműködési megállapodást kötött Nemzetközi Visegrádi Alap (International Visegrad Fund) néven Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia kormánya. Az NVA célja, hogy fejlessze a szerződő felek országai közötti kapcsolatokat, s négyoldalú kulturális, tudományos, tudományos kutatói, művelődésügyi és turisztikai programok támogatásával szoros regionális együttműködést alakítson ki. A Nemzetközi Visegrádi Alap költségvetését a tagországok által nyújtott azonos összegű hozzájárulások alkotják. 2005-től kezdődően évente 3 millió EUR összegű támogatásra nyílik lehetőség.

Magyarország részéről egy most zajló könyvtári programban, melynek koordinátora az Ikaros című cseh szakfolyóirat a Könyvtári Intézet vesz részt. A projekt teljes címe: Információs társadalom határok nélkül: az ún. visegrádi országok közötti nemzetközi együttműködés újraindítása és fejlesztése a könyvtár- és társadalomtudomány területén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Önkormányzati könyvtárpolitika Olaszországban.

Szakirodalmi szemle

MOHOR Jenő

A dokumentum

Az olasz tartományi és megyei elnökök konferenciája, az olaszországi községek országos egyesülete és az olasz megyék uniója 2003 októberében egyezményt fogadott el az önkormányzatok könyvtárpolitikájának fő vonalairól, melyet a 2003 novemberében tartott IV. országos könyvtári konferencián is bemutattak.

Preambuluma szerint az egyezményt a saját kompetenciájukba tartozó könyvtárak rendszerének kiindulási, illetve hivatkozási pontjaként, programot nyújtva alkották meg, s hasonló egyezményeket javasolnak az állammal való munkamegosztásra is, az állami közkönyvtárak, az oktatási és felsőoktatási intézmények könyvtárai, és végül az egyházi, a kulturális köz- és magánintézmények könyvtáraival való koordináció formáinak meghatározása érdekében.

A dokumentum az alábbiakban foglalja össze a könyvtárpolitika irányelveit az önkormányzatok számára.

1. A közkönyvtári rendszer felel minden állampolgár azon elsődleges jogáért, hogy lakóhelyétől függetlenül kielégítő információs és dokumentációs szolgáltatást élvezzen. Ily módon teremti meg az ismeretek, a gondolatok, a kultúra és az információk szabad hozzáférésének lehetőségét, ami az állampolgári jogok teljes és tudatos gyakorlásának alapjául szolgál, miként ezt az UNESCO közkönyvtári kiáltványa (1994) és az IFLA/UNESCO irányelvek (2001) is megkívánják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Részletesebben a helyi szervek könyvtárai különböző mértékben és különféle formákban a következő feladatokat látják el:

- általános tájékoztatás és dokumentáció, mindenféle hordozón, az informatikai írástudást is segítve;
- a könyv és az olvasás terjesztése, valamint a kultúra és a tudás elősegítése;
- az önképzés elősegítése és az élethosszig tartó tanulás támogatása, az oktatási rendszerrel is együttműködve;
- a demokrácia kultúrájának fejlesztése, lehetővé téve az egyenlő hozzáférést az ismeretekhez, az eszmékhez és a véleményekhez;
- a helyi közösségi identitás erősítése, annak plurális, dinamikus és multikulturális dimenzióiban;
- szociális inklúzió, az információs és kommunikációs eszközök társadalmasított használatán keresztül;
- a hátrányos helyzetűek integrációja, a különféle szolgáltatások gyümölcsöző használatát gátló bármiféle akadályok megszüntetése révén;
- a helyi és nemzeti könyv- és dokumentációs örökség, valamint a szóbeli hagyomány kultúrájának megőrzése és hasznosítása.

2. A települések, megyék és tartományok úgy válik, a területi együttműködés kell, hogy alapját képezze a könyvtári szolgáltatások tervszerű (program szerinti) fejlesztésének, melyek csak úgy tudnak kellően hatékonyak lenni, ha differenciált és koordinált szolgáltatások hálózataként vannak tervezve és irányítva.
   Ennek az együttműködésnek a helyi egyezségek megkötésének lehetőségén kell alapulnia, melyek előmozdítják a közreműködés koordinálását, a gazdasági források optimalizálását, az eszközök megosztását, a szolgáltatások összehangolását és hasznosításának elősegítését.

3. A programadásnak a következő területi szintjei különböztethetők meg:

- országos: keretegyezmények az egyesített konferencia* alkalmából, a finanszírozás formáinak meghatározása, országos szolgáltatások (Olasz Nemzeti Bibliográfia – BNI, Országos Könyvtári Szolgálat – SBN, központi intézetek stb.), önálló irányítással, de a területi rendszerekkel való koordinációban, az 5. pont szerinti bizottság révén;
- tartományi: programalkotás a megfelelő jogszabályok alapján; a közkönyvtárakra vonatkozó jogszabályok és normák kidolgozása, összhangban a jelen egyezményben foglaltakkal és különös tekintettel a helyi együttműködésre[1];
- megyei, megyék és/vagy települések közti (ide értve a nagyvárosokat is): a szükségletek elemzése és a válasz megtervezése, megállapodások a szolgáltatások kooperatív irányításáról, az integráció további formái még különböző intézményi hovatartozásúak között is;
- települési: a könyvtárak irányítása az 1. pont szerinti funkciók megvalósítása érdekében, nem csak a települések és a megyék részéről, hanem az iskolák, egyházi és magán-intézmények (stb.) közreműködésével, partnerségi egyezmények lehetőségével; a szolgáltatások és a használói jogok kartájának kidolgozása.

4. Minden polgárnak joga van a megfelelő könyvtári szolgáltatáshoz. E célból azok a települések, amelyeknek nincs saját területüket ellátó saját könyvtáruk, e jog biztosítása érdekében kötelezik magukat, hogy más településekkel (egyedül,

* Az állam, a tartományok, valamint a képviselőház és a szenátus kulturális bizottságainak együttes konferenciája – M.J.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy közösen), vagy más, megfelelően kvalifikált szervekkel megállapodást kötnek.

A könyvtárak alapvető szolgáltatásainak (tájékoztatás, helyben olvasás, kölcsönzés) ingyenesnek kell lenniük.

5. Létesül egy országos bizottság, mely a települések, a megyék és a tartományok képviselőiből tevődik össze, célja a könyvtári politikák koordinálása, a jelen egyezményből következő vezérfonalak meghatározása és ellenőrzése (hitelesítése) lesz.
   A bizottság felhasználhatja a szakmai szervezetek és/vagy mások szaktanácsait.
   A bizottság feladata, hogy jelen dokumentum aláírásától számított 18 hónapon belül irányelveket határozzon meg az alábbi témákban:

- közös hatékonysági mutatók, amelyek a kínált szolgáltatások kvalitatív dinamizmusának mérését szolgálják, a 6. pont szerinti források újrafelosztásának céljából is;
- a statisztikai felvétel; adatok felvétele és az előzetesen kiválasztott mutatók szerint feldolgozott adatok visszajuttatása folyamatos, tartományi szinten végzett és az országos szintbe integrált tevékenység lesz (országos könyvtári statisztika), a már meglévő eszközöket és intézményeket (statisztikai intézet, könyvtáregyesület) is felhasználva.

6. A bizottság a könyvtári rendszer komplex fejlesztéséhez használható forrásokat határoz meg, és aktívan részt vesz, ugyanezen célból, a köz- és magánalapok támogatási irányainak meghatározásában is.
   A bizottság meghatározza az intervenciós terveket, és összehangolja a rendelkezésre álló források felhasználását.

7. A bizottság, annak érdekében, hogy a szolgáltatások minőségének színvonala ésszerű számú év alatt elérje a nemzetközi környezetben megismert színvonalat, az alábbiak vonatkozásában tervez közreműködő beavatkozást:

- Emberi erőforrások: a könyvtárosok, az információs és dokumentációs szakemberek képezik a rendszer legfőbb forrásait. A bizottság egyik fő célja kell, hogy legyen a képzés és a szakmai profilok összehangolása a különböző szereplők között; a szakmai egyesületek résztvevői lehetnek a tervezés és az értékelés folyamatainak.
- Pénzügyi erőforrások: a bizottság meg fogja vizsgálni a Pénzügyminisztériummal való megegyezés lehetőségét az épület és technológiai infrastruktúra fejlesztés finanszírozásának fő vonalairól. Ugyancsak egyezségre kell jutni a hagyományos és az elektronikus kiadókkal a dokumentumok könyvtári beszerzésének feltételeiről.
- Technológiai erőforrások: a könyvtárakat a közigazgatási hálózatokba aktív partnerként (lévén hasznosítói, de előállítói is a digitális információknak, és közszolgálati funkciók elosztó pontjai is) kell bekapcsolni, és be kell vonni a közigazgatás technológiai innovációjának programjaiba.

A dokumentum 8., záró pontja megismétli a preambulum szerinti célokat, illetve a további egyezmények megkötésére vonatkozó javaslatot.

A fogadtatás

A könyvtáros szakma – legalábbis az olasz könyvtáregyesület internetes levelezőlistájának tanúsága szerint – meglehetősen visszafogottan reagált a közzétett dokumentumra. Mindazonáltal két típus jól elkülöníthető: az egyik várakozással, a másik némi szkepticizmussal és „elbűvöltség-mentesen" fogadta az új egyezményt, de van olyan is, aki „történelminek" minősíti azt. Várakozás ide, kétkedés oda, bármely könyvtárpolitikai megnyilatkozás komoly figyelmet, elemzést, értékelést érdemel. Az pedig különösen ritka, hogy a települések, a megyék és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartományok intézményi képviselői, együttesen és hivatalosan azzal foglalkozzanak, hogy miképpen lehetne országos szinten megvalósítani egy erőteljes könyvtárpolitikai intervenciót, és hogy végre valódi figyelmet fordítsanak a könyvtári szolgáltatásokra, azok szervezetére, elosztására és hatékonyságára. Innen tekintve szinte biztosan állítható, hogy a dokumentum az olasz egység megteremtése óta mindmáig alighanem a helyi és területi önkormányzatok első országos jelentőségű politikai cselekvése, melyet az önkormányzati fenntartású közkönyvtárak érdekében, feladataikra, működésükre, szervezeti és irányítási struktúrájukra figyelemmel hajtottak végre. Az önkormányzatok, saját könyvtárpolitikai irányelveik meghatározásával „elengedték" a könyvtárak problematikáját arról a szintről, ahová ezidáig kötve volt, a tartományok kizárólagos szintjéről. Kétségtelen, hogy a tartományok némelyike dicséretes eredményeket ért el, de nem feledhető, hogy más olasz tartományok viszont semmiféle elfogadhatót nem produkáltak, s azokban az információhoz, dokumentációhoz és az olvasmányokhoz való hozzájutás nem éppen természetes az összes polgár számára.

A dokumentum fontossága másrészt abban áll, hogy végre szembenéz mindazokkal a problémákkal és kérdésekkel, amelyek a teljes olasz könyvtári világot érintik, és fel kívánja hívni az összes intézményi érintettet, az államot, az egyetemeket és az iskolákat egy általános, koordinált és kompatibilis szervezeti struktúra megalkotására. Úgy tűnik tehát, hogy létezik egy precíz politikai szándék, mely úgy látja, Olaszországban is újjáalakítható a szektor, olyan tetterőssé, amilyen szintet Európa más országaiban már rég elért, s melynek következtében az Európai Unió kijelentheti (több szervének hivatalos dokumentumai szerint), hogy a könyvtári intézmények *„a kultúrához és az információkhoz való hozzáférés legnagyobb szervezett rendszerei"* és hogy *„a társadalom kulturális, oktatási és tájékoztatási infrastruktúrájának alapvető fontosságú és pótolhatatlan elemei, ezen felül a kulturális örökség szerves részét képezik"*.

A környezet

A szóban forgó fontos dokumentum megértéséhez, interpretálásához, és rejtett hozadékainak kifejtéséhez hasznosnak látszik felidézni a környezetet és a teljes kontextust, amelyben megjelent, azaz áttekinteni

- az olasz könyvtári rendszer jelenlegi állapotát, területi és országos szervezeti struktúráját, ellentmondásaival és gyengeségeivel, de növekedésének és fejlődésének jeleivel is együtt;
- azt a jelenlegi intézményi és normatív helyzetet, amelyben ezek a kulturális intézmények működnek, s lehetőség szerint összegyűjteni mindazokat a politikai irányvonalakat, amelyeket a különböző résztvevők követnek, amikor a könyvtárak kulturális feladatait megszabják.

A könyvtárak története Olaszországban

Mi a könyvtár? Mik a szolgáltatásai? Kik a haszonélvezői? Olaszországban egyáltalán nem könnyű kérdések ezek, hiszen itt a könyvtár fogalma megállt azon a ponton, amit a személyes tapasztalat jelent, amikor valaki – szinte kizárólag tanulmányi (iskolai) jellegű céllal – beteszi a lábát bármelyik ilyen intézménybe, és úgy érzékeli, mint a tanulás és a kutatás számára fenntartott helyet, kevesek számára fenntartott szolgáltatásokkal és elavult struktúrákkal, ahová kevés jut el az innovációkból, mely a megőrzésre összpontosít, szervezete pedig a belső munkálatok hatékonyságát szolgálja.

Miért ez a kép? Miért oly nehéz Olaszországban egy olyan könyvtár-ideát elterjeszteni, melyben elsősorban mint mindenki rendelkezésére álló szolgáltatásként jelenik meg, melynek az a küldetése,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy megvalósítsa a dokumentumokhoz, az információkhoz, az olvasáshoz való hozzáférés jogát? Egy olyan szolgáltatásként, amely szervezeti struktúrájával behálózza az ország egész területét, funkcionálisan koordinált és együttműködő, annak érdekében, hogy a könyvtári (bibliográfiai) forrásokat gyorsan és készségesen rendelkezésre bocsássa?

Közel harminc évvel megjelenése után még mindig aktuális *Barone* és *Petrucci* könyvtártörténeti könyve, egy ragyogó pamflet, mely kétségtelen szakmai szenvedéllyel írja le egy nemzet –, illetve egy ország, Olaszország – helyzetét, amely történetének több mint száz éve alatt jóformán semmi kötelességet nem vállat és semmi figyelmet nem fordított a könyvtárak ügyére, s ennél fogva az olvasás lehetőségéhez való hozzáférés jogával, és általában, a könyvek és a bibliográfiai dokumentumok hasznosításával sem törődött. Különösen ellentmondásos helyzet ez egy olyan országban, melynek „bibliográfiai öröksége" a legnagyobbak és leggazdagabbak közül való. A mű címe *Primo: non leggere* (Egy: ne olvass!) úgy hangzik, mint egy feltételezett általános könyvtári törvény gunyoros első paragrafusa; egy soha el nem fogadott, de a statisztikai adatok szerint mégis megvalósított törvényé, akár a könyvtári szervezetet, akár az olvasás és a „könyvfogyasztás" alacsony mértékét tekintjük. Noha ma már vannak – ámbár földrajzilag jól körülhatárolható területen – jelentős eredmények is, még mindig érvényesek a könyv borítóján olvasható szavak: „*Ez a könyv mindazon tévedéseknek, lassúságnak, a könyvtári problémák archaikus és konzervatív felvetésének, kezelésének története akar lenni, amit az olasz vezető réteg az olasz egység megteremtésétől napjainkig eltelt több, mint egy évszázad alatt elkövetett.*"

Ám, ha nem tetszik a közel harminc éves ítélet, itt a vadonatúj olasz könyvtártörténet, *Traniello* kiváló munkája. Ebben a meggyőző és elmélyült dokumentatív tanulmányban a szerző szintén azon a nézeten van, hogy az olasz könyvtárak története tele volt (és van) ellentmondásokkal, bizonytalanságokkal, bizonyságául egy olyan politikai osztálynak, amely nem tudott felhasználni egy fontos kulturális erőforrást, mely hasznos lett volna az ország polgári és szociális felemelkedése érdekében. A könyv első fejezetében egy az 1869-es évi közoktatás mérlegével kapcsolatos parlamenti dokumentumot idéz: „*Milyen jelentősége van annak, hogy könyvtáraink összessége a kötetek olyan kincsét képviseli, mely felülmúlja Franciaországét és más országokét? Legyünk azon, hogy ez a kincs ne csak a múltunkhoz legyen kötve.*" Traniello kommentárja szerint, ha kissé dagályosan is, de megjelennek itt mindazok az alapvető témák, amelyek mind a mai napig uralják a könyvtárakkal kapcsolatos bármiféle vitákat: az intézmények együttesét és a könyvtári gyűjteményeket egyfajta „öszességnek" tekintik, mely egy 'kincstárat' képvisel, vagy – jobb esetben – mint egy hagyatékot, a múlt örökségét. Elmondható, hogy Olaszország, melyre az elmúlt évszázadok a világon egyedülálló könyvtári örökséget hagytak, a könyvtárakkal szemben ellentmondásos és gyakran elégtelen politikát követett, mely a könyvek mint a javak egyik gyűjtő és megőrző helyeként tekint a könyvtárra, mintsem olyan szervezetre, mely e megőrzött örökség használatát és hasznosítását szolgálja.

Egy olasz nemzeti könyvtár- és olvasáspolitika nyomában

Az előbbiekben említett (és javasolt) olvasmányokon felül, melyek a könyvtárak történetét mesélik el, annak érdekében, hogy megértsük annak a figyelemnek és értékelésnek a szintjét, amely az olasz politikai osztály részéről a könyvtárak és szolgáltatásaik felé mutatkozik, két, egymással kétségtelenül összefüggő aspektust érdemes áttekinteni: az olasz könyvtárak intézményi és jogszabályi kereteit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lennie kellene egy olyan általános platformnak, amely egy közös terv alapján együtt tartaná a könyvtári intézmények valamennyi, számos és különféle címzetes és felelős „belebeszélőjét". Ennek az intézményi keretnek pedig hallgatnia kellene a szektor valamennyi szereplőjére, közülük is első sorban a könyvtárakat használó olvasókra. Át kellene látni az általános szervezeti struktúrát, a különböző és az egymást kiegészítő funkciókat, az integráció és a kölcsönös korreláció szintjeit, sőt, az intézményi keretnek olyan fokon kellene állni, hogy meg tudja mutatni, milyenek a „szomszédi" viszonyok a könyvtárak és e területen jelen lévő más kulturális szolgáltatások, a levéltárak, dokumentációs központok, a médiatékák, múzeumok, művelődési központok stb. között. Az országos politika felelősei részéről azonban gyakorlatilag még soha nem történt semmiféle akció, melynek célja egy komplex „országos könyvtári szolgálat"[2] tervezése és fejlesztése lett volna, melyben pontosítva lenne látható a területen jelen lévő különböző típusú könyvtárak hatóköre, funkciói és sajátosságai, s az egész közvetlenül az összes olasz könyvtár olvasóinak garantáltan kielégítő szolgálatát célozná.

Az Olaszországban található könyvtárak ezrei ezzel szemben a töredezettség és egyenlőtlenség képét mutatják, akár szervezeti vagy adminisztratív szempontból, akár típusaik vagy hovatartozásuk szerint tekintünk rájuk és szinte kiáltanak a koordinációért, mely megfelelően irányítva elindítaná az országos könyvtári szolgálatot, lerombolva azokat a határokat, amiket gyakran azon intézmények sokfélesége okoz, melyek a könyvtárakat birtokolják. Bővebbet az olasz könyvtárak helyzetéről a könyvtáregyesület 2001-es felméréséből lehet megtudni, mely – ha összefoglalóan is – jól illusztrálja a könyvtári tájkép fő vonásait, tanúskodik a problémákról, a tendenciákról és az aktuális fejleményekről.

A könyvtárügy intézményi kereteiről szólva nem lehet említetlenül hagyni az olasz állam felépítését, mely jelenleg is állandó fejlődésben van: a nyolcvanas években megindult egy decentralizációs folyamat, mely regionális és helyi szintre utalt számos alkotmányos kötelezettséget, felelősséget és jogosultságot.

A jogszabályi kereteket[3] tekintve, nagyjából az intézményiekhez hasonló képet láthatunk: az olasz könyvtárügy mindmáig nem kapott saját, koherens törvényt, noha a különféle jogszabályok, irányelvek, körlevelek és szabályozások együttese ennek lehetőségét és szükségességét egyaránt mutatja, ám a normatív anyagok összességéből sem olvasó, sem könyvtáros, sem könyvtárfenntartó nem tudná kiolvasni egy, az ország kulturális és polgári felemelkedését szolgáló „könyvtári kultúra" homogén tervét. Szisztematikusan áttekintve a könyvtárakat érintő jogi szabályozások rendszerét, első helyen az intézményi rendre vonatkozó törvények állnak, melyek meghatározzák és pontosítják az egyes szereplők, a helyi szervek, a tartományok és az állam kompetenciáit és funkcióit, bennük a kulturális javakkal és tevékenységekkel (így a könyvtárakkal és a könyvtári javakkal) kapcsolatosakat is. Az általában a kulturális javakra vonatkozó számos törvény (melyekben a könyvtárügy mint „könyvtári javak" szerepel) 2004 januárjában egységes szerkezetben *Codice dei Beni culturali e del Paesaggio* (a kulturális és környezeti javak kódexe) címen jelent meg az olasz hivatalos közlönyben. Az ebben szereplő könyvtár-meghatározás lényegében a már megismert tradicionális felfogást tartalmazza a gyűjtő-megőrző, az olvasást és kutatást lehetővé tevő intézményről.[4] A következő csoportot a Kulturális Minisztérium szervezetét meghatározó jogszabályok alkotják, ezek jelölik ki az országos könyvtári és bibliográfiai szolgáltatások koordinációjáért felelős szerveket, a könyvtári és levéltári főosztályt, amelyhez a könyvtári javak és a kulturális intézetek főigazgatósága is tartozik. Újabb csoportba sorolhatók a könyvtárakkal „korreláló" jogszabályok, melyek ugyan nem közvetlenül ezekre az intézményekre vonatkoznak, de mégis hatással vannak rájuk, mint pl. a szerzői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jogok, a kötelespéldányok, a kiadói produktumok és a könyv kiadás szabályozása, de a magánszféra jogi védelmére és a személyes adatok kezelésére vonatkozó jogszabályok is. Következnek a tartományi szintű, a kultúrát és a könyvtári javakat érintő rendelkezések, melyek az említett új tartományi kompetenciák következményei, ám általában a könyvtárak ügyéhez inkább csak generikus szinten kapcsolódnak. Végül vannak az egyes régiók által kibocsátott, közvetlenül a helyi könyvtárakra vonatkozó, helyi érdekeltségű rendelkezések, melyek első generációja a hetvenes, a második pedig a nyolcvanas években keletkezett. Ezen jogszabályok segítségével azok a tartományok, melyek érzékenyebben és több figyelemmel fordulnak polgáraik kulturális szolgálata felé (elsősorban Lombardia), valójában elindították Olaszországban a települési könyvtárak megszületésének és fejlődésének folyamatát.[5]

A könyvtáregyesület máig érvényes javaslata: az egész könyvtárügyet átfogó keretegyezmény

Az olasz könyvtáregyesület (AIB) 1998-as kongresszusán egy pontosan és részletesen kimunkált kerettörvény tervezetét mutatta be. Ezzel az akcióval az AIB még egyszer fel akarta hívni a politika képviselőinek figyelmét egy komoly és koherens országos könyvtári politika szükségességére. A „*Kerettörvény a könyvtárakról és az ismeretekhez, a gondolatokhoz, a kultúrához és az információkhoz való hozzáférést nyújtó szolgáltatásokról*" címet viselő tervezet fő vezérfonalai a következők:

- A kulturális javaktól a tájékozódási források felé: A könyvtárak kulturális javakként való azonosítása megfosztja őket valódi, tájékoztatási szolgáltatás funkciójuktól. A könyvtári szolgáltatások eszközök, melyek révén konkrétan megvalósul valamennyi állampolgárnak az információhoz és dokumentációhoz való hozzáférésének joga.
- A könyvtári szolgáltatások „területiesítésének" szükségessége: A könyvtárak decentralizálását szolgáló intézkedések, hogy a könyvtárakat helyben irányítsák, figyelemmel a szubszidiaritás elvére, és a területre, melyet szolgálnak.
- A közkönyvtárak funkcióinak megnövekedése a könyvtári szolgáltatások kontextusában és az immár felismert kulturális szerepre való tekintettel, melyet az információs társadalomban, új gazdasági és technológiai körülmények között kell betölteniük.
- A helyi igényeket is szolgáló nemzeti bibliográfiai szolgáltatások megvalósítása: az országos szolgáltatások megerősítése éppen a kisebb, gyengébb és perifériikusabb könyvtárakon segítene. Olaszországnak szüksége van teljes és friss nemzeti bibliográfiára, központi katalógusokra, hálózati infrastruktúrára, a bibliográfiai adatokat szolgáltató és a könyvtárközi kölcsönzést segítő szolgáltatásokra.
- Minden könyvtár vezetési autonómiájának garantálása, az irányítási formák kimunkálása révén.
- A koordináció, kooperáció és kölcsönösség elve: Egyetlen elszigetelt és az országos könyvtári rendszerhez nem kötődő könyvtári struktúra se létezzen, bármely intézményhez tartozzék is.
- Meg kell valósítani a polgároknak a tájékozódáshoz való jogát, a bármely nyilvános könyvtárba való szabad és ingyenes belépés révén.
- Világosan szabályozni kell a könyvtárak, valamint a könyvtári dokumentumok szabad és akadálytalan használatát, tekintettel a szerzői jogokra, de az olvasók tájékozódási igényeinek hatékony kielégítése érdekében.
- Egy közös *szolgáltatási karta* kidolgozásával az olvasók számára garantálni kell a szolgáltatások funkcionalitását és a könyvtárak közötti „átjárhatóságot".

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Általános szabványok kimunkálása a könyvtári szolgáltatások funkcionalitása érdekében, azok típusait és jellegzetességeit is figyelembe véve.
- Új, nagyobb figyelem a könyvtári szakemberek felé, közvetlenül olymódon is, hogy a kerettörvény egyben a könyvtáros mint szakember intézményesített elismertségét is biztosítja. Az akár köz- akár magán-könyvtárfenntartóknak meg kell találniuk a törvényekben a könyvtárosokra, képzettségükre, jogaikra vonatkozó előírásokat, melyek alapján a munkaszerződésekben is elismerésre kerülnek a megfelelő szakmai ismeretek.

A helyi önkormányzatok közkönyvtárai

Végül a települések nyilvános könyvtáraira térve, rövid történetük ismét csak Olaszországnak az erre a területre fordított igen csekély odafigyelését bizonyítja: a könyvtáraknak ez a típusa jóformán az 1970-es évek elejéig szinte teljesen hiányzott az ország könyvtári térképéről. A hetvenes években megindult, a kompetenciákat centrálisról lokálissá fordító folyamat eredményeként megérett a helyzet a mindenkit szolgáló könyvtári szolgáltatások megteremtésére és megszervezésére. A települések, a tartományi rendelkezések alapján, megkezdték ezen alapszolgáltatás megteremtését és a közönség számára való megnyitását. Ennek köszönhetően, ha tartományokként eltérő mértékben is, de mégis jelentősen elterjedt az ország területén a közkönyvtárak intézménye.

Vannak-e a harminc éves fejődés nyomán kialakult könyvtártípusnak közös jellemző vonásai? Az biztos állítható, hogy – éppen a helyi önkormányzati közkönyvtárak jelenlétének köszönhetően – jelentősen átformálódik a fogalom értelme, a tudományért való könyvtártól az információért való könyvtár felé. Ugyanakkor az egyre elterjedtebben jelen lévő könyvtárak, a hálózatot képező szerveződésnek is köszönhetően, az *információ demokráciáját* is megjelenítik mint egy lehetséges választ a valamennyi polgár társadalmi és kulturális életét is forradalmian befolyásoló gyors információ- és kommunikáció-technológiai fejlődésre.

A másik megfigyelhető jelenség a települési közkönyvtárak növekvő fontossága és központi szerephez jutása, a szolgáltatásai iránti fokozódó érdeklődés azon széles közönség részéről, amely nap mint nap megtalálja e könyvtárakban a dokumentációs és információs szolgáltatásokhoz és az alap-olvasmányokhoz való szabad hozzáférést. Ez a középpontba kerülés pedig visszahat a könyvtári szolgáltatások újbóli meghatározására, melyek immár nem csak az állami, vagy a tartományi székhelyeken lévő nagykönyvtárakra alapoznak.

Harmadikként pedig megállapítható, hogy az önkormányzati könyvtárak immár valódi *helyi közszolgáltatások,* s ily módon – a könyvtáregyesület álláspontja szerint – ennek megfelelő bánásmód és gondoskodás illeti meg azokat.

Néhány megjegyzés a dokumentumhoz

Akinek Olaszországban akár minimális tapasztalata is van a könyvtárügy területén, minden intézményi-politikai beavatkozást félelemmel fogad, hogy az a könyvtár fogalmának téves értelmezéséből fakadó „eredendő bűnt" hordozza magában. Nos, a dokumentum elemzése nyomán ez a félelem azonnal eloszlik: inkább az tapasztalható, hogy a napi könyvtári gyakorlat áll igen messze attól a küldetéstől, amit a dokumentum első pontja megfogalmaz.

A dokumentum bevezető szavaiban a javaslat, mely az állammal való munka- és felelősség-megosztásra vonatkoznék, az elemző számára azt sugallja, hogy a tartományok és a helyi önkormányzatok nem kívánnak innovatívabb és radikálisabb egyezményekkel fellépni a könyvtárügy állami szereplőivel szemben, mintegy lemondva a szolgáltatások „területiesítése" és a szubszidiaritás – az olasz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alkotmányban is rögzített – elveinek a könyvtárügyben való teljes körű alkalmazásáról. A második és harmadik pont örömmel nyugtázása mellett külön elismerésre érdemes, hogy a dokumentum nem mulasztja el a helyi közkönyvtárak összekötését az országos bibliográfiai szolgáltatási struktúrával (nemzeti bibliográfia, SBN, központi intézmények). Ugyanakkor nehezen érthető, hogy a gyakorlatban miként valósítható meg a helyi közkönyvtárak bevonása a teljes rendszerbe, ha az állam meghagyja a minisztérium jelenlegi szervezeti elhelyezkedését, mely szerint kizárólag az állami közkönyvtárak irányítása tartozik feladatkörébe. Örvendetes, hogy a negyedik pontban külön hangsúlyt kap a szolgáltatásokhoz való hozzáférés mindenkit megillető joga és az alapvető szolgáltatások ingyenessége.

Különös figyelmet érdemel az ötödik pont szerinti országos bizottság és kijelölt feladatai, illetve céljai. Valójában a bizottság lesz, mely konkrét formába önti a dokumentum által leírt könyvtárpolitikát, illetve eszközöket is kimunkál annak végrehajtásához.

Végül, ha a dokumentumot összevetjük egy másik könyvtárpolitikai dokumentummal, mely a 2003-as firenzei IV. könyvtári konferencia összefoglalójában olvasható, nem kis meglepetéssel tapasztalhatjuk, hogy – legalábbis elméletben – jelentős konkordancia van a két „főszereplő", az állam és a tartományok szándékai között az olaszországi könyvtári szolgáltatások újjászervezése és hasznosítása terén. Az olasz könyvtárosoknak (és mindenekelőtt a könyvtárakat használó olvasóknak) most nem marad más, mint várni.

Jegyzetek

1 A dokumentumot közreadó folyóirat itt lábjegyzetben emlékeztet az olasz könyvtáregyesületnek a könyvtárügy tartományi szintű jogi szabályozására vonatkozó javaslatára.

2. Ez a kifejezés – *„servizio bibliotecario nazionale"* – ma az olasz könyvtárosok legtöbbjének az SBN rövidítés feloldását jelenti, holott e közismert akronima mindössze egyetlen projektet jelent, melynek eddigi eredményei, bármily jelentősek is, a szokatlan mennyiségű anyagi ráfordítás fényében még nem kielégítőek, különösen az olvasók szempontjából nem – jegyzi meg F. Rosa.

3. Morlicchio évekig használt jogszabálygyűjteményét (*Nuova legislazione bibliotecaria*) nemrég váltotta fel D'Alessandro teljes, és nem csak jogszabályokat, de egyéb fontos dokumentumokat is tartalmazó munkája.

4. Megjegyzendő viszont, hogy a gyűjtés tárgyát tekintve előrelépés is tapasztalható, hiszen az adott szakasz a bármely hordozón kiadott vagy publikált könyvek, anyagok és információk gyűjtéséről és megőrzéséről beszél. –M. J.

5 Ide kívánkozik még, hogy Toscana és Emilia-Romagna tartományok pedig a kilencvenes évek végén már nyolcvanas évekbeli, túlhaladott jogszabályaik lecseréléséről gondoskodnak.

Irodalom

Linee di politica bibliotecaria per le autonomie. In: Bollettino AIB. 43.vol. 2003. 4.no. 413-416.p.

ROSA, F.: Primo: non leggere? Quale politica bibliotecaria in Italia? Le regioni e gli enti locali si muovono. In: Bollettino AIB. 44.vol. 2004. 1.no. 55-68.p.

BARONE, G. – PETRUCCI, A.: Primo: non leggere. Biblioteche e pubblica lettura in Italia dal 1861 ai nostri giorni. Milano: Mazzotta, 1976.

TRANIELLO, P.: Storia delle biblioteche in Italia. Dall'Unita a oggi. Bologna: il Mulino, 2002.

Rapporto AIB sulle biblioteche italiane 2001. In: Bollettino AIB. 42.vol. 2002. 4.no. 475-500.p., illetve
http://www.aib.it/aib/boll/2002/rappo1.htm

D'ALESSANDRO, D.: Il codice delle biblioteche. Milano: Editrice Bibliografica, 2002.

Az AIB kerettörvény-javaslata:
http://www.aib.it/aib/cen/lquadro.htm

A IV. könyvtári konferencia anyaga:
http://www.librari.beniculturali.it/struttura/conconf.pdf

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

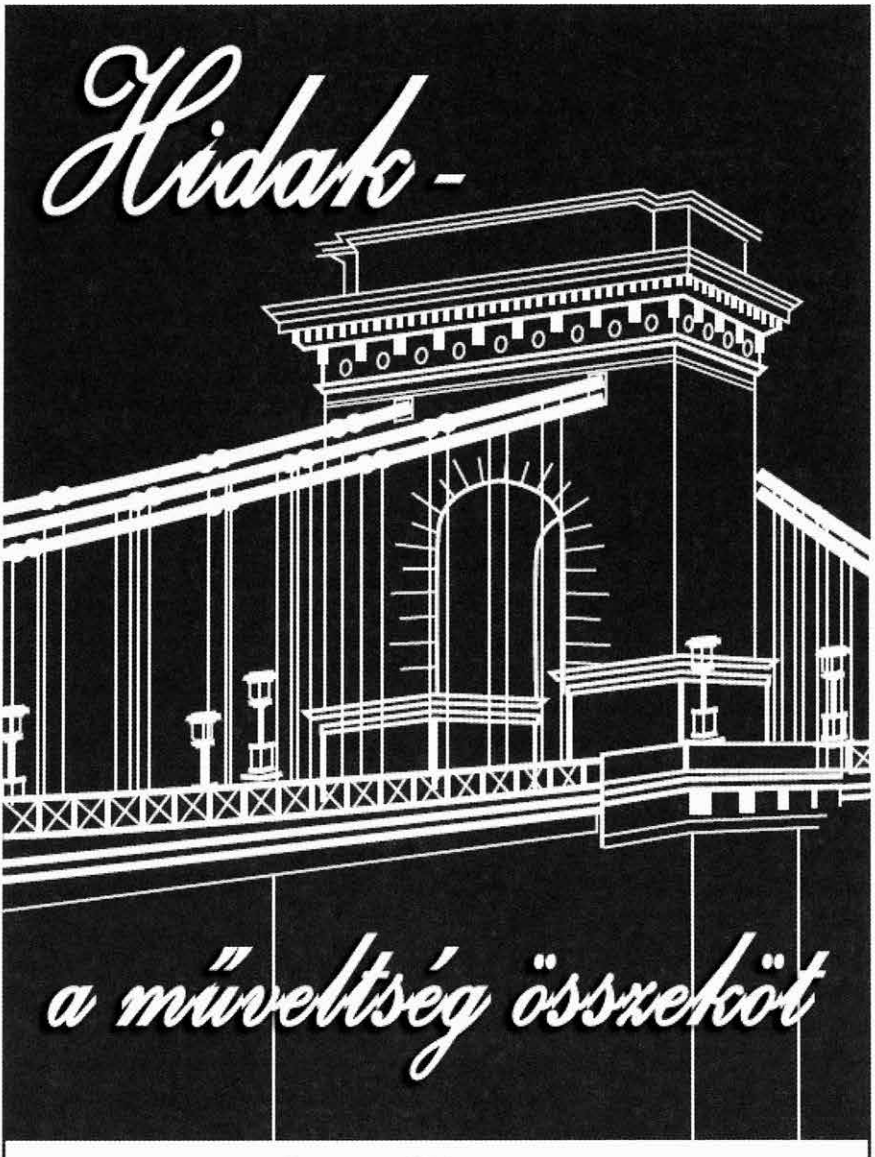

A Nemzetközi Olvasástársaság
XXI. világkongresszusa

Budapest

2006. augusztus 7-10.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

A feladatra készülni kell

Mindazok, akik kézbe veszik a Nemzeti téka – Az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó közös sorozata – új kötetét, így vagy úgy okulhatnak belőle, legyenek bár pedagógusok, könyvtárosok, művelődésszervezők, szociális munkások vagy akár „csak" a társadalom megoldandó kérdései iránt fogékony és felelősséget érző érdeklődők. Mert a feladat, amelyre „készülni kell", valójában össztársadalmi kihívást jelent a 21. század eleji Magyarországon: a 2003-ban 600 ezer fő körüli, de azóta is folyamatosan gyarapodó cigány népcsoport kiszolgáltatottságának megszűnése, az iskolarendszer lépcsőin való sikeres előrehaladása és – saját kultúrája megőrzésével – egyenrangú beilleszkedése a magyar társadalomba éppúgy elemi érdeke az érintetteknek, mint a többségi nemzetnek. Minden kétséget kizáróan erről győz meg az OSZK Könyvtári Intézete munkatársainak – *Nagy Attilá*nak és *Péterfi Rité*nak – szerkesztésében megjelent tanulmánygyűjtemény, mely „egyszerre kezdet és folytatás". Az ilyen irányú kutatások a Könyvtári Intézet elődjének (OSZK KMK) életében bő harminc évvel korábbra nyúlnak vissza, majd tanfolyamokon, konferenciákon és publikációkban folytatódtak, öltöttek testet a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásával kapcsolatos szakmai-emberi törekvések. Miként az a szerkesztők által írt Előszóból kiderül, az újabb kutatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

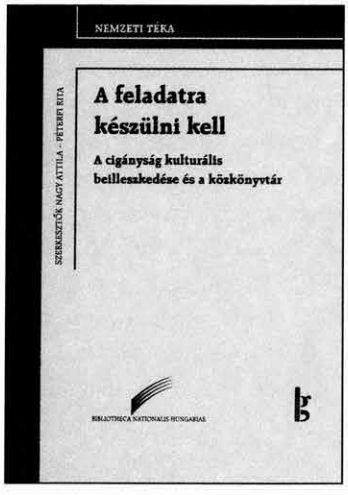

A feladatra készülni kell : a cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár / szerk. Nagy Attila ; Péterfi Rita. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár ; Gondolat K., 2004. – 244 p. – (Nemzeti téka, ISSN 1586-1163)
ISBN 963 200 486 8

sok közzétételéhez ösztönzést adott a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Kollégiumának pályázati kiírása is 2004 tavaszán. Így jelenhetett meg ez a könyv, mely – az eredeti szándéktól eltérően – nem pusztán „ösztönző, másolandó, továbbfejlesztendő példák" gyűjteménye, hanem a mai magyar valóságot árnyaltan, de mégis reménykeltően felvillantó vállalakozás.

„Az utóbbi három évtized legkiemelkedőbb magyar cigánykutatója" volt *Réger Zita*. Az ő nyelvészeti kurzusain kezdett a cigány nyelvvel és kultúrával foglalkozni *Landauer Attila*, kinek „problémavázlata" okkal került az első helyre a Nemzeti téka új kötetében. *„Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban"* címen rendszerezett alapismereteket nyújt e tanulmány a magyarországi cigányság anyanyelvi csoportjairól neveik és jellemzőbb lakóhelyeik szerint (magyarcigányok, oláhcigányok, beások), eloszlatva ezzel a témával kapcsolatos megannyi terminológiai és fogalmi tévhitet, pontatlanságot. Ezt követően tanulságos áttekintést ad a hazai cigánykutatás több mint kétszáz éves történetéről, hiszen nem pusztán neveket és műveket sorol fel időrendben a 18. századtól a 20. század végéig (Vályi Istvántól kezdve Vekerdi Józsefig, Réger Zitáig és a Kemény-iskola tagjaiig), hanem a kutatók közötti szemléleti különbségekre is rávilágít. Végül a mai cigánykutatás legsúlyosabbnak vélt problémáit tárja az olvasó elé, és egyben megkísérli tisztázni is ezeket (például az *oláhcigány* elnevezéssel és bevándorlásuk idejével kapcsolatos félreértést; a *naiv tudomány*nak nevezett tevékenység kialakulását, sajátosságait és térnyerését; a *politikai korrektség* ellentmondásait és veszélyeit a cigány vagy roma megjelölés használatában). *Landauer Attila* nyelvi, szociológiai „alapvetése" végén további értékes és hasznos olvasnivalókat is ajánl a téma iránt érdeklődők figyelmébe.

A következő írás immár egy konkrét terület – Budapest XVI. kerülete és Kerepes – cigányságának anyanyelvi megoszlását, életvitelét, iskolázottságát, a velük kapcsolatos (és mára teljesen elhaló) korábbi kulturális kezdeményezéseket és az egyes cigány családok, csoportok könyvtárhoz fűződő kapcsolatát (illetve annak hiányát) tárja fel. Szerzője -ugyancsak *Landauer Attila* – már a címmel (*Peremhelyzetben, avagy Budapest XVI. kerület és Kerepes*) sejteti, hogy az itteni cigányság helyzete teljességgel megoldatlan. *„Kevés olyan intézménye van a többségi társadalomnak, amelyik olyan távol lenne a cigányságtól, mint éppen a könyvtár"* – állapítja meg, és ennek legfőbb okát a *valóban* változtatni akaró össztársadalmi szándék hiányában látja.

A kötet további oldalain mégis sok olyan kezdeményezésről olvashatunk, amelyek példaadóak, és a fentebb vázolt komor képet itt-ott de-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rűsebb és biztatóbb színekkel (is) árnyalják. „Azért vagyunk, hogy közvetítsünk" – vallja *Hegedűsné Zöldi Hedvig*, a budapesti VIII. kerületben lévő Szabó Ervin Könyvtár nyugdíjas könyvtárosa, aki 1995-től 2002-ig dolgozott a Kálvária téri könyvtárban. A *Nagy Attila* által jegyzett mélyinterjúból egy – a szakmája és a különösen kiszolgáltatott, nehéz sorsú emberek iránt – mélyen elkötelezett asszony portréja bontakozik ki. Ő és munkatársai a gazdag cigány könyvgyűjtemény kialakításával, az iskolákkal való együttműködéssel, olvasótáborok szervezésével bizonyították, hogy az elfogadó és segítő szándékú egyéni hozzáállás mennyire nélkülözhetetlen az össznemzeti feladatok megoldásában. Persze létezik az érem másik oldala is, miként azt *Nagy Attila* - szociológusi valóságtisztelettel - hozzáteszi: *„a költség-hatékony intézkedési tervek, leépítések, elbocsátások iskolákban, könyvtárakban"*. A pénz- és létszámhiány miatt nincs lehetőség differenciált egyéni vagy csoportos beszélgetések, biblioterápiás foglalkozások szervezésére. *„Márpedig ezek az akciók szolgálhatnák, jelenthetnék a leghatékonyabb megelőzést, az érzelmi, kulturális és társadalmi integráció növekvő valószínűségét."*

„A cigány kisebbség kulturális értékeinek megőrzése és felmutatása a cigány és nem cigány lakosság elemi érdeke" – állapítja meg *Szilágyi Irén*, a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtár hálózati-módszertani osztályának vezetője, aki e gondolat jegyében kezdeményezte a most is eredményesen működő könyvtári ellátórendszer felépítését. Erről számol be *„Cigányoknak mécsvilága"* című tanulmányában. A többéves munka fontos állomása volt egy romológiai különgyűjtemény átadása Nagykerekiben, a Bocskai Várkastélyban. *Szilágyi Irén* szakmai ars poeticájának fókuszában a személyes példamutatás áll. Ezt tartja „a legnagyobb hatású módszernek", mely *„nem igényel felkészülést, erőfeszítést, mégis akár egész életre szólóan hathat. A cigány közéleti személyiségek, művészek megjelenése a könyvtárakban, a pozitív érzelmi töltődés miatt sok cigányolvasó számára példaértékű."* A gyerekek szocializációs folyamatának elősegítése a célja a zsákai olvasótábornak, amelyről szintén részletesen olvashatunk *Szilágyi Irén* munkájában.

Vraukóné Lukács Ilona Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban dolgozik. *„Cigányság a végeken"* című írásában egyik munkakörének - a cigány lakosság könyvtári ellátásának – tapasztalatait adta közre. Ismerteti az 1998-ban kidolgozott „Tervezetet" (Tervezet a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei cigány lakosság könyvtári ellátására) és a tervezet megszületése óta megtett – a kulturális integráció ügyét előmozdító – lépéseket (1999: *„Cigány szemmel"* címen vándorkiállítás nyílt Nyíregyházán; mára már tíz településre helyeztek ki etnikai letéti anyagot; 2000-ben eredményes pályázatot adtak be *„Cigány írók cigány gyerekek között"* címen; szintén 2000-ben emlékezetes cigány vers- és prózamondó versenyt rendeztek). A beszámoló a hodászi és a tiszaeszlári könyvtárosok áldozatos munkájának bemutatásával, a nekik címzett tiszteletadással zárul: *„... azt a bizonyos küldetést ők érezték meg leginkább"*.

Péterfi Rita az ózdi Városi Könyvtár és a Tagore Tanoda tevékenységét, valamint a két intézmény kapcsolatát mutatja be az ott dolgozókkal felvett interjúk alapján (Könyvtár és Tanoda Ózdon). A Rabindranath Tagore nevét viselő Tanoda fontos szerepet tölt be a hátrányos helyzetű, többségében roma származású gyerekek tanulásának segítésében, korrepetálásában, de a hagyományőrzésben (zenélés, színjátszás) is. *„Érdekes* – írja a szerző-, *hogy hasonló tevékenységet folytató intézmény működik Nagykanizsán is, és az uszkai polgármester is terveik között említette egy tanoda létrehozását."* E két település és vonzáskörzete – témánk szempontjából meghatározó – jelenségeit, eseményeit veszi számba a kötet két – alább ismertetett – legterjedelmesebb tanulmánya.

„A beilleszkedés egyik lehetséges útját" vázolja fel *Péterfi Rita* és *Szűcs Hajnalka* a Szabolcs-Szatmár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bereg megyei Uszka község megtérés-történetében. A napjainkban 250 cigány és 80 magyar lelket számláló falu 1970-ben találkozott a kereszténységgel: ekkor kezdte meg itt hittérítő tevékenységét a szomszédos Kölcse falu boltosa, Kopasz Jenő. *„Uszkán 1970-től kezdődően gyökeres változást eredményezett a cigány emberek életében a hit megjelenése, a gyülekezet létrejötte, a megtérések nagy aránya."* A szigorúan tényszerű, mégis (vagy épp ezért) megrendítő beszámoló három kérdést vizsgál részletesen:

1. Mivel magyarázható az, hogy immár bő harminc éve működik ezen a településen a Szabadkeresztyén Egyház hívő közössége?
2. Milyen életvitelbeli változásokkal járt a megtérés a cigány lakosság körében?
3. Változott-e a szabadkereszténység megjelenésével a cigány és magyar lakosság kapcsolata?

A szerzők szaktudományuk eszközeivel tárgyilagos, racionális válaszokat, magyarázatokat sorakoztatnak fel az Uszkán történtekre (asszimilációs igény, identitáskeresés; zárt közösségi rendszer, szoros családi kapcsolatok; a hit feszültségoldó ereje stb.), de nem titkolják, hogy egy ilyen, Pilinszky János kifejezésével élve „az élet egészével való elmozdulás" minden titka nem fejthető meg tudományos módszerekkel. *„Az uszkai történet nem tipikus történet. Mégis fontosnak tartottuk bemutatni, hiszen felhívja mindannyiunk figyelmét arra, hogy az iskolán kívül vannak még olyan intézmények – a könyvtár, az egyházak, a civil szervezetek -, amelyeknek van feladatuk a beilleszkedés segítése, az együttélés problémáinak megoldása, egymás jobb megismerése terén"* – összegzik véleményüket a tanulmány írói.

Az egyházak – ezúttal a római katolikus egyház – szerepéről és áldozatos feladatvállalásáról szól *Harmat József*, a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár munkatársa is. Írásában a Siklóstól 10 km-re lévő, több mint ezer lelket számláló, teljesen cigányok lakta Alsószentmártont „a remény szigetének" nevezi. Ezen az ország déli határvidékén lévő településen, ahol a munkanélküliség 90%-os, *Lankó József* lelkész kezdeményezésére és aktív közreműködésével számos intézmény jött létre, amelyek – a keresztény értékrend konkrét megvalósulásaként – a legkiszolgáltatottabbak megsegítésére, felemelésére hivatottak (Szent Márton Caritas Alapítvány; ingyenkonyha; Szent Márton Óvoda; Tanoda stb.). *„Az eddigi eredmények jogos reményt nyújtanak a biztató folytatásra, ami végső soron az alsószentmártoni és a környékbeli falvak cigány közösségének integrálódását, beilleszkedését segíti elő – megőrizve, sőt erősítve cigány identitásukat, értékeiket, kultúrájukat. Lankó József véleménye szerint a cigányok integrációja csak felelős cigány értelmiség létrejöttével valósulhat meg, ami döntően függ attól, hogy egy-egy helyi közösségben vannak-e, lesznek-e, illetve jönnek-e kívülről elkötelezett, a közösség által elfogadott személyek."*

Kardos Ferenc, a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár igazgatóhelyettese jegyzi a kötet utolsó tanulmányát, amelyre már fentebb utaltunk. *„Romák a könyvtárban – könyvtár a magyarországi roma kultúrában"* címen igen alapos, részletes áttekintést ad arról a gazdag ismeretanyagról és tapasztalatról, amely csaknem két évtizedes szakmai tevékenysége során felhalmozódott. Gondolatmenetének főbb súlypontjai: A könyvtár etnikai jellege; A könyvtárhasználói státusok (jogi és „rejtett" státusok, a Nagykanizsán és a város környékén élő romák státusai); A roma (cigány) kultúra termékei és értékei a könyvtárban; Roma könyvtárlátogatók. (Ez utóbbi alcím alatt kapunk rendszerezett összegzést a könyvtárosok romákkal kapcsolatos sztereotip képzeteiről, mint amilyen például a „vajdarendszer", a „roma életmód", a „roma tulajdonszemlélet", a „roma családi és közösségi összetartás", vagy az „igénytelenség" sztereotípiája. Itt olvashatunk arról is, hogy milyennek tűnik a könyvtár a romák szemszögéből, valamint arról, hogy a roma látogatók mely típusai figyelhetők meg a könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban.) Érdekes és tanulságos a kanizsai gyakorlat bemutatása a roma közösségek és a könyvtár kapcsolatában – miként kezelik a konfliktusokat, mit jelentenek a szituációs tréningek, hogyan próbálják mindennapossá tenni a romák jelenlétét a könyvtárban. Végül a szerző – a történeti aspektus figyelembevételével – az írás, olvasás, könyv és könyvtár szerepét elemzi a roma kultúrában. *Kardos Ferenc* így összegez: *„A roma közösségek és a könyvtáros egymás felé fordultak az utóbbi évtizedekben. A könyvtárak részéről elsősorban az olvasóközönség bővítése, a romák részéről a kulturális szerveződések (cigány kisebbségi önkormányzatok, egyesületek, együttesek, alapítványok stb.) művelődési igényei határozták meg ezt a viszonyt. Nagykanizsán, ahol a szervezett roma kulturális közélet és a roma közösségekkel kapcsolatot tartó könyvtár együttműködése már az 1980-as évek második felétől folyamatos, kimunkálódott egy olyan gyakorlat, mely már tudatosan próbálja szervezni, fejleszteni e kapcsolatokat."*

A Nemzeti téka új kötete messzemenően betölti a szerkesztői által neki szánt szerepet. A vonzó példák valóban oldják az idegenkedést és az előítéleteket, továbbgondolásra ösztönöznek, empátiát és felelősségtudatot ébresztenek, és erősítik az egyéni hozzáállás jelentőségébe vetett hitet.

Éger Veronika

V. ECSEDY Judit
A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473-1600 / V. Ecsedy Judit. – Bp. : Balassi K. ; Országos Széchényi Könyvtár, 2004. – 640 p. (Hungaria typographica : 1. ; ISSN 1785-7201)
ISBN 963 506 583 3

Repertórium a régi magyarországi nyomdák tipográfiai készletéről

A magyarországi művelődéstörténet még föltáratlan forrásainak összegyűjtését és közzétételét támogató akadémiai program *(Kulturális hagyományaink nyilvántartása, feltárása és kiadása)* keretében a nemzeti könyvtárban igen hasznos tudományos igényű kutatómunkák indultak meg és zárultak le eredményesen, amelyek fontos és megkerülhetetlen segédletei, forrásgyűjteményei a magyar művelődéstörténeti kutatásnak. Közülük az alábbiakban *V. Ecsedy Judit: A régi magyarorszá-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gi nyomdák betűi és díszei 1473–1600 című, nemrégiben napvilágot látott kötetét kívánjuk ismertetni. A kötet szerzője hosszú, aprólékos munkával összeállította a magyarországi nyomdászat 1473-as kezdetétől az 1600-as évig bezárólag a történeti Magyarország területén működő tipográfiák nyomdai készletének (betűtípusok, díszek, illusztrációk, iniciálék, kották, cifrák) teljes repertóriumát.

A magyarországi nyomdászat kezdeti időszakára vonatkozó, a nyomtatványok megjelentetését lehetővé tevő tárgyi emlékek és írásos források sajnálatosan nem maradtak fönn a Kárpát-medencében. Jól jellemzi e térség nyomtatott műveit előállító officinák készleteinek teljes pusztulását, hogy a mai tudásunk alapján nyilvántartott, a megjelölt időkörben működő 21 műhely készletéből napjainkra csupán a brassói Honterus tipográfia három, 460 évnél idősebb fadúca őrződött meg. A Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztősége mintegy 900 nyomtatványt tart számon a tárgyalt korszakból, amelynek közel fele egyáltalán nem, vagy csak a véletlennek köszönhetően egy példányban, illetve csupán töredékesen maradt fönn valamely magán, vagy közgyűjteményben. Ugyanakkor szakértői vélemények a ma számon tartott művek kétszeresére becsülik a tárgyalt korszakban megjelent nyomtatványok számát. A retrospektív nemzeti bibliográfia minél teljesebb számbavételéhez a nyomtatvány-töredékek beazonosítására a Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségének munkatársai kezdettől fogva igen nagy hangsúlyt fektettek. Munkájukat azonban nagyban nehezítette, hogy nem állt rendelkezésükre olyan segédlet, amely a korszakban tevékenykedő nyomdák betűtípus és díszkészletének teljes anyagát tartalmazta volna. *Borsa Gedeon* éppen ezért fontosnak tartotta és kezdeményezte a nyomdászattörténet kezdeti korszakának vizsgálatában alkalmazott nemzetközi gyakorlat hazai meghonosítását. Fiatal munkatársaiból és tanítványaiból egy kutatói műhelyt állított föl, amelynek célja a történeti Magyarország területén működött tipográfiák nyomdakészletének rekonstruálása volt. A módszer lényege, hogy az eredeti nyomtatványok aprólékos és szisztematikus vizsgálata alapján XV–XVI. századi műhelyeink készlete rekonstruálható mérethű másolatok segítségével. A kutatómunkában résztvevők kigyűjtötték és a megadott szempontok figyelembe vételével rendszerezték az impresszum adatokkal rendelkező kötetekről készített eredeti mérethű másolatokból a nyomdai műhelyekben alkalmazott betűtípusokat, díszeket, iniciálésorozatokat, cifrákat, kottákat. A vizsgálat alá vont egyes nyomdák már összeállított készletei módot adtak arra, hogy újra értékeljék a magyar nyomdászattörténet korai korszakáról meglévő ismereteket. Az összeállított nyomda-repertóriumok alapján az egyes adott nyomdák tevékenységének tudományos vizsgálata számos új nyomdászattörténeti és művelődéstörténeti fölfedezést eredményezett, amelyet önálló publikációkban, illetve az RMNY köteteiben hasznosultak.

E tudományos műhely egyik meghatározó tagja *V. Ecsedy Judit*, aki maga is részt vett több nyomda teljes felszerelésének rekonstruálásában hosszú és igen fáradságos munkával állította össze az 1473–1600 között tevékenykedő hazai nyomdáink teljes készletének repertóriumát. Tudományos igényű és megközelítésű kutató munkájának kézzel fogható eredménye a Balassi Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában a Hungaria Typographica sorozata első köteteként most megjelentetett vaskos kiadvány.

A mű tartalmilag két önálló részre tagolódik. Az első részben a XV–XVI. századi nyomtatott könyvek tipográfiai technikájának és jellemző jegyeinek elméleti kérdéseivel, valamint ezek magyarországi gyakorlatával foglalkozik a szerző. Egyenként sorra veszi a korszakban tevékenykedő mind a 21 nyomda tipográfiai jellemzőit: az általuk alkalmazott szedési és díszítési gyakorlatot. Aprólékos elemző munkájában támaszkodik a legfrissebb kutatási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eredményekre is. Az egyes fejezetek végén gazdag szakirodalmi jegyzetanyag segíti a téma iránt érdeklődő kutatókat és olvasókat. A kötet első részében kapott helyet Soltész Zoltánné két, korábban már publikált, de ma is aktuális érvényű tanulmánya (*A grafika és a könyv kapcsolatának kialakulása; A grafika és a könyvnyomtatás elterjedése Magyarországon*), amelyeket a szükséges pontosításokkal és a legfrissebb szakirodalommal kiegészített V. Ecsedy Judit. A tanulmányokat tartalmazó első rész legizgalmasabb fejezetei, amelyben ízelítőt kapunk a hamis, illetve datálatlan, nyomdahely megjelölése nélkül megjelentetett, vagy töredékesen megmaradt nyomtatványok pontos hely és időkör meghatározásának módszertanáról az egyes officinákhoz köthető egyedi tipográfiai jellemzők alapján.

A második rész maga a Katalógus: illusztráció, címlapkeret-keretdísz, nyomdászjegy-címer-embléma, fejléc-záródísz, ábra-térkép, iniciálé, hangjegy, nyomdai cifra és az egyes betűtípusok rendezett sokszorosított grafikai emlékanyaga. A Katalógus a 29 nyomdahelyhez köthető 21 önálló nyomda teljes készletét e műhelyek alapításának időrendjében rendszerezi a könyvdíszek és betűfajták előbbiekben fölsorolt sorrendjében. Az egyes csoportokon belül is az időrend a rendezés elve, az adott típus legkorábbi alkalmazástól haladva a későbbi használatig. A betűtípusok esetében ugyancsak az időrend a rendezőelv, ám itt a betű mérete és fajtája (antikva, fraktúr stb.) is meghatározza a sorrendjüket. A Katalógus, amennyiben az adott nyomdász több helységben is megfordult (Huszár Gál Óvár-Kassa-Debrecen-Komjáti 388. p.) nyomdahelységek szerint is rendezi a tipográfiai műhely teljes készletét. Az egyes díszek, betűtípusok más műhelyekben történő továbbélését (például a Sárvár-Újszigeti nyomda által először használt Ádám és Éva között medaillonban Eszter és Ahasvérus király találkozását ábrázoló keretdísz, amely utóbb Huszár Gálnál – 1562, Debrecen – , majd Bornemisza Péternél – Sempte 1574–1578 – tűnt föl 135. p.) ugyancsak nyomon követhetjük. V. Ecsedy Judit az 1473–1600 közötti időszakban működő nyomdák által alkalmazott készletek ismerete alapján 915 díszt, 18 térképet, 595 iniciálét, 4-féle kottát, 61-féle nyomdai cifrát és 221-féle betűtípust regisztrált repertóriumában. Ezek mindegyikéről pontos leírást adott, megadva milliméter pontosságú méretüket, valamint azt az időkört, amikor használatban voltak. A könyvdíszek esetében közli valamennyi ismert előfordulási helyüket is. Az egyes leírásokat Táblákon bemutatott mérethű reprodukciók egészítik ki. A használat megkönnyítése érdekében a Katalógusban szereplő tételek azonosítását szolgáló sorszámok megegyeznek a Táblázatban bemutatott reprodukció sorszámával.

V. Ecsedy Juditnak a régi hazai nyomdáink betű- és díszkészletét föltáró és rendszerező munkája igen fontos kézikönyv a magyar nyomdászattörténettel foglalkozó kutatók, illetve e téma iránt érdeklődők számára. Segítségével könnyebbé vált a nyomtatvány-töredékek beazonosítása, meghatározása. Erre pedig nagy szükségünk lesz. Ugyanis a XV–XVI. századi magyarországi nyomtatványok széles körű számbavétele után napjainkban újabb, eddig ismeretlen önálló kötet előkerülésének esélye csekély. Nagy jelentősége van ugyanakkor a korabeli kötésekben megbújó nyomtatvány-töredékek felkutatásának és számbavételének. Ezen kutatások nélkülözhetetlen segédlete V. Ecsedy Judit nyomdarepertóriuma. A továbbiakban azon kutatók számára is megkerülhetetlen forrásgyűjtemény e kötet, akik a művelődéstörténet azon ágával kívánnak foglalkozni, amely a sokszorosított grafika hazai megjelenésének és első 130 évének történetével foglalkoznak.

A XV–XVI. századi magyarországi nyomdászat története iránt érdeklődő kutatót hely- és névmutató, külföldi társaikat angol nyelvű bevezető és a katalógus használatára vonatkozó tájékoztató segíti a kézikönyv használatában.

Bánfi Szilvia

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

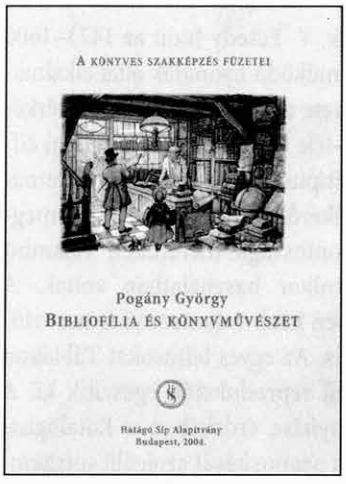

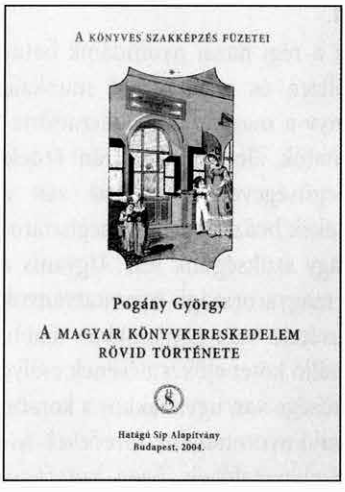

Egy figyelemre méltó sorozat indulása

A könyves szakképzés füzetei

Indul a NAGY KÖNYV médiakampánya. Csinnadratta, vetélkedő, show-műsor. Könyvtárosok és könyvesek csapatokat szerveznek, kampányolnak, szavazatokat gyűjtenek … most történetesen egy tárgy körül forog majd a villódzó ringlispil. Majd kiderül a végén, hogy melyik könyv a legnépszerűbb, a legeladhatóbb. Hogy a NAGY KÖNYV olyan JÓ KÖNYV lesz-e, hogy évtizedek múltán is fel-fellapozza olvasója egy-egy gondolatért, hogy SZÉP KÖNYV lesz-e, amit élmény kézbe venni? Majd meglátjuk… reméljük a legjobbakat.

Mindig is voltak olyan könyvek, amelyek jó, élvezetes, netán szakszerű tartalma mellett kivitelezésük is szép, esztétikus volt. S ezeket a könyveket is el lehetett adni okos üzletpolitikával, s a könyvhöz illő marketinggel. Ezt éppen a könyvet az előállítástól az olvasóig eljuttató két könyves szakma művelői – a könyvkereskedő és a könyvtáros – tudták a legjobban. Vagy ha még nem tudták saját tapasztalatból, meg kellett tanulniuk okos /tan/könyvekből.

Két ilyen okosodásra való könyv jelent meg az elmúlt hónapokban a Hatágú Síp Alapítvány kiadásában, a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete támogatásával. Két könyves történet jelent meg, két tankönyv – az újonnan indított „*A könyves szakképzés füzetei*" sorozat első és második kötete. S éppen ezért mindkét kötet másfélszáz oldal körüli terjedelemben jelent meg, reálisan számolva a vizsgaidőszakok mindig kevésnek tűnő időtényezőjével. Egy-egy szakterület tankönyvei, jegyzetei között ezt a terjedelmet nevezik a diákok „puskakönyv"-nek, amelyben a tantárgy minden fontos ismerete „dióhéjban" összefoglaltatik. Ilyen tankönyveket, jegyzeteket csak egy-egy tudomány legszélesebb látókörű művelői tudnak írni, olyan kutatók, akik szakterületük minden ismeretével rendelkeznek, s az élvezetes stílus áldott adományát is bírják. E két mű szerzője a klasszikus művelődéstörténet egy ilyen tanára. **Pogány György** több évtizede a könyves művelődéstörténet tantárgyait oktatja könyvtárosoknak, s nem mellékesen a könyves szakképzésben résztvevőknek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

S el lehet mondani, hogy amit egy-egy témáról leír, az olyan átfogó, széles körű foglalata a könyv köré csoportosított műveltségbeli tudnivalók egy-egy aspektusának, amely írásait kiemeli a tankönyv szerepből, élvezetes olvasmánnyá is teszi.

A sorozat első kötete a könyves szakmát a könyv és a vásárló felől közelíti meg, címe: *Bibliofília és könyvművészet.* A szerző vélhető szándéka szerint a könyvművészeti ismeretek birtokában a könyv közvetítésével foglalkozó szakmák művelői az igazán nem átlagos használói – vagyis bibliofil – igényeket is ki tudják elégíteni. Az átlagos – a könyvet elsősorban tartalma szerint megközelítő - könyvhasználó felé pedig a könyv mint kereskedelmi tárgy, mint speciális információhordozó esztétikai ajánlatával is élhetnek.

A mű három jelentős témakört ölel fel, s azoknak számtalan – történelmi időben szabatosan elhelyezett – aspektusát vizsgálja. Az előszóban közérthető módon – amit még csak fokoz a szerző sajátos finom humora – tisztázza a bibliofília és a bibliofil (személy) fogalmait. Pogány György szerint a „Homo Bibliophilus" az emberi nem olyan különleges alfaja, akit a könyvek szeretete (a könyv tartalmának és küllemének vagy ritkaságának) kedvelése különböztet meg embertársaitól. Majd egy röpke fejezetben összefoglalja a gyűjtési területek dokumentumfajtáinak jellemzőit, hangsúlyozva, hogy a mi korunkban már bizonyos dokumentumfajták (pl. kódexek, ősnyomtatványok stb.) már nem képezhetik a könyvgyűjtés tárgyát. Ezzel be is határolja, hogy a magyarországi bibliofília történetében a továbbiakban miért foglalkozik sokkal részletesebben a jelenkorinak tekinthető utolsó két évszázad bibliofil törekvéseivel. Majd rátér a könyvművészeti alapfogalmak taglalására. Az ezzel foglalkozó második fejezetben a sokszor nem szabatos tartalommal használt fogalmak (betű, sor, szövegtömb, tipográfiai díszek, illusztrációfajták, kötés, borító) olyan tömör megfogalmazását adja, hogy legszívesebben azt javasolnánk: minden könyvtárosnak szó szerint kellene ennyit tudnia a kézbevett könyvekről.

A könyv második és harmadik része a bibliofília hazai története. A mai bibliofília intézményrendszere az 1880-as évektől alakult ki, s egy történelmi dátum (1945) és egy a könyves világot is érintő dátum (1949: a Magyar Bibliophil Társaság feloszlatása) bontja két korszakra. A történet lényege, hogy 1945 előtt milyen volt a hazai bibliofília helyzete, s a szocialista korszakban milyen lehetőségek hiányoztak ahhoz, hogy a bibliofil könyvkiadás, gyűjtés és szervezeti élet folytatódjék. A recenzensnek nem tiszte, hogy a mű adatait részletesen ismertesse, mindössze az összeállítás jellegére utalhat.

A színesebb, érdekesebb fejezet természetesen az első korszakról szóló összefoglalás. A nagyipari nyomdászat, a 19. század fordulójának polgári világa teremtette meg azt a társadalmi igényt, amelyben a művészeti ágak „békebeli" virágzása tette az életet szebbé. Ez az a korszak, amikor a könyvművészetet is olyan illusztrátorok művelték, mint Zichy Mihály, Ferenczy Károly, s majd a könyvillusztrációban is a magyaros szecesszió stílusát meghonosító gödöllői művésztelep alkotói. Ez az a kor, a „régi" századforduló, amikor az angol William Morris nevéhez kötődő – az ipari tömegtermelésű könyv silánysága ellen indított könyvművészeti megújító törekvés – hazai átvétele (is) szinkronban volt az európai művészeti mozgalmakkal (Kner Imre és a gyomai Kner nyomda, valamint a békéscsabai Tevan Andor tevékenysége). A bibliofil könyvek piacra kerülése és a polgári világ igényessége egymással kölcsönhatásban a bibliofil könyvgyűjtők társadalmi szervezkedéséhez vezetett. Már az első világháború előtt felvetődött – elsősorban a könyvtári és iparművészeti szaksajtóban – egy a könyvgyűjtőket összefogó szervezet gondolata, de a Magyar Bibliophil Társaság csak 1920-ban, a háború után jött létre. Szerzőnk igen részletesen taglalja a Bibliophil Társaság – nem minden ellentmondás nélküli – történetét, tevékenységét. E társaság volt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az, amely olyan individuális személyekből – mint az öntörvényű kiadók, egyedi könyvkollekciókra szakosodott gyűjtők – próbált egy összetartó társaságot kovácsolni. Ha voltak is a tagok között rejtett egyenetlenségek (pl. Kner Imre távolságtartása, majd a bekapcsolódása a Társaság életébe, egy rövid életű „ellen" társaság – a Magyar Bibliofilek Szövetsége – alakulása az 1930-as évek közepén), ha egyes személyek időnként jelentősen befolyásolták is a társaság tevékenységét (pl. néhány könyv kiadásában az OSZK akkori főigazgatója, Fitz József szerepe), elmondhatjuk, hogy a bibliofílek társasága fontos szerepet töltött be az irodalmi, kiadói és könyves világban. Jelentős számban adtak ki kis példányszámú, tartalmában értékes bibliofil könyvet (a recenzens számára legkedvesebb a Misztótfalusi Kis Miklós betűmintalapja). Könyvkiállításaikkal hozzájárultak a szép könyvek iránti kereslet növeléséhez. A szerző külön fejezetet szentel a bibliofília folyóiratainak (*Magyar Bibliofil Szemle, Könyvbarátok lapja*), részletesen bemutatja azon folyóiratokat is, amelyek rendszeresen fórumot biztosítottak a bibliofileket érdeklő publikációknak (elsősorban a két Könyvtári Szemle c. lapot emelhetjük ki).

A századforduló s a XX. század első felének gyűjtő egyéniségeivel foglalkozó fejezetben a szerző kénytelen volt csak a legnevesebb, legnagyobb, könyvészetileg legértékesebb (s ezen túlmenően később közgyűjteménybe került – tehát elemezhető) bibliofil magánkönyvtárak létrehozóinak és bibliotékájának bemutatására szorítkozni: gróf Apponyi Sándor, Goldstein Henrik, gróf Vigyázó Sándor, Ernst Lajos és társaik (a nemes szenvedélyben) hagyatékai ma is óvott gyűjteményei a könyvtáraknak.

Az 1945 utáni korszak már fosztóképzős „szocialista" történet. A nyomdák államosítva, a könyvkiadás politikai korlátok közé szorítva, az ártatlan bibliofílek vágyai a „polgári csökevény" kategóriájába sorolva, s a szellemi élet minden területét meghatározó 3T (támogatott, tűrt, tiltott) korszaka. Annál jobban értékelhetjük azokat a műhelyeket és személyeket, akik némi ravaszkodás, diplomácia révén mégiscsak fenntartották a szép könyvek kiadását, tervezését. A Helikon Kiadóra gondolhatunk itt hálával, s nem feledhetjük el Szántó Tibor és Haimann György nevét.

A szerző már korábban is foglalkozott az 1985-ben újjászervezett Magyar Bibliofil Társaság történetével. E fejezetben érzelem nélkül ismerteti a tényeket, eseményeket, kiadott műveket, megszervezett rendezvényeket.

Aki a sorok mögé lát (a kortárs) még így is érzékelheti, hogy milyen kompromisszumok révén, milyen „felügyelet" mellett szereztek maguknak némi kis lehetőséget az „egyesülési törvénytelenül" megalakult társaság szervezői és tagjai. Ám a második világháború előtti eredmények már minden jószándék ellenére sem ismétlődhettek meg.

A sorozat második darabja nemcsak a szerző révén kapcsolódik az első kötethez, hanem a sorozat tervezett logikáját követi. Az első kötet a könyves szakma tárgya felől, a könyvtől kiindulva jut el egy speciális gyűjtési szokás, a bibliofília történetéig, addig a második kötet a könyvközvetítés kikerülhetetlen ágával, a könyvkereskedelemmel foglalkozik. A könyv címe *„A magyar könyvkereskedelem története"* talán némi magyarázatra szorul. A történeti stúdiumoknál megszokott, hogy előbb a szakterület egyetemes történetét tanítják, s az egyetemes történelmi folyamatok ismeretére alapozzák a részletekbe menő hazai történelmet. Egy egyetemes könyvkereskedelem-történet megírása azonban a lehetetlen vállalkozások kategóriájába tartozik. Hatalmas tárgyi tudás, adatok, helységek történetének, sőt helyiségek jellemzőinek ismerete, személyek sorsának végigkövetése szükséges még ahhoz, hogy valaki egy ennyire szerteágazó szakma, mint a könyvkereskedelem, történetének hazai felvázolására vállalkozzon. S még akkor is csak a lényeges folyamatok, a meghatározó szereplők kiemelését tűzheti ki célul, ha – mint Pogány György teszi –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csak a nyomtatott könyv korszakától napjainkig tekinti át a szellemi élethez legközelebb álló kereskedelmi szakma történetét.

A fejezetek történelmi korszakolását ebben a kötetben már nyomdászattörténeti kutatásokban egyezményes kronológiai dátumok, a könyvkiadás helyzetét jelentősen megváltoztató történelmi események, vagy a cenzurális és egyéb kereskedelmi jogalkotási évek adják. A könyvkereskedelem szempontjából ez utóbbiak a meghatározóak, 1848. március 15-ig („Kívánjuk a sajtó szabadságát, a cenzúra eltörlését!") ugyanis a társadalmi igény csak korlátok között befolyásolhatta a könyv- és sajtókiadás valamint terjesztés tartalmát és formáit.

Az első fejezetet a szerző 1526-tal indítja, s az 1700-as évszámmal zárja, bár ez utóbbi sem nem jogi, sem eseményhez nem köthető dátum. Itt ismerkedhetünk meg a korabeli könyvterjesztés formáival és ismert személyeivel; a nyomdász mint eladó, vándor könyvárus, vásári (ponyváról történő) árusítás, bizományos kereskedelem, könyvkereskedő és könyvet is árusító könyvkötő. Majd a második korszak (nagyjából a XVIII. század a könyvkereskedelmet szabályozó 1772-es rendeletig) újdonsága a könyvárverés – amelyhez jegyzékeket adnak ki, s megindul a harc a vásárlóért a letelepedett és vándor könyvkereskedők között. 1772–1848 között már teljes körrel kialakultak a könyvterjesztés mai ágazatai: a könyvek frissességére, ill. régiségére való szakosodás (szortiment és antikvár kereskedés), a folyamatos és alkalmi vásárlás lehetőségei (könyvesbolt és árverés) a kisebb településekre is eljutó terjesztési formák (előfizetés és bizományos rendszer) s megindult a később oly fontossá váló könyvjegyzékek kiadása. S becsalogató újdonság e korban a könyvesboltokban működő olvasókabinet és könyvkölcsönzési rendszer. A XIX. század második fele meghozta a sajtószabadságot, s az ipartörvényeket követően a könyvkereskedelem rendezett polgári jogi helyzetbe került és stabilizálódtak a könyvszakma ma is ismert ágazatai. S ami még lényegesebb – a kiadás, nyomda, üzlet – egységére épülő nagy részvénytársaságok (Franklin, Athenaeum, Révai stb.) mellett létrejöttek a csak eladásra szakosodott nagy könyvkereskedői cégek. A XX. században is kitaláltak a kereskedők egy új terjesztési formát, nevezetesen a részletfizetést.

A II. világháború utáni korszak a nehézipar mintájára szervezett hatalmas könyvkereskedő vállalatok kora, amelyek között állami direktíva osztotta el a piacot (ÁKV, Művelt Nép, szövetkezeti terjesztés), s hosszú évekre elvágta a kiadó, nyomda, terjesztés közötti természetes összetartó szálakat.

Itt nem részletezhetjük, de a könyvben s szerző külön alfejezeteket szentelt a könyvkereskedelem két speciális ágának, az antikvár kereskedés történetének, s a nyomtatott kották terjesztésére szakosodott zeneműkereskedésnek is.

Külön értéke a könyvnek, hogy a Trianon utáni időszaknál áttekintést nyújt az utódállamok magyar könyvkiadásáról és terjesztési formáiról (Literária, Tátra, Erdélyi Szépmíves Céh). Az 1945 utáni időszaknál pedig a szomszédos államok könyvkiadása, terjesztése mellett bemutatja a nyugati magyar emigráció könyvhöz jutási lehetőségeit is (nem véletlenül került a fotóillusztrációk végére Püski Sándor New York-i könyvesboltja).

Szólni kell még a kötetek képmellékleteiről, amelyeknek nemcsak a száma imponáló (félszáz mindkét kötetben), hanem arról is, hogy e képek nem a könyvet díszítő elemek, nem csupán kiegészítő nézegetnivalók, hanem szervesen hozzátartoznak a szöveghez, alátámasztják a gondolatokat, vagy tovább fűzik azokat. S ez oly mértékben igaz, hogy szövegközi utalások jelzik az oda kapcsolódó képmellékletek sorszámát. A bibliofília kötet képei szinte kizárólag a különféle könyvstílusokat jellemző művek fotói, egyetlen személy képe szerepel csupán a könyvben, gróf Apponyi Sándoré a legnagyobb hungarika gyűjtőé. A könyvkereskedelem történet képanyaga már változatosabb; kereskedelmi jelvények, könyvesboltok külső és belső képei,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvjegyzékek, hirdetések egészítik ki a leírtakat. A recenzens örömmel fedezte fel a könyves berkekben „Untermüller Alajos" becenéven emlegetett XVI. századi vándor könyvkereskedőt ábrázoló metszetet. A könyvesboltok képeit elnézegetve bevallja, hogy ha száz évvel ezelőtt élt volna az itt szereplő könyvesboltok közül az „Est" kiadó boltjában érezte volna magát legkellemesebben vásárlás közben.

Azt, hogy Pogány György mennyire átfogó irodalom-, nyomdászat-, kereskedelemtörténeti és bibliográfiai tudás birtokában írta meg e két tömör – talán nem túlzás azt mondani, alapművet – adattal is jelezhetjük. A tudományos munkáknál elengedhetetlen, s természetesen e kötetekhez is elkészült a névmutató. Mindkét kötetben négyszáznál több nevet említett meg a szerző. A recenzens jó szívvel ajánlja e könyvet nemcsak a könyves szakmák művelőinek, de könyvtárosoknak is. S kívánja, hogy az érintett könyvkereskedők révén ennél is szélesebb vásárlóközönség kezébe is kerülhessen.

Kenyéri Kornélia

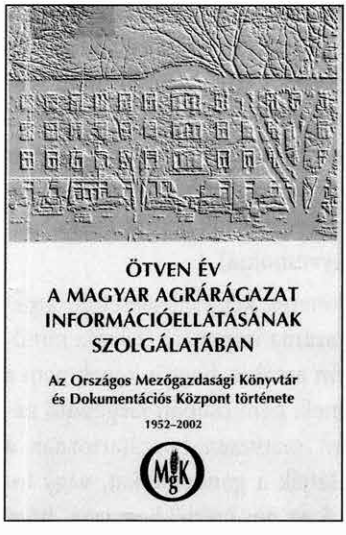

Ötven év a magyar agrárágazat információellátásának szolgálatában : az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ története 1952-2002 / OmgK jubielumi emlékbizottság . – Bp. [Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ], 2002. 104 p. ISBN 963 9061 05 0

A mezőgazdasági tájékoztatás ünnepe

Hasznos könyv egy fontos jubileumról

Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár jubileumi emlékbizottságának gondozásában, 2002-ben jelent meg az intézmény ötven évének történetét tanulmányokban és könyvtári írásos dokumentumokban áttekintő jubileumi kiadvány. „*Ötven év a magyar agrárágazat információellátásának szolgálatában*" – ez a cím, mely az igényes kiállítású, szép színes fotókkal is illusztrált, vékony, de tartalmas könyvecske borítóján olvasható, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ fél évszázados fennállásának lényegét fejezi ki. Hiszen „az ország legjelentősebb mezőgazdasági dokumentumgyűjteménye" mindig „megbízható partnere és kiszolgálója volt a magyar élelmiszergaz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

daság oktatóinak, kutatóinak, diákjainak, a szakma iránt érdeklődőknek". Az OMgK főigazgatójának, *Gulácsiné Pápay Erikának* a szavai ezek, aki a kötethez írt rövid *Előszó*ban azon szándékuknak is hangot ad, hogy e jubileumi emlékkönyv – az emlékezésen túl – felhívja a figyelmet e fontos intézményre. Így „a kötet szerzői a kortörténet, a múlt bemutatása mellett a jelent és a folyamatos fejlődést is" az olvasók elé tárják.

A múltról *Fabinyi Rudolf* számol be *A mezőgazdasági tájékoztatás kezdetei* című tanulmányában. Az OMgK létrejöttének legfőbb indítékát a dokumentáció, a szakirodalmi tájékoztatás iránti megnövekedett igényben határozza meg a szerző. Bár „a korai –1945–1951. évi – mezőgazdasági dokumentáció a dezintegrálódó könyvtárak mellett egy darabig önálló intézményként szerepelt", 1952 augusztusára megérett a helyzet arra, hogy a Dokumentációs Központ könyvtára az Országos Mezőgazdasági Könyvtár integráns részévé váljék. Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár különböző mezőgazdasági szervek könyvtáraiból alakult nem sokkal korábban, 1951 szeptemberében. A két intézmény leltárának egyesítését a Földművelődésügyi Minisztérium XV. 861-D-2/3/1952. rendelete mondta ki. *Fabinyi Rudolf* részletesen áttekinti a vizsgált időszak alatti jogi szabályozás dokumentumait. Az OMgK mai szerkezetének létrejöttében négy rendelet játszik meghatározó szerepet: 1./ az Országos Mezőgazdasági Könyvtár létesítéséről szóló 18.089/1951./IX.1./ FM. sz. rendelet, mely sokrétű feladattal ruházta fel az OMgK-t (egyebek között rábízta a mezőgazdasági kutatóintézetek könyvtárai feletti szakmai felügyeletet), és meghatározta a könyvtár fő gyűjtőkörébe tartozó témaköröket; 2./ a már említett 1952-es határozat az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és a Mezőgazdasági Dokumentációs Központ egyesítése tárgyában; 3./ az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet, mely a mezőgazdasági könyvtárak hálózati központjává tette az OMgK-t, és „világosan összekapcsolta az országos jellegű könyvtár és az országos jellegű dokumentáció feladatait"; 4./ s végül a földművelésügyi miniszter 100.945/57. sz. rendelete arról, hogy tudomásul vette azt az átszervezést, amely egy korábbi rendelet (16/1956/XII. 29./ Korm. sz.) alapján történt. Ez utóbbi „paragrafussal" alakult ki végérvényesen az OMgK mai szerkezete.

A továbbiakban *a hagyományos könyvtártól a korszerű információs központig* vezető úton kalauzolja végig az olvasót *Billédiné dr. Holló Ibolya*. Az út első szakasza az OMgK megalakulásától az Agroinform (teljes nevén: Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Információs Központja) 1967-es létrejöttéig tart. Itt veszi számba a tanulmány írója az OMgK hagyományos dokumentációs szolgáltatásait (például a Külföldi Agrárirodalmi Szemle alapján 1958-tól megjelenő Agrárirodalmi Szemle; a Külföld Mezőgazdasága című kiadvány; a kéthavonta megjelenő Mezőgazdasági Világirodalom című folyóirat; az 1953-ban induló referáló lap, a Magyar Agrárirodalmi Szemle, amelyet a címétől eltérően nem magyarul, hanem angolul, németül és oroszul adtak közre; a negyedévente kiadott Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia 1960-tól; ajánló bibliográfiák, fordításgyűjtemények, témadokumentációk, annotált szakbibliográfiák, témafigyelés stb.). Mindezek a szolgáltatások az OMgK hármas feladatkörének – a tudományos szakkönyvtári feladat, országos általános mezőgazdasági könyvtári feladat és a kutatóintézeti könyvtárak ellenőrzésének feladata – igyekeztek megfelelni. Ehhez persze szükség volt az adekvát állománypolitika kialakítására, a nyilvános olvasószolgálat megindítására (1953), a külföldi cserekapcsolatok kiépítésére és – a szervezés, tanácsadás, koordináció hármasságában realizálódó - módszertani tevékenységre is. E korszak mérlegét így vonja meg a szerző: *„Az intézet jól felkészült és hivatástudattal dolgozó szakembereinek munkájából, egyéni és közösségi teljesítményéből formálódott ki másfél évtized alatt egy országosan elismert, jól működő szakkönyvtár és dokumentációs központ."*

A második útszakasz kezdete az Agroinform alapításának időpontja. 1967-től erősödtek a már meglevő bel- és külföldi kapcsolatok, és „az intézmény te-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vékenysége nemzetközi rendszerekbe (AGRIS, FSTA, CAB) épült be". A tanulmány részletes bepillantást nyújt a nemzetközi információs rendszerek létrejöttének, az automatizálás térhódításának folyamatába és eredményeibe, különös tekintettel az Agroinform részvételére. Az e téren elért szakmai sikerek indokolták azt az átszervezést, amelynek következményeként Agrárinformációs Vállalattá alakult az intézmény (1987). Ez a – kezdetben kedvezőnek tűnő – változás azonban a könyvtár számára hosszabb távon nem bizonyult eredményesnek, és 1991-re nyilvánvalóvá vált az Agrárinformációs Vállalat teljes csődje.

Erről az időszakról már egy újabb tanulmány ad számot a kötetben: *Gulácsiné Pápay Erika „Múlt, jelen, jövő"* című írása mutatja be az első önálló tíz év történetét. 1991 és 1992 „az átalakulás nehéz éve" volt: a vállalatot felszámolták, és a könyvtár – mint részben önálló költségvetési intézmény – Magyar Mezőgazdasági Múzeum Országos Mezőgazdasági Könyvtár néven kezdte meg működését. *Gulácsiné Pápay Erika* – aki 1992-ben megbízott igazgatóként került a könyvtár élére – így összegzi e „sorsfordító" év jelentőségét: *„megkezdődött a könyvtár szakmai becsületének és valamikori jó hírének visszaszerzése. Ehhez a nemes feladathoz a könyvtár teljes kollektívája erejével és szakmai tudásával járult hozzá."* 1993 szintén fontos év a könyvtár történetében, mivel megalapítása óta először ekkortól vált lehetővé az önálló szakmai és gazdasági tevékenységet megvalósító intézményi élet. A könyvtár és a múzeum ugyanis „közös megegyezéssel" elvált egymástól, és a módosított alapítóhatározattal (1993. január 1.) megszűnt az a létbizonytalanság és önállótlanság, amely mindeddig a könyvtár életét végigkísérte. Az önállóság kezdeti nehézségei után több lépcsőben sor került a szervezeti - és létszámkérdések megoldására, fejlődtek a nemzetközi kapcsolatok (tanulmányutak, részvétel nemzetközi konferenciákon), megújult a számítógéppark, épület-felújítási munkák zajlottak, kiépült az ALEPH elnevezésű integrált könyvtári rendszer, megvalósult a CD-ROM adatbázisok hálózati hozzáférése, megtörtént az összállományi revízió és selejtezés, bővült a szolgáltatások köre (például 1996-ban megnyílt az OMgK EU Gyűjteménye), 1998-ban pedig távoktatás formájában információs- és szakmai továbbképzés kezdődött. Felsorolni se könnyű mindazt, ami 10 év alatt megvalósult az OMgK-ban, miközben szinte folyamatosan személyi és anyagi gondok nehezítették az intézmény életét. A számba vett eredmények mégis azt bizonyítják, amit a szerző – a híres számítógépes felfedezőt, *Tim Berner Lee*-t idézve – vall: *„Csodálatos dolog, ha az ember álmodik valamit, és ez az álom valóra válhat".*

A három tanulmány után azoknak az írásos dokumentumoknak a fotóit válogatták össze a szerkesztők, amelyekre az OMgK történetét ismertető beszámolók is hivatkoztak (rendeletek, határozatok). Ezt követi a jelenlegi szervezeti felépítés bemutatása, valamint a belső és külső munkatársak felsorolása.

Hasznos kis könyv az OMgK ötven évét bemutató kötet: gazdag tényanyagot feldolgozó tanulmányaiból minden érdeklődő alaposan tájékozódhat a magyar agrárágazat egyik legfontosabb szellemi fellegvárának tevékenységéről. (Érvényes ez azzal együtt is, hogy egy-egy apró szépséghiba becsúszott a kötet kivitelezésében: jó lett volna például magyar felirattal ellátni néhány idegen nyelvű munka amúgy szép fotóját (8., 49., 99. oldal), és érdemes lett volna alaposabb korrektori munkával kiszűrni néhány helyesírási és/vagy nyomdahibát.)

A kötet utolsó lapjairól ránk tekintő arcok – az OMgK – munkatársai – egykori elődeikkel együtt az *Előszó* ajánlásának címzettjei. *Gulácsiné Pápay Erika* – szép és már-már elfeledett gesztussal – ezekkel a szavakkal ajánlja a könyvet nekik:

„Ajánlom e jubileumi kiadványt a könyvtár egykori és mai munkatársainak és mindazoknak, akiknek fontos a szakmai kultúra, a magyar élelmiszergazdaság színvonalának emelése."

Éger Veronika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi FOLYÓIRATOK FIGYELŐ

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Történet

05/001

CLOONAN, Michele V.: Monumental preservation: a call to action = Am. Libr. 35.vol. 2004. 8.no. 34-38.p.

Katasztrófák emlékeinek megőrzése: a könyvtárosok felelőssége

Elemi károk; Háborús károk; Könyvtártörténet -nemzeti; Megőrzés

Az 1966-os firenzei árvíz a világ könyvtárosait arra késztette, hogy új technikákat dolgozzanak ki a vízkárt szenvedett dokumentumok helyreállítására. A 90-es évek közepén Bosznia-Hercegovinában tudatosan pusztítottak el gyűjteményeket, úgy hogy nyomuk sem maradt, és az európai uniós helyreállítási támogatás sem volt elegendő a pótlásukra. A háborús károk az iraki könyvtárakat sem kímélték, bár a Blue Shield (a Vörös Keresztnek megfelelő kulturálisörökség-védelmi szervezet) még 2003-ban felhívást intézett az angol, amerikai és iraki kormányhoz Irak kulturális örökségének megóvása érdekében. A Kongresszusi Könyvtár szakértőket küldött a térségbe a károk felmérésére. Az Unesco *Memory of the World* programja a dokumentumörökség nemzetközi jelentőségű darabjait veszi nyilvántartásba.
A dokumentumok védelméhez hasonlóan a műemlékek megóvásával kapcsolatos társadalmi, kulturális, gazdasági és esztétikai kérdések elsősorban tragikus események kapcsán merülnek fel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kultúra őrzőiként a könyvtárosok feladata, hogy a háborúkat, természeti katasztrófákat és terrorcselekményeket követően az eseményeket dokumentálandó különböző tárgyi emlékeket és visszaemlékezéseket is összegyűjtsék. A 2001. szeptember 11-i eseményekről 57 ezer képet, szöveget, audio- és videofájlt (12 gigabájt) tartalmazó webarchívumot hoztak létre a Kongresszusi Könyvtárban (www.digitalpreservation.gov) egy modellkísérlet keretében.

A proaktív megőrzésre egy példa a Kongresszusi Könyvtár amerikaifolklór-központjának történetiinterjú-projektje, amely a szeptember 11-i eseményeket követően a terrorcselekményeknek az amerikaiak életére gyakorolt hatását dokumentálja. A közreműködő partnerek: az Internet Archive és két egyetem társadalomtudományi-történelmi kutatóközpontja. Az események könyvtári vonatkozásairól szintén interjúkat készítettek, ezeket az American Library Association őrzi.

Az 1954-es hágai konvenció (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) általánosságban kimondja, hogy bármely nép kulturális öröksége sérül is meg, a veszteség az egész emberiséget sújtja.

(Hegyközi Ilona)

05/002

SOŠKOVÁ, Eva: Státní Technická Knihovna – vznik a vývoj v letech 1718-1945 = Nár.Knih. 15. roč. 2004. 2.no. 61-74.p. Bibliogr. 12 tétel.

Res. angol nyelven

A cseh Országos Műszaki Könyvtár története 1718-1945 között

Könyvtártörténet -nemzeti; Országos szakkönyvtár -műszaki

Az Állami Műszaki Könyvtár egyike a legfontosabb cseh műszaki könyvtáraknak; nagy állománnyal rendelkezik, és korszerű, sokoldalú szolgáltatásokat nyújt a használóinak. A könyvtár története 1718-ig nyúlik vissza, amikor megalakították az akkori rendi állam műszaki főiskoláját. Az Állami Műszaki Könyvtár 1945-ig könyvtári és információs szolgáltatásokat nyújtott a cseh műszaki főiskolák és egyetemek oktatóinak és hallgatóinak (ezért egészen 1960-ig a prágai műszaki egyetemek könyvtárának hívták). Áttekintve a könyvtár eseménydús történetét a cikk főleg a következőkre összpontosít: a könyvtár történelmi helyzete, állománygyarapítás és finanszírozás (részletes információkkal a történelmi könyvállományokról), nevezetes személyek, akik meghatározó szerepet játszottak a könyvtár történetében.

(Autoref.)

Lásd még 27

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Információs társadalom

05/003

BRITZ, Johannes J.: To know or not to know: a moral reflection of information poverty = J.Inf.Sci. 30.vol. 2004. 3.no. 192-204.p. Bibliogr. 55 tétel.

Tudni vagy nem tudni... Az információs szegénységről

Hozzáférhetőség; Információs társadalom

A cikk etikai nézőpontból vizsgálja az „információs szegénység" problémáját. Meghatározása szerint az információs szegénység olyan helyzetet jelent, amelyben az egyéneknek és közösségeknek nincsenek meg a megfelelő jártasságaik, képességeik vagy anyagi eszközeik az információk hatékony eléréséhez, megértéséhez és alkalmazásához, További jellemzője az alapvető információk hiánya és a korszerűtlen információs infrastruktúra. A cikk állítja, hogy az információs szegénység komoly erkölcsi probléma, és mivel a társadalmi igazságtétel kategóriájába tartozik, az egész világon a társadalmi felelősség morális napirendjén kellene szerepelnie. A társadalmi igazságosság alapján a cikk számos erkölcsi alapelvet fogalmaz meg, amelyek irányadóul szolgálhatnak az igazságos információs társadalom megteremtését célzó társadalmi, gazdasági és politikai kezdeményezésekhez.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

05/004

BILIŃSKI, Lucjan: Biblioteki i czytelnictwo w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 = Poradnik Bibl. 2004. 10.no. 3-6.p.

Legyelország: könyvtárak és olvasók a Nemzeti Kultúra Fejlesztési Stratégia 2004-2013 közötti időszakra szóló programjában

Fejlesztési terv; Könyvtárpolitika

A kulturális miniszter az interneten közzétette a Nemzeti Kulturális Fejlesztési Stratégia programját a 2004-2013 közötti időszakra.

A stratégia összességében a Nemzeti Kulturális Program alábbi 5 pillérére támaszkodik:

- A művészeti iskolák „mesterképzésének" bevezetése és fejlesztése.
- A nemzeti kulturális örökségek és műemlékek védelme.
- Az olvasás és a könyvszakma támogatása.
- A művészeti intézmények fejlesztése.
- *Az idő jelei* c. nemzeti kulturális program.

A könyvtárak a harmadik program keretén belül érintettek a kulturális stratégia céljainak megvalósításában.

A programban fontos figyelmet kap a könyvtári hálózaton belül a könyvtárak számának csökkenése a kisvárosokban és kistelepüléseken. A negatív tendenciát jelző területeken fontos a könyvtárak felszerelésének, berendezésének fejlesztése. A közkönyvtárak átalakításának és modernizációjának célja, hogy a könyvtárak az információs társadalom korszerű épületei, helyszínei lehessenek. A könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

korszerűsítése, átalakítása mellett olyan új, más közintézményekkel együttműködő könyvtári pontok létrehozása is szükséges, amilyen pl. a lengyel posta munkahelyein való könyvtári ellátás biztosítása.

Bizonyos esetekben a közkönyvtárak épületeinek felújítása, az infrastruktúra kiépítése, a könyvtárak modernizációja elkerülhetetlen a régiókban. Fontos szerepet kap a programban a könyvtárak számítógépesítése, az online kapcsolat megteremtése, az internet-elérés biztosítása a könyvtárhasználók számára.

A programban hangsúlyos feladat a könyvtárak szervezetének és funkcionalitásának javítása. A könyvtárak ennek megvalósításában új lehetőségek bevezetésével is közreműködhetnek, pl. vállalkozói tanácsadó pontként működő szolgáltatásokkal, turisztikai információk közvetítésével, szakmai kiadók katalógusainak terjesztésével, szakfolyóiratok továbbításával a felhasználók felé stb.

Fontos szempont, hogy az átalakulásban a könyvtárak megtalálják a helyi társadalom igényeihez vezető legmegfelelőbb utat.

A könyvtárak legkomolyabb kínálata azonban változatlanul a gyűjtemény folyamatos bővítése a kiadók újdonságaival. A kulturális minisztérium ennek támogatására 2004-2006 között 30 millió zloty-val növeli az állománygyarapítási összegeket. A közkönyvtárakban ennek a támogatásnak az a feltétele, hogy a fenntartók biztosítsák a beszerzések 50 %-át.

A folyóiratok kiadásának programjában a teljes körű kulturális minisztériumi dotálás a cél (patronált folyóiratok). 2001-ben erre a célra a minisztérium több mint 10 millió zloty-t fordított. Az alapelv a kulturális büdzséből finanszírozott folyóirat-kiadás esetén a kötelező folyamatos megjelenés, a támogatásoknak az előző évihez képest való emelése. Egyértelmű, hogy a kulturális minisztérium által támogatott folyóirat-kiadások esetén elvárás a legnagyobb és legmagasabb kulturális értékek közvetítése, amelyet az írások színvonala, a hazai és külföldi szerzők közreműködése is garantál.

A helyi könyvtárak szerepkörének átalakítása a könyvtárak felszereltségének, berendezésének korszerűsítését, számítógépekkel való ellátását, szolgáltatási körük bővítését, az újdonságok beszerzését egyszerre jelenti a 2004-2013 között érvényes stratégiai elvek alapján, amelytől az olvasók körének emelkedését várják Lengyelországban.

Ezt a célt az alábbi területek által is igyekszenek megvalósítani:

1. Széles körű akciók és kampányok szervezése a gyermekek olvasási kedvének növelésére. A gyermekek fejlődésében, fejlesztésében az olvasás szerepének hatékonyabb közvetítése.
2. A tanárok központi ösztönzése iskolai irodalmi versenyek szervezésére.
3. Gyermekversenyek szervezése a legjobb gyermekkönyv címért.
4. Az iskolákban költő és író találkozók szervezése.
5. Versenyek szervezése a legnépszerűbb gyermek-irodalmi hős címért.
6. Olvasási „divat" diktálása közös kampányok, irodalmi alakok népszerűsítésével.
7. Producerek biztatása gyermekprodukciók létrehozására irodalmi művek alapján.
8. Együttműködés a média képviselőivel a külföldi könyvek információinak közvetítésében.
9. Pozitív kép kiépítése az iskolai kötelező olvasmányokkal kapcsolatban.
10. Regionális központok szervezése a gyermekkönyvekkel kapcsolatos információkról.
11. Az olvasás pozitív népszerűsítése a gyermekek és az ifjúság körében az „olvasva tanulás" programon keresztül.

Az olvasók számának növekedését Lengyelországban az oktatás és nevelés fejlesztésével összhangban, az illetékes minisztériumok szoros együttműködéseiben, a prioritások megfogalmazásaitól egyszerre várják megvalósulni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtári tevékenység művészeti, kulturális programokkal gazdagodva integrálódik, „a könyvtár a város szíve" programban találkozók, viták, művészeti előadások, gyermekszakkörök, könyvtári órák szerveződnek.

A könyvtárosok képzését biztosító program által konferenciák, oktatási intézmények, diplomás és más képzési formák biztosítják a könyvtárak dolgozóinak fejlődését.

A könyvpiac problémáinak megoldásában a kiadók és könyvkereskedők bevonásával lehet eredményt elérni. Nélkülözhetetlen a lengyel könyvek hatékonyabb hazai és külföldi támogatottságának promóciója a kulturális minisztérium és az európai strukturális alapok finanszírozásával.

A könyvek szerepének alakulásában fontos szerepe lehet a szerzők, a fordítók, kiadók társadalmi-gazdasági helyzetének, megítélésének is. A kulturális minisztérium támogatja a kiadók tevékenységét például a fordítások finanszírozásával. Célja, hogy mind a világirodalom, mind a lengyel irodalom szépirodalmi műveinek fordításai nagyobb számban jelenjenek meg. A kulturális miniszter díjat alapított a legjobb fordítás elismerésére, amelyet lengyelből fordítanak a közösség valamelyik nyelvére. A kulturális minisztérium büdzséje a könyvkiadás támogatásában jelentősen emelkedett.

Az *Olvasás és a könyvszakma támogatása* nemzeti programban kettős hatás érezhető: pozitívan megfogalmazza a könyvtári tevékenységek szintjének emelési szándékát, gyakran azonban értékelhetetlen a kormányzati és önkormányzati oldal felelőssége kérdésében.

Végül egy észrevétel: várható lett volna, hogy a könyvtáros szakma 2013-ig szóló komplex programjában a tervezett könyvtári változások információi is szerepelnek, a témában azonban egyelőre az információ hiánya jelenti az információt.

(Prókai Margit)

05/005

NOVÁ, Hana: Program eIFL Direct v českých knihovnách v letech 2000-2003 = Nár.Knih. 15.roč. 2004. 2. no. 92-95.p.

Az eIFL Direct program a cseh könyvtárakban a 2000-2003. években

Együttműködés -belföldi; Elektronikus folyóirat; Támogatás -más országnak; Teljes szövegű adatbázis

Az eIFL Direct program (Electronic Information For Library Direct) a Soros Alapítvány támogatásával 1999-ben indult azzal a céllal, hogy Közép-, Kelet-Európa, Dél-Afrika könyvtáraiban és információs intézményeiben biztosítsa a használók számára a tudományos információhoz való gyors és minőségi hozzáférést teljes szövegű adatbázisok által.

A program másik fontos célja, hogy lehetővé tegye az egyes területek számára az elektronikus információs forrásokhoz való hozzáférést konzorciumokon keresztül.

A program keretében elsőként az amerikai EBSCO adatbázis vált hozzáférhetővé, mely elsősorban humán-, társadalom- és gazdaságtudományi irányultsága miatt lett kiválasztva. Az OSI (Open Society Institute) közreműködésével kötött nemzeti licencek széles körű demokratikus hozzáférést biztosítanak az információkhoz.

Az eIFL Direct programhoz jelenleg több mint 2200 könyvtár csatlakozik mintegy 50 országból.

A cseh oktatási minisztérium „Kutatási és fejlesztési információs források" programja keretében a csehek 2000-ben csatlakoztak az eIFL Directhez. A jó infrastruktúrának és a használók jó színvonalú információs jártasságának köszönhetően a cseh könyvtárak kezdettől fogva gyakori használói az EBSCO-nak.

A használathoz a cseh könyvtárosok és információs szakemberek 2000-2003 között 24 alkalommal mintegy 476 fővel vehettek részt képzésben.

A projekt információs anyagai között cseh nyelven jelent meg az adatbázis használói kézikönyve a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nemzeti könyvtár könyvtárak számára készült ingyenes kiadásában.

A program megvalósításában és népszerűsítésében fontos eszköz volt a projekt 2000-től elérhető weboldala. Folyamatosan friss információk és statisztikai adatok találhatók itt az egyes könyvtárak adatbázis-használatairól, melyek az ICOLC ajánlásaival összhangban a statisztikai szabvány (Code of Practice) alapján készülnek.

A könyvtárak számára az EBSCO nemzetközi szemináriumokat szervezett az adminisztrációs modul, a különböző statisztikai adatok követésének alkalmazására. A statisztikai adatok szerint az EBSCO használatának aránya legjelentősebb a felsőoktatási, az akadémiai és a nagy szakkönyvtárakban. 2003-ban a keresések több, mint 90 %-a ezekben az intézményekben az EBSCO használatát jelentette.

A statisztikai adatokon kívül az érintett intézményekben kérdőíves felmérést is végeztek a használók körében. A projekt értékelésében fontos szempont volt, hogy a válaszadók 72 %-a felsőoktatási intézményből, akadémiai munkahelyről vagy szakkönyvtárból származott.

A cseh nyilvános könyvtárak 2003-tól jelentős számban bekapcsolódhattak az eIFL Direct programba.

Az EBSCO és az OSI licenc-szerződés keretében állapodott meg az adatbázisok számának kérdésében. A projekt négy éve alatt folyamatosan bővült az adatbázisban található címek és retrospektív adataik száma. A legjelentősebb adatbázis az *Academic Search Premier*, mely főként a humán-, társadalomtudományi, műszaki és orvostudományi szakfolyóiratok anyagát tartalmazza. A teljes szövegű címek 2004 elején 4500 tételt tartalmaztak. 114 címhez 1975-ig visszamenőleg megtalálhatók a retrospektív adatok, néhány periodika esetén pedig az első számtól kezdve. 3248 folyóirat nem amerikai kiadású, ebből 1517 cím európai kiadóhoz kapcsolódik.

A másik fontos adatbázis a *Business Source Premier*, mely a gazdaság, pénzügy, management, nemzetközi kereskedelem témaköréhez kapcsolódik. Teljes szöveggel elérhető benne 3700 cím, melyből 352 rendelkezik 1965-ig retrospektív adatokkal. 1681 periodika nem amerikai kiadású, ebből 771 cím európai.

Újdonság a teljes szövegű cikkek esetén, hogy 2002-től automatikus fordításra van lehetőség német, francia és spanyol nyelvre.

Az EBSCO a projekt keretében a finanszírozás emelése nélkül további bibliográfiai adatbázisokat tett elérhetővé, pl. ERIC, Agricola, Econlit, GeoRef, INSPEC, Psyc-INFO stb. Az adatbázisok közül a projekt ideje alatt az Academic Search Premier-t és a Business Source Premier-t használták a leggyakrabban.

Az EBSCO adatbázisai a könyvtárak és információs intézmények szabványos, megszokott ajánlataivá váltak. A könyvtárak regisztrációja IP cím alapján történik. A felsőoktatási intézmények, akadémiai munkahelyek szerverük IP címén regisztráltathatják magukat, így bármennyi munkaállomás csatlakozhat az adatbázisokhoz. Könyvtárak a proxy szerveren keresztül kapcsolódhatnak, így a végfelhasználó a könyvtáron kívül is használhatja az adatbázisokat. Az EBSCO az online hozzáférésen kívül CD-ROM-on vagy DVD-ROM-on is kínálja (évente kétszer frissített) adatbázisait, amelyet a könyvtárak a projekt után helyi hálózaton is használhatnak.

A projektnek az is célja volt, hogy a közreműködő országok könyvtárai konzorciumokat alapíthassanak. A cseh könyvtárak 282 könyvtárból és információs intézményből álló, nem formális konzorciumot hoztak létre.

Jelenleg Európában mintegy 30 konzorcium működik, főként az akadémiai szférában, de a tudományos könyvtárak között, és léteznek közöttük nemzeti és nemzetközi együttműködések is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A konzorciumok stratégiai céljai és feladatai között nemcsak az elektronikus információ forrásokhoz való hozzáférés biztosítása, hanem a dokumentum küldésével kapcsolatos szolgáltatások, a statisztikák, digitalizációs programok, az archiválás és hosszú távú őrzés, a metakeresők fejlődésének, az elektronikus források leírásának kérdései is szerepelnek.

A konzorciumok működését és létezését támogató fórum az ICOLC (International Coalition of Library Consortia), Európában az e-ICOLC, mely az információs források beszerzésével kapcsolatos ajánlásokat és nyilatkozatokat bocsát közre, az adatbázisok használatára vonatkozó statisztikákkal, a források elérésének technikai problémáival foglalkozik. Honlapján minden fontos információ megtalálható a konzorciumokkal kapcsolatban:
http://www.library.yale.edu/consortia.

Az eIFL Direct program a cseh könyvtárakban teljesítette az OSI által megfogalmazott célokat, feladatokat. Biztosította a teljes szövegű adatbázisokhoz és információ forrásokhoz való demokratikus hozzáférést, lehetővé téve a könyvtárak számára, hogy fölzárkózzanak a fejlődő országok könyvtárainak szolgáltatási színvonalához. Hozzájárult a használók információs írástudásának szélesítéséhez, a legfrissebb információkhoz való hozzájutáshoz, kapcsolatot teremtett más projektekhez és együttműködésekhez nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

A cseh nemzeti könyvtárban megkezdték a projekt folytatásának előkészületeit, melynek célja, hogy több licencű hozzáférést biztosítson az EBSCO teljes szövegű adatbázisaihoz, melyhez 49 könyvtár fejezte ki csatlakozási szándékát.

(Prókai Margit)

05/006

COULETTE, Pascale: Un siecle de bibliothèques publiques en Chine = Bull.Bibl.Fr. 49.tom. 2004. 5.no. 87-95.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A közkönyvtárak évszázados története Kínában

Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

Az első kínai közkönyvtár 1904-ben nyílt meg, azt megelőzően csak egy szűk körű elit férhetett hozzá a könyvgyűjteményekhez. A közkönyvtárak száma folyamatosan nőtt a 20. század folyamán, de fejlődésükön nyomot hagytak a történelmi és politikai korszakok. Az 1920-as évek elején Amerikában tanult kínai könyvtárosok „Új könyvtár mozgalma" leszögezte a könyvtárak nyilvános és oktató-nevelő szerepét, és kívánatosnak tartotta a tudományos módon történő irányítást. A negyvenes évek végétől a kommunista rendszer viszont saját ideológiája szerinti szerepet szánt a könyvtáraknak. A kulturális forradalom idején sok könyvtárt zártak be. 1978 után a könyvtárfejlesztés új lendületet vett, és modernizáció zajlott le mind az irányítás, mind a technológia területén.

A kínai könyvtárak fenntartók szerinti csoportokat alkotnak: a közkönyvtárak a kulturális minisztérium, a szakkönyvtárak a kínai tudományos akadémia, a felsőoktatási könyvtárak pedig a nemzeti oktatási bizottság irányítása alá tartoznak. E három fő csoporton kívül a szakszervezetek, az ifjúsági szervezetek, valamint a hadsereg is működtet könyvtárakat. A különböző típusú könyvtárak között szinte egyáltalán nincs együttműködés. Az erősen vertikális szerveződés miatt a dokumentum-ellátást a szétforgácsoltság jellemzi.

A közkönyvtárak a közigazgatási rendszer hat szintje szerint további típusokra oszlanak: nemzeti (a Kínai Nemzeti Könyvtár), regionális és helyi (városi, kerületi), valamint alapszintű (körzeti, községi, közösségi és egyéb civil szerveződésű) könyvtárak. Ez utóbbiak nem részesülnek központi támogatás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban. A közkönyvtári rendszer egészével a kulturális minisztérium közművelődési és könyvtári osztálya foglalkozik. A könyvtárak fenntartásáról a helyi önkormányzat kulturális hatóságai gondoskodnak, de szakmailag a kulturális minisztérium fent említett osztálya alá tartoznak. A magasabb szinteken elhelyezkedő könyvtárak szakmai segítséget nyújtanak az alattuk következő szintek intézményei számára. Ennek ellenére, a Kína gazdaságára és társadalmára jellemző szétforgácsoltság és egyenlőtlenség rányomja a bélyegét a könyvtári rendszerre is. Ritka a horizontális együttműködés. A városi szintű könyvtári együttműködés egyik példája az a sanghaji projekt, amelyben közkönyvtárak, felsőoktatási és szakkönyvtárak is részt vesznek. A gyűjtőköri együttműködésen kívül a mintegy húsz könyvtár keretében közös katalógust üzemeltetnek, közös olvasójegyet használnak és közös virtuális referenszszolgáltatást működtetnek.

Néhány 1999-es adat a közkönyvtári rendszerről (a felső négy adminisztratív szint adatairól van szó, mivel a községi stb. könyvtárak adatai nem szerepelnek az országos statisztikában). A könyvtárak száma 2848, összesen mintegy 400 millió kötettel rendelkeznek, ami egy lakosra számítva 0,38 kötetet jelent. Kína 1,3 milliárdos lakosságából 1999-ben 180 millió volt könyvtárlátogató. A könyvtárak összesen 48 792 főt foglalkoztatnak. A közkönyvtári rendszer fejlesztését központi politika szabályozza. A könyvtárak központi támogatásban részesülnek, viszont statisztikai adatszolgáltatás és értékelés alá esnek. A legalsó adminisztratív szintek könyvtárai új szerepekkel hívják fel magukra a könyvtáros szakma és a döntéshozók figyelmét: a falusi lakosság számára létfontosságú „második iskolaként" és információközvetítőként működnek. Mindezek ellenére elmondható, hogy a kínai közkönyvtári ellátás messze nem kielégítő, ha csak azt a tényt vesszük figyelembe, hogy több mint 400 ezer lakos jut egy könyvtárra. A könyvtárfejlesztés így továbbra is nemzeti prioritásként szerepel és irányvonalai más általános fejlesztési programokba illeszkednek.

A kínai könyvtárak tehát szorosan függnek fenntartóiktól, és viszonylag kevés lehetőségük nyílik más intézményekkel való együttműködésre. Ez a körülmény a szakmai elszigeteltségen kívül a gyakorlatok sokféleségét is maga után vonja. Ezért a kulturális és könyvtári hatóságok különböző programokkal ösztönzik a könyvtárak fejlődését és a szolgáltatások minőségének javítását. Ilyen volt például az 1994 óta három ízben lefolytatott országos értékelés, amelynek eredményeképpen a közkönyvtárak első, második és harmadik fokozatú minősítést kaphattak. A minisztérium által szabott szabványosítási, számítógépes és képzési követelményeknek való megfelelés és az ezzel járó rangsorolás nemcsak a könyvtárakra hatott ösztönzőleg, hanem a helyi fenntartók könyvtárakra szánt költségvetésére is. Vannak olyan önkormányzatok, amelyek a város közkönyvtárait késztetik versengésre, példa erre a 90-es években lezajlott nankingi „Tízezer kötet könyvtára" program és a 2001-ben indult „Tíz kvalitás könyvtára" program. A kritériumok itt a könyvtári ellátás minőségének javítását célozzák: legalább heti 30 óra nyitvatartási idő, havi 100 új dokumentum beszerzése, az állomány minőségi szervezése katalógusok és osztályozási rendszer alkalmazásával, 100 m^2-nél nagyobb terület, valamint a kölcsönzésnek és konzultációnak fenntartott terek, minőségileg irányított referensz-szolgáltatás és kölcsönzés, a könyvtári dolgozók továbbképzésben való részvétele, valamint negyedévente rendezvények szervezése.

Az új szakmai koncepciók – mint például az állományközpontúság helyett a használók előtérbe állítása, amelyet jelmondatok formájában is népszerűsítenek – áttöréshez vezettek a könyvtári szolgáltatások területén. A 20. század elején a közkönyvtárak még csak a helyben olvasást tették lehetővé, az olvasók a polcokhoz nem férhettek hozzá. A kölcsönzés a 20-as években kezdődött. A mai könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rakban általános a szabad polcos elrendezés, a számítógépes rendszerek használata, a szakirodalmi olvasótermek, a számítógépes és multimédia termek. A felhasználóképzés az információs technológiák használatára is kiterjed. Egyes könyvtárak speciális szolgáltatásokat is kidolgoznak olyan csoportok számára, mint a hagyományosan kiemelt szerepet élvező munkások és katonák, de újabban a munkanélküliek, vagy akár az elítéltek számára is. A könyvtárak társadalmi szerepét, szolgáltatásait tovább népszerűsíti a minden év májusában megrendezett országos könyvtári hét.

A kínai könyvtári gyakorlatban ugyanakkor a térítéses szolgáltatások is tért hódítanak: a diverzifikáció lehetővé teszi, hogy az ingyenes szolgáltatások és a fizetős számítógépes tanfolyamok és internet-használat megférjenek együtt az „egy intézmény, két rendszer" elv jegyében.

A legsikeresebb kínai közkönyvtári programoknak nagy visszhangja van nemcsak Kínában, hanem külföldön is. Ezek az eredmények azonban nem jellemzőek az ország egészére nézve, s alig érintik a nyugati országrészeket, a falusi lakosságot. Elmondható az is, hogy a kínai közkönyvtári rendszerrel kapcsolatban kevés elméleti kutatás folyik. A könyvtárak szabályozása sok kívánnivalót hagy maga után: hiányzik egy könyvtári törvény, amely a különböző közigazgatási szintek könyvtárait átfogó rendszer elemeiként szabályozná, meghatározná a könyvtári gyakorlatot és ennek teljesítésére alapvető garanciákat is nyújtana. Talán ez a legfontosabb, amit a kínai közkönyvtáraknak fennállásuk századik évfordulója alkalmából kívánni lehet.

(Balogh Anna)

05/007

GULATI, Anjali: Use of information and communication technology in libraries and information centres: an Indian scenario = El.Libr. 22.vol. 2004. 4.no. 335-350.p.

Információs és kommunikációs technológia használata az indiai könyvtárakban és tájékoztatási központokban

Digitalizálás; Gépi információkeresési rendszer; Gépi könyvtári hálózat; Együttműködés -belföldi

A tanulmány az Indiában használt információs és kommunikációs technológiák helyzetét ismerteti, különös tekintettel a szakkönyvtárakra és az elektronikus termékeket és szolgáltatásokat kínáló intézményekre. Kiemeli a konzorcium-alapú együttműködési vállalkozásokat, pl. JCCC Consortium, INDEST Consortium, CSIR E-Journal Consortia, és UGC Infonet. Foglalkozik az indiai digitalizálási programokkal, pl. NISCAIR (New Delhi), IIITM (Kerala), C-DAC (Pune) és a Digital Library of India. Részletesen bemutatja a fő információs rendszereket (pl. NISSAT) és a fő könyvtári hálózatokat (Pl. INFLIBNET, DELNET, CALIBNET stb.). Végül megemlíti a könyvtárosok és információs szakemberek előtt álló kihívásokat, és áttekinti az indiai kormány kezdeményezéseit.

(Autoref.)

05/008

WALLIS, Jake: Facilitating Scottish cultural publishing online = Libr.J. 53.vol. 2004. 5.no. 265-269.p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

A skót kultúra elektronikus publikálásának előmozdítása

Elektronikus folyóirat; Fejlesztési terv; Szakirodalom -művészeti, irodalmi

A cikk áttekinti a SAPIENS projekt (Scottish Academic Periodicals: Implementing an Effective Networked Service) céljait és eredményeit. A SAPIENS

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

program fő célja az volt, hogy előmozdítsa a kurrens skót kulturális folyóiratok elektronikus változatainak megjelenését. Ennek érdekében kiszolgálói hely, technikai segítség, magas szintű zsilipek és különféle értéknövelő szolgáltatások biztosításán keresztül segítséget kívánt nyújtani a kisebb skót kiadók online publikációinak előállításában, hogy Skócia kulturális vonatkozású jelenlétét megnövelje a világban. Ez nemcsak a skót tudományt és kutatást teszi ismertebbé, hanem a skót kultúra oktatási anyagaihoz és tudományos műveihez való hozzáférést is kiszélesíti, lehetővé téve a skót kulturális örökség folyamatos tanulmányozását és kutatását. A projekt kimutatta, hogy az elektronikus publikálás nem költségmentes, ezért az ilyen szolgáltatások fenntartásához egy előfizetési modellt kell kidolgozni.

(Autoref.)

05/009

EICHLER, Eckhard: Bibliothekskooperation mit der Republik Honduras = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 2. no. 169-181.p.

Könyvtári együttműködés a Hondurasi Köztársasággal

Egyetemi könyvtár; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárügy; Támogatás -más országnak

Honduras 6,6 millió lakosával (27% analfabéta) Latin-Amerika legszegényebb országai közé tartozik. Könyvtárai is gyenge ellátottsággal és igen alacsony színvonalon működnek, közülük a nemzeti könyvtár és két állami egyetemi könyvtár emelhető ki. A nemzeti könyvtárnak 45 ezer kötete van, a hondurasi vonatkozású irodalom gyűjtésén kívül feladata a 18 régió vezető könyvtárának (nyilvános városi könyvtárak) irányítása; a régiók vezető könyvtárai viszont a további kisebb könyvtárakat irányítják. Az egyetemek közül a legjelentősebb a Francisco Morazán Nemzeti Pedagógiai Egyetem (UPNFM) és a Hondurasi Autonóm Nemzeti Egyetem (UNAH); mindkettő a fővárosban, Tegucigalpa-ban működik.

A katonai diktatúra bukása után átfogó oktatási reform indult el, a könyvtárügy megújulása ennek keretében történhet. A reformot a Német Szövetségi Köztársaság hathatósan támogatja, a Pedagógiai Egyetem (UPNFM) és a Flensburgi Egyetem között együttműködés jött létre, ennek keretében foglalkoznak a német könyvtárosok az UPNMF könyvtárának újjászervezésével.

A Pedagógiai Egyetem könyvtárának szervezeti helye az egyetemen belül igen kedvezőtlen. A könyvtár vezetőit politikai szempontok szerint választják, kinevezésük három évre szól és csak egy alkalommal választhatók újra, nem tud megfelelő szakmai vezetőség kialakulni. A személyzet semmiféle szakmai végzettséggel nem rendelkezik, rövid ideig tanulták a szakmát a nemzeti könyvtárban, illetve az UNESCO által finanszírozott tanfolyamon vettek részt, ahol mexikói könyvtárosok tanították őket.

A könyvtár állománya évente 5-600 kötettel gyarapodik, ezeket az egyetem oktatói jelölik ki. Jelenleg egy hallgatóra egy kötet könyv jut, ezért a kölcsönözhető kötetek számát kettőre korlátozták. Célként azt szeretnék elérni, hogy egy hallgatóra három kötet jusson. Az állomány európai fogalmak szerint katasztrofális: elöregedett, agyonhasznált, gyakran sérült könyvekből áll. Olykor a legfontosabb művek is hiányoznak.

A feldolgozás az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályzat (AACR) szerint történik, az adatokat számítógépbe viszik. Továbbra is vezetik a cédulakatalógust, egyrészt a gyakori áramszünetek miatt, másrészt mert a hallgatók nagy része csak ezt tudja használni. Bár a könyvek felállítása szakrendi, a könyvtár nem szabadpolcos, az olvasók csak a katalóguson keresztül kérhetnek irodalmat.

Az UPHFM és a Fleisburgi Egyetem közötti együttműködés során a következő reformjavaslatok születtek:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A könyvtár megújulásának kiinduló pontja egy új könyvtárépület lehetne a campus szívében, erre épülhetne a dimenziók, a szolgáltatások és a szervezet teljes reformja. Ennek megvalósítását azonban az ország gazdasági krízise nem teszi lehetővé.
- A megfelelő állomány kialakítása az e célból összeállított bibliográfiák alapján történhetne, az alapállomány kiépítése kb. 240 ezer dollárba kerülne. Még problematikusabb a folyóiratok helyzete, ezek csaknem teljesen hiányoznak.
- Az ország könyvtárainak integrált könyvtári rendszert kellene kiépíteniük. A jelenleg használt Micro-ISIS elavult, nem lehet a könyvállományt interneten elérni. Járható útnak látszik a Mexikóban kifejlesztett Altair program átvétele, mivel ennek ára rendkívül kedvező, UNESCO és IFLA támogatást is kap.
- Meg kell oldani a könyvtárosok képzését. Mivel a többéves képzési rendszer bevezetése gyakorlatilag keresztülvihetetlen, az egyetem keretében többhónapos, 430 órás esti tanfolyam lehetne a megoldás. A tananyag összeállításánál a könyvtárvezetés javaslatai alapján figyelembe kellene venni a hondurasi igényeket.
- Az Altair bevezetése után a hallgatók részére könyvtárhasználati oktatásokat kell szervezni.

Jó lenne, ha Hondurasban valóban megvalósulna a könyvtár olvasótermének felirata: „La biblioteca transforma nuestras vidas" – „A könyvtár megváltoztatja életünket".

(Katsányi Sándor)

Együttműködés

05/010

CARLE, Daria O. – BRAUND-ALLEN, Juli: Alaska Resources Library and Information Services: pioneering partnerships on the last frontier = Sci.Technol.Libr. 24.vol. 2003. 1/2.no. 107-128.p. Bibliogr.

Együttműködés a könyvtári erőforrások megosztására: az ARLIS bemutatása

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Munkaszervezet; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Öt szövetségi intézmény, egy tagállami szervezet, egy tagállami-szövetségi hivatal és egy egyetem kombinálta könyvtári erőforrásait, hogy 1997-ben Anchorage-ban létrehozza az ARLIS szolgáltatást (Alaska Resources Library and Information Services). Az új „könyvtár" Alaszka természeti és kulturális erőforrásaira összpontosít; felhasználói intézményi dolgozók, egyetemi hallgatók és oktatók, valamint helyi és nemzetközi kutatók a közületi- és magánszektorból. Az anyaintézmények által finanszírozott és egy hat fős könyvtáros-csoport által vezetett vállalkozást egyedülálló és innovatív szervezeti felépítése, átfogó állománya és minőségi szolgáltatásai teszik elismertté.

(Autoref.)

05/011

VAN BORM, Julien: To Russia with love. Copeter: a European Union project in St Petersburg for library co-operation in general, ILDS in particular = Interlend. Doc.Supply. 32.vol. 2004. 3.no. 159-163.p.

Oroszországnak szeretettel. A szentpétervári Copeter EU-s projekt a könyvtári együttműködésért és a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásért

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés; Számítógép-hálózat

Az orosz könyvtárak nagyon megszenvedték az 1991 utáni reformok és az átalakulási időszak nehézségeit. Az Európai Unió és más szervezetek kü-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lönböző pályázatok keretében pénzbeli támogatással és *know how* átadásával igyekeznek segíteni.

A Tempus projektek egyike a 2002 és 2004 között 266 ezer eurós költségvetéssel zajló Copeter projekt, amely három szentpétervári nagykönyvtár együttműködésével a TACIS programon belül valósul meg.

A Szovjetunió széthullása után a korábbi központosított könyvtárügyi struktúra is szétbomlott. Az Open Society Institute (OSI) 1998 és 2003 között lezajlott könyvtári automatizálási programjának első, országos szintjén szabványokat dolgoztak ki, és a letölthető, színvonalas bibliográfiai rekordok létrehozása érdekében tettek lépéseket. (A későbbi pályázatoknak előfeltétele lett a szabványok használata.) A második szinten földrajzi alapon szerveződő és tematikus konzorciumokat hoztak létre. A harmadik szinten, a helyi könyvtárakban az országos és konzorciumi forrásokat is felhasználva a helyi rekordok létrehozását és a közös katalógusokba való feltöltését szervezték meg. Számtalan nehézség adódott: a RUSMARC formátum nem eléggé terjedt el; a legtöbb könyvtár ma is autopszia alapján szeretne katalogizálni.

Az OSI-nál pályázni lehetett konzorciumok megszervezésére is. Ma 47 régió 200 könyvtára 14 konzorciumot alkot Oroszországban. A konzorciumok 22 millió bibliográfiai rekordhoz engednek hozzáférést, többek között a RUSLANet keretében.

Az észak-nyugati terület könyvtári együttműködését a szentpétervári Állami Műszaki Egyetem irányítja, ez a könyvtár a Copeter projekt orosz koordinátora. A projekt további orosz résztvevői konzorciumi megállapodás keretében: a szentpétervári villamosmérnöki egyetem és a közgazdasági és pénzügyi egyetem. A projekt európai uniós résztvevői: az antwerpeni egyetem (Belgium) és a maastrichti egyetem (Hollandia). A projekt öt fő témája: 1. a konzorciumépítés, 2. a könyvtár- és konzorciumvezetési ismeretek átadása, 3. a központi katalógusok, 4. az elektronikus dokumentumrendelés, és 5. az elektronikus dokumentumszolgáltatás.

A központi katalógus Z 39.50 szabványt alkalmazó prototípusa már a projekt indulása előtt működött, ezt továbbfejlesztették és alkalmassá tették párhuzamos keresésre külső forrásokban, USMARC-RUSMARC konverzióra, az adatbázis távoli frissítésére és módosítására. A résztvevő könyvtárak száma a korábbi hatról (köztük volt a három szentpétervári könyvtár) tizenkettőre nőtt. A résztvevő könyvtárak a katalógusok retrospektív konverziója során az esetek 80%-ában tudják az adatbázisból való letöltést használni. Az új megjelenésű könyveknél az esetek 30-40%-ában kész rekordokat tudnak átvenni.

Az elektronikus dokumentumrendelés és -szolgáltatás a RUSLANet keretében egyelőre a konzorciumban részt vevő könyvtárak közvetítésével valósítható meg, kliens-szoftver és az Ariel program segítségével. A használat egyelőre csekély, megfelelő költségvetés hiányában és a megszokott gyakorlat követése miatt (a kéréseket a két szentpétervári országos feladatkörű könyvtárnak, a nemzeti és az akadémiai könyvtárnak továbbítják papíron). Mivel a gépi központi katalógus még nincs kész, és az utóbbi 15 évben a gyarapítás akadozott, csak a kérések kb. egyharmadát tudják teljesíteni.

A teljes szövegű adatbázisok terén a projekt második évében a helyben tárolt szövegeket, a hálózaton ingyenesen hozzáférhető könyveket és folyóiratokat, valamint az EBSCO elektronikus folyóiratait készülnek szolgáltatni.

A Copeter projekt folytatására az ad reményt, hogy javult a gazdasági helyzet, így a felsőoktatás finanszírozása is; az egyetemek nagy presztízzsel, a könyvtárosok pedig klasszikus szaktudással rendelkeznek.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 9, 32, 72

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jogi szabályozás

05/012

BILIŃSKI, Lucjan: Egzemplarz „jakby" obowiązkowy = Bibliotekarz. 2004. 10.no. 19-21.p.

A „mintha" kötelespéldány

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelespéldány

A *mintha* kötőszó ebben a szövegkörnyezetben provokatív értelemben használatos, mert az olyan példányokra vonatkozik, amelyek feltétlenül „kötelesek" volnának.

Ahhoz, hogy a kötelespéldány-rendelet érvényt szerezhessen a kötelezőségnek, a jogi szabályozásnak törvényerőre kellett emelkednie 1996-ban, a kulturális miniszter jóváhagyásával. Ezt követően 1997-ben elkészült a törvényen alapuló végrehajtási rendelet is, mely kimutatást közöl a kötelespéldány-szolgáltatásra jogosult könyvtárak köréről, ám nem garantálja a kiadók kötelezettségeit a könyvtárak felé.

Arról, hogy a kiadók kötelezettségei a könyvtárak felé nem elégségesek, 1999-ben végzett felmérések, ellenőrzések is tanúskodnak. A vizsgálat 10 kiadót érintett a könyvtári kötelespéldányok beszolgáltatását illetően 1998-1999 között, és megállapították, hogy csupán a kiadók 40 %-a tett eleget a kötelespéldányok beszolgáltatási kötelezettségének. A teljesítések a valóságban 42 % és 83 % között ingadoztak.

A szolgáltatás működése sokszor nem a jogi szabályozókon múlik, hanem a tudatlanságon, az információhiányon, mely elsősorban a kisebb, újonnan alakult intézményekre, kiadókra jellemző. Sajnos a médiában rendkívül kevés információ jelenik meg a témával kapcsolatban, és az sem mindig pontosan. Nemrég egy rádióműsorban azt a téves információt közvetítették, hogy mindössze két nagy lengyel könyvtár részesül a kötelespéldány-szolgáltatásból. A leegyszerűsített vagy hiányos információk is félrevezethetik a szolgáltató kiadókat.

Az ellenőrzésből kiderült, hogy a kiadók leginkább a nemzeti könyvtárat respektálták a teljesítésekben, valamivel kisebb mértékben a Jagiellońska könyvtárat és a varsói közkönyvtárat. Ez a nagy könyvtárak egyértelmű presztízsének köszönhető. A kiadók megerősítették, hogy a további könyvtárak kötelespéldánnyal való ellátása komoly anyagi nehézséget jelent számukra.

Köztudott, hogy a listán a 15 legnagyobb lengyel könyvtár található, amelyek nem pusztán részesülnek a kötelespéldányból, hanem részt vesznek a nemzeti bibliográfiai munkában is, mely a Lengyelországban megjelent műveket összesíti és közvetíti világszerte.

A kötelespéldányok beszolgáltatásának javítására különböző kedvezményes szempontokat dolgoztak ki, például a kötelespéldányok könyvtárakba való beszolgáltatása mentesül a postai költségek alól. Ahhoz, hogy a szabályokat respektálják, komolyan vegyék, szükséges volt a nem teljesítőkkel szemben pénzbírság kiszabása is.

A korábbi, 1968-as kötelespéldány-rendeletben egyértelműen a kiadók voltak felelősek a példányok beszolgáltatásáért, annak költsége a kiadókat terhelte. Sokszor azonban a kiadások mögött több intézmény közreműködése jellemző, melyek gyakran külföldi együttműködések keretében valósulnak meg. Az is előfordulhatott, hogy a posta a nyomdából küldött kötelespéldányokat szállította ingyenesen, és nem a kiadókból küldötteket.

1990 után a helyzet bonyolódott azáltal, hogy gyakorlatilag bármilyen jogi személy önállóan adhat ki könyveket, és ezt természetesen meg is teszik. A kiadók száma ezért hónapról hónapra változik. Bizonyos esetekben kiderül, hogy a kötelespéldány-szolgáltatásnak eleget tettek-e vagy sem, de előfordulhat olyan eset is, hogy soha nem derül ki a mulasztás. Számtalan intézmény szervez konferenciákat és tudományos üléseket, amelyekről kiadványokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jelentet meg. Nagy veszteség a tudomány és kultúra számára egyaránt, ha ezek a művek nem találhatóak meg a kötelespéldányokat gyűjtő könyvtárakban.

Ha a varsói nemzeti könyvtár és a krakkói Jagiellońska könyvtár birtokában nem lennének a területükön működő kiadók kiadványai, nem szerezhetnénk teljes mértékben tudomást a regionális témájú művekről, a társadalmi élet szűkebb területeihez kapcsolódó dokumentumokról.

A könyvtáraknak köszönhetően a helyi kiadókat feltérképezik a térségekben, régiókban. A vajdasági, járási, városi, községi könyvtárak gyűjtik a regionális irodalmat és társadalmi vonatkozású dokumentumokat, feldolgozzák azokat és a vajdasági könyvtárakban elkészítik a regionális bibliográfiákat.

Sokszor maguk a kiadók képviselői sincsenek tudatában annak, hogy kiadói tevékenységük a könyvtárak munkája által további fontos kulturális funkciót lát el.

A beszolgáltatott kötelespéldányok által fizikailag elérhetővé válik minden Lengyelországban kiadott könyv, amely bekerül a civilizált világ számára hozzáférhető Lengyel Nemzeti Bibliográfiába.

Néhány kiadó hiányos ismeretei a kötelespéldányokkal kapcsolatban a könyvtárakkal való konfliktus forrása lehet. A könyvtárak és a könyvkiadók azonban szoros együttműködésre szorulnak. Mindkét intézménynek azonosak a céljai, nevezetesen, hogy minél jobban szolgálják az olvasókat és minél teljesebben kielégítsék igényeiket.

Végül még egyszer hangsúlyozandó, hogy sok esetben a könyvtári gyűjteményekben egy-egy kiadvány csak a kötelespéldány által válik hozzáférhetővé, mert a szokásos könyvkereskedelembe nem kerül be. Ezeknek a továbbélése, őrzése, kulturális küldetésük kizárólag a könyvtárakban valósulhat meg.

(Prókai Margit)

05/013

GRIHANOV, Urij Aleksandrovič: Obnovlennyj zakon „Ob obâzatel'nom ekzemplâre dokumentov": plusy i minusy = Biblioteka. 2004. 3.no. 17-21.p.

„A dokumentumok kötelespéldánya" c. megújított törvény: pluszok és mínuszok

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelespéldány

Oroszországban a kötelespéldányról szóló, hatályos törvényt 1994-ben fogadták el, és 2002-ben lényegesen módosították. A törvény jelentősen eltér az európai országokban alkalmazott modelltől, mindössze céljaiban hasonlít rájuk. A célok: a nemzeti kulturális örökségből az irodalomban tükröződő résznek az összegyűjtése és a kiadványok számbavétele. A különbségeket az ország kulturális és politikai történelme határozza meg: jobban kifejeződik a nagy nyilvános könyvtárak állami fenntartása; a valóságban két főváros léte (Moszkva és Szentpétervár), aminek következtében két nemzeti könyvtár létezik. A fentiekből következik a törvény harmadik célja: a nagy állami könyvtárak „ingyenes" gyarapítása.

A célok elérése érdekében létrejött egy sajátos szervezet, az Orosz Könyvkamara. Feladata a hazai kiadványok országos szintű nyilvántartása, tárolása, valamint a kötelespéldányokban részesülő könyvtáraknak szánt könyvek átvétele és szétosztása. A piacgazdaságra történő átállás, a cenzúra eltörlése, a kiadók számának növekedése negatív hatással volt a törvény betartására, a könyvkamara egyre kevesebb kiadványt kap. A könyvtárügy vezető szakemberei a kialakult helyzet javítására két, egymásnak ellentmondó döntést hoztak: az egyik egy példányra korlátozza a kötelezően beküldendő kiadvány számát, a másik – dokumentumtípustól függően – fokozatosan csökkenti a könyvtáraknak térítésmentesen juttatott példányszámot. Az államháztartás szempontjából nézve legalább a 20 nagy könyvtárnak meg kellene hagyni ezt a gyarapítási lehetőséget.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Oroszországban a kötelespéldányban részesülő könyvtárak háromszintű rendszert alkotnak:

- szövetségi – gyűjtés országos szinten, tárolás nemzeti szintű letéti könyvtárakban;
- közigazgatási egységenként – gyűjtés regionális szinten, tárolás a regionális központi könyvtárakban;
- városi – gyűjtés városi, kerületi szinten, tárolás városi könyvtárakban

Az IFLA vonatkozó ajánlásaival összehasonlítva az orosz törvényben előírt állománygyarapítási feladat azokban nem szerepel, sőt az IFLA hangsúlyozza, hogy a kötelespéldány célja a nemzeti gyűjtemény fejlesztése. A kötelespéldányokat általában a nemzeti könyvtárak gyűjtik, kivételt képez Nagy-Britannia és Finnország. A kötelespéldányok számát tekintve jelentős az eltérés az egyes országok gyakorlata között, pl. Svédországban 8, Finnországban 7, Lengyelországban 11, Észak-Írországban 5, Portugáliában 12 példányt kell beszolgáltatni. Ehhez képest Oroszországban csak szövetségi szinten pl. az orosz nyelvű könyvekből a törvény 16 példányt, az egyes nemzetiségi nyelveken megjelenőkből pedig négyet ír elő. A többi dokumentumtípus tekintetében a kötelespéldányok száma 3-10 között van, az audiovizuális dokumentumokból különböző helyekre 1-3 példányt kell küldeni.

Az orosz törvény fontos eleme, hogy kiterjed mind az audiovizuális, mind az elektronikus dokumentumokra (ideértve a számítógépes programokat, adatbázisokat, géppel olvasható hordozón sokszorosított és terjesztett dokumentumokat). Egyelőre megoldatlan az online elektronikus dokumentumok gyűjtése és tárolása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

05/014

JOCKEL, Stephan – SCHWENS, Ute: Elektronisches Pflichtexemplar = Dial.Bibl. 16.Jg. 2004. 3.no. 12-16.p.

Elektronikus kötelespéldány

Elektronikus dokumentum; Kötelespéldány; Nemzeti könyvtár

A Die Deutsche Bibliothek (DDB) Németország központi megőrző könyvtára és nemzeti bibliográfiai központja. A DDB-ről törvény rendelkezik (1969), abban szerepel a kötelespéldány-szolgáltatás kérdése is. A kulturális és médiaügyi minisztérium kezdeményezésére folyamatban van az elektronikus dokumentumok bevonása a kötelespéldány-szolgáltatás körébe, így a DDB gyűjtőkörébe is. Az erről szóló jogszabály a tárcaközi egyeztetés stádiumában van.

A törvénybe a fizikai hordozón megjelenő elektronikus dokumentumok gyűjtését, feltárását, szolgáltatását és tartós megőrzését fogják felvenni. Az elektronikus dokumentumokat helybeni használatra bocsátják majd rendelkezésre erre a célra kijelölt terminálokon. Korlátlan hozzáférést engednek majd az interneten azokhoz a dokumentumokhoz, amelyek ilyen felhasználását a jogtulajdonos engedélyezi, illetve azokhoz, amelyek eleve korlátozás nélkül hozzáférhetőek.

Az elektronikus dokumentumok folyamatos törődést (konvertálást) igényelnek, hogy a formátumok, hordozók és szoftverek gyakori változásai ellenére olvashatóak és használhatóak maradjanak. Erre a készülő jogszabályba megfelelő rendelkezéseket iktattak be.

Németországban a szövetségi struktúra miatt a tartományok központi könyvtárai is kezelnek kötelespéldányokat (a regionális kötelespéldányokat, főként a területükön működő kis kiadók és az intézmények, egyesületek kiadványaiból), és azokat a regionális bibliográfiákban regisztrálják. Az ezekre vonatkozó rendelkezéseket is ki fogják bővíteni a fizikai hordozón megjelenő elektronikus dokumentu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mokkal, egy munkacsoport már ezt már elő is készítette.

A DDB és a tartományi könyvtárak közötti együttműködés modelljét a következő megoldások valamelyike szerint tudják elképzelni:

1. A DDB központi archívumot épít, a regionális könyvtárak az őket illető hálózati dokumentumokhoz kapnak hozzáférést. A modellben a dokumentumok felderítése és feltárása területén képzelhető el együttműködés, de a DDB egyedül is működtetheti ezt a megoldást. Ehhez a DDB-törvény módosítása szükséges.
2. Az egyes regionális könyvtárak és a DDB egyaránt felelősséget visel, együttműködésük esetenként és részterületeken valósul meg. Ami a hosszú távú archiválás technikai megoldásait illeti, a DDB-re nem hárul feladat, hanem a regionális számítóközpontokkal együttműködve a regionális könyvtárak saját maguk gondoskodnak a szükséges infrastruktúráról.
3. A DDB a hivatásos kiadók termékeinek, a regionális könyvtárak a hivatásos kiadáson kívüli elektronikus dokumentumoknak a begyűjtéséért és archiválásáért viselne felelősséget. Ez csak elméleti modell, mivel a DDB a nem-hivatásos kiadók termékeiről nem kíván lemondani.

Az egyes modellek megvalósításával járó költségeket (személyi kiadások, műszaki infrastruktúra, működtetés, szabványosítás, hosszú távú megőrzés) össze fogják hasonlítani. A megvalósíthatóságot kísérleti projektek keretében tesztelik, amelyek hozzáférési teszteket, a metaadatok és teljes szövegek cseréjét ölelik fel; partnerek: a Stadt- und Universitätsbiblothek Frankfurt és más tartományi könyvtárak (Koblenz, Karlsruhe, Stuttgart stb.), a svájci nemzeti könyvtár és természetesen a kiadók. A DDB együttműködik a német nyelvterület nemzeti könyvtáraival is. A szövetségi oktatás- és tudományügyi minisztérium (BMBF) támogatásával együttműködéses archiválási hálózat prototípusának kialakítása van folyamatban.

(Hegyközi Ilona)

05/015

Bojkova, O.F.: Elektronnaâ bibliografičeskaâ produkciâ i avtorskoe pravo = Bibliografiâ. 2004. 3.no. 12-19.p.

A könyvtárak elektronikus-bibliográfia termékei és a szerzői jog

Bibliográfia; Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A könyvtárak az elektronikus dokumentumok gyarapodásának, az elektronikus könyvtárak létrejöttének, a dokumentumok elektronikus úton történő könyvtári szolgáltatásának, az Internet előretörésének idején is kötelesek gondoskodni a szerzői jogok védelméről, ugyanakkor a kor kihívásainak megfelelően biztosítaniuk kell felhasználóik számára az információk teljes körű, szabad elérését. Az Európa Tanács 2000-ben két, 2001-ben pedig még egy további irányelvet fogalmazott meg, amelyek segítik a tagállamok jogharmonizációját a szerzői jogok területén, a Szellemi Tulajdon Világszövetsége (World Intellectual Property Organization, WIPO) pedig 1996-ban és 2000-ben fogadott el egy-egy egyezményt a szellemi tulajdon védelméről. A WIPO 1996-ban Genfben rendezett konferenciát az 1886-os berni és az 1961-es római konvenció értelmezéséről az új információs és telekommunikációs technológiák fényében. A 2000. június 22-én elfogadott Okinavai charta az információcsere elektronikus formái és a szerzői jog közötti összefüggésekről szól. Az IFLA 62. konferenciája állásfoglalást adott ki az elektronikus környezetben érvényes szerzői jogokkal kapcsolatban. A dokumentum szerint az elektronikus információ elérésének biztosítása a könyvtárak feladata; az egyes nemzeti törvényhozások kötelesek jogszabályban rögzíteni az elektronikus és nyomtatott információ használatának lehetőségeit és körülményeit; a könyvtárak és a levéltárak számára biztosítani kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a szerzői jog által védett dokumentumok géppel olvasható formára való átalakításának lehetőségét; és ajánlott az elektronikus úton megszerezhető információ ingyenes szolgáltatása. Mindezekhez csatlakozik az IFLA által 2002. márciusában elfogadott manifesztum az internetről.

A világhálóra kerülő dokumentumok jogi szempontjait Oroszországban is nemzetközi konferenciák (EVA-2000 – Moszkva, LIBCOM-2001, 2003 – Zvenyigorod), hazai szakmai találkozók és kerekasztal-beszélgetések sora tárgyalta. A dokumentumok elektronikus úton való közvetítésének témájában ezeken a fórumokon több ellentmondás is felmerült. Többek között tisztázatlan egyelőre a megalakulásuk pillanatától fogva csak az elektronikus dokumentumokra koncentráló elektronikus könyvtárak viszonya azokkal a hagyományos könyvtárakkal, amelyek – bizonyos részlegeikben – maguk is szolgáltatnak elektronikus dokumentumokat. Az elektronikus információszolgáltatás során három érdekcsoportra kell figyelemmel kell lenni: egyrészt a felhasználókéra, akiknek joga van az információhoz szabadon hozzáférni; másrészt a könyvtárakéra, amelyeknek biztosítaniuk kell az előbbi jog teljesülését; harmadrészt a szerzőkére, akik a könyvtárakra bízzák szerzői joguk megvédését.

Az Orosz Föderáció által 1994-ben elfogadott könyvtári törvényben a könyvtárakra vonatkozó kötelességek között szerepel az elektronikus dokumentumok adatbázisainak létrehozása a megőrzés és a kultúra fejlesztésének érdekében. A szerzői jog védelmére (1993), az információra és az információ védelmére (1995), valamint a nemzetközi információcserére vonatkozó orosz jogszabály (1996) az információs folyamatban részt vevők (szerző, felhasználó, könyvtár mint közvetítő) jogaira és kötelességeire tér ki. Az elektronikus formában létrehozott dokumentumok védelmével az 1997-ben életbe lépett föderációs büntetőtörvénykönyv is foglalkozik, a közigazgatási jogszabálysértések 2002-es kódexe pedig az egyének és jogi személyek felelősségének kérdéseit tisztázza az információszolgáltatás területén. Természetesen az Orosz Föderáció alkotmányának egyes fejezetei is foglalkoznak az állampolgári jogok és a szerzői jog kapcsolatával.

Hiányoznak viszont az orosz törvénykezési dokumentumok közül azok, amelyek konkrétan a könyvtáraknak mint az elektronikus dokumentumok létrehozóinak és terjesztőinek szerzői jogait érintenék. Helyettük – többek között az Orosz Állami és az Orosz Nemzeti Könyvtárnak köszönhetően – egyelőre helyi normatív dokumentumok (állásfoglalások, utasítások, helyi rendeletek, technikai-technológiai, módszertani dokumentumok) léteznek a témában, ill. a helyzet tisztázása érdekében tárgyalások folynak az orosz szerzők és a média testületeivel.

(Hangodi Ágnes)

05/016

JAEGER, Paul T. – MCCLURE, Charles R. – BERTOT, John Carlo [et al.]: The USA PATRIOT Act, the Foreign Intelligence Surveillance Act, and information policy research in libraries: issues, impacts, and questions for libraries and researchers = Libr.Q. 74.vol. 2004. 2.no. 99-121.p. Bibliogr. 75 tétel.

Az amerikai terrorizmusellenes törvény (USA PATRIOT Act), a külföldiek megfigyeléséről szóló törvény, és az információpolitikával kapcsolatos könyvtári kutatások problematikája

Adatvédelem; Jogszabály -más területről; Könyvtártudományi kutatás; Tájékoztatási politika

Az USA PATRIOT Act (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act) megváltoztatta bizonyos típusú szövetségi hírszerzési vizsgálatok hatását a könyvtárakra, és erősen megváltoztatja a kutatók lehetőségeit könyvtári információpolitikai kérdések tanulmányozásával kapcsolatban. Azt, hogy a törvénynek milyen következményei lehetnek a könyvtári szolgáltatásokat, forrásokat, munkafolyamatokat és szabályzatokat kutató szakemberek számára, a mai napig nem vizsgálták

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

széles körűen. A kutatóknak most olyan kérdésekre kell magyarázatot adniuk, amit nincs joguk megkérdezni a könyvtárra irányuló kutatásaik során. A cikk azt vizsgálja, hogy az USA PATRIOT Act hatásai hogyan érintik a könyvtári szolgáltatások, források, munkafolyamatok és szabályzatok kutatóit, történeti keretek közé helyezve a jelenlegi helyzetet. A szóban lévő törvény korlátozásai minden könyvtárra „visszaütnek", mert a tájékoztatáspolitikai kutatások gyakran hatással vannak a könyvtárak működésére. A cikk megvizsgálja a Törvény következtében felmerült kutatási kérdéseket, és ezek lehetséges hatásait.

(Autoref.)

05/017

URS, Shalini R.: Copyright, academic research and libraries: balancing the rights of stakeholders in the digital age = Program. 38.vol. 2004. 3.no. 201-207.p. Bibliogr.

Szerzői jog, felsőoktatási kutatás és az érdekeltek jogainak kiegyensúlyozása a digitális korban

Disszertáció; Elektronikus publikáció

A cikk röviden áttekinti a szerzői jogi törvényalkotás történetét, majd megvizsgálja a szerzői jog kérdését a tudományos kommunikációs folyamatban, és a könyvtárak szerepét a jogvédett elektronikus dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításával kapcsolatban. A szerző szerint a „jogok" és „kivételek" 300 éve fennálló egyensúlyát újra kell gondolni, különös tekintettel a szakdolgozatokra, disszertációkra és az elektronikus folyóiratok cikkeire. Az ilyen információk tényeken alapulnak, gyakran közületi támogatással jönnek létre, és részei a felsőoktatási intézmények kulturális örökségének, ezért erősen különböznek a szórakoztató ipar különféle kreatív termékeitől.

(Autoref.)

Lásd még 63

Könyvtárosi hivatás

05/018

DILEVKO, Juris – GOTTLIEB, Lisa: The portrayal of librarians in obituaries at the end of the twentieth century = Libr.Q. 74.vol. 2004. 2.no. 152-180.p. Bibliogr. 91 tétel.

Könyvtárosok ábrázolása a nekrológokban a 20. század végén

Könyvtáros-arckép; Könyvtártudományi kutatás; Nekrológ

A nekrológok sokat elárulnak arról, hogy egy szakmáról milyen kép él a köztudatban. A cikk a *New York Times*-ban 1977 és 2002 között megjelent nekrológokat vizsgálja annak megállapítására, hogy egy vezető újság hogyan mutatja be a könyvtárosokat az olvasóinak. Annak ellenére, hogy a könyvtárosság inkább női szakmának tekinthető, a nekrológok 63,4%-férfi könyvtárosokról szólt. És annak ellenére, hogy a közművelődési könyvtárosok és az iskolai könyvtárosok többen vannak, mint az egyetemi könyvtárosok, a nekrológok az egyetemi könyvtárosokat részesítették előnyben. A vizsgált nekrológok egyáltalán nem félénk, morcos, rosszul öltözött és zárkózott egyéneket mutatnak be a köztudatban élő sztereotípiák szerint, hanem a nagyszabású teljesítményekre helyezik a hangsúlyt, és vonzó szakmának ábrázolják a könyvtárosságot. Néhány könyvtárost mint nagy nyomozót vagy detektívet jelenítenek meg, akiknek hatalmas állományokat sikerült felhalmozniuk. Nagy mennyiségű publikációval járultak hozzá a tudományos kutatáshoz. Mások híresség ekkel tartottak kapcsolatot, amit munkájukban maximálisan kamatoztattak. A bemutatott könyvtárosok ezenkívül nemzetközi porondokon is szerepeltek, könyvtárakat alapítottak külföldön, nemzetközi irányelveket dolgoztak ki, és hozzájárultak a tudomány egyetemes fejlődéséhez. A nagyszabású és világméretű teljesítményekre he-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyezve a hangsúlyt ezek a nekrológok sajnos homályban hagyják azoknak a könyvtárosoknak a munkáját, akik naponta számtalan kisméretű feladatot végeznek el maximális gondossággal, amelyek összességünkben pozitív hatást gyakorolnak a hétköznapi emberek életére.

(Autoref.)

05/019

JACOBSEN, Teresa L.: The class of 1988 = Libr.J. 129.vol. 2004. 12.no. 38-41.p.

Tizenöt évvel a diploma után ... amerikai könyvtárosok pályájának alakulása

Felmérés [forma]; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

A szerző egy amerikai könyvtáros iskolában 15 évvel ezelőtt végzett évfolyam pályájának alakulását vizsgálta. Ez a 15 évnyi, közepes időszak elegendőnek tűnt ahhoz, hogy lássuk, hogyan alakult a végzettek szakmai karrierje és következtetéseket lehessen levonni a jövőjükre vonatkozóan. A 63 végzettből 58-at sikerült megtalálni, s a megkérdezettek 67 %-a válaszolt is a kérdésekre. Hat személlyel részletes interjút is készítettek. A válaszolók a szigorú statisztikai adatokon kívül anekdotikus elemeket is megemlítettek pályafutásukkal kapcsolatban. A felmérés megerősítette azt a feltételezést, hogy a könyvtárosi munka perifériális fogalakozás, s nem ad lehetőséget a ranglétrán való előrejutásra.

A válaszok alapján két fő karrierirányzat különült el: a lojalisták, vagy helyben maradók, és a váltók, akik több munkahelyet is kipróbáltak. Azok, akik az első öt évben nem változtattak, a további tíz évben sem váltottak. Indokaik között személyes, földrajzi, szakmai, anyagi megbecsülés, juttatások köre szerepelt. Persze a váltóknak is megvoltak a maguk indokai. A személyes okok mellett a speciális érdeklődési kör, az új környezet érdekessége, új szakmai lehetőségek szerepeltek. Mindenesetre sem az életkor, sem a fizetés nem játszott szerepet a váltáskor. A váltókról elmondható, hogy kevésbé voltak beskatulyázhatók.

Azok voltak a legelégedettebbek karrierjükkel, akiknek az első öt évben sikerült legalább két lépcsőfokot előrelépni. Ebben a szakaszban előfordult helyettesítéssel, részmunkaidőben történő vagy szerződésessel történő alkalmazás, sőt munkanélküliek is voltak. A következő öt év a pozíció emelkedésének időszaka volt. Ahol nem volt lehetőség erre, ott volt más mód a dolgozói elégedettség növelésére: pl. a dolgozó támogatása a tandíj visszafizetésében, alkotómunka végzése. Legnagyobb elégedettséget az előrelépés jelentette. Úgy tűnik tíz év bizonyítása, tíz év gyakorlati tapasztalata szükséges ahhoz, hogy valaki vezető szerephez jusson.

A 1988-as évfolyam zöme megmaradt első munkahelyén.

Érdekes, hogy ahhoz képest, hogy a könyvtárosi pálya alulfizetett, senki nem említette ezt negatív tényezőként. Inkább a szolgáltatásokra fordítható összeget kevesellték.

Az oktatással kapcsolatosan az volt a vélemény, hogy a katalogizálás, információkeresés, referenszmunka területén megkapták a legfontosabb alapokat. A menedzsment kurzusokról alkotott vélemény már nem volt ilyen egyértelmű.

A könyvtárosok nagy része élvezte a világháló megjelenése által nyújtott kihívásokat, lehetőségeket és szabadságot.

A végzettek 80%-a a pályán maradt. Arra a kérdésre, hogyan őrizhették meg kezdeti lendületüket, a következő pozitívumokat említették: a munka változatossága, hogy emberekkel (olvasók, kollegák) lehet dolgozni, tudományos fokozat szerzésére van mód, a honlap-készítés kihívása és öröme, publikálási lehetőség, részvétel szerkesztői feladatokban.

Nagy szerepe van a szakmai elégedettségben a szakmai szervezetekben való munka lehetőségének és a mentoroknak. Van, aki közvetlen főnökét, mások szakmai csoportokat, esetleg professzorokat említettek mentorként. S most már ez a generáció ma-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ga is pártfogóként jelenik meg az új generáció számára.

A „baby boom" korosztály könyvtárosai nyugdíjba készülnek. A nyugdíjazási hullám felveti a fiatalok képzésének szükségességét.

(Szénászky Mária)

05/020

NEWHOUSE, Ria – SPISAK, April: Fixing the first job = Libr.J. 129.vol. 2004. 13.no. 44-46.p.

Új könyvtárosok véleménye a szakma problémáiról: egy amerikai felmérés eredménye

Felmérés [forma]; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

Az Egyesült Államokban a kezdő könyvtárosok munkahelyükön a bürokrácia falaiba és az új dolgokkal való szembenállásba ütköztek. Annak megállapítására, hogy ez mennyire jellemző, felmérést végeztek, amelyben 124 pályakezdő könyvtáros vett részt. Vizsgálták az oktatást, a munkahelyi fogadtatást, s hogy magát a végzendő munkát olyannak találták-e, amilyen az elképzelésük volt.

A válaszolók zöme pozitív választ adott, de természetesen rossz tapasztalatok is felmerültek.

A képzéssel kapcsolatban csak 26,1% volt elégedetlen. Az mindenestre kiderült, hogy óriási különbségek vannak az akkreditált könyvtárosképző intézmények között időben, pénzben, kurzusszámban, színvonalban. Ugyanakkor a munkaerőpiac nincs tekintettel erre, és a munkahelyek mindenütt elvárják, hogy a végzett hallgató jártas legyen a katalogizálásban, a kölcsönzésben, a költségvetésben, de legyen felkészült a programozás, az olvasószolgálat, a pályázatírás, a marketing, és a menedzsment terén is.

Kaptak ugyan ismereteket, de sok helyen és témában csak felszíneset, s jellemző, hogy kevésnek találták a gyakorlati oktatást. A fiatalok már az állásinterjún hátrányba kerülnek – a gyakorlati képzés hiánya miatt – idősebb, tapasztaltabb kollegáikkal szemben.

A pusztán elméleti képzés kevés. A munkahelyen így a kezdő könyvtáros túlterheltnek érzi magát, kudarcot vall, ami azt eredményezheti, hogy megfutamodik. Különösen azoknak nehéz, akik minimális képzésben részesültek, a munkahelyen pedig magas elvárásokkal szembesültek.

Arra a kérdésre, hogy mi vonzotta őket a pályára, az előző nemzedékhez hasonló válaszokat adtak: ők is segíteni szeretnék a használókat. A cél tehát ugyanaz, csak az ezt megvalósító eszközök változtak meg. A különbség, ők nem tetszelegnek a mártír szerepében, hanem szóvá teszik az alacsony béreket, az új dolgok bevezetésének nehézkességét.

Melyek azok a problémák, amikkel szembesültek? Fényes szemmel, tenni akarással, lelkesedéssel és nagyon kevés gyakorlati ismerettel jelentek meg a könyvtárban, ahol bedobták őket a mélyvízbe, és azt várták tőlük, hogy rejtőzzenek el a bürokrácia útvesztőiben, és adják fel intellektuális szabadságukat. Nem látták előre a szigorú adminisztrációs megkötéseket, a döntéshozatalt megnehezítő bürokráciát, az új dolgok bevezetésének akadályait. Amikor valamilyen új ötlettel állnak elő, túl gyakran hallják: „Ez nem fog működni, sose csináltuk így!" vagy: „Azért, mert mi mindig így csináltuk". Így nem csoda, ha beválik a jóslat, s elvesztik lelkesedésüket. Mindezek ellenére a megkérdezettek 30 év feletti körének 83,2%-a el tudja képzelni, hogy közművelődési könyvtáros maradjon élete végéig. A 30 év alattiak közül ez az arány csak 50%.

Annak ellenére, hogy 57,9% azt vallotta, hogy befogadóak voltak velük a kollegák, sokan úgy érzik, erősen működött a „megszoksz vagy megszöksz" elv.

Azzal a ténnyel, hogy olyan pályát választottak, ahol nem fizetik meg őket értékükön, akkor találkoznak, mikor vissza kell fizetni a tanulmányaik fedezésére felvett kölcsönt. Fizetésük negyedét erre a célra kell fordítaniuk, másodállást, többletmunkát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell vállalniuk, s reménytelennek látszik számukra az önálló otthon megteremtésének lehetősége. Az emelkedő oktatási költségek nincsenek arányban a bérezéssel.

Mi az, ami a fiatal generáció idegeire megy? Legtöbben az öltözködési kódex elavultságát hangsúlyozták. A munkaidő kérdésében is egész másként gondolkoznak, mint a „baby boom" idején munkába állt elődeik, akik hálásak voltak, hogy van munkahelyük. A fiatalok nem szívesen vállalnak túlmunkát, s ha mégis vállalnak, elvárják, hogy azt rendesen fizessék is meg. Érdekes, hogy a vezetésben való részvétel se túl vonzó számukra, éppen a sok elfoglaltság és az alacsony bér miatt.

A fiatalok a kollektív siránkozás helyett szeretnék összefogni a könyvtáros-társadalmat a problémák megoldására. Ehhez azonban szükség van mindkét generáció kompromisszum-készségére. A szerzők szerint ki kell használnunk a fiatalokban rejlő lehetőségeket, és nyitottabbaknak kell lennünk a változásokra.

Összefoglalva: a nyitott, befogadó könyvtár négy ismérve:

1. *Támogatja az alkalmazottak tanulmányait.* Látva a képzés költségeit, ajánljon vonzó juttatásokat és tisztességes fizetést. Harcoljon az oktatás költségeinek csökkentéséért. Ösztöndíj, gyakorlati lehetőség biztosítása.
2. *Képzi a dolgozókat.* A folyamatos képzés, mentor biztosítása. Nagy segítség, ha az első két hétben gyakorlott könyvtárossal párban végezheti a munkát a kezdő könyvtáros. Pártfogás, bizalom, lehetőség alapvető a kezdők számára.
3. *Nem fukarkodik a dicséretben.* A rendszeres és becsületes visszajelzés, értékelés, dicséret kiemelt szerepe a munkahely megszeretésében.
4. *Nyitott az új ötletekre, megoldásokra.* Alapvető alkotóelem a munkahelyi első benyomások között az a tudat, hogy a többiek számítanak a dolgozó munkájára, s elfogadják, értékelik ötleteit.

(Szénászky Mária)

05/021

SOSIŃSKA-KALATA, Barbara: Dlaczego i jak powstał projekt kodeksu etyki zawodowej bibliotekarzyi pracowników informacji Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich = Bibliotekarz. 2004. 10.no. 2-4.p.

Miért és hogyan hozta létre a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete a könyvtárosok és információs szakemberek etikai kódexének projektjét?

Könyvtárosetika; Szabályzat -könyvtári

Lengyelországban mostanáig nem volt gyakori jelenség az egyes foglalkozások szakmai etikai kódexének megalkotása. A szakmai egyesületek alapszabályai általában tartalmazzák a szakmára vonatkozó etikai elvek elvárását, azok részletes írásbeli kidolgozása azonban eddig nem volt jellemző.

Bizonyos etikai kódexek felfogása szerint azoknak csak akkor van értelmük, ha szigorú elveken alapuló végrehajtható jogi aktushoz kapcsolódnak. A kodifikált etikai normák és elvek megszegése határozott szankciókkal jár, mely végső esetben a szakmához való jog megszüntetéséhez is vezethet. Ilyen kódexük van az orvosoknak, betegápolóknak, gyógyszerészeknek, jogászoknak, melyek régóta közismertek.

A gyakorlatban ugyanakkor sok szakmai kódex elsősorban hivatásbeli viselkedési normának számít, mely egy belső szakmai közösség összetartását, misszióját is szolgálja nemcsak a szakma, hanem a szélesebb közvélemény szemében is. Az ilyen kódexek nagyon komoly szerepet töltenek be a szakma hivatássá történő alakításában.

Az Egyesült Államokban a szakmai vagy hivatásbeli etikai kódexek megalkotásában és felügyeletében a jelentős szakmai központoknak van szerepük. Jelenleg a fejlett országokban jellemzően növekedett az etikai problémával való foglalkozás. Ez számos különböző szakmában az etikai elvek megfogalmazásához és deklarálásához vezetett: az újságírók, menedzserek, reklámszakemberek, kereskedelmi közvetítők és tanácsadók, tanárok és professzorok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

levéltárosok, üzletemberek, informatikusok, bankárok, állami és önkormányzati hivatalnokok stb. esetében. A '90-es évek közepétől kezdve ez a tendencia Lengyelországban is megfigyelhető.

A könyvtárosok első etikai kódexét az USÁ-ban dolgozták ki 1909-ben, majd 1938-ban. Jelenleg mintegy 36 országban létezik ilyen kódex, amelyből 15 európai. Jellemző, hogy többségük az utolsó évtizedben keletkezett, legkorábbi közöttük a brit etikai kódex 1983-ból.

A lengyel könyvtárosok első próbálkozása az etikai kódex megalkotásával kapcsolatban 1990 végére tehető. A téma azonban még tíz évvel később sem közömbös a lengyel könyvtárosok és könyvtártudomány számára. A szakmai etika iránti megnövekedett érdeklődés és a szakmai etikai kódexek megalkotásának igénye intő jele az erkölcsi normákkal kapcsolatos elégedetlenségnek, főleg az olyan közszolgálatot ellátó szakmákban, amilyen a könyvtári és információs tevékenység.

2003-ban a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete országos konferenciát szervezett *A könyvtáros szakma tegnap és ma* címmel, amelyen a könyvtárosok és információs szakemberek szakmai etikai kódexének előkészítésére új projekt született meg. Néhány hónapos előkészítő vita után a kódex programja úgy készült el, hogy elemezték hozzá a külföldi könyvtáros egyesületek szakmai kódexeit, más szakmák kódexeit, és a szakma leendő kollégáinak, a könyvtár szakos hallgatóknak a véleményét is felmérték.

A kódex első verzióját az egyesület elnöke és főtitkára vitatta meg, majd átadták a tagság és a közvélemény értékelésére. Négy hónapon keresztül folytak a szövegegyeztetések, részletes értelmezések és elemzések, a nem egyértelmű jelentésű pontok átdolgozásai. Ennek a tevékenységnek az eredményét most nyilvános vitára bocsátották.

Úgy tűnik, hogy a szöveg fogadtatása legalább annyira különböző lesz, amennyire a kérdésfeltevések is eltérőek voltak. A kódex formájának kidolgozottságával kapcsolatban elismerik, hogy a szakma valamennyi területének fontos kérdését érinti. A könyvtárosok és az információs szakemberek közös szakma keretében való tárgyalását illetően elismerik, hogy az etikai normák és az alapvető szakmai küldetéstudat mindkét területen közös és azonos. Élenjáró etikai érték a könyvtáros és információs szakmában az információkhoz való szabad és egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása, a tudományos és kulturális örökség közvetítése.

Az etikai normák és posztulátumok konzekvensen pozitív megközelítésében a könyvtárosok és információs szakemberek hivatásának alapjaiban fellelhető azonosságok és sajátosságok is megfogalmazódnak. Valószínű, hogy kollégáink könnyedén azonosítják, felismerik azokat a problémákat, amelyek a szöveg alapján a mai valóságban a gyakorlatban is előfordulnak. A kódex összességében nyújt etikai segítséget a problémás helyzetekkel és viselkedési normákkal kapcsolatban. Nem térhet ki teljes részletességében minden előforduló helyzetre, mindenek előtt arra törekszik, hogy kialakítsa a szakma etikai gondolkodásmódját, öntudatát.

A kódex kidolgozása éppen félúton tart. Életbeléptetésével, autentikus elismertetésével és szakmai környezetben való alkalmazásával egyidejűleg még számos feladatot szükséges megoldani, tisztázni. A kódexet széles körű vitára szükséges bocsátani a szakfolyóiratokban. A könyvtáros és informatikus hallgatók számára „kötelező irodalomként" kell szolgálnia. Remélhető, hogy a lengyel könyvtáros szalma valódi haszonra tehet szert általa.

(Prókai Margit)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Oktatás és továbbképzés

05/022

AHTI, Ritva-Hokka: Aihetta ihmettelyyn = Kirjastolehti. 2004. 5.no. 4.p.

Változtatni kell a könyvtárosképzés tartalmán

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A könyvtárosi munkában a gyűjtemény, a dokumentumok ismerete ugyanolyan lényeges, mint a szolgáltatási tudnivalók és készség. Innen nézve szakmánk képzési állapota meglehetősen sajátságos. Ma már nem könyvtárosokat képzünk Finnországban, hanem információs szakembereket. Önmagában véve támogatandó, hogy ilyen szakemberek is legyenek a könyvtárakban, szükség van (volna) azonban művelt, az irodalomban, a zenében és egyéb területeken tájékozott könyvtárosokra is. Ha nem tudjuk megkülönböztetni Mozartot Moliere-től, információszolgáltatóként is nehéz tevékenykedni.

Emellett fejlesztőkre is szükség van a könyvtárügy területén. Az ő eredményes működésük feltétele mind a könyvtár(ügy) történetének, mind jelenének ismerete, mert a könyvtár stratégiáját, a „jövővíziót" nem lehet elkészíteni úgy, hogy a könyvtárról való tudásunk kizárólag az információkeresésre korlátozódik. Jelen pillanatban alig folynak könyvtártudományi kutatások, nélkülük pedig a fejlesztés sem lehetséges. Egyik parlamenti képviselő is szóvá tette már, hogy a könyvtárosképzés tartalmában milyen kis rész jut a gyűjteményismeretnek. A gyógyszerészhez hasonlította a könyvtárost, akinek nemcsak a gyógyszerek eladásával, hanem mibenlétével is tisztában kell lennie.

Újra kellene kezdeni a könyvtártudomány oktatását és a könyvtárosok képzését. Erre jó lehetőség kínálkozik például a Jyväskyläi Egyetem művészeti és kulturális tanszékcsoportján, ahol többek között muzeológiát és modern kultúrát is tanítanak. Itt lehetne oktatni a könyvtár társadalmi szerepével foglalkozó stúdiumokat, és itt kaphatnának lehetőséget a hallgatók az irodalomban és egyéb területeken történő elmélyedésre.

(Sz. Nagy Lajos)

05/023

MIKAČIĆ, Mira: Bibliotečna informacijska znanost na filozofskom fakultetu Sveučilišta U Zagrebu = Informatol. 31.vol. 1998. 3-4.no. 137-149.p. Bibliogr. 16 tétel.

Res. angol nyelven

Könyvtártudományi oktatás a Zágrábi Egyetem filozófia tanszékén

Dokumentálóképzés; Informatika; Tanterv, óraterv

A Zágrábi Egyetem filozófia fakultásán 1977-ben kétéves könyvtártudományi képzésre nyílt lehetőség, 1994-pedig beindult a posztgraduális könyvtárosképzés is. Mind az alsóéves, mind a posztgraduális képzésnek az informatikai (információtudományi) tanszék adott helyet, ahol nemcsak a könyvtárosok, hanem a levéltárosok, muzeológusok és információs szakemberek képzése is folyik. Posztgraduális könyvtárosképzés már létezett az egyetemen 1961 és 1980 között; 1974-ben a tanrendet is publikálták.

A szerző az akkori és a jelenlegi posztgraduális képzés tanrendjét hasonlítja össze három tantárgycsoport alapján: általános kötelező tárgyak (az összes fő tanulmányhoz), a könyvtárosképzés kötelező tárgyai és a könyvtárosképzés választható tárgyai. Megállapítja, hogy az általános kötelező tárgyak egyik tanrendben sem bizonyultak megfelelő megoldásnak. A könyvtáros szakma társadalmi tevékenység, ezért az elméleti alapok elsajátítására szükség lett volna a *filozófiai antropológia* és az *alkalmazott társadalomtudományok elmélete* tárgyak oktatására. A könyvtártudomány kötelező tárgyait szakosodásnak tekintik, ami az évek folyamán változhat. Ez az ötlet alapjában véve jó, de kérdés, hogy a megadott tárgyak a legjobbak-e. Ebben az értelemben jobb lenne, ha a választható tárgyak közül lehetne olyan elméleti tudományokat felvenni,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelyek megalapoznák a szakirányú képzést. Például az előző tanrendben szerepelt a logika, a nyelvészet és a kommunikáció-tudomány, melyeket a hallgatók szerettek.

Annak érdekében, hogy képet kapjon az informatika keretén belül oktatott összes fő tudományág helyzetéről, a szerző tanulmányozta az informatikai tanszék oktatóinak publikációit. Ezek között muzeológusok, lexikográfusok és könyvtárosok írásai szerepeltek, de levéltárosok nem voltak a szerzők között. A tanulmányok között csak a muzeológusok és a lexikográfusok írásai szóltak a saját területükön folyó tevékenységekről, a könyvtárosokéi nem. Ezért, jóllehet a megjelent írások magas színvonalúak voltak, hiányosnak bizonyultak a négy informatikai szakterület közös elméleti alapjának lefektetéséhez. A szerző osztja Tomislav Šola muzeológus véleményét, hogy az első helyen az információtudomány definíciójának és lefedési körének kérdését kellet volna megoldani (amely mindegyik informatikai tudományágra érvényes), multidiszciplináris kutatás útján. Továbbá az 1982-ben a filozófiai tanszéken javasolt tantervet tanulmányozni kellett volna az 1994-es posztgraduális képzés megtervezése során.

(Autoref.)

05/024

PRÉVOT-HUBERT, Martine: Les professionnels de l'information en France: de la formation initiale à la formation continue jusqu'à la certification professionnelle = Documentaliste. 41.vol. 2004. 3.no. 182-186.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Információs szakemberek képzése Franciaországban

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

Hogyan alakul az információs szakemberek képzése Franciaországban? A diplomás kurzusok nagy változáson mennek keresztül az egyetemi rendszernek az európai diplomarendszerre való átérése miatt (licensz, masters és Ph.d.). A továbbképzés rendszere is megváltozik az új törvénnyel, amely mindenkinek biztosítja a jogot munka utáni képzéshez. A vállalatok és más szervezetek részéről növekszik az igény a „munkára kész" jártasságok iránt, aminek egyik megoldása a szakmai bizonyítvány. A szakmai bizonyítvány erős összekötő kapcsot jelenthet a diplomás programok, a továbbképzés és a munkaerőpiac között.

(Autoref.)

05/025

CLARC, Jessica L.: Consumer health staff training in a public library setting = J.Hosp.Librariansh. 3.vol. 2004. 3.no. 53-62.p.

A személyzet továbbképzése egészségügyi tájékoztatásra egy amerikai közkönyvtárban

Közművelődési könyvtár; Szakirodalom -egészségügyi; Szolgáltatások használata; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A lakosság rendelkezésére álló közhasznú egészségügyi-orvosi információk hatalmas tömege miatt megnőtt a közművelődési könyvtárosok szerepe az ilyen információk értékelésében és szolgáltatásában. Mivel a Carnegie Library of Pittsburgh (CPL) központi könyvtárában és 18 városi fiókkönyvtárában közhasznú egészségügyi szolgáltatásokat is kíván nyújtani, a következetes, magas színvonalú közhasznú szolgáltatások megteremtése érdekében tervet készített a személyzet folyamatos továbbképzésére. A cikk bemutatja, hogy a könyvtár hogyan ismerte fel a továbbképzés fontosságát; kutatta ki a lakosság és a személyzet igényeit; alakította a képzést a felismert igényekhez; fejlesztette ki az oktatás tartalmát úgy, hogy annak elemei a képzés utá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ni mérésre alkalmasak legyenek; és végül hogyan indította el a továbbképző tanfolyamokat.

(Autoref.)

Szabványok, normatívák

05/026

MUNDT, Sebastian: Standardizing statistics of the hybrid library: issues and perspectives = VINE. 34.vol. 2004. 3.no. 107-112.p. Bibliogr.

A hibrid könyvtár statisztikájának szabványosítása: eredmények és távlatok

Elektronikus könyvtár; Statisztika; Szabvány

A könyvtári statisztika szabványosítása szilárd alapot adott az adatok gyűjtésének, jelentésének és összehasonlításának. Az elektronikus források megjelenésével és helyfoglalásával a hagyományos médiumok mellett a könyvtári állományokról és használatukról való statisztikai adatgyűjtés- és szolgáltatás bonyolultabbá vált. A „hagyományos" könyvtár általában a következő főbb statisztikai tényezőkkel írható le: a gyűjtemény nagysága, növekedése és jellemzői; humán erőforrások területenként és végzettség szerint; az állományra, személyzetre és egyebekre fordított költségek; a hozzáférés lehetőségei (nyitva tartás, terület, olvasói férőhely, számítógépek stb.); az állomány és a szolgáltatások potenciális és tényleges használata. Ezen adatokból számításokkal további fontos mutatók képezhetők.

A hibrid könyvtár mindenféle forrás hozzáférését integrálja, a digitális világ különféle technológiának használatával, különféle médiákon keresztül. A statisztika három fő tényezője: a gyűjtemény, a költségek és a használat tekintetében hasonlóságok és különbözőségek egyaránt találhatók. Míg a hagyományos könyvtár által beszerzett dokumentum annak fizikai élettartamáig (vagy kivonásáig) a könyvtár birtokában van, a digitális tartalom (pl. adatbázis, elektronikus folyóirat, e-könyv stb.) beszerezhető tartósan, licenszelhető korlátozott idejű vagy korlátozott számú használatra, esetleg ingyen hozzáférhető, s mindez problémákat okoz az állomány statisztikai adatainak megállapításakor. Az immár nem dokumentumok beszerzésére, hanem médiumokra fordított összeg megállapítása sem egyszerű, hiszen függ attól, hogy nyomtatott folyóirat előfizetéséről, konzorciumban való részvételről, visszamenőleges fájlok beszerzéséről, több éves licensz-szerződésről, a hozzáférés milyen és hány egyidejű használós módjáról van szó. (Az ISO egy munkacsoportja most foglalkozik e témákkal az ISO 9230:1991 revíziója kapcsán.) A gyűjtemény használata tekintetében az olvasót a használó és a távoli felhasználó váltja fel, és adatokat kell gyűjteni a könyvtárnak az információs jártasság fejlesztésére irányuló tevékenységéről is.

Az új körülmények új mértékeket kívánnak, ezek némelyikét már szabványosították, számosat még most vizsgálnak. Az elért eredmények és a folyó munkálatok ellenére a hálózatos források teljes statisztikai lefedése nem tűnik reális célkitűzésnek. Mivel mind a források, mind azok beszerzése és használata nagyban különböznek, hagyományos és elektronikus forrásokkal kapcsolatos statisztikai adatokat is célszerű elkülönítve mérni és gyűjteni. Valódi „hibrid" mértékeket még nem sikerült definiálni, kivéve néhány teljesítmény-mutatót, melyek a hagyományos, „fizikai" könyvtár stagnálását, vagy visszaesését mutatják a hálózati források és szolgáltatások emelkedésével szemben.

(Mohor Jenő)

Lásd még 74, 91

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

05/027

GABEL, Gernot U.: 50 Jahre kanadische Nationalbibliothek = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 2.no. 165-168.p.

Ötvenéves a kanadai nemzeti könyvtár

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Bár Kanada vezető személyiségei közül többen már 1867-ben javasolták a nemzeti könyvtár létrehozását, a 2. világháború végéig kellett a megvalósításra várni. 1946-ban a Kanadai Könyvtáros Szövetség feladatul kapta a régi folyóirat állomány mikrofilmre vitelét, e munka során vált nyilvánvalóvá, hogy a feladatot tartósan csak egy nemzeti könyvtár képes megoldani. A miniszterelnököt, L. Mackenzie Kinget némi ravaszsággal vették rá a döntésre: a nagyapja által száz évvel korábban kiadott, és nemzeti könyvtár hiányában veszendőbe menő újság példányait mutatták meg neki. A miniszterelnök, az általa összehívott tanács javaslata alapján támogatta az ügyet. Mint előd-intézmény a Kanadai Bibliográfiai Központ kezdte el 1950-ben Canadiana néven a nemzeti bibliográfiát szerkeszteni, majd a parlament 1952-ben jóváhagyta a könyvtári törvényt, 1953 jan. 1-én megkezdte működését az ország fővárosában, Ottawában a Kanadai Nemzeti Könyvtár, (National Library of Canada).

Az állomány alapját a Parlamenttől kapott mintegy 300 ezer könyv képezte. Ezek azonban éveken át becsomagolva várták sorsukat, csak 1956-ban kapott a könyvtár ideiglenes megoldásként egy kiszolgált áruraktárt a város peremén. Az e célra tervezett új épület munkálatait 1963-ban kezdték meg, a megnyitás dátuma: 1967. Az új épület a nemzeti levéltárnak is otthonául szolgált.

Az indulás évében a könyvtárnak hat munkatársa volt, tíz év múlva már 60, az új épületbe költözés után 200. A havonta megjelenő nemzeti bibliográfia mellett belekezdtek a monográfiák teljes nemzeti katalógusának előkészítésébe. Ennek első lépéseként összegyűjtötték a legnagyobb kanadai könyvtárakban található művek katalóguscédula másolatait, a 60-as évek elején már 5 millió cédulával, 1968-ban pedig 10 millió cédulával rendelkeztek. 1976 óta ezt a munkát számítógéppel végzik, DOBIS majd AMICUS rendszerrel.

Az 1952-es könyvtári törvény a kiadókat két kötelespéldány beszolgáltatására kötelezte, ennek jóvoltából a könyvtár állománya gyorsan gyarapodott. A kétnyelvű (angol és francia) kanadai nemzeti bibliográfia 1950-ben 4500 címet tartalmazott, 25 évvel később már évi 26 ezret. A kötelespéldányok körét 1969-ben kiterjesztették a hanglemezekre, 1988-ban a mikrofilmekre, 1992-ben a videokazettákra. 1959-ben a könyvtár szerződést kötött a természet- és műszaki tudományokat gyűjtő Nemzeti Tudományos Könyvtárral (National Science Library), melyet a Kanadai Nemzeti Tudományos Tanács tart fenn. A megállapodás szerint a Nemzeti Könyvtár a szellemi- és társadalomtudományok gyűjtésére koncentrál; Kanadának voltaképpen két nemzeti könyvtári van.

A könyvtár szorosan együttműködik a nagyobb külföldi társintézményekkel: az osztályozó rendszerben a Library of Congress-t követték, 1967-ben pedig átvették az Angol-Amerikai Katalogizálási Szabályzatot (AACR). 1969 óta a Kanadai Nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár feladata az állami könyvtárak koordinálása, 1973 óta ez az intézmény a könyvtárak közötti könyvcsere központja. Újabban feladata a „többnyelvű könyvtári szolgáltatás" is, a Kanadában élő etnikai kisebbségek gyűjteményekkel és kölcsönzéssel való ellátása, továbbá a gyerekek és a fogyatékkal élők különleges szolgáltatásainak megszervezése. A legutóbbi évtizedben munkája központjába a régi állomány megőrzése és mikrofilmezése került. A katalógus számítógépre vitele az ország lakóinak lehetővé teszi az állományban való internetes keresést.

A két kötelespéldány közül az egyik a helyi és a könyvtárközi használatot szolgálja, a másik elsősorban a megőrzést. Ezt a példányt csak akkor lehet az olvasóteremben használni, amikor a másik nem áll rendelkezésre.

A könyvtár 50 év alatt a világ nagy nemzeti könyvtárainak sorába emelkedett. Állománya 20 millió dokumentum, ebből 7 millió a monográfia. (Köztük a legrégibb kanadai nyomtatvány az 1766-ból származó francia nyelvű katekizmus.) Az 500 dolgozóval működő könyvtár már rég kinőtte épületét. Az állomány nagy részét a fővárosban és az annak környékén levő fél tucat külső raktárba voltak kénytelenek kihelyezni. A parlament már régóta egyetért egy új könyvtár építésével, de az egyre romló államháztartási viszonyok – a Nemzeti Könyvtár költségvetésének többszöri csökkentése is – ezt egyelőre nem teszik lehetővé.

(Katsányi Sándor)

05/028

JOCKEL, Stephan – NIGGEMAN, Elisabeth: Die Deutsche Bibliothek in Haushaltsnöten = Dial.Bibl. 16.Jg. 2004. 3.no. 4-11.p.

A német nemzeti könyvtár gazdálkodásának adatai

Gazdálkodás -könyvtárban; Nemzeti könyvtár

A német szövetségi pénzügyminiszter rendeletére 1999-ben kezdődött meg az államháztartás konszolidációja, amely az alkalmazotti létszám évi 1,5%-kal való csökkentését írta elő. Az intézkedés érintette a pénzügyileg a szövetségi kancelláriához tartozó berlini nemzeti könyvtárat, a Német Könyvtárat (Die Deutsche Bibliothek) is. A költségvetési keret kiegészítése az egyéb forrásból szerzett összegekkel (beiratkozási díjak, adományok, pályázatok stb.) nem jelentett lényegi megoldást, ezek ui. jelenleg a könyvtár rendelkezésére álló évi keretnek mindössze 7,5%-át teszik ki.

A költségvetés túlnyomó része személyi kiadás. 1999-ben ez alkotta a költségvetési keret 70%-át, ma már 80%-át teszi ki. A státuszok megszűntetése nem vonta egyértelműen maga után a személyi kiadások hasonló csökkenését, ui. a kötelezően előírt bérkategóriák időközben emelkedtek. Az aktív dolgozók bérköltségének emelkedésével párhuzamosan nőtt, 1999-2002 között megduplázódott a nyugdíjba küldöttek részére fizetendő és a könyvtárat terhelő összeg. Ha ez a tendencia így folytatódna, 2007-ben a költségvetési keret egészét a személyi kiadásokra kellene fordítani, ami természetesen képtelenség, mert a tárgyi működési feltételek teljes hiánya az intézmény összeomlását jelentené.

Mit tett eddig a könyvtár? Legelőször a tárgyi kiadások terén megtakarítható összegeket vette számba, ezeket a költségeket sikerült közel 2 millió EU-ra leszorítania. Ezzel lényegében elérte azt a határt, ami alá már nem lehet menni. Maradtak a személyi kiadások, de ott sincs az intézmény számára nagy mozgástér. A könyvári dolgozók felének munkaviszonyát jogszabály védi, voltaképpen egyetlen lehetőség maradt: az eltávozók (nyugdíjba vonulók vagy munkahelyet változtatók) állásáról való lemondás. Az elmúlt években ez minden esetben megtörtént: 2001 óta egy belső intézkedés nyomán kivétel nélkül minden megüresedő munkahelyet legalább 6 hónapig üresen kellett hagyni. Ezzel a könyvtár el tudta érni az évi 1,5%-os leépítést és 2003-ig fedezni tudta a hiányzó bérköltségeket. Ez az eljárás megoldást jelentene a legégetőbb problémákra, ha a költségvetési megszorítások az eredeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendeletnek megfelelően 2004-ben véget értek volna, csakhogy a leépítéseket meghosszabbították, jelenleg csak 2008-ra helyezték a feloldást kilátásba.

A Német Könyvtárnak évente mintegy 20 státuszról kellett véglegesen lemondania, hogy az emelkedő személyi kiadásokat is fedezni tudja. A 20 munkahely nagyjából megfelel az éves természetes fluktuációnak, csakhogy e munkahelyeknek kevesebb mint a fele szabadul úgy fel, hogy a könyvtárat ne terhelje új költségekkel.

Nem maradt más hátra, mint a könyvtár tevékenységének felülvizsgálata, újragondolása. Rövid távon: minden megüresedett munkahely esetében meg kellett fontolni: feltétlenül szükséges-e a tevékenység fenntartása, vagy le lehet mondani a betöltött feladatról? Esetleg anyagilag előnyösebb a munkát külső munkavállalóval végeztetni? Hosszabb távon felül kellett vizsgálni a könyvtár feladatkörét. Milyen új feladatokkal és milyen leépíthetőkkel kell számolni? Az új feladatok közé tartozik például az elektronikus publikációk gyűjtése és feldolgozása, melyet jogszabály fog a nemzeti könyvtár számára kötelezővé tenni. 2000 óta egy controlling vizsgálat keretében elemzi a Német Könyvtár részlegeinek hatékonyságát, a ráfordítások és a hatásosság arányait. 2004-ben a vizsgálat új szakaszba lép: a munkatársak bevonásával – munkacsoportokkal, kérdőívekkel, a könyvtár intranet-hálózatán keresztül – fogják elemezni a könyvtár célját, feladatait, szervezetét, azzal a céllal, hogy ideálképet alkossanak a könyvtárról, annak jövőjéről. Speciális szakértők bevonásával fogják kidolgozni a könyvtárban alkalmazott controlling-módszereket és koncepciót. Ennek a fázisnak még nem lesz feladata a személyi vonatkozások értékelése, a továbbiakban azonban a személyzeti fejlesztés tervét is kidolgozzák: a képzettség, a motiváció, a flexibilitás, az elégedettség és felelősségérzés, a kommunikációs készség megjavítása szempontjából.

E fenti távlati elképzelések megvalósításáig hagyományos eszközökkel elemzi feladatait, szervezetét. Panaszkodás helyett hatékonyabb, szakszerűbb és az olvasókhoz közelebb álló szolgáltatások nyújtására törekszik.

(Katsányi Sándor)

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 44-45, 51, 60, 75, 81-82, 84, 90, 96, 99-100

Közművelődési könyvtárak

05/029

WU, Jianzhong – XIAOMING, Jin: A dynamic gateway to information: electronic services at the Shanghai Library = Inf.Dev. 20.vol. 2004. 2.no. 111-115.p.

Dinamikus kapu a információhoz: elektronikus szolgáltatások a sanghaji könyvtárban

Elektronikus könyvtár; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Sanghaj könyvtári múltja a 19. századba nyúlik vissza. A mostani városi könyvtárat 1952-ben alapították, az állomány a város nagy, évszázados gyűjteményeinek javából került ki. Az elmúlt ötven év alatt jelentős fejlődésen ment át az állomány és a szolgáltatások. A sanghaji városi könyvtár jelenleg Kína második legnagyobb könyvtára. 1996-ban, amikor az új könyvtárépület elkészült, célul tűzték ki a globális szolgáltatások és az online dokumentumok iránti igények kielégítését. A számítógépes infrastruktúra és az elektronikus szolgáltatások kiépítése nyomán a napi online látogatások elérik a 20 ezret, a regisztrált olvasók száma pedig a 300 ezret. A könyvtár szolgáltatásai egyaránt szolgálják a nagyközönséget, a kutatókat és a politikai döntésho-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zókat. A könyvtár honlapján (www.library.sh.cn) a 11 millió könyv, folyóirat, hírlap és régi könyv mellett a digitális könyvtár (www.digilib.sh.cn) integrált szolgáltatásai is elérhetők. A közkönyvtári funkciók ma már az elektronikus könyvek kölcsönzésére (2003 óta) is kiterjednek. A városi könyvtár a 2000. évi központi könyvtár projekt óta a környező régió összes könyvtárát kiszolgálja (http://eservice.digilib.sh.cn/tszy). (Valamennyi címen kizárólag kínai írásjelekkel találkozhatunk!)

A kutatók számára biztosított szolgáltatások a digitális tájékoztatástól a dokumentációs tevékenységig terjed; a referensz-könyvtárosok együttműködnek a helyi egyetemek és kutatóintézetek könyvtárosaival, valamint Hong Kong, Macao és Singapore tájékoztató szakembereivel egy közös adatbázis (United Knowledge Navigation Station) kialakítása érdekében. (Már most foglalkoznak a 2010-ben Sanghajban megrendezésre kerülő világkiállítással.)

A digitális könyvtár további fejlesztési stratégiája az alábbiakra irányul: 1) a passzív információellátás átformálása aktív tudás-navigációra, 2) a hagyományos könyvtári funkció és a hálózati médium egymásba integrálása, 3) az új technológia és módszerek alkalmazásának javítása (pl. információs források integrálása és kifejlesztése, 4) személyre szabott szolgáltatások biztosítása, 5) a könyvtári szolgálat kiterjesztése minden háztartásra. Ezen célok megvalósítása érdekében részletes akciótervet dolgoztak ki, és arra törekednek, hogy Sanghaj könyvtára mielőbb világszínvonalú, nagyvárosi könyvtárrá váljon.

(Murányi Lajos)

05/030

GÖTZ, Martin – HEYDE, Konrad: Die Fachstelle der Zukunft. Aktuelle Tendenzen und Vorschläge für eine wünschenwerte Entwicklung = BuB. 56.Jg. 2004. 7/8.no. 498-501.p.

Res. angol és francia nyelven

A jövő közkönyvtári módszertani központjai – jelenlegi helyzet és fejlesztési javaslatok

Fejlesztési terv; Közművelődési könyvtár; Módszertani központ

A Német Szövetségi Köztársaságban a könyvtári tanácsadó/ellátó központoknak (Fachstelle) az ország közigazgatási tagolódásának megfelelően korábban három típusa alakult ki: szövetségi szinten ezt a feladatot töltötte be a Német Könyvtári Intézet, a tartományok szintjén a tartományi könyvtári központok, és végül a körzetekben a körzeti könyvtári központok.

Az elmúlt években a szakmai központok mindhárom szintjét jelentősen korlátozták, leépítették vagy megszüntették. A Rajna-Pfalz tartományban a helyi központok önállósága megszűnt, beolvadtak az újonnan alapított tartományi könyvtári központba; Baden-Württenberg tartományban az átszervezések nyomán a központok személyzete és költségvetése 20 százalékkal csökkent; Szász-Anhaltban a három központot egy intézménnyé vonták össze; Hessen tartományban az átszervezések után a munkatársak létszámát tízről négyre csökkentették; Bajorországban összevonták a tartományi és az ennek fiókjaként működő körzeti központokat, az új intézményt a Bajor Állami Könyvtárba olvasztották be.

A könyvtári központok jövője bizonytalan, feladatai meghatározatlanok. Támpontot jelenthetnek a 2004-es lipcsei Német Könyvtári Kongresszus ajánlásai, ezekben a központok mint a jövőben létrehozandó Könyvtárfejlesztési Ügynökség (Bibliotheks-EntwicklungsAgentur – BEA) partnerei szerepelnek. Újabban, különösen az EU bővítésével kapcso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

latban felmerült annak a gondolata is, hogy szükség lenne egy európai könyvtári intézetre, mely koordinálná a tagországok tevékenységét, és közreműködne egy kontinentális könyvtári rendszer létrehozásában. Ez nemcsak az új EU tagoknak lenne érdeke, hanem segítené a régebbi, „fejlődő" könyvtárüggyel rendelkező EU országokat, így Németországot is.

A központok előtt jelenleg a következő feladatok állnak: kooperáció szervezése a tartományi, felsőoktatási és közkönyvtárak között; olyan többlépcsős könyvtári rendszer kiépítése, ahol a szinteket a feladatok és végrehajtási módjuk határozzák meg, függetlenül a könyvtárak fenntartóitól; szorosabb kapcsolatok kiépítése más szakmai tanácsadó központokkal és képzési intézményekkel; a közvélemény befolyásolása a közkönyvtárak előnyösebb megítélése érdekében; kis települése közös fenntartású könyvtárainak szervezése. A jövőt illetően a legfontosabb feladat annak tisztázása, hogy a központok elsősorban fejlesztő vagy inkább szolgáltató intézmények legyenek? Alapelvként abból lehet kiindulni, hogy minél kevésbé fejlett egy ország könyvtárügye, annál inkább a fejlesztő tevékenységre van szükség. A jövőben a központok tevékenységében a jelenleginél nagyobb hangsúlyt fognak kapni az olyan jellegű feladatok, mint a szponzorok és mecénások felkutatása, több résztvevős projektek kezdeményezése, EU pénzforrások feltárása, továbbképzések finanszírozása, segítségnyújtás a könyvtáraknak az intézményen belüli pénzforrások megtalálásához, (termek bérbeadása, könyvtári boltok létesítése, szolgáltatások pénzzé tétele) részvétel a könyvtári marketing létrehozásában és végül: kedvező közvélemény kialakítása magukról a könyvtári központokról.

(Katsányi Sándor)

05/031

VOGT, Hannelore: Zufriedene Kunden sind das oberste Ziel. Erfolgreiche Managementkonzepte für Öffentliche Bibliotheken = BuB. 56.Jg. 2004. 7/8.no. 488-491.p.

Res. angol és francia nyelven

A legfőbb cél az elégedett használó. Sikeres vezetési elméletek közkönyvtárak számára

Használó; Hatékonyság; Kommunikáció -használókkal; Városi könyvtár

A piaci marketing súlypontja az utóbbi években a befolyásolástól a kapcsolatteremtésre tevődött át, már nem a „vadász", hanem a „kertész" szerepét játssza. Az elégedett látogató minden más propagandaeszköznél hatásosabban terjeszti az intézmény – adott esetben a könyvtár – jó hírét, kedvező képét. A könyvtár legfőbb célja: minél több elégedett látogató. Ennek érdekében fel használnia a kapcsolatteremtés új módszereit.

l. A látogatók panasza, mint sikerforrás. A korszerű használó-orientált könyvtárban nélkülözhetetlen a professzionális panaszmenedzsment alkalmazása, mely a látogatók elégedettségi fokának mérésére, az okok felderítésére szolgál. A marketing hatására vonatkozó piaci felmérések azt mutatják, hogy az elégedetlen vevők közül sokkal nagyobb százalékban szakítanak az üzlettel azok, akik panaszkodás nélkül távoztak, mint azok, akik panaszukkal az intézményhez fordultak. A panasz a menedzsment értékes eszköze lehet. Ezért a könyvtár látogatóival minden eszközzel (élőszó, publikációk, plakátok) éreztetni kell, hogy a panaszuk az intézmény számára nem terhes, sőt kívánatos. Minél több csatornán át folyhatnak a könyvtárlátogatók panaszai, annál jobb.

A panaszmenedzsment gyakorlati működését a szerző saját könyvtárának, a würzburgi városi könyvtárnak példájával illusztrálja. Itt az előtérben helyeztek el egy gyűjtőládát, ahová havonta átlagosan 60 észrevétel kerül, ezen kívül online még 20

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

reflexió érkezik a könyvtárba A látogatók észrevételeit – miután igyekeztek minél jobb megoldást találni rájuk – standardizált formában statisztikailag feldolgozzák, értékelik. Az észrevételek 26%-a kritika, 44%-a javaslat és 30% dicséret.

2. Dialógus fókuszcsoportokkal. Ez a módszer, mint a használói véleménykutatás minőségi eszköze, elsősorban az angol-amerikai térségekben terjedt el, ahol a könyvtárakban is alkalmazzák. A közös beszélgetés előtt pontosan meg kell határozni a megvitatni kívánt témát, ki kell dolgozni a 10-12 logikusan egymásra épülő kérdést és az érdeklődést keltő indítást. A vita vezetője lehet könyvtáros vagy hivatásos moderátor, a résztvevők száma 6-12 között mozoghat, a foglalkozás ideje 90-120 perc. A csoport összetételét pontosan meg kell határozni, (pl. inaktív olvasók, a zenei részleg használói, fiatalok, gyerekek; csoportot képezhetnek a könyvtárosok is.) A résztvevők a foglalkozások végén kis ajándékot vagy csekély pénzjutalmat szoktak kapni. (A London-Bromley-i könyvtárban pl. minden résztvevő 30 Eurót kap.) A foglalkozásokról a hang- vagy videofelvételen kívül jegyzőkönyv is készül, ez a kiértékelés alapja.

3. „Tesztlátogató". Az éttermekben gyakran alkalmazott álvendég mintájára a könyvtárakat felkereső álolvasó segíthet feltárni azokat a problémákat, melyek az „üzemi vakság" miatt rejtve maradtak. Tesztlátogatót az erre a célra szakosodott intézményektől lehet igényelni, (egy-egy ilyen módszerű vizsgálat 500-1000 Euróba kerül), szerényebb költségvetésű könyvtárak egy másik könyvtárral együttműködve is megoldhatják a feladatot. A látogatás a könyvtár nagyságától függően néhány óráig vagy egy napig tart, optimális esetben egy vagy két év múlva megismételik.

Würzburgban a Bertelsmann Alapítvány tette lehetővé egy erre a célra specializálódott cég látogatását. A látogatók részben a könyvtár olvasóival beszélgetve, részben saját benyomásaik alapján minősítették a tapasztaltakat egytől tízig terjedő skálán. A könyvtárosok utólag értesültek a látogatásról; az összegezést és megjegyzéseket is tartalmazó jegyzőkönyvet minden dolgozó megkapta, közösen vitatták meg.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 6, 58

Tudományos és szakkönyvtárak

05/032

FRIERSON, Eleanor G. – GARDNER, Melanie – McCarthy, Susan – BLAKE, Peggy J.: Collaborative development of agricultural information services at the National Agricultural Library of the United States = Sci.Technol.Libr. 24.vol. 2003. 1/2.no. 5-20.p. Bibliogr. 14 tétel.

Az amerikai Országos Mezőgazdasági Könyvtár szolgáltatásainak együttműködéses fejlesztése

Együttműködés -helyi; Megőrzés; Országos szakkönyvtár -mezőgazdasági; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elmúlt tíz évben az amerikai országos mezőgazdasági könyvtár (National Agricultural Library, NAL) nemzetközi partnereinek közreműködésével számos új szolgáltatást és együttműködési programot fejlesztett ki. A NAL együttműködési erőfeszítései a következő területekre összpontosítottak: hozzáférés biztosítása mezőgazdasági információkhoz archiválási programok útján; internet-hozzáférés; elektronikus hálózatok; tárgykör-specifikus webhelyek kifejlesztése. A cikk négy, innovatív szolgáltatásokat bemutató esettanulmányt ismertet,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelyeket különféle együttműködési modellek szerint fejlesztettek ki: Invasivespecies.gov; Science.gov; AgNIC (Agriculture Network Information Center); és National Preservation Program for Agricultural Literature.

(Autoref.)

Lásd még 2, 36, 56

Iskolai könyvtárak

05/033

BISHOP, Priscilla: Lessons for the library = Sch.Libr. 52.vol. 2004. 3.no. 119-120.p.

Leckék a könyvtárban: a siker titka

Ifjúság képzése könyvtárhasználatra

Hogyan lehetne úgy megismertetni a tanulókat az iskolai könyvtárral, hogy az ott található források értő használójává váljanak, és bármelyik közkönyvtárban eligazodjanak? Ezekre a kérdésekre keresett gyakorlati megoldást a cikk angoltanár szerzője az elmúlt években. Miután a kiadói katalógusok átnézése nyomán kiderült, hogy ehhez nincs tankönyv vagy segédlet a piacon, elhatározta, készít egyet. Konzultált az iskola könyvtárosával, vezetőivel, az angoltanárokkal, és fokozatosan kialakult az élethosszig tartó tanulás alapját képező ismereteket és készségeket tartalmazó tematika, amely felölelte a könyvtár- és dokumentumhasználat gyakorlati kérdéseit, az információkereséssel kapcsolatos tudnivalókat, a különböző stílusú és műfajú írásművek olvasásával és írásával kapcsolatos ismereteket, a könyvtárakról és könyvtárosokról szóló ismereteket, egy téma irodalmának megkeresésének technikáját és az olvasással kapcsolatos tevékenységeket.

A leckéket 30 órában dolgozta fel 5-8. osztályos diákjaival (kollégáival is megvitatva az anyagot), amelyek azután 2004 januárjára öltöttek végleges formát, majd *The library book. Getting to know its secrets* (Könyv a könyvtárról: a titkok megismerése) címmel meg is jelentek.

A tankönyv és a feladatok részletes ismertetése után számos gyakorlati, didaktikai tanácsot is ad a szerző a mű felhasználásához, végül pedig kitér a szakfelügyelet és a tanügyi irányítás elismerő véleményére is. A 138 oldalas, tizennyolc fejezetből álló könyvet először az Educational Printig Services Ltd adta ki (azóta a Carel Pressnél is megjelent), és feldolgozás céljára szabadon másolható a szükséges példányszámban.

(Murányi Lajos)

Egyéb könyvtárak

05/034

BLOCK, Marylaine: Military life = Libr.J. 129.vol. 2004. 14.no. 40-41.p.

Katonai élet: egy amerikai katonai könyvtár életének bemutatása

Katonai könyvtár

2001. szeptember 11-én a Pentagon megtámadásakor a hadsereg állományába tartozó könyvtáros, M. Ann Parham megsérült, és a könyvtár romba dőlt. Attól a naptól kezdve az egész országban megváltozott a hadsereg könyvtárosainak élete, hiszen néhány kollégájuk a Pentagon elleni támadás áldozatává vált, és akiket szolgáltak, hirtelen egy háború küszöbén találták magukat.

A Robert E. Sink Memorial Könyvtárban (Fort Campbell) a kölcsönző könyvtárosok az öbölháborúról és a sivatagi háborúról adtak ki könyveket a tiszteknek, és nagy volt a terrorizmusról, a Közép-Keletről, a muszlim vallásról és a történelemről szóló könyvek kereslete is.

Békeidőben a hadsereg könyvtárai nagyon hasonlók a civil könyvtárakhoz, bár a hadtörténet, hadi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

technika és a stratégia áll gyűjteményeik középpontjában. A tengerentúli támaszpontok katonái számára gyakran az ottani könyvtárak az angol nyelvű irodalom egyetlen forrásai. Ezért is van, hogy például a Japánban működő Yokosuka Haditengerészeti Támaszpont könyvtára hetente 78 órát tart nyitva. Minden nap, még karácsonykor is nyugalmat és csendet kínál annak az 5000 katonának, akik repülőgép-anyahajón szolgálnak.

A költségvetés a katonai könyvtárakban sem bőséges, a könyvtárosoknak meg kellett tanulniuk nagyon kreatívaknak lenni. Ezért is törekednek a teljesítménymutatók széles körű alkalmazására, a költséghatékony működésre, a könyvtár forrásainak és kihasználtságának bemutatását célzó statisztikai rendszer kiépítésére. Már ötven könyvtár csatlakozott a Parham által 2003-ban indított programhoz (Measurement, Tracking and Information Collection System). A könyvtárak együttműködnek egymással az adatbázisok beszerzésében is, megosztva ennek költségeit.

Az amerikai hadsereg harmadik legnagyobb népességű támaszpontja Fort Campbell. 4100 család él itt. Könyvtára, a Sink Library békeidőben egyszerre szolgál mint az USA Délkeleti Régiójának Parancsnoki Tájékoztató Központja, mint gyermekkönyvtár és mint az oktatási központ támasza. Az Army Knowledge Online (AKO) rendszer elérhető minden nyilvános munkaállomásról. Ez a portál számos adatbázist és eszközt kínál, ami segíti az egyes egységek közötti tudásáramlást, támogatja a tervezést és a döntéshozást, a tisztek képzését. A könyvtár már elektronikus dokumentumokat is gyűjt, melyekhez a tisztek és a katonák bárhol állomásoznak, hozzájuthatnak. A hét három napján a tájékoztató könyvtárosok részt vesznek a Question Point csapatban a Digitális Védelmi Könyvtár Kutatószolgálata (Defense Digital Library Research Service) keretében. A hét minden napján 24 órán keresztül elérhető szolgáltatást a világ minden pontjáról igénybe veszik a katonák. A könyvtárosok által adott válaszok bekerülnek az AKO tudásbázisába.

A könyvtár nemcsak egyszerű szolgáltató intézmény, hanem morális támasz is. Mesedélutánokat és nyári olvasótáborokat szerveznek a gyerekeknek, beszerzik a friss, népszerű szépirodalmat és ismeretterjesztő könyveket minden korosztály számára. És a háború kitörése után ezrével küldték a könyveket az Irakban harcoló egységeknek, ahol a katonák és a káplánok ideiglenes könyvtárakat állítottak fel.

A könyvtárosok munkájának jelentősége felértékelődött, mivel igen hasznos információkat szolgáltatnak a tiszteknek – például az oroszok afganisztáni harci tapasztalatairól. A családok szolgálatának is új dimenziói nyíltak, hiszen az otthon maradt hitvesek közül sokan a könyvtár számítógépeiről küldik e-mail-jeiket házastársuknak, míg gyermekeik a könyvtár által vásárolt kifestőkönyvekkel foglalják el magukat. A könyvtárosok pedig együttérzéssel hallgatják az aggódó hozzátartozók beszámolóit. Mivel közülük öten maguk is érintettek, természetes volt számukra, hogy mikor a 101-es Légi Egységet, az Üvöltő Sasokat bevetették Irakban, azonnal gyűjteni kezdték a róluk megjelent cikkeket. Minden megemlített katona név szerint visszakeresheto. A könyvtárosok tudják, hogy milyen fontos a családok számára most és a jövőben, hogy nyomon tudják követni szeretteik útját. A mára négy kövér kötetet kitevő anyag folyamatosan növekszik.

(Fazokas Eszter)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állomány-alakítás

05/035

AHTI, Ritva-Hokka: Sivistynyttä rohkeutta = Kirjastolehti. 2004. 4.no. 4.p.

Szempontváltást az állománygyarapításban!

Állománygyarapítás

A főszerkesztői vezércikk a vezető finn napilapban több héten át tartó, „A könyvtár változik – mi hiányzik?" című eszmecseréhez kapcsolódik. A könyvtárak a művelődés alapvető szolgáltató intézményei, és Finnországban továbbra is elvi egyetértés uralkodik abban, hogy a magas műveltség fenntartása középponti nemzeti cél. Kérdés azonban, hogy él-e még, megvan-e még a közkönyvtári gyűjteményekben a hagyománytisztelet, a történelmi változás tudata és az aktivitás a jövőteremtéshez. Láthatóan ugyanis a könyvtárak túlértékelik az időszerű irodalmat. Az áruházak példáját követik, amelyek szezonális termékekkel töltik meg polcaikat, és ezek élete három hónap múlva az árleszállítással véget is ér.

A könyvtár művelődésterjesztési feladata nem látható el csupán az újdonságok minél nagyobb számú beszerzésével. Sorsszerű következménye van ugyanis annak, ha lemondunk a finn kultúra szempontjából fontos művek beszerzéséről. Ha valaha, úgy most kell a bátorság a határok meghúzásához és a válogatáshoz. A könyvtárak nem bújhatnak ki a felelősség alól azt ismételgetve, hogy „szolgáltató intézmény vagyunk, a használók kívánsága szerint gyarapítunk." Mert amikor egyre kevesebb a pénz, kinek a kívánságát fogjuk teljesíteni? A városi szimfonikus zenekar sem alakul át szórakoztató együttessé, hogy tessék a közönségnek, vagy hogy növelje hallgatói számát. Tükörbe kell nézniük a könyvtáraknak, és pontosan át kell gondolniuk, hogy milyen legyen az arculatuk. Mert az, hogy a kölcsönzések számával, a látogatók mennyiségével, a hatékony nyitvatartási idővel stb. mérjük a sikerességüket, a szenzációk és a szórakoztató irodalom beszerzésére csábít.

(Sz. Nagy Lajos)

05/036

AVGUL', L.A. – HRENOVA, G.S. – NEVSKIJ, B.B.: Meždunarodnyj knigoobmen Central'noj naučnoj biblioteki HAH Belarusi: istoriâ i sovremennost' = Naučn.Teh.Bibl. 2004. 6.no. 27-42.p.

Nemzetközi könyvcsere a Belorusz Tudományos Akadémia Központi tudományos könyvtárában: múlt és jelen

Akadémiai könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Kiadványcsere

A Belarusz Tudományos Akadémia Központi Tudományos Könyvtára azóta vesz részt a nemzetközi kiadványcserében, amióta intézményi elődje 1926-ban 74 akadémiai intézménnyel megállapodást kötött tudományos kiadványok cseréjére. Maga a könyvtár önállóan 1955-től szerződhetett teljes körű kiadványcserére a külföldi országokkal, a nyolcvanas évek elején már a világ 39 országából – közöttük az USA-ból, Nagy-Britanniából, Japán-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ból, az NSZK-ból, sőt Indiából – 798 külföldi partnerrel működött együtt. A legbiztosabb kapcsolatot ebben az időben a szocialista országok 266 szervezete jelentette, különösen aktív partnernek számítottak Lengyelország, Bulgária, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia tudományos akadémiái. A csere fő elve a mennyiségi megfelelés volt: könyvért könyvet, időszaki kiadványért időszaki kiadványt. A nyolcvanas évek közepén azonban a válság jelei kezdtek mutatkozni, a nyomtatott termékek világpiaci árának állandó emelkedése, a költségvetésből erre fordítható összeg csökkenése, a postai szolgáltatások drágulása csökkentette a csereegyezmények és a megküldött dokumentumok számát (pl. az akkori kapitalista országok 45 periodikus kiadvány küldését szüntették be). Mindezek ellenére a Központi Tudományos Könyvtár továbbra is eljuttatta cserekiadványait: akadémiai értekezéseit, tanulmánygyűjteményeit, tudományos közleményeit a biológia, a társadalomtudományok, a fizika és a matematika területéről partnereihez.

A kilencvenes években a nemzetközi kiadványcserével érkező dokumentummennyiség további erőteljes csökkenést mutatott, elsősorban a közép-kelet-európai régióban bekövetkezett politikai-társadalmi változások – Csehszlovákia kettéválása, az egykori NDK újraegyesülése az NSZK-val, a lengyel tudományos akadémia újjászervezése – miatt. 1994-től kezdve a nemzetközi dokumentumcserével foglalkozó munkatársak arra törekedtek, hogy a megváltozott helyzetben megújítsák, újrafogalmazzák a cserére vonatkozó korábbi egyezményeket. Munkájukat azonban nehezítette, hogy a papír árának növekedése, a kiadók kommercializálódása és a könyvkiadás állami támogatásának megvonása miatt éppen a nemzetközi cserére leginkább alkalmas belorusz tudományos és szakkönyvek, sorozatok száma csökkent nagymértékben.

Napjainkban a Központi Tudományos Könyvtár 45 ország 509 szervezetével áll cserekapcsolatban, amelyek között van 127 akadémiai vagy tudományos szervezet, 235 egyetem és főiskola, 64 könyvtár, 30 kiadó és szerkesztőség, 13 múzeum és 40 egyéb szervezet és intézmény. A könyvtár nemzetközi kiadványcserével foglalkozó osztálya MARC-formátumra alapozott adatbázist épít cserepartnerei adataiból, a természettudományi témájú külföldi periodikus kiadványok és sorozatok bibliográfiai adataiból. Elektronikus katalógusban kereshetők az osztályra bekerülő hazai dokumentumok és kiadók adatai (FoxPro 2.5 programmal), és maga az osztály önálló e-mail címmel rendelkezik a hivatalos levelezés gyors és hatékony bonyolítása érdekében, ill. gyakran használja a külföldi partnerek honlapjait.

A nemzetközi kiadványcserén keresztül érkező külföldi szakfolyóiratok használata igen intenzív a Központi Tudományos Könyvtárban. Egy felmérés szerint 2000-ben 38 ország tudományos folyóiratait fogadták (a legtöbbet Lengyelországból, az USA-ból, Németországból, és Japánból), a beérkezett folyóiratok 47,2 százaléka természettudományi, 32,4 százaléka humán témájú volt, a többi a technika, a mezőgazdaság, az orvostudomány, az építészet tárgykörébe tartozott. A vizsgált időszak alatt a könyv- és folyóirat-olvasótermekben a felhasználók összesen 27 946 kérést adtak le olyan dokumentumokra, amelyek nemzetközi kiadványcserével érkeztek a könyvtárba. 19 és félezer kérés a természettudományi témájú (kémia, fizika, matematika) dokumentumokkal volt kapcsolatos, ezeknek több mint a fele az USA-ból érkezett időszaki kiadványokra vonatkozott. A humán tudományok közül a legtöbb felhasználói kérés a történelmi, a régészeti és a néprajzi dokumentumokra esett.

A Központi Tudományos Könyvtár nemzetközi kiadványcseréje a jövőben attól függ, lesz-e lehetőség a részleg eddigi gyűjteményépítési politikájának megváltoztatására: a dokumentumok mennyiségének mechanikus növelése helyett a cserekapcsolatok építésében és a beszerzésben a felhasználói igé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyek szerinti gyarapításra kell a későbbiekben összpontosítania.

(Hangodi Ágnes)

05/037

DAS, Neil E.: The thrills of thrift-store librarianship = Am.Libr. 35.vol. 2004. 8.no. 46-47.p.

Állománygyarapítás a bolhapiacon – egy amerikai könyvtáros tapasztalatai

Hatékonyság; Könyvvásárlás

Különös szerencsejátékot folytat egy kis (community colleges) könyvtár gyarapítója. Rendszeresen járja a böngészdéket, ahol órákig lófrál az érdekes tárgyak, a leértékelt ruhák és a mögöttük megbújó, dugig telt könyvespolcok előtt. Minden alkalommal abban reménykedik, hogy valami különlegességre akad könyvtára számára. Ha ígéretes könyvre bukkan, egyszerre válik bukmékerré és fogadóvá – latolgatja az esélyeket: vajon ez a könyv megvan-e már az állományban, ugyanez a kiadás-e és kemény, vagy puhakötésben. Majd gondolatban megteszi tétjét. Bevásárlókocsiját a pénztárhoz tolja, kifizeti a nippet, amit a sógornőjének választott, a tigrises kalapot, amivel unokahúgát fogja meglepni, és a fél-, vagy egydolláros könyveket.

Aztán otthon, vagy a könyvtárban izgatottan a számítógép elé ül, hogy megtudja, nyert-e. Persze vehetne egy wapos mobilt, és már a boltban – fizetés előtt – megtudhatná, jó lóra tett-e, de mi lenne abban az érdekes?

Feszülten figyeli, ahogy a számítógép megforgatja a szerencsekereket, és boldogan sóhajt fel, ha a katalógusban való keresés eredménye: nem talált. Így tett szert könyvtára többek között William Gibson Idoru című regényének egyébként beszerezhetetlen eredeti kiadására, és Freud Álomfejtésének egy, a már meglevőtől eltérő fordítására.

Ez tehát egy kicsit különc könyvtáros hozzájárulása a könyvtárügyhöz. És a szerző vállalva a kockázatát annak, hogy kihívja a nagy könyvtárak munkatársainak irigységét, állítja, hogy nincs örömtelibb dolog, mint a hétköznapok rutinját megtörve vadászatra indulni a böngészdékbe, vagy önállóan létrehozni egy-egy weboldalt, és elhelyezni a könyvtár szerverén. Nem cserélne senkivel, és azoknak, akik fogékonyak erre a rendhagyó munkamódszerre, jó vadászatot kíván.

(Fazokas Eszter)

05/038

KHEDIRI, Marthe: L'acquisition et la gestion des abonnements: privilégier l'éditeur ou l'agence? = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 4.no. 161-163.p.

Res. angol és spanyol nyelven

Folyóiratelőfizetés: kiadókon vagy ügynökségeken keresztül?

Folyóirat-előfizetés; Hatékonyság

A szerző a kanadai École nationale d'Administration publique (ÉNAP) folyóirat-előfizetési tapasztalatairól számol be, annak kapcsán, hogy a könyvtárak által éveken át használt egyik ügynökség, a Divine csődbe ment. Így rövid idő alatt kellett döntést hozni a Divine-en keresztül beszerzett folyóiratok megszakítás nélküli pótlásáról, valamint az előfizetések megújításáról. A cikk részletesen elemzi a három fontos tényezőt, amelyek a választást befolyásolták: 1) megbízható és gyors szállítás, 2) a folyóirat-előfizetések bonyolítása a könyvtáron belül, és 3) az ár.

A könyvtár folyóirat-előfizetési gyakorlatának elsődlegesen azt kell biztosítania, hogy a használók a lehető leghamarabb megkapják a periodikák legfrissebb számait. De milyen szempontok alapján választják ki a könyvtárak az előfizetési ügynökségeket? A szerző tapasztalata szerint a döntésekben a jól bevált gyakorlat folytatása érvényesül: ha a választott ügynökséggel nincsenek komolyabb problémák, a szerződéseket évről évre megújítják. Így történt ez az ÉNAP esetében is, amelynek három tago-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zatát (Montréal, Québec és Hull) éveken át két nagy ügynökség szolgálta ki: a Divine (amely korábban megvásárolta a széles körben ismert RoweCom-ot) és a Canebsco. A könyvtárak a folyóiratok felét szerezték be az ügynökségeken keresztül, az előfizetések másik felét pedig közvetlenül a kiadókkal bonyolították. A problémák akkor kezdődtek, amikor a Divine 2003-ban csődbe ment. Ezzel nemcsak jelentős anyagi kár érte az ÉNAP könyvtárait, hanem rövid idő alatt kellett gondoskodni a folyóiratok pótlásáról és az új előfizetési alternatíváról.

Nyilvánvalónak tűnt kapcsolatba lépni a kiadókkal és megpróbálni tőlük beszerezni a hiányzó példányokat. Ekkor fény derült a kiadók, szállítók, terjesztők, ügynökségek, valamint a könyvtárak mint ügyfelek közötti kapcsolatok hiányosságaira. A láncolatból például hiányoztak olyan mechanizmusok, amelyek megkönnyítették volna a kiadó számára a könyvtár – korábban a Divine által intézett – előfizetéseinek azonosítását, így egyes hiányzó folyóiratokat a könyvtárosoknak hónapok erőfeszítései során sem sikerült beszerezniük. A késedelmes szállításokért különböző esetekben a láncolat különböző tagjai bizonyultak felelősnek.

Annak eldöntése, hogy a korábban a Divine-nél előfizetett folyóiratokat a továbbiakban közvetlenül a kiadóktól vagy teljes egészében a mindaddig jól bevált Canebsco-tól rendeljék-e meg, komoly fejtörést okozott a könyvtárosoknak. Végül – bevallottan az intuícióra hagyatkozva – úgy döntöttek, hogy az amerikai folyóiratokat a Canebsco-tól, a francia, québec-i valamint a kanadai angol folyóiratokat pedig a kiadóktól rendelik meg.

A folyóirat-előfizetések sikeres bonyolításának másik fontos tényezője a könyvtári irányításban rejlik. Van-e elegendő munkaerő az előfizetésekhez tartozó feladatokra? A megrendelést, számlázást, feldolgozást, valamint a folyóiratok szolgáltatását végző osztályok között megfelelő-e a kommunikáció? A folyamatok számítógépes rendszerben zajlanak-e? Ha a folyamatot megfelelően irányítják és ellenőrzik, akkor az előfizetések hiányosságait, az ügynökségek rosszul működő mechanizmusait, a késedelmes számlázást és szállítást könnyebb azonosítani. Az ÉNAP gyakorlatában év végén nemcsak az előfizetéseket bonyolító, hanem a dokumentumokat fogadó munkatársak is beszámolnak a tapasztalataikról, és sor kerül a számlák és fizetések pontos ellenőrzésére is. Egyszerű alternatívának tűnik minden folyóirat-előfizetést egy ügynökségen keresztül intézni, de a címek nagy száma miatt még ez a megoldás is meglehetősen munka- és időigényes. Ha nincs megfelelő ellenőrzési mechanizmus az előfizetésekre vonatkozóan, akkor fennáll a pazarlás veszélye.

Természetesen az ár is jelentősen befolyásolja a választást. Alaposan meg kell vizsgálni mind az előfizetésekhez, mind a szállításhoz kapcsolódó egyéb költségeket, és nem árt olyan ügynökséget választani, aki mindezeket példásan intézi. A könyvtáron belül fontos, hogy az előfizetésekért felelős munkatársak jó munkakapcsolatban legyenek a pénzügyi osztállyal. Ők segíthetnek olyan ügyekben, mint az árfolyamkülönbségekből nyert összegek felhasználása. Megfigyelhető az a jelenség is, hogy kedvezőbb ár elérése céljából az intézet előfizetését érdemesebb egy személy nevében megrendelni, és hitelkártyával, online módon fizetni. A pénzügyi osztálynak fel kell készülnie a hasonló új gyakorlatokra.

Az ÉNAP könyvtáraiban az elmúlt 10 év során az előfizetési ügynökségek igénybevétele csökkenő tendenciát mutatott. A Divine csődje nem választható el a folyóirat-kiadás globalizációjától, új előfizetési modellektől, mint például a teljes szöveget kínáló elektronikus adatbázisok köré szerveződött könyvtári konzorciumok. Az így elérhető dokumentumok nagy száma örömmel tölti el a könyvtárosokat és a használókat. A modell hátránya azonban az, hogy a könyvtárosoknak vajmi kevés beleszólásuk van a tartalom alakulásába, amelyet a kiadók

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

embargókkal vagy a folyóiratok kivonásával veszélyeztethetnek. Egyes kiadók (Elsevier, Blackwell, Oxford, Wiley) saját folyóirataikat árulják adatbázis formájában.

Az előfizetési ügynökségeknek tehát jelentős konkurens modellekkel kell számolniuk. Ha fel akarják venni a versenyt a konzorciumokkal, akkor hasonló szinten kell megbízható, időben szállított, online is elérhető, megfizethető árú, könnyen adminisztrálható szolgáltatásokat kínálniuk.

(Balogh Anna)

05/039

MONTGOMERY, Carol Hansen: The evolving electronic journal collection at Drexel University = Sci. Technol. Libr. 24.vol. 2003. 1/2.no. 173-186.p. Bibliogr.

A Drexel Egyetem elektronikus-folyóirat gyűjteményének fejlődése

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Munkaszervezéss; Személyzet

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

1998-ban a Drexel University Library nagy lépésre szánta el magát, nyomtatott folyóirat-állományát elektronikusra cserélte. Három év leforgása alatt megvált az addig előfizetett 1700 folyóiratának legnagyobb részétől, és helyette 12 ezer elektronikus folyóirat előfizetőjévé vált.

Az egyetemnek 12 500 hallgatója van. A W.W. Hagerty Könyvtár állománya kb. 400 ezer kötet, személyzete 40 teljes munkaidős munkatárs. Az egyetem számítógép-hálózata igen jó, a könyvtárban több mint száz nyilvános hozzáférésű számítógép és ötven laptop áll a hallgatók rendelkezésére. Öt fő tartja karban a gépeket és a hálózatot.

A Drexel a legtöbb felsőoktatási intézménynél jobban fel volt készülve a nagy váltásra. Az egyetem elnöke támogatta az elektronikus állomány gondolatát, a fő tantárgyak (mérnöki, üzleti, számítógépes és információs tárgyak) miatt a számítógép-használati kultúra adott volt, az infrastruktúra szempontjából az intézmény vezető helyen áll. Az egyetem által indított számos távoktatási programnak alapvető feltétele a távoli elérés. Kiváló az együttműködés a könyvtárak és az Információs Források és Technológia tanszék között, valamint több környékbeli egyetemi könyvtárral. Viszonylag kevés volt a nyomtatott folyóiratok száma az elmúlt tíz évben elszenvedett költségvetés-csökkentések és a drasztikusan emelkedő folyóiratárak miatt. 1998-ban viszont sikerült a költségvetést megnövelni. Az elhatározást erősítette az a meggyőződés is, hogy az archiválás az elektronikus folyóiratok korában már nem egyedül a könyvtárak feladata.

Az átállás azonban még e kedvező feltételek között sem ment simán. Sem a kiadók, sem a terjesztők nem voltak eléggé felkészültek, hiszen az elektronikus periodikumok szinte robbanásszerűen jelentek meg a piacon. Hiába váltott a könyvtár terjesztőt abban a reményben, hogy az új ellátó segítségével gördülékenyebben megy majd a munka, csalódniuk kellett. Azt tapasztalták, hogy a kiadókkal való közvetlen kapcsolat jobban működik, de még így is akadozva kapták meg az információkat a nyomtatott folyóiratok elektronikus változatairól és a hozzáférésről. Az előfizetések visszaigazolása pontatlan és megbízhatatlan volt, úgyhogy a könyvtárosoknak minden címet egyenként kellett ellenőriznie. És persze sok nehézség tornyosult a könyvtárosok előtt is, akiknek évszázados gyűjtő, szervező és megőrző funkciója alapjaiban változik meg napjainkban.

A könyvtári személyzet öt év alatt eléggé megváltozott. Az az alapfeltevés, miszerint az elektronikus könyvtár kevesebb, de korszerűbb képzettséggel bíró könyvtárosokat igényel, beigazolódott. Három, elektronikus információforrásokhoz értő könyvtárost vettek fel, valamint egy teljes munka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

idős web-mestert. Megszűnt viszont három raktárosi és egy könyvtártecnikusi munkakör.

Nem megoldott még az elektronikus folyóiratok katalogizálása. A kereskedelmi adatbázisok, mint a Serials Solutions és a TDNet katalogus-rekordjai a könyvtári követelményekhez képest hiányosak és hibásak. A könyvtár WEBRAT rendszerének konvertálása ezek egyikébe nem érné meg az anyagi és munkabefektetést. És pillanatnyilag nem megfelelő megoldás a kiadói rekordok rekordjainak betöltése sem a WEBRAT-ba, mivel szintén túl sok munkát igényelne kézi javításuk. Ám az elektronikus forrásszolgáltató iparág fejlődése reményteljes, különösen hogy az erőfeszítésekben könyvtárosok is részt vesznek, például a Digital Library Federation, és a University of Washinton / Innovative Interfaces Inc. együttműködése keretében.

A könyvtár az elektronikus folyóiratok kereshetősége érdekében először egy html-listát készített, majd mikor ennek kezelése már nehézkessé vált, a web-mester egy SQL adatbázist épített, mely a cím és tárgyszó szerinti html-listákat képes generálni. A használók egyelőre elégedettek ezzel a megoldással.

Az elektronikus folyóirat-gyűjtemény költségigényét részletekbe menő felméréssel mutatták ki. A helyigény, a személyzet, a számítógépes rendszer és egyéb működési költségek közül a változó és állandó költségeket kivetítették a bekötött régebbi, a kurrens és az elektronikus folyóiratokra. A végkövetkeztetés szerint az elektronikus periodikumok működési költsége kisebb, mint a nyomtatottaké, a bekötött folyóiratok tárolása növeli használatuk költségét, a teljes szövegű adatbázisok használata nagyon költséghatékony (1 USD/használat), az elektronikus folyóiratok használata során viszont több segítség szükséges a könyvtárosok részéről.

Két másik felmérés azt mutatta ki, hogy az egyetem hallgatói és kutatói erőteljesen használják a könyvtár elektronikus forrásait. A 2001-ben a Californiai Egyetemen végzett vizsgálatok szerint egy év alatt jóval többen vették igénybe az elektronikus folyóiratokat, mint a nyomtatottakat. A bekötött (vagyis régebbi) folyóiratok közül a legtöbbet a művészeti, a humán és a társadalomtudományi információkat keresők használták.

A Drexel stratégiája most az, hogy a gyűjtőkörébe tartozó minden kiadói csomagot megvesz, mivel ezek a magfolyóiratokon kívül számos más periodikumot is tartalmaznak. Pillanatnyilag ez kifizetődő az egyetemnek, bár a költségvetés esetleges megnyirbálása nagy csapást mérhet erre a modellre. A folyóiratok csomagban történő eladása kockázatos a szolgáltatók és a kis kiadók számára is.

A „nagy ugrás" után a Drexel az elektronikus állomány könnyebb kezelhetőségét tűzte ki célul. Kísérleti színtér lesz a megtekintett cikkek utáni (pay-per-view) fizetés felmérése is, amely a legkifizetődőbbnek tűnik mind a használóknak, mind a könyvtáraknak, mind pedig a kiadóknak.

(Fazokas Eszter)

Állományvédelem

05/040

ABID, Abdelaziz: L'UNESCO et la conservation du patrimoine numérique = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 3.no. 93-101.p.

Res. angol és spanyol nyelven

Az Unesco és a digitális örökség megőrzése

Elektronikus publikáció; Megőrzés; Nemzetközi szervezet

A világszerte létrejövő digitális információmennyiség sürgető kihívást jelent a kulturális örökség gyűjtésével és megőrzésével foglalkozó intézmények számára. Megfelelő archiválási politikák és technikai megoldások szükségesek annak érdekében, hogy az emberiség által a legkülönfélébb területeken létrehozott, csak számítógépen hozzáférhető di-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gitális információ ne tűnjön el. Az UNESCO, mint a világ kulturális és tudományos örökségének védelméért és megőrzéséért felelős szervezet, a digitális örökség megőrzésére irányuló kampányával és programjaival szeretne segítséget nyújtani az elektronikus információ archiválásán fáradozó intézményeknek és kormányoknak. A jelen cikk két tanulmányból merít: az egyiket a European Commission on Preservation and Access (ECPA), a másikat a L'Institut national de l'audiovisuel (Franciaország) készítette az UNESCO számára.

A két tanulmány a következő kérdésekkel foglalkozik:

- *A digitális kulturális örökség csoportosítása:* 1) analóg források (szövegek, képek, hanganyagok, álló és mozgóképek) digitális reprodukciói, illetve 2) kizárólag digitális formában létrehozott adatok: weboldalak, elektronikus dokumentumok, multimédia produkciók, adatbázisok stb.
- *A kötelespéldány hagyományos gyakorlatának alkalmazhatatlansága.* A digitális dokumentumok a világ különböző részeiben lévő szervereken tárolódnak, továbbá a digitális dokumentumok mennyisége soha nem tapasztalt mértékben nő, miközben a dokumentumok élettartama példátlanul rövid.
- *A hordozók és szoftverek rohamos fejlődése.*
- *A szerzői jogi kérdések megoldatlansága.*
- *Mindent meg kell-e őrizni, vagy új szemléletet és politikákat kell kialakítani?* A webarchiválás úttörői a weboldalak különböző pillanatokban történő „lefényképezésével" kísérleteztek, a közgyűjtemények azonban digitalizálási stratégiák alapján választják ki a legrégibb, legértékesebb, vagy éppen a legkeresettebb dokumentumokat.
- *Az elektronikus szövegek könnyű megváltoztathatósága.* Ez a szerzői jogok teljes újragondolását teszi szükségessé. A szerzői jogok szigorítása azonban veszélyezteti a hagyományos magán – nem üzleti – célra történő másolást is, amely különösen megnehezíti a kulturális örökség intézményeinek működését.

A fentiek alapján az UNESCO kidolgozta a digitális kulturális örökség megőrzésére vonatkozó stratégiáját, amely a következőket foglalja magában:

- széles körű konzultáció a kormányokkal, a politikai szereplőkkel, a kiadókkal, a kulturális intézményekkel, a szoftveripar szereplőivel, a szabványokért felelős intézményekkel;
- technikai direktívák elterjesztése;
- kísérleti projektek indítása;
- egy charta elfogadása a digitális örökség védelméről az UNESCO közgyűlésének 32. ülésszakán, 2003 októberében.

A charta vezérelvei összhangban vannak az UNESCO hosszú távon folytatott kampányával, amely egyfelől a digitális kulturális örökséghez való hozzáférés kiszélesítésére irányul, másrészt azt szeretné biztosítani, hogy minden közösség számára lehetővé váljon saját kulturális örökségének megőrzése.

Ugyanakkor a direktívák hatásköre korlátozott: nem vállalkozhatnak az összes technikai és gyakorlati kérdés megválaszolására. A dokumentumot inkább útmutatóként tanácsos használni, amely sorra veszi a mindazokat a kérdéseket, amelyekre a digitális megőrzési projektek programfelelőseinek számolniuk kell.

(A charta magyar nyelvű fordítása a Magyar UNESCO Bizottság portálján olvasható: www.unesco.hu/index.php?id=508&type=node)

(Balogh Anna)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/041

GREEN, Paul R.: A method for undertaking a full conservation audit of special collections of books and manuscripts = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 4.no. 23-42.p.

Módszer a könyv- és kéziratgyűjtemények teljes állományvédelmi auditálására

Állományvédelem; Kéziratgyűjtemény; Költségelemzés; Könyv

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk egy módszert mutat be speciális könyv- és kéziratgyűjtemények állományvédelmi felmérésének elvégzéséhez. A módszer azon túl, hogy rangsorolja mindegyik különgyűjtemény állapotát, statisztikai mintavétel segítségével aránylag pontosan megbecsüli az egyes gyűjtemények állományvédelmi költségeit is. A módszert ez idáig a Leeds University Library különgyűjteményei közül a könyvállomány állapotának felméréséhez használták, a kezelési prioritások megállapítására és a megfelelő pályázatok előkészítésére, de tervezik a kéziratgyűjtemény szemléjét is további pályázatok beadásához.

(Autoref.)

05/042

HAKALA, Juha: Archiving the Web: European experiences = Program. 38.vol. 2004. 3.no. 176-183.p.

A világháló archiválása: európai tapasztalatok

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv; Megőrzés; Számítógép-hálózat

Egy ország kulturális öröksége publikált részének összegyűjtése és megőrzése a nemzeti könyvtárak egyik alapfeladata, melynek ellátását a kötelespéldányok rendszere segíti. Az elektronikus publikációk megjelenése és elterjedése hatalmas kihívást jelent, és a jogi szabályozás kiterjesztése erre a területre nem oldja meg a problémát. A nyomtatott dokumentumokra kitalált (és az audio-vizuálisokra kiterjesztett) rendszer nem alkalmazható az elektronikus források esetében. Minél nagyobb a csak elektronikus formában, ill. csak a weben megjelenő dokumentumok száma, annál nagyobb szüksége van a nemzeti könyvtáraknak új eszközökre és új munkafolyamatokra az új típusú dokumentumokhoz.

Az első probléma a „nemzeti web" kiterjedésének meghatározása, hiszen az ország-domain mellett több más név (pl. .com, .org) is tartalmaz nemzeti anyagot. Megoldás lehet, ha a domain-neveket kiadó szervezetek listát adnak a nemzeti könyvtárnak (bár ezt személyes adatnak érezvén nem szívesen teszik), vagy ha az internet-szolgáltatók állítják össze felhasználóik hazai domain-neveit, illetve, ha azok a szervezetek, melyeknek bármilyen célból rendelkeznek hazai domain és/vagy szerver-nevek listáival, együttműködnek a nemzeti könyvtárral.

Az összegyűjtés automatizált módja lehet a web-aratás. A web-arató (*web harvester*) egy olyan alkalmazás, mely megkeresi a felhasználó által megadott paramétereknek megfelelő web-tartalmakat. Az első web-aratók az 1990-es évek közepén készültek, az Alta Vistához hasonló web-indexek készítése érdekében, azonban kevés olyan született, mely mögött az archiválás szándéka áll. Ehhez ugyanis megfelelően nagy tároló kapacitás, és megfelelő jogszabályi háttér (pl. a kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség kiterjesztése) szükséges.

A Svéd Királyi Könyvtár 1996-ban a „*Kulturarw3*" kezdeményezés keretében kezdett a web tartalmak archiválásával, s ennek érdekében az arató-technológiával foglalkozni. 2003-ra a web-archiválás lényeges elemévé vált a könyvtár megőrző tevékenységének, és a 10 alkalommal történt betakarítás 185 millió fájlt, bennük 5,5 terabyte adatot eredményezett.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A web-archiválás másik úttörője, az *Internet Archive (www.archive.org)* szintén 1996 óta működik, és a teljes internetről több mint 300 terabyte adatot gyűjtött össze.

Az EU által támogatott NEDLIB (*Networked European Deposit Library*) projekt (a Holland Királyi Könyvtár vezetésével, a francia, norvég, portugál, svájci és a firenzei olasz nemzeti, a helsinki egyetemi könyvtár és a Deutsche Bibliothek közreműködésével) saját aratógépet épített, melynek kielégítőnek tekintett 1.2.2 verziója 2002 szeptemberére készült el. Több országban használták sikerrel, és weblapok százmillióit gyűjtötték össze általa.

A szabadon felhasználható *freeware*-rel a finn web-területet először 2002-ben aratták le, 11,7 millió (500 gigabyte-nyi) fájlból álló archívumot hozva létre. 2003 tavaszán egy speciális kereséssel kb. 15 ezer oldalt takarítottak be a finn parlamenti választásokról, és továbbra is tervezik ilyen kiegészítő aratások végzését az évi egy- vagy kétszeri teljes betakarítás mellett.

A web archiválás másik fontos kérdése a tárolás: bármely archiváló rendszernek elegendő férőhely-kapacitással kell rendelkeznie az aratási tevékenységet vezérlő és ellenőrző adatbázis (a NEDLIB esetében a *MySQL*), a begyűjtött dokumentumok feldolgozása (pl. metaadatok extrakciója) és a ténylegesen archivált dokumentumok számára.

A web-dokumentumok indexelése nem új probléma, hiszen az Alta Vistától a Google-ig mindegyik web-kereső alaptevékenysége az indexelés, és számos cég fejleszt a web-tartalmak indexelésére speciális szoftvereket. Ezek azonban nem felelnek meg egy web archívum céljainak, hiszen szükség van az aratógép által generált kiegészítő metaadatok (pl. archívumazonosító, lokációs információk, begyűjtés ideje) kezelésére is. számára.

A skandináv nemzeti könyvtárak együttműködésével 2000-ben indult *Nordic Web Archive* (NWA) projektnek nem volt elegendő forrása saját fejlesztésre, ezért egy szöveg-indexelőt szállító céggel való együttműködés mellett döntött, ám a projekt végére (2002) sem sikerült kellően erős eszközöket készíteni, ezért az NWA II projekt keretében folytatják a munkát.

2003-ban az Internet Archive és több európai nemzeti könyvtár együttműködésével létrejött az *International Internet Preservation Consortium* (vezetője a francia nemzeti könyvtár, tagjai közt van a British Library és a skandináv nemzeti könyvtárak is), melynek munkacsoportjai támaszkodnak a NEDLIB és a NWA tapasztalataira is.

(Mohor Jenő)

05/043

JANOVSKÁ, Darina: Elektronická ochrana knižnicných fondov = Knižnica. 5.roč. 2004. 7.no. 334-338.p.

Res. angol nyelven

A könyvtári állományok elektronikus védelme

Állományvédelem; Biztonsági berendezés; Könyvlopás

A témával kapcsolatban kétféle terminológiát szokás használni. A *biztosítási rendszer* a kívánt mértékben biztosítja a biztosított tárgy biztonságát. Az ilyen rendszerek elhárítják a közvetlen veszélyhelyzeteket (könyvtárak esetében a könyvek eltulajdonítását).

A *biztonsági rendszer* követi a kiválasztott tárgy állapotát és jelzi a vészhelyzeteket. Nem szünteti meg a vészhelyzetet, csak figyelmeztet arra hang vagy fényjelekkel. Könyvtári környezetben az állomány elektronikus védelmével kapcsolatban inkább a biztonsági rendszer kifejezést használjuk.

Könyvtárakban az elektronikus dokumentumvédelem 2 típusa terjedt el: az elektromágneses és a rádiofrenkvenciális alapú rendszer. Az elektromágneses rendszereket a kölcsönzés elmaradása esetén, rádiofrekvenciális védelmet pedig zárt térben, pl. olvasóteremben célszerű alkalmazni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus dokumentumvédelem elemeire is változatos terminológia használatos. Biztonsági övezet, átjáró, folyosó, védett terület, követett zóna – melyet kapuk, antennák, panelek felügyelnek. A kölcsönzés helyszínén aktiválók és deaktiválók (kézi, asztali) követik a folyamatokat. A dokumentumokba speciális, különböző típusú védelmi etikettek kerülnek.

Az elektromágneses védelmi rendszer használata során a védelmi etiketteket a kölcsönzési időre felfüggesztik (deaktiválják) majd újra aktiválják. A kölcsönzési regisztráció után a használó áthalad a biztonsági övezeten, melynek nem szükséges feltétlenül a kölcsönzés mellett lennie. A dokumentum akkor jelez riasztást, ha nem ment át a kölcsönzési fázison és az etikett aktív maradt. Visszahozatalkor az etikett védelmi funkcióját újra aktiválják, és a dokumentum visszakerül a polcra.

A biztonsági övezetet rendszerint a bejárat közelében helyezik el, hogy minden könyvtárlátogató áthaladjon rajta.

A kerülőutas megoldásban az etikettek mindig aktívak maradnak, kölcsönzéskor a használók leadják a dokumentumokat, áthaladnak a biztonsági zónán, majd visszakapják a kikölcsönzött dokumentumokat. A dokumentumok így kikerülik a biztonsági övezetet és nem riasztanak, csak akkor, ha a használó nem adta le kölcsönzésre azokat. Vissza hozatalkor fordítva történik a folyamat, a használó leadja a visszahozott könyveket, áthalad a biztonsági sávon, a könyvek visszakerülnek a helyükre. A kerülőutas megoldás esetén a biztonsági sávnak a kölcsönző pult közelében kell lennie.

Integrált megoldást jelenthet, ha a deaktiváló és reaktiváló vonalkódos automatikus dokumentumazonosítással párosul. Ilyenkor a deaktiváló/reaktiváló egység közvetlenül egy szkennerre van installálva, mely a vonalkódokat beolvassa.

Kölcsönzéskor és visszahozatalkor a vonalkód beolvasásával automatikusan deaktiválódik és aktiválódik az etikett. A rendszer annyira automatizálható, hogy az olvasó önkiszolgáló módszerrel is kölcsönözheti a dokumentumokat.

Az elektromágneses dokumentumvédelem egyik típusa a kettős antennával működő digitális vagy analóg rendszer. A biztonsági sáv szélessége ilyenkor 80-140 cm között mozog, az antennák közti optimális szélesség pedig 80-90 cm.

A legmodernebb deaktiváló és reaktiváló rendszerek beépített indikátort is tartalmaznak, amely fényjel segítségével jelzi a védelmi etikett aktuális állapotát. Az indikátor maximális dokumentumvédelmet biztosít, mert nem engedi a kölcsönzést védelmi etikett nélkül, sem a könyv visszahelyezését a polcra reaktiválás nélkül.

A mindkét oldalon ragasztós elektromágneses védelmi etiketteket az oldalak vagy sorok közé helyezik, ezek láthatatlanok és nem hozzáférhetőek.

Az egyik oldalon ragasztós, ún. gerinc etiketteket általában egy speciális eszközzel a könyvek gerincébe, a kötés alá helyezik – ezek kötött könyvek esetén használhatóak.

A kör alakú CD etikettek öntapadósak, amelyeket nem a lejátszási felületre helyeznek. A fehér, egy oldalon ragasztós etikettek fehér felületen nem láthatóak, könyvek vagy folyóiratok védelmére alkalmasak. Léteznek olyan könyv-etikettek is, amelyek hamis vonalkódokat tartalmaznak. Az audio- és video-hordozók számára speciális etikettek készülnek, hogy a re- és deaktiválás során a mágnesezettségük ne károsodjon.

A leggyakoribb etikett 10x50 mm, szabad szemmel láthatatlan, fehér vagy álvonalkódos lehet. Az elektromágneses rendszerek igényesebbek, mint a rádiofrekvenciálisak, mivel a védelmi rendszerük technológiája összetettebb.

Európában legközismertebb gyártójuk a holland DIALOG LIBRARY cég, mely több mint 30 éve foglalkozik ezzel a tevékenységgel. Legújabb típusaik az ELLIPSE 2010, mely 1998 óta, valamint az ELLIPS 2020, mely 1999 óta van forgalomban.

A rádiofrekvenciális védelmi rendszer csak kerülőutas megoldás esetén alkalmazható. Előnye az ala-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csony ár, a könnyű installáció, a hamis riasztás minimális aránya.

Ezek a rendszerek egy vagy kétantennás 10 MHz-es környezetben, általában zárt térben, olvasóteremben működnek. A kétantennás rendszerek elavulófélben vannak, helyettük egyantennás, kisebb helyet igénylő, kifejezetten kisebb könyvtárak számára alkalmas rendszereket alkalmaznak. A biztonsági sáv kb. 1 méter, védelmi etikett alkalmazása esetén a vevő antenna fény és hangjelekkel riaszt. A védelmi etikett két alapméretben (4x4 vagy 5x5 cm), 10 MHz frekvenciával működik. A szlovák könyvtárakban a leggyakoribb rádiofrekvenciális rendszer a Quicksilver.

A rádióazonosító rendszerek a rádiofrekvenciális rendszerek újabb generációi, melyek magas frekvenciájú (RFID) azonosításra képesek, vonalkódok helyett chip-eket használnak. Ezek a chip-ek teszik lehetővé a dokumentumok elektronikus azonosítását és mozgásuk követését.

A legbiztonságosabb és legjobb elektronikus védelmi rendszer a 3M. Hagyományos és nem hagyományos dokumentumok esetén egyaránt alkalmazható. A védelmi csíkot egy hordozható eszköz segítségével lehet a dokumentumokban rögzíteni, akár a könyvespolcokon is. Olyan könyvtárak számára előnyös, ahol nagy mennyiségű dokumentumot kell védelmi csíkokkal felszerelni. Ezzel az eszközzel 3-5-ször gyorsabban elláthatók a dokumentumok a védelmi csíkokkal, mint kézileg. A csíkok nem láthatók, és csak nagyon nehezen távolíthatók el. Egy mozdulattal deaktiválhatók és reaktiválhatók egy L alakú berendezéssel, mely a kölcsönző pulttal egy szinten helyezkedik el.

A TAGSYS rádiofrekvenciális rendszer kizárólag RFID alapon működik, a Szlovák Nemzeti Könyvtárban használják. 5x5 cm-es öntapadós címkét ragasztanak a hátsó kötéstábla belső oldalára, amit a nemzeti könyvtár logójával átragasztanak. A dokumentum azonosításához ebben a rendszerben szükséges a vonalkód megjelenítése a képernyőn.

Mindkét rádiofrekvenciális rendszer (3M, Tagsys) az elektronikus dokumentumvédelmen kívül egyéb tevékenységekhez is használható – állományrevízióra, önkiszolgáló kölcsönzésre, használói statisztikák, listák készítésére.

Az elektronikus dokumentumvédelem sokkal hatékonyabb ellenőrzést biztosít a könyvtári állomány fölött, mint a hagyományos védelmi eszközök (kamerák, biztonsági őrök).

Az elektronikus védelem tökéletes rálátást nyújt a könyvtári állományra, a látogatók észrevétlen ellenőrzését biztosítja, az állományhoz való szabad hozzáférést lehetővé teszi, az olvasótermek szolgáltatásainak hatékonyságát alapvetően javítja.

(Prókai Margit)

Különgyűjtemények

05/044

BOND, Trevor J.: Visual image repositories at the Washington State University Libraaries = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 2.no. 198-208.p.

Digitális képgyűjtemények a Washington Állami Egyetem Könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Elektronikus publikáció; Képgyűjtemény

A *World Civilizations Image Repository* (WCIR) és a *Photos Online* a Washington State University (WSU) Libraries két, folyamatban lévő kép-adatbázis programja. A projektek megmutatják, hogy a WSU könyvtára, egyéb tanszékekkel együttműködve, hogyan alkalmazta az OCLC/DiMeMa (Digital Media Management) CONTENTdm nevű szoftverjét szerzői jogi kötöttségtől mentes képállományok kifejlesztésére, és „eleve digitális" képek kezelésére.

(Autoref.)

Lásd még 41

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Raktározás

05/045

ELOMAA, Eila: Paikantamissovellus nopeuttaa kirjan löytymistä hyllystä = Kirjastolehti. 2004. 5.no. 10-11.p.

„Keresd a polcot" – számítógépen

Egyetemi könyvtár; Jelzet; Szoftver

A Jyväskyläi Egyetem könyvtárában szeptemberben vették használatba a dokumentumok helyének jelzetek alapján történő számítógépes meghatározására szolgáló szoftvert. A használók tájékozódását segítő szolgáltatás egyelőre a központi könyvtár állományát öleli fel. Alapját a jelzet-adatbázis adja. A keresett mű szerzőjét és címét a keresőmezőbe beírva megjelenik a gyűjteményrész jelzete, amely egy betűből és a szóban forgó tudományterület rövidítéséből áll. Mellette olvasható a „Keresd a polcot" felszólítás. Erre klikkelve belépünk az ugyanilyen elnevezésű ablakba, és a fenti jelzet beírása után a következő ablakban megtaláljuk a gyűjteményrészek jelzete mellett a leírásukat (tartalmakat), és hogy ezek, illetve a keresett dokumentum melyik emeleten, milyen számú polcon található. Ha ugyanitt a „jelzet" szóra kattintunk, a következő ablak megadja a kérdéses emelet térképét a polcszámokkal.

A szolgáltatást a könyvtár négyfős munkacsoportja tervezte, realizálásáért egy számítógépes gyakornok felelt. Elérhetősége: http://jykdok.linneanet.fi

(Sz. Nagy Lajos)

Feldolgozó munka

05/046

BIANCHINI, Carko – BUIZZA, Pino – GUERRINI, Mauro: Verso nuovi principi di catalogazione. Riflessioni sull'IME ICC di Francoforte = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 2.no. 133-152.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Új katalogizálási elvek felé: reflexiók a frankfurti IFLA szakértői találkozóhoz a nemzetközi katalogizálási kódexről (IME ICC)

Dokumentumleírási szabályzat

Egyre több szó esik a katalogizálási elvek – leginkább az 1961-ből származó párizsi alapelvek – revíziójának időszerű és szükséges voltáról. Az elveknek egységbe kellene kerülnie a modern katalogizálás céljaival, figyelembe kellene vennie a teljességében tekintett katalógus (nem a szerzői katalógus) relációs struktúráját. Mindezt ma új technológiai dimenzióban tehetjük meg, azzal a háttérrel, hogy nem egy gyűjteményről, hanem virtuálisan valamennyi könyvtár gyűjteményeiről van szó, amikor a lokalizáció alapja a *dokumentum* és nem a *tulajdon.*

Ennek szellemében ült össze 2003 nyarán Frankfurtban az IFLA első szakértői találkozója a nemzetközi katalogizációs kódexről (*First IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code* – IME ICC). A tanácskozás eredménye, a több változat után decemberben véglegesített *Statement of international cataloguing principles* azért születhetett meg, mert a résztvevők egyetértettek néhány alapvető szükségszerűségben:

1. az elvek érvényesek minden dokumentumtípusra, nemcsak a szöveges művekre;
2. az elvek érvényesek az elektronikus katalógusokra; a figyelem a bibliográfiai regisztráció minden szempontjára kiterjed, nemcsak a „besorolási adatokra";

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. az új elvek a világ nagy katalogizálási tradícióin, valamint az IFLA dokumentumainak (FRBR, FRANAR) konceptuális modelljén alapulnak.

Kérdés, hogy mindaz, ami az entitások, attribútumok és relációk, a katalógus funkciói, a bibliográfiai leírás, a hozzáférési pontok, a besorolási rekordok és a keresés funkcionális alapelemei tárgyában most megfogalmazódott, vajon érvényteleníti-e az olyan kidolgozott és rendkívül széles körben elterjedt leírási szabályzatokat, mint az AACR, válságba sodorja-e az ISBD megbízhatóságát, vagy elavulttá teszi-e a világ legelterjedtebb bibliográfiai adat csere-formátumát, a MARC-ot? Jelenleg a kutatás olyan szakaszában vagyunk csak, amikor minden bizonytalan, és az a kijelentés, hogy „ezekre az alapokra lehet építeni egy nemzetközi katalogizálási kódexet" nem tudjuk, azt jelenti-e hogy egy teljesen újat kell-e létrehozni, vagy a változásokat követve fejlődőtt, kompatibilis helyi változatokkal rendelkező AACR-t kell-e adaptálni? A kockázatok és a nehézségek nem állhatják útját a fejlesztésnek, de kétségtelen, hogy hibátlanul pontos megközelítésre van szükség, még ha ez szükségszerűen összetettebb is.

(Mohor Jenő)

05/047

DUPOURQUÉ, Laurence: Le catalogage des sites web: vers une organisation structurée du web = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 2.no. 63-68.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Webhelyek katalogizálása: a világháló rendszerezése felé

Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Számítógép-hálózat

A könyvtár alapvető feladatai közé tartozik az általa gyűjtött dokumentumok strukturált módon történő feldolgozása és katalógusokba szervezése. A könyvtári állományokhoz képest az internetes források felkutatásának gyakorlatában azonban anarchia uralkodik. A web alapú források katalogizálása már csak a dokumentumok mennyisége és helyváltoztatásai miatt is hosszadalmas munkát jelent. A könyvtárosok új koncepció szerint, ún. webtékákban vagy webkönyvtárakban dolgozzák fel az elérhető elektronikus forrásokat. Az egyéb internetes keresőgépekhez képest a webtéka nem teljeskörűségre törekszik, hanem minőségi szempontokat igyekszik kielégíteni. Mintegy szűrőként működik, amely egy bizonyos téma köré csoportosítva vagy egy felhasználói csoport igényei szerint választja ki a forrásokat. A cikk felsorolja a web alapú dokumentumok sajátosságait, katalogizálásuk előnyeit és nehézségeit, a szabványok alkalmazásának lehetőségeit, valamint felvázolja a webkatalogizálás jövőjét.

Az online információforrások feldolgozása számos új problémát vet fel. A weboldalak csak az interneten érhetők el, egy URL címen keresztül, szerkezetük és tartalmuk szerint pedig sokféle típusba sorolhatók: személyes honlapok, vállalkozások vagy szervezetek oldalai, monográfiák vagy elektronikus periodikák, adatbázisok. Az internetes források fontos jellemzője azonban a stabilitás hiánya. A weboldalak igen könnyen szervert és URL-t cserélhetnek, nem is beszélve a tartalom megváltozásáról, illetve eltűnéséről, amelynek eredményeképpen a korábban történt katalogizálás adatai irrelevánssá válnak. A katalogizálást megnehezíti az a körülmény, hogy a weboldalak készítésére nincsenek szabványok, így a feldolgozáshoz szükséges információkat (szerző, kiadó, publikálás dátuma, sőt a dokumentum címe) gyakran csak hosszas ide-oda kattintgatás árán, vagy egyáltalán nem lehet megtalálni. A tapasztalat szerint a web alapú források feldolgozása kétszer, háromszor olyan hosszú ideig tart, mint a hagyományos dokumentumoké, ami természetesen magasabb költségekkel jár együtt.

A québec-i nemzeti könyvtár dolgozói 2001-ben indították el a BREF nevű webtékát, amelyben a for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rásokat könyvtártudományi módszerek szerint válogatják, és MARC formátumban dolgozzák fel. A BREF nyilvánosan hozzáférhető, sőt más könyvtárak is átvehetik az adatokat a célból, hogy igény szerint saját katalógusaikba integrálják őket. A közeljövő tervei szerint a BREF a nemzeti könyvtár általános katalógusának része lesz. A webtéka nagy előnye az olvasók számára az, hogy téma szerinti kereséseiket sokkal gyorsabban, egyetlen könyvtári katalógusban végezhetik el, internetes keresőgépek és más katalógusok igénybevétele nélkül.

A szoftverek, CD-ROM-ok, online folyóiratok – tehát a viszonylag statikus szerkezetű források – feldolgozására ma már mind az angol-amerikai RCAA2, mind az ISBD tartalmaznak szabványokat. A weboldalak feldolgozásában is e két nemzetközi szabványt, valamint a MARC 21-et veszik alapul a könyvtárosok. A weboldalak katalogizálása azonban még meglehetősen új gyakorlatnak számít: minden új forrás új kérdéseket vet fel, amelyek megválaszolásában elsődleges fontosságot kap a feldolgozó tapasztalata. A weboldalak szerkezete a hypertext kapcsolódások miatt jelentősen különbözik a hagyományos dokumentumokétól, tehát fontos, hogy a feldolgozó jól ismerje az internet működését, és képes legyen megállapítani a feldolgozandó forrás tartalmi határait. A szöveges tartalmú weboldalak esetében a MARC formátum adatmezőin belül az elektronikus kiadványokra vonatkozó indikátorokat kell használni. A cikk részletesen beszámol az egyes indikátorok esetében felmerülő kérdésekről, és további gyakorlati javaslatokat fogalmaz meg a web alapú dokumentumok katalogizálására.

A jövőben az automatikus feldolgozás feltételeinek jelentős javulása várható. Az internetes források katalogizálásának gyakorlatában döntő fontosságú a metaadatok használata: 1997 óta a Dublin Core kezdeményezés foglalkozik az online dokumentumokra vonatkozó metaadat-szabványok kidolgozásával. A webmesterek azonban egyelőre nem veszik figyelembe a metaadat-szabványokat a weboldalak megalkotásánál, s ez a körülmény gátolja az automatikus feldolgozás minőségének javulását. Az ideális helyzet az lenne, ha a weboldalak tartalmaznák mindazokat a metaadatokat, amelyekre a feldolgozás szempontjából szükség van (leíró adatmezők, szerző, cím, dátum, valamint kulcsszavak és rezümék is).

A cikk bemutatja az OCLC CORC nevű, internetes forrásokat tartalmazó közös katalógusát, amely automatikus feldolgozási funkciókkal könnyíti meg a könyvtárosok munkáját. A CORC nagy népszerűségnek örvend az angol-amerikai könyvtárak körében. Hátrányai között említhető azonban, hogy a feldolgozott források túlnyomó része angol nyelvű; a weboldalak hiányos metaadatai miatt a CORC technológiával kivont eredményeket ellenőrizni kell; valamint a CORC csak könyvtárosok számára elérhető szolgáltatás, a nagyközönség által nem használható.

A könyvtárosok és információs szakemberek a legmegfelelőbben képzett szakemberek a web alapú dokumentumok leírására és az adatok formai és tartalmi szempontból történő osztályozására. Egyelőre tehát nehezen lehetne pótolni azt a feldolgozó munkát, amelyet a webtékák dolgozói végeznek.

(Balogh Anna)

05/048

LÓPEZ GUILLAMÓN, Ignacio: Una nueva catalogación: objetivos, principos, características y control de autoridad = Rev.Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 2.no. 192-211.p. Bibliogr. 105 tétel.

Res. angol nyelven

Újfajta katalogizálás: célok, elvek, jellemzők és a besorolásai adatok egységesítése

Dokumentumleírás; Gépi dokumentumleírás

A katalogizálás irodalmának nagymértékű növekedését látva a nemzetközi szakirodalomban, szakirodalmi áttekintést készítettek. A LISA adatbázisában és a spanyol könyvtárak és hálózatok katalógusaiban talált 492 tételből kb. százat választottak ki részletesebb elemzésre. A szemle főbb megállapítá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sai szerint a katalogizálás az utóbbi öt évben jelentős megújuláson megy át, elsősorban az információtechnológia hatására, mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben. Ennek nyomán a katalogizálás új dimenziót nyer, és az interneten keringő ismeretek kezelésének és szervezésének eszközévé válik. A katalogizálási normák kodifikációja jelenleg az új igényeknek való megfeleltetés fázisában van; világviszonylatban az AACR2 érte el a legnagyobb befolyást a különféle szabályzatokra. Az információkeresés és -hozzáférés módjait a szabványosítás mellett leginkább az *authority control* befolyásolja.
A szakterület kutatói a legjelesebb egyetemi könyvtárakban, az angolszász nagykönyvtárakban és hálózatokban, valamint az IFLA által támogatott munkacsoportokban működnek. Eredményeiket elsősorban intézményi kiadványokban (nemzetközi és országos összejövetelek dokumentumaiban), másodsorban néhány szakfolyóiratban (leginkább: *Cataloging and Classification Quarterly, Cataloging and Bibliographic Control, Library Resources and Technical Services*) teszik közzé. Az érdeklődésükre leginkább számot tartó témák: az ismeretek szervezésével és a katalogizálás funkcióival kapcsolatos elméleti feltevések, illetve a katalogizálási szabályzatok új logikai struktúrájával és a besorolási adatok egységesítésével kapcsolatos gyakorlati feltevések.

(Mohor Jenő)

05/049

DAWSON, Alan: Creating metadata that work for digital libraries and Google = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 7.no. 347-350.p. Bibliogr.

A digitális könyvtárak és a Google számára egyaránt használható metaadatok előállítása

Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Gépi információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat

A metaadatokat már sok éve a digitális információs környezet jelentős összetevőjének tekintik, és sok munkát fordítottak a digitális tartalmak leírására szolgáló komplex szabályrendszerek kidolgozására. A helyzet azonban az, hogy egyre inkább a világháló keresőgépei, különösen a Google, jelentik a digitális források keresésének elsődleges módszerét, és ezek alig használják a metaadatokat. A jelen cikk ismerteti, hogy a digitális könyvtárak hogyan hasznosíthatnák jobban a metaadatokat a Google felhasználókhoz való adaptálással, miközben a digitális megőrzésre szolgáló katalogizálásnál nem kellene lemondani a már kidolgozott és bevált alapelvekről és szabványokról sem.

(Autoref.)

Információkeresés

05/050

BOND, Carol S.: Web users' information retrieval methods and skills = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 4.no. 254-259.p. Bibliogr.

A világháló használóinak információkeresési módszerei és ismeretei

Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Használói szokások; Számítógép-hálózat

Aki a világhálón keres információt, számos lehetőség közül választhat. Egy angol egyetem nővérképző részlegének 18 oktatóját figyelték meg, hogyan próbáltak egy megnevezett dokumentumot megtalálni. Bár legtöbbjük sikeres volt (ha nem is első próbálkozásra), többségük nehézségekről számolt be, és még a gyakorlott web-használóknak is nehézséget okozott, ha a szokásostól eltérő interfészt találtak, és nem tudtak saját kedvenceikhez hozzáférni.
Bár a minta statisztikailag nem alkalmas szignifikáns megállapításokra, úgy tűnt, hogy a web-használatban szerzett gyakorlat nem befolyásolta az eredményt. Ketten nem tudtak továbblépni, amikor nem értek hozzá megszokott böngészőjükhöz. Mivel megadott (ismert) intézmény dokumentumá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ról volt szó, a résztvevők többsége az intézmény honlapját kereste fel (vagy erre tett kísérletet), ám a sikeresebb megoldás egy keresőgép megfelelő használata volt.

A megoldási módok és az azt követő beszélgetés főbb tanulságai szerint nem elég, ha valaki Internet-hozzáféréshez jutván maga kezdi el megtanulni azt, amiről úgy gondolja, hogy szükséges lehet. Ez a megközelítés nem fejleszti ki sem a probléma-megoldáshoz, sem a hatékony kereséshez szükséges készségeket, és nagyon a néhány megismert lehetőséghez köti a használót. Ha az a cél, hogy a web gyors és hatékony információkeresési eszköz legyen (ne szórakoztató internet-böngésző), szükség van a médium és az eszközök megértésére és ismeretére, valamint a hatékony használatukat segítő készségekre.

(Mohor Jenő)

05/051

DEVINE, Jane – EGGER-SIDER, Francine: Beyond Google: the Invisible Web in the academic library = J.Acad.Librariansh. 30.vol. 2004. 4.no. 265-269.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Túl a Google-n: a Láthatatlan Web használata a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A „láthatatlan web" alapkérdéseivel és az egyetemi könyvtárakban való alkalmazásával foglalkozik a tanulmány. Az interneten található hatalmas információmennyiség – becslések szerint az információk 80%-a – azért kapta a „láthatatlan" vagy a „mély" jelzőt, mert a hagyományos keresőmotorok nem találnak rájuk, mivel főleg szakterületi adatbázisokban találhatóak, s egyedi keresést igényelnek (pl. a könyvtári katalógusok egyes tételei). A könyvtárosok gyakran dolgoznak a „láthatatlan web"-bel, amikor például az előfizetéses EBSCOhost adatbázisban keresnek, vagy amikor a tájékoztatás során bizonyos kérdésekben éppen erre van szükség.

A „láthatatlan web"-ről szóló első cikkek 1998-ban és 1999-ben jelentek meg, amikor Lawrence és Giles először írtak a témáról a *Science*, majd a *Nature* hasábjain, a leggyakrabban mégis Bergman 2000-ben írt *White Paper*ének (*The Deep Web: Surfacing hidden value)* megállapításait idézik (http://brightplanet.com/technology/deepweb.asp):

- a „láthatatlan" rész 500-szor nagyobb, mint a „felszíni" világháló,
- nagyjából 550 milliárd dokumentumot tartalmaz, utóbbi csak egy milliárdot,
- az új információk leggyorsabban gyarapodó kategóriáját teszi ki,
- 95%-a nyilvánosan hozzáférhető,
- a láthatatlan web anyagának több mint a fele tematikus adatbázisokban található.

2001-ben jelent meg a harmadik (úttörő) munka, az első könyv a témáról, Chris Sherman és Gary Price műve, amely a láthatatlan világháló elérését segítő keresőgépekről, web-oldalakról és adatbázisokról ad eligazítást, illetve esettanulmányokat és alapos adattárat közöl. (Online kiegészítője a http://www.invisible-web.net oldalon található meg.)

Azóta számtalan cikk és tanulmány látott napvilágot – különféle „célcsoportok" (tanárok, könyvtárosok stb.) számára –, amelyek a különböző segédeszközöket veszik számba: ezeket röviden ismertetik a szerzők, felsorolják a napra kész informálódás lehetőségeit (mint pl. a *Librarian's Index to the Internet*), majd hat pontban összegzik, hogyan lehet az egyetemi könyvtárakban a láthatatlan web problémájának megoldását a mindennapi teendők közé integrálni. (Ezek között szerepel a megfelelő útmutató elkészítése is, melyet a La Guardia főiskola könyvtárában készítettek el (*Beyond Google: The Invisible Web* – http://www.lagcc.cuny.edu/library/invisibleweb/default.htm). A felhasznált és idézett szakirodalom jegyzéke zárja a tanulmányt.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/052

SHENTON, Andrew K.: Research into young people's information-seeking perspectives and methods = Aslib Proc. 56.vol. 2004. 4.no. 243-254.p. Bibliogr.

A fiatalok információkeresési módszereivel foglalkozó kutatások célja, módszerei és hasznosítása: áttekintés

Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Információkeresés; Könyvtártudományi kutatás

Annak ellenére, hogy a fiatalok információs jártassága elengedhetetlen a mai információs társadalomban, aránylag keveset tudunk a fiatalok valóságos információkeresési magatartásáról. Mindenek előtt a fiatalok információkeresésének módszereit, perspektíváit és stratégiáit kelleme széles körűen megvizsgálni, majd ennek alapján lehetne tovább lépni azoknak a módszereknek a megtalálására, amelyeket a fiataloknak hatékonyan alkalmazhatnának az információkeresésben. A kutatandó kérdések a következők lehetnének: az eddigi kutatások célja, azok speciális vizsgálati területei, az adatok gyűjtésére és elemzésére alkalmazott technikák, és a kutatásoknak az eredmények általánosításával, illetve szélesebb körű alkalmazhatóságával kapcsolatos álláspontja.

(Autoref.)

05/053

WEIDEMAN, Melius – STRÜMPFER, Corrie: The effect of search engine keyword choice and demographic features on Internet searching success = Inf.Technol.Libr. 23.vol. 2004. 2.no. 58-65.p. Bibliogr. 53 tétel.

A keresőgépes internet-keresések sikere a kulcsszó megválasztásának és a keresők demográfiai jellemzőinek függvényében

Gépi információkeresés; Használó; Használói szokások; Keresőkép; Számítógép-hálózat

A tanulmányban ismertetett projekt célja annak megállapítása volt, hogy az internetes kereséseknél a kulcsszó megválasztása és a demográfiai jellemzők hogyan befolyásolják a keresések sikerét. Három kontinens negyvenhat intézményében 1109 kereső magatartását vizsgálták, majd a következő tényezők közötti összefüggéseket elemezték: a használt kulcsszavak száma, a keresők kora, faja, neme, és a keresés sikeressége. Az eredmények azt mutatták, hogy ezek közül az első háromnak mérhető hatása van a keresés sikerességére, de a nemek különbözőségének hatása elhanyagolható.

(Autoref.)

Lásd még 49, 77

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

05/054

DUCKETT, Bob: From reference library to information service: services in danger = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 6.no. 297-300.p. Bibliogr.

Res. német és francia nyelven

A referensz-könyvtártól az információs szolgáltatásig: veszélyben a hagyományos referensz-munka

Könyvtárosi hivatás; Szolgáltatások; Referensz

A referensz-részleg vagy a külön referensz-könyvtár a huszadik század kezdetétől fogva a közkönyvtárak szerves része volt. A költségvetés jelentős részét erre fordították, és a legkiválóbb munkatársakat a referensz-szolgáltatásban foglalkoztatták. Az internetnek és az információtechnológiai fejleményeknek köszönhetően ma már bármely könyvtár információs szolgáltatássá válhat, és a használók otthonába viheti az igényeknek megfelelő információkínálatot. Az átalakulás közepette is érdemes megőrizni a referensz-szolgáltatás értékeit és a hozzá kötődő szemléletet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ilyen szempont a gyűjtemény megőrzése és a kellemes, inspiráló környezet. Ha a könyvtárak nem gyűjtik a könyveket, ki fogja? A British Library bezárta a BookNet- (a korábbi Ajándék- és Csere-) részlegét, ezért ma már nem könnyű „megszabadulni" a fölöslegessé vált, de jó minőségű állományrészektől (például a korábbi gyűjtőköri együttműködési programokban előírt szakterületek segédkönyveitől), és azokat a közgyűjteményekben megtartani. Megfigyelhető, hogy sokan használják azt a néhány nagykönyvtárat, például az Association of Independent Libraries tagkönyvtárait, amely a gyűjteményét megőrzi. A nagy gyűjtemények kedvéért az emberek utazni is hajlandók, viszont kerülik azokat a helyeket, ahol az állományt a végletekig lecsökkentik, és az olvasótermet más célra használják. A könyvkölcsönzés visszaesik a gyarapítás alulfinanszírozása következtében, de egyre több könyvet vásárolnak az emberek, mert a könyvesboltokban jól érzik magukat. Szükség van mind gazdag könyvgyűjteményeket tartalmazó olvasótermekre, mind korszerű információs szolgáltatásokra, és olyan helyekre is, ahol tanulni és beszélgetni lehet, át lehet lapozni az újságokat.

Fontos szempont a hozzáférés. Az információs szolgáltatások nem tudják százszázalékosan helyettesíteni a referensz-könyvtárakat. Az elektronikus dokumentumok kezelésének egész folyamatában sok a megoldatlan probléma. Ami nyomtatásban ma elérhető, egyáltalán nem vág egybe azzal, ami elektronikus formában férhető hozzá. Az egyetemi campusokon nagyszerű elektronikus szolgáltatások érhetők el, de mi van azokkal, akik nem a felsőoktatási könyvtárakat használják? A People's Network jelentősen kibővítette a közkönyvtárak szolgáltatásait, de jóval több pénzre lenne szükség az előfizetésekre és a támogató szolgáltatások fejlesztésére, mind az online, mind a hagyományos, nyomtatott referensz-források elérését is beleértve.

Azzal, hogy a nagy tudású referensz-könyvtárosok eltűntek a közkönyvtárakból, szegényebbek lettek a szolgáltatások, háttérbe szorult a könyvtárosok segítő szerepe. A referensz-munka színvonalának eséséhez hozzájárultak létszámcsökkentések, a növekvő kihívások és igények, ma már ritkán szerepel a referensz a képzés tananyagában. Jóllehet a referensz-munka a kutatómunkával van rokonságban, ma már egyre többen csak egyfajta gyorsreferenszet értenek rajta.

A könyvtárost újabban a „tudás munkásának" (knowledge worker) nevezik. Miközben megkeresi a használó számára szükséges információkat, saját tudása is gazdagodik. Jelentős általános tájékozottsággal rendelkezik, komoly szellemi teljesítményt várnak el tőle (többek között bibliográfiák, indexek összeállítását, szakértői munkacsoportokban való részvételt, könyvismertetések írását, lektorálást), tudományos társaságok tagja, saját kutatási területe is van, de tudását nem ismerik el kellőképpen.

Németországban és Franciaországban vannak olyan, tudományos igényeket szolgáló, gazdag kutatási anyagot őrző közkönyvtárak és olyan általános közkönyvtárak is, amelyek a kölcsönzési és információs funkciókra összpontosítanak – talán még Angliában sem késő erre gondolni. A referensz-szolgáltatásoknak jelentősebb szerepet kell vállalniuk a könyvtárak oktatási funkcióinak ellátásában.

(Hegyközi Ilona)

05/055

GALLUZZI, Anna: Il reference che verra = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 2.no. 183-195.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az eljövendő referensz

Referensz

A kommunikációs hálózatok és az internet terjedésével először úgy látszott, nem lesz szükség az információkeresésben a közvetítőkre. A következő lé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pésben azonban (az interneten terjesztett információk túláradása következtében) ismét szükségesnek mutatkozott az információk és a források kiválogatása, átszervezése, értékelése, a könyvtárak szerepe a (fizetős) forrásokhoz való hozzáférés biztosításában, az információkeresési szakemberek új profiljának kialakításában.

A referensz jövőjét egyértelműen az elektronikus, digitális eszközök határozzák meg. Súlypontja az egyéni olvasó információkeresésének segítésétől az eszközök, a keresési stratégiák és a kereső nyelvek megismertetése, a megismertetés eszközeinek és módszereinek tervezése irányába tolódik. Az elektronikus eszközök és digitális források a referensz sokkal kiterjedtebb értelmezését teszik lehetővé, mely egyrészt a könyvtárak együttműködésére alapul, másrészt az olvasót tájékozódása (és a tájékozódás új lehetőségeinek, eszközeinek megismerése) minden pontján támogatni tudja. Olaszországban a digitális referensz első (és legegyszerűbb) formája a *Segnaweb* elnevezésű „virtuális referensz-pult", azaz az olasz könyvtárosok által kiválogatott, a referensz-szolgáltatások szempontjából igen hasznosnak bizonyult internetes források gyűjteménye.

(Mohor Jenő)

05/056

ULRICH, Paul S.: Einsatz und Erfahrungen mit Questionpoint in der Zentral- und Landesbibliothek Berlin = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 1.no. 54-60.p.

A Questionpoint alkalmazásának tapasztalata a Berlini Központi és Tartományi Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -belföldi; Elektronikus posta; Gépi információkeresési rendszer; Referensz

A berlini központi és tartományi könyvtár (Zentral- und Landesbibliothek Berlin, ZLB) volt az egyetlen könyvtár a német nyelvterületen, amelyik részt vett a *Közös Digitális Tájékoztató Szolgálat* (Collaborative Digital Reference Service, CDRS) tevékenységében. Miután ez a projekt 2002-ben befejeződött, továbbfejlesztése *QuestionPoint* (QP) néven folytatódott (http://www.questionpoint.org). A QP egy tájékoztatási eszköztár, amelyet a Kongresszusi Könyvtár és az OCLC fejlesztett ki, és amelyet több mint 200 könyvtár használ szerte a világon. A CDRS-szel ellentétben olyan komponensekből áll, amelyek segítségével az internetes tájékoztatás helyileg és széles körű együttműködésben is végezhető.

Minden modul az OCLC szerverén fut. A tájékoztató szolgálat hátterében egy olyan kezelőeszköz működik, amely a QP valamennyi funkcióját kezeli. A feltett kérdések sorsának alakulását mind a kérdezők, mind a könyvtárosok követni tudják. (Jelenleg az elektronikus levél és a chat-modul áll rendelkezésre.)

A ZLB először csak a QP globális részében működött közre: a beérkezett kérdéseket válaszolták meg, amire nem tudtak felelni, a nemzetközi közösségnek küldték tovább. (A kérdések száma mindkét projektben igen elenyésző volt.) Azóta lefordították az addig csak angolul beszélő elemeket, a szolgáltatást pedig *InfoPoint* néven végzik; a használt űrlapot a „Kérdezzen tőlünk" menüpont mögött helyezték el (http://www.zlb.de/fragen_sie_uns). 2003 augusztusa óta még csak 50 kérdés futott be, de népszerűsíteni kívánják a szolgáltatást, és a chat-modul bevezetését is mérlegelik.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/057

WIDDICOMBE, Richard P.: Evolution of a revolution: the movement to 24/7 web-based libraries = Sci. Technol. Libr. 24.vol. 2003. 1/2.no. 187-194.p.

Forradalmi változás: áttérés az éjjel-nappal üzemelő webes könyvtárakra

Állománygyarapítás; Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Szakkönyvtár -műszaki; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Stevens műszaki egyetem (Hoboken, NJ) könyvtára tíz éve nem fizet elő folyóiratokra, összesen mintegy 10 rendkívül használt és népszerű folyóirat elektronikus változata a „gyűjtemény". Teljes mértékben átálltak az „amikor szükséges" (*just in time*) beszerzésre a „szükség esetére" (*just in case*) beszerzés helyett. Oktatóik sikeresek, és hallgatóik szívesen használják a könyvtárt a honlapján keresztül, hogy megkeressék és letöltsék a számukra releváns anyagokat.

A könyvtár 1970-ben kezdte saját hatékonyságát vizsgálni, ekkor 1500 folyóiratra fizettek elő, mely szám fokozatosan 850-re csökkent. 1993-ban, egy drasztikus költségvetés-kurtítás és a tapasztalatok alapján elhatározták a folyóirat-előfizetés teljes megszüntetését. Az előfizetés, köttetés, feldolgozás, kezelés, tárolás költségeit a cikkek kérésre történő beszerzésére fordították. (A 250 ezer dollárnyi előfizetési díj helyett ugyanannyi ráfordítással lényegesen nagyobb mennyiségű folyóiratból beszerezték az olvasók által kért valamennyi cikket.) Az első kb. öt évben az olvasók panaszkodtak, ha várni kellett a postán vagy faxon érkező cikkekre, mára a források legtöbbje 24/7 rendszerben, azaz a hét mindennapján éjjel-nappal elérhető, és az internet megkönnyíti a cikkek kézbesítését. A teljes szöveget nyújtó források száma folyamatosan növekszik. A könyvek esetében is csökkent az állomány gyarapodásának üteme, és egyre inkább a közeli könyvesboltokban vették meg – még aznap – az éppen kért könyvet. Ezt követően kezdtek áttérni az online e-könyvek használatára, rendelkezésre állásuk mértékében. (Egyik nagy sikerű új forrásuk a *Safari Tech Books Online*, és használják a *netLibrary* és a *JSTOR* szolgáltatásait is.) A 24/7 rendszerű szolgáltatáshoz a könyvtárak az internet forrásait is igyekeznek igénybe venni. Ezek egyike az ipari felhasználóknak tervezett, de a könyvtárakban is jól hasznosítható *web Self-Service* (a *RightNow Technologies* szolgáltatása), melyet a könyvtár a gyakran feltett kérdések (*FAQ*) listájával „személyre szabhat", és melynek folyamatos frissítése garantálja a kérdésekre adott releváns választ. Természetesen a könyvtárosok is elérhetők e-mail vagy chat formájában, sőt, hagyományosan – telefonon – is.

A könyvtár arra törekszik, hogy az olvasó minél előbb megtalálja azt az irodalmat, amelyre szüksége van. A technológia ezt egyre inkább lehetővé teszi, de a könyvtár feladata, hogy a technológia hatékony használatára megtanítsa olvasóit.

(Mohor Jenő)

05/058

HOLT, Glen E.: Simple basics: little things that make us look stupid = Bottom Line. 17.vol. 2004. 4.no. 147-149.p.

Kis dolgokon múlik...

Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár

Ahogy a mindennapi életben, a könyvtárakban is sokszor előfordul az a használókat bosszantó jelenség, hogy egyszerű, az intézmény működését érintő, alapvető kérdésekre nem tudnak választ kapni. Amerikai közkönyvtárosok egy levelezőlistán meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vitatták és jegyzékbe foglalták, mi az, amit minden munkatársnak, különösen az olvasószolgálatban dolgozóknak tudniuk kell.

1. *A könyvtár irányításáról:* legyen kéznél a küldetésnyilatkozat, a szolgáltatási politika, az éves költségvetés, a könyvtári tanács összetétele és vezetőjének neve az elérhetőséggel együtt, a könyvtári tanács üléseinek rendje, az észrevételek eljuttatásának módja, a fenntartónál a könyvtárért felelős tisztviselő személye.
2. *A könyvtári erőforrások (részben a közpénzek) felhasználásáról:* a munkatársak létszáma, a könyvtár költségvetésének forrásai, a szolgáltatásokért fizetendő térítések, a könyvtárépület jellemzői, a könyvadományok elfogadásának rendje, a kivont könyvek és leselejtezett bútorok/eszközök sorsa, a szerzői jogi engedélyezés menete, a speciális elbánást igénylő használók ellátási formái, a honlap címe és különleges szolgáltatásai.
3. *Az intézmény működéséről, irányításáról, az eljárásmódokról:* hogyan lehet panaszt tenni és mennyi idő alatt bírálják el a panaszokat, milyen számokat kell hívni rendkívüli esemény esetén, mennyi a kölcsönzés időtartama, hányszor lehet hosszabbítani, milyen bírsággal kell számolni, hogyan kezeli a könyvtár a rendőrség és az FBI érdeklődését a nyilvántartások iránt, hogyan fogadják a média bejelentés nélküli látogatását, mit kezdenek a felügyelet nélküli gyerekekkel és a problémás használókkal, kit tekintenek problémás használónak.
4. *A közérdekű információk forrásairól:* hol lehet adónyomtatványt kapni és a választási névjegyzékbe bejelentkezni, hol lehet az írás-olvasás oktatásba bekapcsolódni, a közérdekű telefonszámokat megtudni, a családsegítő szolgáltatással a kapcsolatot felvenni, hová fordulhatnak azok, akik veszélyeztetve érzik magukat vagy hajléktalanok.
5. *A könyvtár támogatásáról:* a könyvtárbarátok körének vezetői, belépési űrlapja, az adományok felhasználása; az alapítvány működése, tisztségviselői és döntési mechanizmusa; a könyvtár szponzorai, jelentkezés önkéntes munkára.
6. *Az eseményekről és rendezvényekről:* az adott napi, heti és havi program, annak tartalma, helye és kezdési időpontja (a gyermekprogramok esetében ez különösen fontos).

Fontos, hogy a nyomtatott és elektronikus kiadványokban ne legyenek nyelvtani és sajtóhibák, kerülni kell a könyvtári szakzsargont és a homályos megfogalmazást.

A használókkal udvariasan és hatékonyan kell kommunikálni. Ha nem állnak rendelkezésükre az alapvető információk, annak nagy ára lehet: végső esetben az intézmény iránti bizalom is elveszhet. A felvetett kérdések zöme előre tudható, és az olvasószolgálatos munkatársakat érinti. A nyilvános szolgálatban dolgozókat ezért bevezető, majd folyamatos képzésben kell részesíteni. A munkatársakkal meg kell ismertetni az intézmény működését szabályozó dokumentumokat, hogy azok szellemében tudjanak cselekedni. Arról is tájékoztatást igényelnek, hogy mi zajlik az intézményben, azért különböző szokásos csatornákon terjeszteni kell a megfelelő információkat.

(Hegyközi Ilona)

Kölcsönzés

05/059

KERN, Christian: Radio-frequency-identification for security and media circulation in libraries = El.Libr. 22.vol. 2004. 4.no. 317-324.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Rádióhullámokkal működő azonosító rendszerek a könyvtárakban: biztonsági és kölcsönzési alkalmazások

Biztonsági berendezés; Esettanulmány; Kölcsönzés

A rádiófrekvenciás azonosító (RFA) rendszereket kb. 30 éve fejlesztették ki, először (tenyésztett és vad) állatok követésére, majd a technológia fejlődésével számos ipari alkalmazásban terjedt el (pl. gépkocsi immobiliser, kártyás beléptető rendszerek stb.). Technológiáját tekintve az RFA egy transzponderből és egy olvasóból áll, a transzponder van hozzárendelve az azonosítandó személyhez vagy tárgyhoz, az olvasó az esetek többségében helyhez kötött. Mindkét egység tartalmaz egy antennát és egy chipet, hogy rádióhullámokat tudjon sugározni (világszerte elfogadottan 15,56 MHz frekvencián), illetve feldolgozza a hullámok mögötti információkat. Az olvasó áramellátáshoz és számítógéphez kötődik. A transzponder nem tartalmaz elemet, energiaszükségletéhez indukciós úton jut.

A könyvtári használatra alkalmas transzponder papír vagy műanyag címke, mely tartalmazza a chipet és a fólia-szerű antennát is. Számos különféle RFA-címke kapható, változatos méretben és memóriakapacitással, csak olvasható vagy írható-olvasható memóriával. Az olvasó lehet érzékelő kapuba épített, kb. egy méteres hatótávolsággal, sík (asztali munkához), kb. 30-35 cm-es vagy kézi, 20 cm-es érzékeléssel. A korszerű RFA rendszerek alaptulajdonságai: a jel áthatol a nem fémes anyagokon (nincs szükség láthatóságra, mint a vonalkódnál), több transzponder-jel olvasható egyidőben, a transzponder specifikus információkkal látható el (pl. kikölcsönözték-e az adott dokumentumot).

A rendszer működése: A könyvtár a beérkező dokumentumot számmal látja el, beírja adatbázisába, és a dokumentum számát beprogramozza a transzponder-chipbe. A kölcsönzés-visszavétel akár önkiszolgálóan, akár könyvtáros közreműködésével az RFA olvasók segítségével történik (a kikölcsönzött darab nem jelez a kijárati kapunál), a kézi olvasóval leltározni lehet.

Előnyök: gyorsabb kölcsönzési adminisztráció, nagyobb állománybiztonság, könnyű leltározás és adatbázis frissítés, automatizálható válogatás és irányítás (a visszahozott könyveknél), a rossz helyre került könyv könnyű megkeresése. Mivel nem mágneses elven működik, az RFA-címke minden dokumentum- és hordozó-típusra elhelyezhető (a kétoldalas DVD lemezeken kívül).

(Mohor Jenő)

05/060

NITECKI, Danuta A. – JONES, Carol L.: Borrow Direct: its impact on service quality at Yale University Library = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 3.no. 146-151.p.

Az olvasó által kezdeményezett közvetlen kölcsönzési modell (Borrow Direct) hatása a szolgáltatások minőségére a Yale egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Hatékonyság; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Könyvtárközi kölcsönzés

A sikertörténet hőse a *Borrow Direct* (közvetlen kölcsönzés) nevet viselő innovatív, olvasók által kezdeményezett könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás, amely 1999 novemberében indult. A cikk e hagyományos szolgáltatás minőségének gyökeres átalakítását írja le a Yale Egyetem könyvtárosai szemszögéből.

A kilencvenes évek közepén a Columbia, a Pennsylvania és a Yale egyetem igazgatói és néhány könyvtárosa egy olyan szolgáltatást képzelt el, amely oktatóknak, diákoknak és a könyvtárosoknak megfelelő, gyors és költség-hatékony hozzáférést biztosít a kölcsönözhető állományhoz. Arra törekedtek, hogy az olvasók igényeit és a könyvtárosok produktivitását egyensúlyba hozzák, és a következőkben állapodtak meg: az olvasók mindhárom állományhoz hozzáférhetnek, a kért könyveket négy munkanapon belül eljuttatják az olvasókhoz, a költségeket címenként 10 USD alá szorítják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szolgáltatás munkafolyamatainak elemzése során számos módosítási lehetőségre derült fény (több online katalógusban való keresés a Z39.50 segítségével, a keresett mű elérhetőségének megállapítása, a kérések nyomon követése stb.). Szerencsés körülmény volt a résztvevő intézmények együttműködési készsége; a kísérleti szakaszban a projekt az egyetemekről a *CoPY* nevet kapta. (Az automatizált rendszert az URSA – Universal Resource Sharing Application szoftver terjesztője szállította.) Abban is megállapodtak, hogy egy hónapos határidőre kölcsönöznek hosszabbítás nélkül, gyorsfutár-szolgálatot alkalmaznak és automatizált e-mail értesítésekkel operálnak.

Ezután ismertetik a Yale nyitólapján való bejelentkezés módját és a szolgáltatás weboldalát, majd a folyamat valamennyi fázisát. A továbbiakban a szolgáltatás minőségi értékelésével foglalkoznak a szerzők: az újítások nyomán átlagosan 7,7-es értékelést kapott a használók körében, a kérések száma pedig megháromszorozódott két év alatt, és az olvasók nagyon elégedettek a szolgáltatással.

(Murányi Lajos)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

05/061

VanBUSKIRK, Mary: IntelliDoc: Integrating CISTI's information services = Sci.Technol.Libr. 24.vol. 2003. 1/2.no. 87-105.p. Bibliogr.

IntelliDOC: a kanadai CISTI információs szolgáltatásainak integrálása

Dokumentumszolgáltatás; Rendszerszervezés; Tájékoztatási intézmény -természettudományi és műszaki

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Nyolcéves sikeres működése alatt az IntelliDoc jelentősen megemelte a nemzetközi dokumentumszolgáltatás színvonalát és a CISTI nemzetközi hírnevét az információs ipar világában. Az IntelliDoc sok automatizált folyamatot foglalt egy rendszerbe, ami lehetővé tette, hogy a használók világszerte 1-2 napon belül megkapják a rendelt dokumentumokat. Az IntelliDoc sokféle rendelési lehetőséget tartalmaz, szkennelést vállal a saját, illetve a partnerintézményei állományából, és számos szállítási változatot kínál a használóinak.

(Autoref.)

Lásd még 11

Dokumentációs eljárások és termékeik

05/062

JACSÓ, Péter: Link-enbedded cited references = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 4.no. 306-311.p.

Beépített kapcsolattal ellátott hivatkozások teljes szövegű adatbázisokban

Hiperszöveg; Hivatkozás; Számítógép-hálózat; Teljes szövegű adatbázis

A tudományos cikkek elengedhetetlen tartozékai a hivatkozások. Ezek természetesen az elektronikus változatban is benne vannak, de nem feltétlenül van többlet-funkciójuk. Ma már lényeges követelmény, hogy az elektronikus szövegek hivatkozásai élő kapcsolatokkal legyenek ellátva. A cikk megvizsgálja, hogy a kiadók és a legnagyobb kereskedelmi aggregátorok által közvetlenül kínált teljes szövegek hogyan teljesítik ezt a követelményt.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/063

LESOURD, Nathalie: Le résumé automatique: état de l'art, retours d'expériences, éclairages juridiques = Documentaliste. 41.vol. 2004. 3.no. 200-202.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Autometikus annotáció-készítés: technológia, visszacsatolás és jogi kérdések

Gépi referálás; Jogszabaály -más területről

Az a néhány automatikus kivonatkészítő rendszer, amely jelenleg a piacon rendelkezésre áll, műszaki és jogi szempontból egyaránt sok kérdést vet fel. Milyen típusú annotációkat készítenek ezek a rendszerek? Milyen mértékben képes egy szoftver „megérteni" egy szöveget? Milyen technológiákat alkalmaznak? Minőségi terméknek tekinthető-e az eredmény? Jogilag elfogadható-e? Vannak-e olyan speciális jogszabályok, amelyek a szövegek automatikus kivonatolására alkalmazhatók?

(Autoref.)

05/064

Pervaâ bibliotečnaâ enciklopediâ Rossii = Naučn. Teh. Bibl. 2004. 6.no. 88-94.p.

Oroszország első könyvtári enciklopédiája

Enciklopédia, lexikon -könyvtártudományi; Kézikönyv -könyvtártudományi

Az Orosz Állami Könyvtár 2004. negyedik negyedévében könyvtári enciklopédiát bocsát ki – az elsőt Oroszországban. Az enciklopédia szerkesztésében a könyvtárügy, a bibliográfia, az informatika kiemelkedő tudósai, a központi és területi könyvtárak vezető munkatársai vettek részt az Orosz Föderáció tagországaiból és a Baltikumból. A szerkesztés legfontosabb alapelve a könyvtárügy történetének, elméletének és gyakorlatának taglalásakor a tudományos koncepciók és nézetek objektív szempontú bemutatása volt. Pénzügyi okok miatt az enciklopédia kiadás mintegy három éven keresztül húzódott – közben éppen ez alatt az idő alatt következett be a könyvtárak szerepének gyökeres változása az információrobbanás következtében. Az Orosz Állami könyvtár ezért úgy határozott, hogy 2004. márciusáig az enciklopédia anyagát hozzáférhetővé teszi honlapján (www.rsl.ru), hogy valamennyi könyvtári szakembernek lehetőséget adjon így a szerkesztésben való közvetlen közreműködésre, a szócikkek pontosítására (dátumok, statisztikai adatok, szakirodalom stb.).

Az enciklopédia főszerkesztője Ju. A. Grihanov, összeállítói Je. I. Ratnyikova és Ju. N. Ulanova, a szerkesztőbizottságot támogató szakértői testület vezetője az Orosz Állami Könyvtár főigazgatója, V. V Fjodorov. A munka első szakaszában, 1996 és 2002 áprilisa között az Orosz Állami Könyvtár szakembereiből alakított munkaközösség tárgyszójegyzéket állított össze (ennek anyagát felhasználva 1999-ben szakszótárat jelentettek meg), és kidolgozta a későbbi munka módszereit. A munkaközösség tagjainak nagy része később a szerkesztőbizottságban is vállalt feladatot. Az enciklopédia összeállításának elgondolásait az orosz könyvtáros egyesület is támogatta, vezető képviselői szerzőként, szerkesztőként, konzultánsként vettek részt a munkálatokban.

A szerkesztőbizottság közleményt jelentetett meg, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy az enciklopédia műfajában és tartalmában egyedülálló az orosz könyvtárügyben. Elkészítésének aktualitása abban rejlik, hogy szükséges és időszerű volt a könyvtáros társadalom számára kötetbe gyűjteni mindazt a szakszerű tudástartalmat, amelynek ismeretétől a könyvtárügy elméletének és gyakorlatának továbbfejlődése függ. A fejlett külföldi országok, Nagy-Britannia, Németország, az USA enciklopédiái (közülük a legismertebb a *World Encyclopedia of Library and Information Services*) már régen rendelkeznek ilyen kézikönyvekkel, Oroszország azonban először állít össze általános könyvtári enciklopédiát, eddig csak egyes részterületek – könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ismereti és múzeumi lexikon, informatikai értelmező szótár – kézikönyvei léteztek.

Az enciklopédia előszava szerint a kézikönyv tematikus egységekbe (pl. a könyvtárügy alapfogalmai, a könyvtári szervezet és irányítása, könyvtári szolgáltatások, bibliográfiai tevékenység, tudományos kutatás, könyvtáros szervezetek és szaksajtó) rendezve több mint kétezer szócikket tartalmaz. A kézikönyvben helyet kapott az Orosz Föderáció valamennyi tagjának könyvtárügye, különös tekintettel az egyes nemzeti könyvtárakra. A szűken vett könyvtárügy mellett több szócikk a határterületek – könyvtárpolitika, könyvtárpedagógia, informatika – tudásanyagával is foglalkozik. A könyvtárügy történetét taglaló szócikkek az ó-, a közép-, az új- és a legújabb kor könyvtártörténetét mutatják be: a történelmileg kialakult könyvtártípusok leírása mellett kitérnek az alexandriai és a pergamoni könyvtár történetére, valamint Bölcs Jaroszláv és Rettegett Iván gyűjteményére. A könyvtárügy külföldi, ill. nemzetközi vonatkozásai abban az esetben kaptak önálló szócikket, ha visszhangot váltottak ki az orosz könyvtárügyben, vagy beépültek a hazai gyakorlatba. Bekerült közéjük viszont néhány olyan terminus technicus fogalommagyarázata (online, books in print, public relations), amely az orosz szaknyelvben az angol kifejezés transzkripciós átírású változatában használatos. Mintegy ötszáz szócikk foglalkozik az orosz könyvtárügy azon kiemelkedő személyiségeinek bemutatásával, akik tudományos munkásságukkal, jelentős könyvgyűjtemény létrehozásával, alapvető könyvtárügyi folyamatok koordinálásával, könyvtári oktatási intézmények alapításával írták be nevüket az orosz könyvtárügy lapjaira.

(Hangodi Ágnes)

05/065

SUCKOW, Ninon – KLARKOWSKI, Werner: Die Datenbank „Gesamtkatalog der Wiegendrucke" = Z. Bibliothekswes. Bibliogr. 51.Jg. 2004. 4.no. 200-206.p.

Res. angol nyelven

A nemzetközi ősnyomtatvány-bibliográfia (Gesamtkatalog der Wiegendrucke) adatbázisa

Adatbázis; Központi katalógus -online; Ősnyomtatvány

Az ősnyomtatványok teljes katalógusának adatbázisa (Gesamtkatalog der Wiegendrucke, GW) tartalmában és formájában is a nyomtatott változat hagyományait követi. Szerkesztési felülete lehetővé teszi a további kötetek elkészítését, használói felülete pedig olyan korszerű eszközökkel van ellátva, mint keresőgépek, átfogó mutatók és hiperlinkek. Az adatbázisban megtalálható minden ismert ősnyomtatvány leírása, de az információ jelenleg még csak töredékét képezi a GW szerkesztőségének birtokában lévő adatoknak. A forma és tartalom részletessége tekintetében a leírások nem egységesek. A még nem publikált GW-ben felsorolt ősnyomtatványok rekordjait (az I betűtől kezdődően) szkennelt kéziratoldalak formájában tartalmazza az adatbázis. A dokumentumok leírásai Unicode szabvány szerint, XML struktúrával készültek. A külső használói hozzáférés és a szerkesztési munka egyaránt az interenten keresztül történik.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/066

SWAIN, Ellen D.: Connecting students of the present, past and future: an activist approach to the use of student documents in the university archives = J. Arch. Org. 2.vol. 2004. 1/2.no. 39-53.p.

A diákélettel és diákkultúrával kapcsolatos dokumentumok gyűjtése és használata az egyetemi levéltárban

Egyetemi hallgató; Levéltár

Az úgynevezett hallgatói dokumentumok (jegyzetfüzetek, naplók, hallgatói szervezetek adatai) fontos forrásokat jelentenek a felsőoktatás, a reform-mozgalmak, valamint az intellektuális és társadalmi irányzatok kutatásához. Nemcsak a tudomány és az oktatás számára hasznosak, hanem alkalmasak a vezetők, a volt diákok és a közösség sokféle kutatási igényének kielégítésére is. A hallgatók tapasztalatainak megfelelő dokumentálásához lényeges, hogy a könyvtárosok és levéltárosok indítsanak egy innovatív, a hallgatók elérését szolgáló programot, amely hangsúlyozza a hallgatókhoz kötődő dokumentumok megőrzésnek és hasznosításának fontosságát, és megkívánja a hallgatók, az oktatók, a vezetők és a már végzett hallgatók aktív közreműködését.

(Autoref.)

Lásd még 15

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

05/067

GIGLIOTTI, Sharon A.: Feeling connected – providing computer support, access and training to patients in a complex continuing care and palliative care hosspital = J.Hosp.Librariansh. 3.vol. 2003. 2.no. 69-77.p.

Számítógéphasználat és képzés biztosítása betegek számára egy amerikai kórházban

Használók képzése; Információtechnológia; Kórházi könyvtár -betegeké

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk bemutatja, hogy egy hagyományos, pusztán kölcsönzést nyújtó kórházi könyvtár hogyan alakult át egy olyan szolgáltató hellyé, amely az információs technológia segítségével közös tanulási lehetőséget kínál a betegeinek és azok családtagjainak. Az átalakulás elemei a következők voltak: egy új tanulási központ megtervezése, a használók aktív megkeresése (outreach strategy), kommunikációs terv, integrált forrástájékoztatás, a betegek fizikai szükségleteinek megfelelő feladatok kiadása, megfelelő oktatási irányelvek kifejlesztése, és önkéntes alapú képzés. A betegek beszámolói igazolják, hogy az interaktív tanulási központ sikeresen teljesíti kívánságaikat, és segít nekik abban, hogy hasznosan töltsék az időt és otthon érezzék magukat a kórházi környezetben.

(Autoref.)

05/068

LOTZ, Birgit – SCHUMANN, Silke: Neue Ideen aus Queens für Mainhattan. Von New York nach Frankfurt am Main: Die „Internationale Bibliothek" kommt bei Migranten gut an = Bub. 56.Jg. 2004. 1.no. 30-35.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Új ötletek New Yorkból: nemzetközi könyvtár létrehozása bevándorlók számára Frankfurtban

Nemzetiségi olvasó; Tanulmányút; Városi könyvtár

A szerzőpáros a kisebbségi etnikai csoportokkal való könyvtári foglalkozás két példáját írja le: a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

New York város Queens kerületében folyó tevékenységet, melyet egy tanulmányút keretében ismertek meg és a saját könyvtáruk, Frankfurt am Main Gallus kerületi könyvtára munkáját.

1. Queens, Boroughs Public Library. Queens kerületének 2 millió lakosa van; a lakosok egyharmada nem az Egyesült Államokból származik, a családok felében az angolon kívül más nyelvet is beszélnek anyanyelvként. A kerület központi nyilvános könyvtárának (Queens Boroughs Public Library) 63 fiókkönyvtára van, évente 17,5 millió dokumentumot kölcsönöznek 16,6 millió látogatónak. A könyvtár multikulturális tevékenységét a nagy erőket mozgósító állami programokra építve fejti ki, ilyen mindenek előtt a NAP, New Americans Program. E program sikeres végrehajtásának egyik feltétele a nyelvismeret: a team egy-egy munkatársa anyanyelvi szinten beszéli a spanyol, olasz, portugál, francia, kínai, tagalog, orosz és jiddis nyelvet.

A könyvtár részt vesz az idegen nyelvűek részére induló angol nyelvtanfolyamok szervezésében. (ESOL-tanfolyamok, English for speakers of other languages). Évente 24 könyvtárban és a könyvtár hat felnőttképzési központjában mintegy 80 tanfolyam indul, ezek ingyenesek és igen keresettek, az évi háromezer résztvevő 80 országból érkezik és 50 féle anyanyelvet beszél. A tanfolyamok lehetőséget nyújtanak arra, hogy a hallgatókat közelebb hozzák a könyvtárhoz: minden résztvevő egy könyvtárhasználati igazolványt és egy könyvtári útmutatót is kap. E nyelvkurzusok mellett külön tanfolyamot szervez a könyvtár azok részére, akik saját anyanyelvükön sem tudnak olvasni vagy írni. Az ESOL tanfolyamokat a könyvtár egy speciálisan képzett munkatársa koordinálja, magukat a foglalkozásokat 25 részfoglalkozású előadó tartja.

Más természetűek a mindennapi életben való boldoguláshoz szükséges ismereteket nyújtó (Coping Skills) programok. Ezeket többnyire a hallgatóság anyanyelvén tartják, és gyakorlati ismereteket közölnek a jogszabályokról, a munkalehetőségekről, a tanulási lehetőségekről, az egészségvédelemről.

A NAP segítségével a könyvtár speciális gyűjteményeket hozott létre öt nyelvterületről, melyek célja az anyanyelvi kultúra megőrzésének szolgálata. A gyűjtemények az adott nyelv klasszikusai mellett bestsellereket, tanácsadókat tartalmaznak valamint, nyelvtanulási segédeszközöket.

2. Frankfurt am Main, Gallus kerületi könyvtár. Frankfurtnak 650 ezer lakosa van, a lakosság egyharmadának nincs német állampolgársága, a nem német anyanyelvűek száma ennél is magasabb. 1989-ben a városvezetés létrehozta a Multikulturális Ügyek Hivatalát, hogy elősegítse a jogi és szociális integrációt.

Gallus városrészben az átlagosnál is magasabb a külföldről jöttek aránya, csaknem 50%, egy részük csak rövid ideje érkezett Németországba. Qeens-szel ellentétben itt nem egy, hanem több intézmény tanítja a németet, mint idegen nyelvet. Ezek tevékenységét a Multikulturális Ügyek Hivatala koordinálja, előkészítő tanfolyamokat és nyelvtanfolyamokat szervez az újonnan érkezetteknek. Ezekhez kapcsolódik a kerületi könyvtár által szervezett, 2002-től működő „Internacionális Könyvtár". Ennek szlogenje: „Németül tanítani – németül tanulni", a könyvtár ehhez a tevékenységhez biztosít dokumentumokat és az önképzéshez technikailag jól felszerelt tanulóhelyeket.

Más jellegűek az újonnan érkezettek számára szervezett, az ő anyanyelvükön (jelenleg törökül) tartott eligazító jellegű tanfolyamok, melyek a beilleszkedéshez, a mindennapi életvitelhez szükséges gyakorlati ismereteket nyújtják. Ezeket szintén a Multikulturális Hivatal szervezi. Egyes tanfolyamokhoz könyvtárlátogatás is kapcsolódik. Ezek célja nem csak a könyvtár használatához szükséges ismeretek átadása, hanem a kedvteremtés is, a küszöbfélelem leküzdése. 2002 végéig a Hivatal által szervezett 54 tanfolyamból 25-ben a résztvevők meglátogatták a Gallusi Kerületi Könyvtárat. A ka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lauzolás pastu, orosz, török és spanyol nyelven folyt. A látogatók száma ebben az évben 35%-kal emelkedett. 2003 első félévében 13 esetben látogatták meg az eligazító tanfolyamok csoportjai a könyvtárat, ezenkívül négy alkalommal keresték fel az intézményt a német nyelvtanfolyamok hallgatói. Az ő részükre már tolmács nélkül folyt a bevezetés.

(Katsányi Sándor)

05/069

MILLER, Rebecca: Model TLC = Libr.J. 129.vol. 2004. 12.no. 42-44.p.

A TLC modell: egy amerikai megyei könyvtári rendszer bibliobusz-szolgáltatása idős emberek számára

Idős olvasó; Mozgókönyvtár

Az amerikai King County Library System (KCLS) 1,1 millió ember számára szolgáltat Seattle környékén (43 fiókkönyvtár és egy Traveling Library Centernek nevezett bibliobusz, a továbbiakban TLC). 1990 óta a terület népessége több mint háromszorosára nőtt, és megnőtt az igény a házhoz szállított és a könyvtárak épületén kívül nyújtott szolgáltatások iránt. A célközönség: idős emberek, börtönlakók, írást-olvasást tanulók, rendezvények résztvevői.

A TLC 130 gondozóházat, idősek otthonát, lakótelepet, kórházat és rehabilitációs intézetet és 360 házhoz kötött személyt keres fel a megyében, használóinak száma meghaladja a tízezret.

A TLC helybe viszi a könyvtári szolgáltatást az alacsony jövedelműek lakótelepeire, a nyugdíjasházakba, az időseket ápoló otthonokba, a kórházakba, a házhoz kötött emberek számára. ABC Express néven 2004-től a gyermekek számára indítottak speciális mozgókönyvtári szolgáltatást. A mozgókönyvtárat úgy alakították ki, hogy kerekes székkel is igénybe lehet venni. A TLC használóinak zöme a nők közül kerül ki.

A mozgókönyvtári szolgáltatást ellátó személyzet létszáma teljes munkaidőre átszámítva 14,25 fő, három fő felsőfokú végzettségű, a többiek speciálisan képzett könyvtártechnikusok (outreach technicians). A TLC a számára elkülönített saját állomány (44 800 kötet) mellett a KCLS teljes dokumentumállományára támaszkodhat; előjegyzési rendszert is működtetnek.

A mozgókönyvtári szolgáltatás során intenzívebb a személyes kontaktus, mint egy szokványos könyvtárban. A könyvtárosok a olvasókat név szerint ismerik, ha például az idős emberek állapotuk változása miatt más intézménybe kerülnek, ott is nyomon követik a sorsukat. A szolgáltatás jó fizikai erőnlétet is igényel (ki-berakodás, a visszahozott könyvek visszasorolása, a számítógépek szállítása stb.).

A TLC-nél az egyes kölcsönzések költsége meghaladja a tíz dollárt, szemben a KLCS átlagos 5,38 dolláros költségével. Hosszú távon az önkéntes munkaerő felhasználásával (a házhoz szállítás egyharmadát már ma is ők végzik el) és a technológia fokozott alkalmazásával (például a távoli előjegyzések lehetőségét biztosítva) szeretnék a költségeket csökkenteni.

(Hegyközi Ilona)

05/070

WILLIAMS, Jean: Biblionef SA: bringing books to the bookless = Cape Libr. 48.vol. 2004. 3.no. 14-16.p.

Biblionef SA: könyveket a rászorulóknak!

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Ifjúság nevelése olvasásra

Dél-Afrikában az olvasás- és írástudás az elmúlt időszakban igen fontossá vált, ez pedig arra ösztönözte az oktatással foglalkozó szakembereket, hogy a társadalom valamennyi rétegét rábírják az olvasásra. Programok és különböző kezdeményezések indultak az anyanyelvi írás-olvasás népszerűsítésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ért, amelyeknek az eredményei máris megmutatkoznak. Továbbra is problémát jelent azonban, hogy Dél-Afrika számos településén semmiféle olvasnivaló sem akad: sok háztartásban nincs könyv, rengeteg iskola és falu van könyvtár nélkül – elsősorban a mezőgazdasági körzetekben.

A *Biblionef SA* (*Dél-Afrikai Könyves Hajó*) egy nemzetközi szervezet, a *Biblionef* része, amelyet 1989-ban hoztak létre Franciaországban, és amelynek több országban is működnek irodái (Belgiumban, Dél-Afrikában, Franciaországban, Hollandiában, Portugáliában, Suriname-ban és az USA-ban), célja pedig azoknak a gyermekeknek és fiatalkorúaknak könyvvel való ellátása, akik ezt nélkülözni kénytelenek. A szervezet élvezi az UNESCO, az UNICEF és az Európa Tanács támogatását is. (Eddig a világ 46 országába – Magyarországra is! – juttattak el új könyveket a gondosan kiválasztott levelezők bevonásával.) A *Biblionef* tevékenységét az motiválja, hogy segítsen azokon a gyerekeken, akik nem juthatnak el könyvek híján a tudáshoz, mivel könyvek nélkül a tudás kapuja, a fejlődés és a szabadság lehetősége is zárva marad előttük.

A dél-afrikai szervezet független és nonprofit intézmény. Abból a meggyőződésből alapították 1998-ban, hogy az írás-olvasás és az oktatás fogja garantálni az új Dél-Afrika sikerét elsősorban. A fokvárosi központban 45 ezer könyv található az ország 11 hivatalos nyelvén; ezeket dél-afrikai kiadóktól vásárolták kedvezménnyel; kapnak ugyan adományokat, de az anyag zömét vásárlás útján szerzik be. Kevés alkalmazottjuk van, elsősorban önkéntesek és barátok segítik a munkát. Fő célja az olvasáskultúra népszerűsítése, az anyanyelven való olvasás népszerűsítése, a bennszülött nyelveken írt gyermekirodalom népszerűsítése és a helyi publikálás támogatása. (Egyébként nem kívánnak versenyezni a közkönyvtárakkal.)

A könyvek szétosztását pályázat előzi meg, amelyben igényeket kell megfogalmazniuk a kérelmezőknek, de később a könyvek felhasználásáról is számot kell adniuk – ezt a munkatársak a helyszínen ellenőrzik. Hangsúlyt fektetnek a vak és csökkentlátó gyermekek ellátására is Braille-írással készült és öregbetűs könyvek biztosításával, új fejleményként pedig farm-könyvtárakat is létrehoztak. (Tevékenységük négy éve alatt több mint 108 ezer könyvet adományoztak 850 gyermekintézménynek, és számos gyermekkönyv afrikai nyelvekre való lefordítását támogatták.)

A jövőben ügynöki hálózatot hoznak létre mind a kilenc tartományban; a megbízottak a tervek szerint közvetítőszerepet játszanak majd a települések és a szervezet között, továbbá a helyi igények felméréséért is felelősek lesznek.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 42, 47

Egészségügyi tájékoztatás

Lásd 25

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

Lásd 64

Oktatás információellátása

05/071

WILLIAMS, Lisa M. – CODY, Sue Ann – PARNELL, Jerry: Prospecting for new collaborations: mining syllabi for library service opportunities = J. Acad. Librariansh. 30.vol. 2004. 4.no. 270-275.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Az online oktatási és könyvtári-tájékoztatási információk közös honlapjának kialakítása egy főiskolai könyvtárban; új együttműködési lehetőség a tanszékekkel

Főiskolai könyvtár; Honlap; Oktatás információellátása; Online információkeresés

Ma már kezd általánossá válni, hogy a felsőoktatási intézmények tananyagaikat elérhetővé teszik az interneten. A felsőoktatási könyvtárak ezeket elemezve népszerűsíthetik szolgáltatásaikat, és együttműködést kezdeményezhetnek az oktatókkal.

A University of North Carolina, Wilmington (UNCW) könyvtárában a hallgatóktól megkívánják könyvtárhasználatot; ezt jellege és szintje szerint a következőképpen csoportosították (a zárójelben a százalékos megoszlás):

- kötelező könyvtárhasználat a (nyomtatott, elektronikus és audiovizuális) törzsállomány igénybevételével (18%, 15 szakterületen);
- fakultatív – a törzsállományt tekintve (2%);
- könyvtárhasználat projektek, kutatási jelentések elkészítéséhez (41%, 30 szakterületen);
- csoportos projektek, könyvismertetések elkészítése céljából (16%);
- fakultatív könyvtárhasználat pl. plusz kredit elnyerésére (12%);
- a törzsállományon kívüli anyag fakultatív használata (11%).

A tantervek közül a web ingyenesen használható részén elérhetőeket gyűjtötték be. Több, mint háromezer tárgy tantervét elemezték az UNCW-n választható kétezer kurzus anyagából. 828 online tanterv közül 253 bizonyult értékelhetőnek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az online tantervvel rendelkező szakterületek közül a legnagyobb mértékű könyvtárhasználatot a kommunikációs, a filozófiai és vallási, pedagógiai, pszichológiai, közgazdasági és vezetéstudományi kurzusok írták elő. 161 tárgy keretében kaptak a hallgatók bevezetést a könyvtárhasználatba, de ezeknek a tárgyaknak a zöme nem rendelkezett online tantervvel.

A tantervek elemzését követően tanulmányozták a kötelező olvasmányok jegyzékeit és a diákok számára kiírt feladatokat is. Külön forrásokat mozgósítottak a hiányokat pótló és az állományt frissítő beszerzésekre. Az oktatókat tájékoztatták a könyvtári lehetőségekről, és meghallgatták véleményüket.

Az online tantervekből hasznos információkat merítettek a könyvtári kalauzok frissítéséhez, amit az oktatókkal együttműködve végeztek el. Készítettek az egyes kurzusokhoz kapcsolódó és egyszerre több kurzust átfogó összeállításokat, az adatbázisok használatának tudnivalóit „élő" példákkal egészítették ki, és szakirodalmi kalauzokat szerkesztettek az egyes tanszékek vagy oktatási programok igényeihez igazodva.

Korábban kétfajta könyvtárhasználati képzést szerveztek: egyszeri bevezető képzést a tanterv keretében és eseti, személyes konzultációt, például dolgozatok megírásához, a tanórákon kívül. Ez utóbbi formát jobban az egyes kurzusokhoz igazították, és a hagyományos képzés helyett, vagy azt kiegészítendő kínálják a hallgatóknak. Új formaként a tanórák keretében a könyvtáros tíz percet kap arra, hogy áttekintést adjon, mit nyújt a könyvtár, és bíztassa a hallgatókat a többi képzési formában való részvételre.

Bár az oktatók jól ismerik tudományterületük tájékoztató forrásait, az interdiszciplináris témáknál szükségük van a határterületek adatbázisainak megismerésére. Új adatbázisokra, a távoli hozzáférés fortélyaira fel kell hívni a figyelmüket, hasonlóképpen a szakdolgozatok, disszertációk megírásához szükséges általános segédletekre.

A vizsgálat végén úgy határoztak, hogy az egyes tárgyak számára saját weboldalt hoznak létre, amely „mindent egy helyen" jelszóval a könyvtár információs forrásait, az oktatók elérhetőségi adatait és az általuk készített dokumentumokat, valamint a tanszékek weblapjait egyszerű, könnyen használható formában teszi elérhetővé. A szolgáltatást Syllabus Plus-nak nevezték el, és minimális személyzeti ráfordítással, hallgatók bevonásával igyekeznek üzemeltetni. Az oktatók érdeklődéssel fogadták a szolgáltatást, szívesen együttműködnek a könyvtárosokkal, és ez a könyvtár szolgáltatásainak használatán is megmutatkozik.

(Hegyközi Ilona)

05/072

NITECKI, Danuta – RANDO, William: A library and teaching center collaboration to assess the impact of using digital images on teaching, learning and library support = VINE. 34.vol. 2004. 3.no. 119-125.p.

Egy egyetem könyvtárának és oktatási központjának együttműködése a digitális képek oktatási, kutatási és szolgáltatási hatásának felmérésére

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Fejlesztési terv; Felmérés [forma]; Képanyag; Oktatás információellátása

Ismerteti a Yale egyetem elektronikus könyvtári programját, és összefoglalja az első év együttműködésre alapuló kutatási módszereit és a kezdeti eredményeket. Arra a következtetésre jut, hogy a program több szempontból is hasznos volt; egyrészt gyakorlati tapasztalatokat eredményezett az elektronikus könyvtáraknak a tanulásban, oktatásban és a szolgáltatások támogatásában játszott szerepéről, másrészt sikerült kifejleszteni egy olyan modellt, amely hasznos tudnivalókkal egészítette ki a hasonló felmérő programok eredményeit.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

05/073

YOUNG, Arthur – CASBURN, Steve: Gen X bites back = Am.Libr. 35.vol. 2004. 8.no. 43-45.p.

A „következő nemzedék" visszavág – reflexiók Young-Hernon-Powell cikkére

Könyvtáros utánpótlás; Vezetés

Két nemzedék egy-egy képviselőjének a könyvtárvezetésről vallott nézeteit ütközteti a folyóirat szerkesztője telefon-interjú formájában, az ún. X-generáció (vagyis egy 1965 és 1980 között született) és az idősebb „baby boomer"-ek (1946-1964) megszólaltatásával. A májusi cikk (*What Will Gen Next Need to Lead?* azaz *Milyenek legyenek a következő nemzedék vezetői?)* egyik szerzője és a houstoni egyetemi könyvtár középvezetője mondja el véleményét ebben a beszélgetésben, amellyel a folyóirat (feltehetőleg) a cikk keltette felzúdulást kívánta lecsendesíteni. A téma és a felmérés eredménye is érdekes: arról van szó, mely vezetői tulajdonságokat tartják munkájukban a legfontosabbnak a jelenlegi könyvtárigazgatók. A cikkben megfogalmazottakat azonban a fiatalok inkább önhittnek és álságosnak találták, mintsem hasznosnak.

A szerkesztő tizenegy kérdésére adott válaszokból csak néhányat érdemes kiemelni: a harmincas évei elején járó, texasi *Steve Casburn* a legfontosabbnak a vezetői képességet és nem az életkort tartja, továbbá a fiatalok ötletei figyelembe vételének és szakmai kibontakozásuk biztosításának fontosságát emeli ki. Energikus, távlati elképzelésekkel is bíró, mindenkivel szót értő vezetőket látna szívesen, akik beosztottjaikat nem tekintik idiótának, és akik előtt döntéseik mozgatórugóit is feltárják.

Az egyik szerző, *Arthur Young* az elhangzottakkal szinte mindenben egyetért, ugyanakkor a saját szerepéről csak annyit jegyez meg, hogy a leírtak nem a szerzők, hanem a megszólaltatott egyetemi és közkönyvtárak vezetőinek véleményét tükrözik.

(Murányi Lajos)

Lásd még 31

Tervezés

Lásd 4

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

05/074

AHMADOVA, Uli Aslambekovna: ISO 9000 i sovremennye rossijskie biblioteki: vozmožno li ih vzaimodejstvie = Biblioteka. 2004. 3.no. 39-42.p. Bibliogr. 9 tétel.

Az ISO 9000 és a korszerű oroszországi könyvtárak: lehetséges-e az együttműködésük?

Hatékonyság; Könyvtárügy; Munkaszervezés; Norma; Szabvány

Oroszországban az 1980-as évek végén kezdődtek az ISO 9000 sorozatra épülő nemzeti szabványok kidolgozására irányuló munkák. A minőségirányítás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sal foglalkozó szabványok orosz változata a „GOST R ISO 9000-2001 Minőségirányítási rendszerek" család. A könyvtárügyben azonban egyelőre nem tudtak kellő figyelmet szentelni a minőségirányítási kérdéseknek. Ennek egyik oka, hogy állam sem fordít elég figyelmet a könyvtárügyre. Bár sok olyan cég jött létre, amely információval, illetve információszolgáltatással foglalkozik, minőségi szolgáltatást a könyvtárak tudnak nyújtani. Ezt a szerepet könnyen elveszíthetik, ha finanszírozásuk nem lesz megoldott. Mivel a könyvtárak is részt vesznek a piaci versenyben, nekik is elsősorban a felhasználói igényeket kell szem előtt tartaniuk.

Az ISO szabvány, illetve annak orosz változata tartalmazza a könyvtári minőségirányítási rendszerrel szembeni követelményeket. A cikk egy saját fejlesztésű modellt mutat be, amely a könyvtári sajátságokat jobban figyelembe veszi. A modell a szolgáltatási folyamatra épül. Kiinduló pontja az olvasók igényeinek feltárása, ezt az olvasói értékelés elemzése, a visszacsatolási lépés követi. A többi összetevő kisegítő tevékenységekre irányul, mint pl. a vezetőség felelősségével foglalkozó blokk. A minőségre jelentős hatással vannak a rendelkezésre álló források, kiemelten az emberi erőforrás. Ezért képzett könyvtárosokra van szükség, akik az elvégzendő feladatok ellátásához megfelelő kompetenciával rendelkeznek. Az egész modellt átfogja a folyamatos jobbításra irányuló törekvés.

(Viszocsekné Péteri Éva)

05/075

AVIA ARANDA, Antonio – GARCÍA-MORALES HUIDOBRA, Elisa – JIMÉNEZ ALEIXANDRE, Miguel [et al.]: Estudio comparativo de la Calidad de las bibliotecas universitarias espanolas = Rev. Esp. Doc. Cient. 27.vol. 2004. 2.no. 155-191.p.

Res. angol nyelven

A spanyol egyetemi könyvtárak minőségének összehasonlító vizsgálata

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság

2002-ben (minisztériumi finanszírozással) egy interdiszciplináris munkacsoport elvégezte a spanyol egyetemi könyvtárak összehasonlító minőségvizsgálatát, s egyúttal egybegyűjtötte a legjobbnak ítélt gyakorlati megoldásokat. Ennek során a következőkre összpontosítottak:

- az 1994-2001 közötti fejlődés összehasonlító elemzése az egyetemi és tudományos könyvtárak éves statisztikái alapján;
- minőségi mutatók kidolgozása a szolgáltatások kínálata és e szolgáltatások iránti igények, illetve a rendelkezésre álló források hatékonysága figyelembe vételével;
- a könyvtári szolgáltatások minőségét meghatározó (és behatároló) fontosabb tényezők definiálása.

A szakirodalom áttekintése nyomán (és a vizsgálat céljainak is leginkább megfelelőnek ítélve) három alapvető tényezőt határoztak meg:

1. Gazdasági erőforrások: a monográfiák, folyóiratok, adatbázisok, egyéb dokumentumok beszerzésére, illetve a technikai és a szakszemélyzet bérére fordított, egy potenciális olvasóra jutó összegek.
2. A szolgáltatások kínálata: évi nyitvatartási napok, heti nyitvatartási órák száma, az egy olvasóra jutó alapterület, olvasóhely, polcfolyóméter, számítógép, egyéb berendezés, személyzet, könyv, folyóirat, egyéb dokumentum, adatbázis, elektronikus folyóirat mennyisége, ill. mértéke.
3. Igény, illetve használat: az egy olvasóra jutó könyvtárlátogatás, kölcsönzés, adatbázis-, weblap-, katalógus-használat száma, a használat számított intenzitása, a könyvtárközi kölcsönzés igénybevétele.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A fentieket kiegészítették a mindhárom tényező elemeinek fejlődését befolyásoló körülmények – az általános (külső) környezet és a szervezeti és funkcionális struktúra -vizsgálatával.

(Mohor Jenő)

05/076

HASWELL, Gayle/BANWELL, Linda: Toolkits and the assessment of outcomes: the ICT EVALKIT Project = VINE. 34.vol. 2004. 3.no. 92-98.p.

Eszköztár információs és kommunikációs technológiák értékelésére a brit felsőoktatási szektorban: az EVALKIT program

Felsőoktatási intézmény; Hatékonyság; Honlap; Információtechnológia

A szerzők egy kereshető, web-alapú eszköztár-gyűjtemény kifejlesztésének tevékenységeit, folyamatait és eredményeit ismertetik. A szóban lévő eszköztár a brit felsőoktatásban és továbbképzésben használatos információs technológiák értékelésére szolgál. Elmagyarázza az eszköztár fogalmaival, az értékeléssel és a felsorolt eszközökkel kapcsolatos terminológiát és definíciókat, és röviden tárgyalja a teljesítményértékeléshez és minőségfelméréshez kapcsolódó eszközöket és eszköztárakat. Arra a következtetésre jut, hogy a projekt fő eredménye annak felismerése, hogy egy bizonyos eszköztárnak és a benne lévő eszközöknek a fogalmát és formáját még világosan meg kell határozni.

(Autoref.)

05/077

MEINHARDT, Haike: Ungenutzte Potenziale. Konzept und Angebot der Deutschen Internetbibliothek = BuB. 56.Jg. 2004. 1.no. 36-39.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Kihasználatlan lehetőség. A Német Internetkönyvtár kínálata

Információkeresési rendszer értékelése; Portál; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata; Tudományos és szakkönyvtárak

A német internet-könyvtár (www.internetbibliothek.de) 2003 februárjában indult; azóta a portál linkjeinek száma 2000-ről 5000-re bővült. Mivel a teljes gyűjteményt 6-8000 címre tervezik, a portál alapstruktúráján már nem kell lényegesen változtatni. E szolgáltatás, amely kb. 70 német és osztrák közkönyvtár együttműködése nyomán jött létre, általános jellegű, szemben a Vascoda (www.vascoda.de) nevű internet-portállal, amelyet az egyetemi könyvtárak üzemeltetnek. Ez utóbbi a tudomány, a kutatás, az üzleti élet, a politika és a közigazgatás területének olvasóit kívánja elérni. A kölni könyvtáros iskola hallgatói egy szeminárium keretében értékelés céljából megvizsgálták a német Internet-könyvtár honlapját, és a következőket állapították meg: a honlap nehezen található meg a népszerű keresőgépek segítségével, és alig található rá hivatkozás a német könyvtárak honlapjain. Struktúrája és állománya következetes, de bizonyos linkek ellenőrzése kétséges. A keresési funkció nem teszi lehetővé a keresés differenciálását a címszavak, a szövegelemek és a deszkriptorok között, nem használhatók a Boole operátorok, és a csonkolási lehetőségek használatához nincs magyarázat. Az e-postán feltett kérdésekre gyors és pontos válaszok érkeztek. Az értékelés összefoglalásaként megállapították, hogy a kisebb hiányosságok könnyen kijavíthatók; a fő probléma a reklámozás és a megfelelő marketing-stratégia hiánya.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/078

ROULEAU, Ginette – TURNER, James M.: Une méthode pour l'évaluation de sites Web = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 4.no. 149-159.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Módszer webhelyek értékelésére

Felmérés [forma]; Hatékonyság; Honlap; Levéltár

Az archivált dokumentumokat egyre inkább elektronikus formátumban terjesztik, különösen a világhálón. A honlapok és a használói felületek megtervezése gyakran nem megfelelő; a különféle keresési szokásokat gyakran figyelmen kívül hagyják. Sajnálatos, hogy a folyamatos értékelés, amihez elengedhetetlen a használók aktív részvétele, csak ritkán valósul meg. A szerzők ismertetik, milyen eredményeket hozott a kanadai országos levéltár (National Archives of Canada) ArchivaNet nevű webhelyének értékelése. Bemutatják az értékelés módszerét, és tárgyalják kritériumait.

(Autoref.)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

05/079

BATTISTI, Michele: Les modèles libres pour l'accès à l'information = Documentaliste. 41.vol. 2004. 3.no. 193-195.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Ingyenes hozzáférés az információkhoz

Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

A digitális információs környezet korlátainak áthidalásához valódi megoldásnak tűnik az „ingyenes hozzáférés" kínálata. De ez a kifejezés számos kérdést vet fel. Milyen modelleket kínálnak? Miért jelentek meg? Jogilag elfogadhatók-e az ilyen kínálatok Franciaországban? Életképesek-e gazdaságilag? Az elméleti fejtegetéseken kívül a cikk két gyakorlati alkalmazást is bemutat.

(Autoref.)

05/080

ČERMÁKOVÁ, Blanka: Možnosti financování internetizace knihoven ze zdrojů EU = Čtenář. 56.roč. 2004. 7-8.no. 223-224.p.

A könyvtárak internet-kapcsolatának finanszírozási lehetőségei EU alapokból

Együttműködés -nemzetközi; Gazdálkodás -könyvtárban; Számítógép-hálózat

Csehország számára az EU-ba való belépéssel megnyílt az Unió „Strukturális alapok" támogatásának igénybevételi lehetősége. Valamennyi régió élhet ezzel a lehetőséggel, amennyiben az egy lakosra jutó GDP-je alacsonyabb mint az EU-s átlag 75 %-a. Jelenleg ez az egész országra érvényes, a főváros, Prága kivételével. Nemzeti fejlesztési terv határozza meg azokat a fő irányokat, amelyek a Strukturális alapok igénylésében meghatározóak. Ennek alapján operációs programokat készítenek, amelyek az ipar és vállalkozási szféra, az infrastruktúra, az emberi erőforrások, a vidék és a többfunkciós mezőgazdaság fejlesztése, közös regionális tevékenységek köré csoportosíthatóak.

A közös regionális operációs program keretének fontos része a kommunikációs és információs technológiáknak a fejlesztése a régiókban, mely az alábbi területek fejlesztését jelenti:

- széles sávú internet-csatlakozás kiépítése (min. 256 kb/s), főként a strukturálisan és gazdaságilag elmaradott területeken;
- a községekben élő lakosság Internet-hozzáférésének nyilvános biztosítása széles sávú csatlakozással;
- a nyilvános helyi és regionális hírek interaktív közvetítése mindenki számára, amennyiben lehet, széles sávú Internet-kapcsolaton keresztül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A támogatás végfelhasználói települések (vagy azok szövetségei), kistérségek, non-profit szervezetek, térségek vagy települések által működtetett, alapított szervezetek lehetnek.

2004-2006 között erre a feladatra összesen 720 millió koronát biztosítanak az EU-s források. Ahhoz, hogy ezt kimeríthessék, cseh forrásokból még kb. 240 millió korona szükséges közös finanszírozásból (a vidékfejlesztési minisztérium, a régiók és helyi források együttműködésével).

Mivel a könyvtárak és az iskolák a települések természetes információs és művelődési központjai, jó eséllyel pályázhatnak ezeknek a forrásoknak a megszerzésére.

A program keretében a nagyobb terjedelmű projektek elsőbbséget élveznek, ezért nem egyedülálló könyvtáraknak vagy településeknek ajánlott pályázni, hanem települési szövetségeknek vagy kistérségeknek.

A kulturális minisztérium és a nemzeti könyvtár a kistérségekben kampányt indított a projekt előkészítésére. A térségi projekt célja:

- a könyvtárak ellátása számítástechnikai eszközökkel;
- a könyvtárak csatlakoztatása az internetre – széles sávú kapcsolattal;
- annak biztosítása, hogy a könyvtárak nyilvános internet-elérési helyekké váljanak.
- a könyvtárosok beiskolázása internetes tanfolyamokra.

A könyvtárak Internet-kapcsolatának üzemeltetését két variációban dolgozták ki. Az első variáció szerint az Internet-kapcsolat üzemeltetését az Informatikai Minisztérium térítené meg, a második variáció szerint pedig a könyvtár működtetője finanszírozná. Az egyeztető tárgyalások a kistérségi hivatalok és a könyvtárak képviselői között folyamatban vannak.

A projekteket az egyes régiók felhívásain belül lehet benyújtani, melyeket évente háromszor tesznek közzé mindaddig, amíg a rendelkezésre álló összegek ki nem merülnek.

A Strukturális alapokról bővebb információ a www.struktualnifondy.cz honlapon olvasható, a könyvtárak Internet-kapcsolatának kiépítési projektje a nemzeti könyvtár www.nkp.cz honlapján található.

(Prókai Margit)

05/081

HEANEY, Michael: Easy as ABC? Activity-based costing in Oxford University Library Services = Bottom Line. 17.vol. 2004. 3.no. 93-97.p.

Folyamatköltség-számítási módszer az Oxford University könyvtári hálózatában

Egyetemi könyvtár; Gazdálkodás -könyvtárban

A 2000 februárjában létrehozott Oxford University Library Services (OULS) a legnagyobb és még bővülő brit egyetemi könyvtári hálózat, több mint 30, korábban önálló könyvtárat fog össze. Vannak köztük nagy tudományos könyvtárak, kisebb szakkönyvtárak és más könyvtárak számára is szolgáltató rendszerek. Teljes állománya 8,5 millió egység, éves gyarapodása 375 ezer tétel, 67 ezer folyóirat-előfizetést kezelnek. A kiadások közel 22 millió fontot tesznek ki évente.

Az OULS bevételei több forrásból származnak. A költségvetés egy részét a felsőoktatást finanszírozó tanács biztosítja, részben a külső használók nagy száma miatt. Speciális támogatást kap a könyvtár a kötelespéldányokból adódó pluszfeladatokra. A projektek és adományok, továbbá a használóktól beszedett térítési díjak is bevételi forrást jelentenek. Ugyanakkor infrastrukturális hozzájárulás címen maga az egyetem bizonyos összeget elvesz az egyes részlegeitől. A kiadásokat az előző évi számadatokat alapul véve és a változások, fejlesztések szerint korrigálva határozzák meg és osztják el az egyes könyvtárak vagy szolgáltatások között, és hat átfogó csoportba sorolják: személyzet, dokumentu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mok, állományvédelem, anyagok, berendezések, épület.

Az OULS pénzügyi és szakmai irányítása a korábbiakkal ellentétben jelenleg egyetlen igazgató kezében fut össze. Meg kívánták vizsgálni, hogy egy-egy feladat mennyi költséggel jár, és az egyes feladatok a különböző könyvtárakban ugyanannyiba kerülnek-e. Az egyetem is átláthatóbbá kívánta tenni pénzügyek kezelését, és növelni az egyes részlegek autonómiáját.

A JM Consulting szakértői céget felkérték, hogy készítse el az OULS gazdálkodásának modelljét. Bevezették a tevékenység-alapú költségszámítást (activity-based costing), és az összes költséget valamely szolgáltatóhelyhez rendelték. Kiválasztott könyvtárakban elemezték a személyzet tevékenységét és megpróbálták megállapítani, hogy az egyes használói csoportok mennyire használják a könyvtárakat. A korábbiakban nem tudták egy-egy beszerzés tényleges, a rá rakódó (például feldolgozási, személyzeti és rezsi-) költségeket is tartalmazó árát kiszámítani.

Az általános rezsiköltségeket a személyzeti létszám-arányára vetítve hozzáadták az egyes könyvtárak költségvetéséhez. A központilag beszerzett és az egész egyetemi hálózatban szolgáltatott elektronikus források költségeit annak arányában osztották el, hogy egy-egy könyvtár hány kurzus számára szolgáltat.

A szolgáltató könyvtárakban megvizsgálták, hogy hogyan költik el az így elosztott pénzösszegeket: egyrészt a beszerzésekre fordított összegeket, másrészt a személyzet munkaidejének felhasználását tekintették át. Megkülönböztették a dokumentumokkal, a használókkal kapcsolatos és az adminisztratív-segítő jellegű tevékenységeket. A kiválasztott könyvtárak minden egyes munkatársánál számba vették a tevékenységeket, és azokat összevetették a fizetések költségeivel, így számították ki az egyes tevékenységek, majd az egyes könyvtárak tevékenységenként összesített költségeit.

A kapott adatok az összehasonlító statisztikák adataira emlékeztetnek, azzal az eltéréssel, hogy a teljes kiadásnál az összes működési kiadást is tartalmazó módosított adatok jelennek meg. A teljes könyvtárra vonatkozó adatokat is kiszámították a teljesítménymutatókhoz. A különböző könyvtárakban eltérőek ugyanazoknak a tevékenységeknek a költségei (a hatékonyság és az alulfinanszírozás problémáit tovább vizsgálják, a munkatársakkal is konzultálva). Bizonyos (pl. az adminisztrációval kapcsolatos) költségelemek viszont nagy megbízhatósággal előre jelezhetőek.

Az egyetemen egyre inkább megkövetelik a könyvtári szolgáltatások hatékony működtetését. A modellt a könyvtár tervezési folyamataiban használják fel. A tevékenységek elemzésére szolgáló űrlap átdolgozása folyamatban van, ezt az intézmény szakfelügyeleti vizsgálata során fogják felhasználni. Arra is készülnek, hogy az egyes tevékenységekre fordított forrásokat összevetik az éves statisztikában kimutatott eredményekkel.

(Hegyközi Ilona)

05/082

ROTHE, Ulrike: Leistungsbezogene Mittelzuweisung für Universitätsbibliotheken: Ein Budgetierungsmodell für die Universitätsbibliothek Heidelberg = Z. Bibliothekswes. Bibliogr. 51.Jg. 2004. 3.no. 127-140.p.

Res. angol nyelven

Teljesítmény-arányos támogatási rendszer egyetemi könyvtáraknak. Költségvetés-készítési modell a Heidelbergi Egyetemi Könyvtár számára

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Költségvetés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Annak ellenére, hogy az erőforrások teljesítmény szerinti csoportosítása több német tartományban bevett gyakorlattá vált a főiskolákon és egyetemeken, ezek könyvtárai mind ez ideig nem vették át az ilyen modelleket. 2004-el kezdődően a Heidel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bergi Egyetemi Könyvtár kísérleti jelleggel megkezdte a teljesítmény-alapú forráselosztás gyakorlatát. A teljes költségvetés három elemből áll: egy alapkeret, egy index-számokból álló képlet alapján kiszámított rész, és egy, a kitűzött célokkal kapcsolatos minőség-alapú rész. Mivel ezen az egyetemen még nem állítottak fel költséghatékonysági követelményeket, egy ösztönzés-alapú modellt vezettek be, amely szerint az egyes részlegek a teljesítményüknek megfelelő „jutalomban" vagy „büntetésben" részesülnek a költségvetési elosztásnál. E költségvetési modellnek köszönhetően 2004-ben az állami finanszírozás válsága ellenére lehetővé vált a személyi és dologi keretek szinten tartása, sőt, 2005-re a dologi költségvetési keretet csekély mértékben még emelni is lehetett.

(Autoref. alapján)

Lásd még 28

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

05/083

MCNICOL, Sarah: Investigating non-use of libraries in the UK using the mass-observation archive = J. Librariansh. Inf.Sci. 36.vol. 2004. 2.no. 79-87.p. Bibliogr.

A brit könyvtárak nem-használatának vizsgálata a közvéleménykutatási archívum segítségével

Használói szokások; Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár; Olvasástörténet

A University of Sussex közvéleménykutató központja (Mass-Observation Archive) évente háromszor 400 önkéntes adatszolgáltató véleményét kérdezi meg levélben bizonyos kérdésekről. 1988-ban és 1999-ben is szóba kerültek felméréseiben a könyvtárak, a könyvek és az olvasási szokások. 1988-ban a szabadidő eltöltésének formáiról szóltak a kérdések (ezek közül az olvasási szokásokat és az egyéb könyvbeszerzési forrásokat kiemelten vizsgálták), 1999-ben a közkönyvtárakról (a könyvtárképről, a használók típusáról, az igényekről). A kapott írásos válaszokat most újra elővették, mert úgy vélték, hogy a történeti és információtudományi kutatások eredményei az aktuális problémák vizsgálatához értékes adalékokkal szolgálhatnak. A két felmérés anyaga azért értékes, mert a nem-használók és a könyvtárakat ritkán használók véleményét is tartalmazza, amit a hagyományos kutatási módszerekkel igen nehezen lehet kideríteni.

Az adatszolgáltatók között nagy arányban szerepeltek a nők, az idős emberek és a magasabb társadalmi-gazdasági csoportok képviselői, ezért nem meglepő a könyvtárhasználók magas aránya. Tipikus könyvtárhasználóként az időseket és a gyerekeket említették, nem-használóként pedig az írás-olvasás terén nehézségekkel küzdőket. Nem minden nemhasználó tekinthető potenciális könyvtárhasználó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak, vannak, akik megvásárolják vagy barátoktól kölcsönzik az olvasmányaikat. A megkérdezett nem-használók zöme nagyra értékeli a könyvtárak tevékenységét, ismeri a szolgáltatásaikat, de tudatosan döntött úgy, hogy nem használja vagy csak bizonyos célokra veszi igénybe a könyvtárak szolgáltatásait.

A vizsgálatok néhány, ma is érvényes ötlettel is szolgálnak, hogyan lehetne a könyvtárakat vonzóbbá tenni a nem-használók és a nem gyakori használók számára. Korszerű, pozitív könyvtárképre, marketingre és propagandára lenne szükség, már a gyermekek körében is. Természetesen követelmény a gazdag állomány, a könnyű eligazodás és a kellemes könyvtári környezet.

Tanulságos látni, hogy az 1999-ban felvetett problémák közül sokat már 1988-ban is megemlítettek a válaszolók, és a kifogások jó része viszonylag egyszerűen kezelhető, adminisztratív jellegű teendőkkel volt kapcsolatos (a merev, bürokratikus eljárás, a kilátásba helyezett büntetések, a korlátozott nyitva tartási idő, a komplikált és időigényes könyvtárközi kölcsönzés elriasztja az olvasókat).

A nem-használat és a lemorzsolódás mint kutatási terület ma is aktuális: egy 2003-ban végzett felmérés ismét a kutatók figyelmébe ajánlotta ezt a témát. Az idézett két szűk körű vizsgálat a könyvtárak történetét működési környezetükkel összefüggésben vette szemügyre, és rávilágított arra, hogy a régóta fennálló problémák kutatásánál esetleges előrelépés attól várható, ha más tudományterületek módszereit is bevetik.

(Hegyközi Ilona)

05/084

STEMPER, James A. – JAGUSZEWSKI, Janice M.: Usage statistics for electronic journals. An analysis of local and vendor counts = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 4.no. 3-22.p. Bibliogr.

Az elektronikus folyóiratok használati statisztikái: a helyben és a forgalmazók által mért adatok összevetése

Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Statisztika; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elektronikus folyóiratok használatáról szóló szolgáltatói statisztikák gyakran nem állnak rendelkezésre, megbízhatatlanok, vagy összehasonlíthatatlanok más szolgáltatók statisztikáival. A jelen tanulmány összehasonlította a helyben készített használati statisztikákat négy fő szolgáltató statisztikáival, és elemezte az eredményeket. A szolgáltatók statisztikáiban szereplő egyéb információkat is megvizsgálták annak megállapítására, hogy azok hogyan használhatók fel szelektíven az egyes címek fontosságának eldöntésére. Ezután a helyi statisztikákat a négy kiadó által szolgáltatott összes cím vonatkozásában összehasonlították a szolgáltatói statisztikákkal. A két adathalmaz között erős hasonlóságot állapítottak meg, ami azt a véleményt támasztja alá, hogy a helyi statisztikák használható alternatívái a szolgáltatói statisztikáknak. Egy másik eredmény az volt, hogy a 80/20 szabály online környezetben közelebb áll a 80/30-hoz. A cikk néhány, szakterületi könyvtárost és elektronikus forrásokkal foglalkozó könyvtárost érintő kérdést is tárgyal.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése

05/085

SENST, Erik: Die Bibliothek virtuell erkunden: Einsatzpotentiale multimedialer Online-Hilfesysteme am Beispiel des Notebook-University Teilprojektes der Universitätsbibliothek Bielefeld = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 3.no. 323-330.p.

A könyvtár virtuális megismerése – multimédiás online rendszer a használók tájékoztatására a Bielefeldi Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Multimédia

A helytől és időtől független információ-szolgáltatás iránti egyre nagyobb igényt szolgálja a bielefeldi egyetemi könyvtár *Notebook* nevű részprojektje. Az egyetemi könyvtár jelentős fejlesztést végzett eddig a könyvtáron belüli infrastruktúra kiépítésével: közel 3000 munkaállomás áll rendelkezésre. A helyi hálózatra „drót nélkül" is csatlakozhatnak a főiskola diákjai és oktatói.

Az intenzív használat és a személyzet korlátozott száma miatt az új részprogram online segédleteket biztosít a könyvtárhasználathoz és a szükséges szakirodalom megtalálásához. A rendszer az alábbi részekből épül fel: 1) a probléma megfogalmazása és a szükséges segítség biztosítása élő dialógus (chat) vagy GYIK-listák formájában, 2) útmutató készítése a könyvtár online kínálatának a használatához, 3) a könyvtár helybeni használatának segítése (főleg az elsőévesek számára), mégpedig egy háromdimenziós, animációs oktatófilm formájában. Mindhárom modul a könyvtár honlapjának súgó-főmenüjéből érhető el 2004 februárjától.

A modulok részletes ismertetése után a kérdőíves közvélemény-kutatás révén szerzett tapasztalatokat elemzi a szerző, majd az alkalmazott virtuális segédletek továbbfejlesztéséről fejti ki véleményét. (Több múzeumban is használnak hasonló alkalmazásokat.) Nagyon fontos, hogy ezeket a segédleteket a használók igényeinek figyelembe vételével alakítsák ki.

(Murányi Lajos)

Olvasáskutatás

05/086

SHENTON, Andres K.: Young people's use of non-fiction books at home: results of a research project = J.Librariansh.Inf.Sci. 36.vol. 2004. 2.no. 69-78.p. Bibliogr.

Fiatalok és az ismeretterjesztő irodalom otthoni használata: kutatási eredmények

Házi könyvtár; Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Ismeretterjesztő irodalom; Olvasásvizsgálat

Bár számos, fiatalokkal foglalkozó tanulmány elemzi, milyen gyakran támaszkodik ez a korosztály az otthoni információs forrásokra, ritkán esik szó az ismeretterjesztő művek használatáról. A cikk annak a széles körű felmérésnek az eredményeit foglalja össze, amelyet Északkelet-Anglia egyik kisvárosában készített a szerző négy és tizennyolc évesek körében 2000-ben. (A projektet a brit akadémia támogatta.)

Az empirikus vizsgálat rákérdezett a használt könyvek típusaira (szakkönyvek, enciklopédiák, szótárak, atlaszok stb.), a használat körülményeire (testvérek, szülők, rokonság könyvei, vásárlás), a gyerekeknek a könyvekhez fűződő viszonyára és a felmerült problémákra is. A vizsgálat céljának, a mintának (N = 188), az adatfelvétel és az elemzés módszertani kérdéseinek ismertetése után részletesen kitér az egyes kérdésekre adott válaszokra.

A megkérdezettek információs és könyvhasználati szokásait röviden az alábbiakban foglalhatjuk össze:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a családi könyvtár fontos információforrás a fiatalok számára, elsősorban azért, mert kéznél van, és mert gyorsan és a lehető legkevesebb energiával szeretnék iskolai feladataikat megoldani,
- enciklopédiákat és szakkönyveket használtak a legtöbben,
- a fiatalabbak legtöbbször enciklopédiákhoz nyúltak az iskolai feladat megoldása érdekében, de sokan „izgalmasabbnak" találta a webet vagy a CD-ROM-okat,
- az alsósok és a felsősök az idősebb testvérek, míg a felsősök és a középiskolások a szülők könyveit vették kézbe,
- több kisgyermek említette kedvenc könyvét is, amit kedvtelései miatt gyakran vesz kézbe,
- a felsősök első lépésként egy-egy megbízhatónak tartott enciklopédiához fordultak, amikor egy-egy iskolai feladat adódott,
- számos esetben a választott könyv túl primitívnek, vagy nem az adott témába vágónak bizonyult,
- többnyire csak akkor mentek az iskolai könyvtárba vagy a közkönyvtárba, ha otthon már nem boldogultak,
- gyakran előfordult, hogy az olvasott mű témája túlságosan átfogó volt, és a témához szükséges részletek hiányoztak,
- ha a szülők javaslatára egy bonyolultabb olvasmányba kezdtek, nehézséget okozott a szöveg hosszúsága, szerkezete és a tárgyalás módja is,
- a problémák egy része abból adódott, hogy a házi könyvtárban a használható művek száma viszonylag kicsi volt. Arra a kérdésre, hogy nagyobb választék esetében is hasonló gondok merültek-e volna fel, egy következő vizsgálat adhat választ.

Ezek az eredmények a tanárok, könyvtárosok és könyvkiadók számára egyaránt fontos teendőket adnak a jövőre nézve.

(Murányi Lajos)

05/087

SOLIMINE, Giovanni: I giovani, la lettura, le technologie multimediali = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 2.no. 163-182.p.

Res. angol nyelven

A fiatalok, az olvasás és a multimédiás technológia

Ifjúsági olvasó; Olvasáskutatás; Szabadidő felhasználása

2002–2003-ban 7396 iskolást kérdeztek meg az olasz közkönyvtárakban (12,4%), illetve a működő könyvtárral rendelkező középiskolákban (87,6%). Kor szerinti megoszlásuk: 11 év alatti 1,5%, 11-13 éves 25,2%, 14-15 éves 25,6%, 16-17 éves 28,5%, 18-19 éves 17,7%, 20 év feletti 1,5%. 75,31%-uknál 500 kötetnél kevesebb könyv van otthon. Szabad idejüket elsősorban a zene tölti ki: 55,6% naponta hallgat zenei rádiót, ennek intenzitása korral növekszik: a legkisebbeknél 38,18, a legnagyobbaknál 64%.

A megkérdezettek 29%-a dalszövegeket, 17%-a Mp3 fájlokat keres az interneten, ugyanis 64%-nak van számítógépe, közülük 66% otthon is hozzáfér az internethez. A számítógépet elsősorban a hálón szörfölésre, játékra és zenei célokra használják, utolsó (lányoknál utolsó előtti) helyen áll a tan- vagy ismeretterjesztő anyagot tartalmazó, ill. nyelvoktató CD-k használata. A lányok kevesebbet játszanak.

A kommunikáció elsődleges eszköze a mobiltelefon, ezzel 91% (a 13 év felettieknél 96,5%) rendelkezik. Akik az iskolai feladatokon kívül is írnak, azok 29,2%-a levelet, 20,2%-a naplót ír (lányok mindkét esetben nagyobb arányban). Verseket egyenlő mértékben (9,1%), elbeszéléseket átlag 8,6%-ban (itt a fiúk vannak többen) írnak. A lányok általában többet olvasnak, mint a fiúk (akik 10%-a egyetlen könyvet sem olvasott), az olvasás intenzitása a korral csökken.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az évente 6-nál több könyvet olvasók kedvenc olvasmányai sorrendben: krimi és triller (13,12%), regény (12,77%), horror (12,03%), vidám könyv (10,29%), társadalmi, ifjúsági problémák (7,36%). Korreláció állapítható meg a könyv- és újságolvasás gyakoriságában. Érdekes az olvasás és az írás összefüggéseinek vizsgálata (a nem, vagy ritkán olvasók többen írnak levelet, de kevesebben naplót és szépirodalmat, jellemzően nem használnak számítógépet az íráshoz – bár ez a legintenzívebb olvasóknak is csak 69,91%-ára jellemző).

A többet olvasók tudatosabban használják a számítástechnikát, és jellemzően nagyobb mértékű a tanulmányi célokra való használat is. Végeredményben nem sikerült egyértelmű korrelációkat megállapítani az olvasás, az írás és a multimedialitás között. A kultúra fogyasztásának két eszköze közötti hatás egyirányúnak tűnik: míg a szokás szerűen olvasók jobban használják az információs és multimédiás eszközöket, mint a megkérdezettek átlaga, ez fordítottan nem igaz – ezen eszközök intenzívebb használata nem kelt nagyobb érdeklődést a könyv és az olvasás iránt.

Tanulság mindazok számára, akik az ismeretátadás folyamatában tevékenykednek: a hagyományos könyv és az olvasás technikájának ismerete jó szolgálatot tesz a digitális világ ismeretszerzési gyakorlatában is.

(Mohor Jenő)

05/088

QUNQING, Huang: Reading outside the library: how the Internet has affected libraries in China = Inf.Dev. 20.vol. 2004. 3.no. 182-188.p.

Olvasás a könyvtáron kívül: hogyan hatott az Internet az olvasásra Kínában

Elektronikus könyv; Elektronikus publikáció; Olvasási szokások; Számítógép-hálózat

Bár a nyomtatott dokumentumok még mindig alapvető szerepet játszanak az olvasásban Kínában, az internet megjelenése és fejlődése óriási hatással van az olvasásra. A legfrissebb statisztikai adatok szerint 2002 végén 59,1 millió felhasználó és 20,83 millió számítógép volt Kínában. Az online hírlapok ingyenesek; a 2000 napilap 15%-a már online változatban is megjelenik (az első 1997-ben indult). Több hírportál is működik, a legnagyobb a www.sina.com. A használók 82,1%-a 35 évnél fiatalabb, és 78%-uk híreket keres elsősorban a világhálón.

Kínában jelenleg 8 700 folyóirat jelenik meg. Legtöbbjük elérhető a három nagy, hazai folyóirat-adatbázis valamelyikében (CNKI: China National Knowledge Infrastructure, VIP Information Corporation, WANFANG DATA): ezek különféle rugalmas szolgáltatásokat biztosítanak más-más feltételekkel (pl. tükör-oldalakat egyetemek és intézmények számára ingyenesen, szakterületi adatbázisokat szakiskoláknak térítés nélkül, az egyéni felhasználóknak pedig letöltési lehetőséget csekély térítés ellenében).

Ma már a nagy külföldi adatbázisok (Elsevier, Kluwer, Springer, Web of Science) is elérhetők Kínában. A legnagyobb könyvtárak költségvetésük 10-20%-át fordítják elektronikus folyóirat-adatbázisokra; használóik a 211 projekt egyetemi könyvtáraiból kerülnek ki (mintegy 100 intézményről van szó).

A 600 könyvkiadó évente közel tízezer újdonsággal jelentkezik. Igen sok az elektronikus könyv is: jelenleg 400 ezer e-könyv olvasható online, évi 100 jüanért (közel 2000 forintért). Az elmúlt években hatalmas digitális könyvtárakat is létrehoztak:

- China Digital Library (www.d-library.com.cn)
- China Super Star Digital Library (www.ssreader.com)
- China Scholars's Home (www.21dmedia.com).

Jelenleg tíz internet-szolgáltató működik Kínában. Az otthoni modemes felhasználók 70%-a 20-30 kbps (ASDL-lel 23 mbps) sebességgel tudnak kapcsolódni a világhálóhoz. (A házi használat havonta 100 jüanba kerül.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Saját fejlesztésű hordozható olvasókészülékeket is gyártanak az e-könyvekhez – ezek jelenleg nem kompatibilisek egymással. Az e-könyvek népszerűségük miatt a piaci részesedés felét fogják kitenni tizenöt év múlva. A hagyományos kiadói tevékenységet még nem szorította háttérbe az internet: a világhálót elsősorban információkeresésre használják az emberek, olvasásra továbbra is a nyomtatott dokumentumokat részesítik előnyben. Bevonult ellenben az internet a könyvek reklámozásába és értékesítésébe (több száz online könyvesbolt működik már az országban).

A könyvtárak is élnek az internet adta lehetőségekkel: honlapokat üzemeltetnek, és különböző szolgáltatásokat működtetnek (referensz-kérdések megválaszolása, szakirodalom-keresés, helyi kiadványok digitalizálása). Mind a hagyományos, mind a digitális könyvtárak dinamikusan fejlődnek Kínában, szép jövő vár a virtuális térben való olvasásra is.

(Murányi Lajos)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Digitalizálás

05/089

POTĘGA, Joanna: Digitalizacja czasopism w bibliotekach europejskich = Biul.Inf.BN. 2004. 1.no. 6-8.p.

Folyóiratok digitalizálása az európai könyvtárakban

Digitalizálás; Folyóirat

A könyvtárak értékes gyűjteményrészeinek digitalizálása az 1970-es években kezdődött a Gutenberg Projekt-tel. A technológiai fejlődés napjainkban egyre több olyan projekt megvalósítását teszi lehetővé, amelyben az analóg anyagokból digitális változat készül, nem csak a régi értékes kéziratok és nyomtatványok, hanem fényképek, zenei anyagok, térképek, újságok és folyóiratok esetében is.

A digitalizálás kezdeti időszakában a projektek anyagai között ritkán szerepeltek folyóiratok. Talán az volt ennek az egyik oka, hogy a folyóiratok őrzésére és védelmére jól bevált addig és még azután is a mikrofilm-technika. Jelenleg egyre inkább jellemző, hogy a könyvtárak a folyóirat-gyűjteményüket digitalizálják. Ez elsősorban a 19. és 20. századi savas papíron megjelent anyagokat érinti, amelyeknek az élettartama kb. 150 év. Az új technológia egyik nehézsége pedig éppen az optikai lemez élettartama, amely átlagosan kb. 10 év. Ezért a digitális anyagokkal kapcsolatban nélkülözhetetlenül fontos a rendszeres aktualizálás.

A '90-es évektől kezdve a nemzeti könyvtárakban nagy számban indultak olyan programok, amelyek a gyűjtemény legrégibb és legértékesebb anyagainak digitalizálását valósították meg.

Kezdetben ezek a kéziratokra és régi nyomtatványokra koncentrálódtak, majd idővel a folyóiratok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra is sor került. A holland Metamorfózis projekt (www.metamorfoze.nl) az 1869 és a II. világháború közötti időszakban megjelent holland nemzeti napilapok mikrofilmre másolását és digitalizálását tűzte célul. A Német Nemzeti Könyvtárban (Frankfurt am Main) az 1933-1945 között emigrációban megjelent német időszaki kiadványok digitalizálását valósították meg (Exilpresse Digital – http://deposit.ddb.de/online/exil/exil.htm). Érdekes internetes sajtóarchívum található az oxfordi egyetemen is Régi Folyóiratok Internet Könyvtára címmel (www.bodley.ox.ac.uk./ilej/) érhető el, melyet az e-Lib (Electronic Libraries Programme) keretében 1996-1999 között valósítottak meg. Célja a 18-19. század valamennyi sajtótermékének digitalizálása és széles körű hozzáférhetővé tétele volt. Az adatbázisban részletes szerzői, cím és tárgyi indexek segítik a tájékozódást. A programnak köszönhetően olyan periodikumok váltak elérhetővé, mint az „Annual Register" (1758-1778), „The Builder" (1843-1852), „Gentleman's Magazine" (1731-1750), „Notes and Queries" (1849-1869) stb.

Összegezve az európai nemzeti és egyetemi könyvtárak digitalizálási projektjeit megállapítható, hogy mind az anyagok kiválasztásában és digitalizálásában jellemző volt a körültekintő és megfontolt kritériumokon alapuló megvalósítás.

A lengyel könyvtárakban a régi folyóiratok digitalizálásának egyik első programja keretében olyan internetes oldalt hoztak létre (www.bilp.uw.edu.pl/prasa/index.html), amely tartalmazza a régi sajtótermékek közül mindazokat, amelyek a lengyel történelemben is fontos szerepet játszottak (pl. „Chimera" [1901-1907], „Tygodnik Ilustrowany [1859-1865]).

A folyóiratokkal egyidejűleg a kéziratok, inkunábulumok, régi nyomtatványok és a 19-20. századi regionális sajtótermékek is folyamatosan hozzáférhetővé válnak a helyi könyvtárak közreműködésével.

A sajtótermékek digitalizálásának egyik fontos projektje a Lengyel Folyóiratok Digitális Gyűjteménye, a varsói egyetemi és a nemzeti könyvtár együttműködésében. Célja, hogy az élenjáró lengyel sajtótermékek és tudományos szakfolyóiratok minél szélesebb körben hozzáférhetővé váljanak (www.buw.uw.edu.pl/zasoby/ckcp-proj.htm). A projektben az 1661-1945 közötti időszakból azok a folyóiratok találhatóak meg, amelyek állapotuk őrzési szempontjai miatt korlátoltan hozzáférhetőek voltak. A korai projektekkel ellentétben a digitális másolatok alapjai ezekben az esetekben a mikrofilm kópiák lehetnek. Ez azzal is összefügg, hogy a Lengyel Nemzeti Könyvtár az '50-es évektől kezdve mikrofilmen tárolta a lengyel folyóiratokat. Ennek köszönhetően olyan folyóiratok is hozzáférhetővé válnak, mint a „Merkuriusz Polski" (1661), „Skamander" (1920–1928), „Ateneum Wileñskie" (1923-1939) stb.

A 19-20. századi lengyel folyóiratok digitalizálása fontos kezdeményezés. Bár köztudott, hogy a digitalizálás egyetlen esetben sem azonos a konzerválással, őrzéssel, ám alkalmas arra, hogy „emlékezetben" tartsa az anyagokat akkor is, amikor azok már fizikailag tönkremennek, megsemmisülnek.

A digitalizálás lehetővé teszi, hogy a lengyel sajtó gyűjteményeinek legértékesebb és nem ritkán erősen megrongálódott állapotú darabjai széles körűen és korlátozás nélkül hozzáférhetővé váljanak.

(Prókai Margit)

05/090

SULISTYO-BASUKI, L.: Digitisation of collections in Indonesian academic libraries = Program. 38.vol. 2004. 3.no. 194-200.p. Bibliogr.

Az állományok digitalizálása indonéziai egyetemi könyvtárakban

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Szoftver

A cikk áttekinti az indonéziai egyetemek elektronikus állományait, kezdve az 1998-ban alapított Ganesha Digital Library Network-kel, amelyből vé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gül kifejlődött a 87 magán és intézményi tagból álló Indonéz Digitális Könyvtári Hálózat (Indonesian Digital Libraries Network, IDLN). Az Állami Kutatási és Műszaki Minisztérium digitalizáló szoftverrel látta el az egyetemeket (Docushare), amelynek segítségével (például az Indonéz Katolikus Egyetemek Egyesületében) több mint 14 ezer dokumentumot digitalizáltak. A szerző kiemeli az indonéz könyvtári állományok digitalizálásával kapcsolatos kihívásokat.

(Autoref.)

Audiovizuális és elektronikus információhordozók

05/091

BRATKOVÁ, Eva: Mezinárodní identifikátor ISAN pro audiovizuální díla a vznik jejich mezinárodního registračního systému = Nár.Knih. 15.roč. 2004. 2.no. 82-88.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. angol nyelven

Az ISAN, az audiovizuális művek nemzetközi azonosítója, és helye a nemzetközi regisztrációs rendszerekben

Audiovizuális anyag; Előzetes kiadványszámozás; Nemzetközi tájékoztatási rendszer

Az ISO 15706 az *Audiovizuális művek nemzetközi azonosító száma* (ISAN = International Standard Audiovisual Number) szabványt az ISO hivatalosan 2002-ben ratifikálta. A szabvány megalkotásában az audiovizuális- és filmipar ismert szervezetei vettek részt (a FIAPF (Fédération Internationale des Associations de Produceurs de Film), az AGICOA (Association de Gestion Internationale des Oeuvres Audiovisuelles), és a CISAC (Confédération Internationale des Sociétés d'Auteurs et de Compositeurs).

A szabványnak még nincs hivatalos cseh nyelvű verziója, a teljes angol kiadás szövege a Cseh Szabványügyi Intézetben található meg.

Az ISAN az audiovizuális művek névjegye, mely végigkíséri a műveket „életük" folyamán, olyan adatok kíséretében, amelyek közelről jellemzik őket. Az azonosítás célja ugyanakkor a szerzői és más jogok (sokszorosítás, kiadás és eladás, nyilvános előadás, közvetítés stb.) rendezése a digitális információk és a hálózati kommunikáció világában. Az ISAN megkönnyíti az audiovizuális művek használatának követését, a kalózkiadásokat is beleértve.

A szabvány az előszót és bevezetőt kivéve két fontos részből áll: az első nyolc cikkely tömören összefogja a szabvány tartalmát, a másik bővebb fejezet 4 (A, B, C, D) mellékletben a szabvány alapjait részletezi.

Az ISAN egyértelműen, hosszútávon és globálisan azonosítja azt a „megfoghatatlan" bibliográfiai entitást, amit audiovizuális műnek nevezünk.

Az „audiovizuális mű" kifejezés az ISAN szabvány alapfogalma. Az audiovizuális mű egymást követő, egymáshoz kapcsolódó képekből áll, hang kíséretében vagy anélkül, melynek a folyamatos lejátszásához a hordozótól függő technikai eszköz szükséges.

Az ISAN másik fontos terminusa az „összetett audiovizuális mű", amely egy vagy több audiovizuális művet vagy részművet tartalmaz.

Az utolsó kifejezés a „sorozati (vagy folytatásos) audiovizuális mű", mely egymáshoz kapcsolódó epizódokból vagy részekből áll, és rendszerint az egész sorozat közös címmel rendelkezik.

Az audiovizuális művek konkrét típusához, amelynek alapján az ISAN azonosítót kiosztják, megelőző kód tartozik. Pl. AD – kereskedelmi és reklámfilmek, DO – dokumentumfilmek, FF – egész estés filmek (legalább 73 perces), LV – élő események felvételei, NE – hírek, MM – multimédia, ED – ismeretterjesztő, oktató filmek stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ISAN azonosító nem tartozik az audiovizuális mű egyetlen nem audiovizuális eleméhez sem, pl. a hangfelvételhez.

A nemzetközi szabvány fontos eleme az audiovizuális művek verzióinak kérdése. Megállapodás született abban, hogy nem kapnak önálló ISAN azonosítót a különböző nyelvű verziók és a különböző formátumú (analóg, digitális, szélesvásznú) verziók.

Nem vonatkozik ez az irodalmi művek különböző adaptációban készült audiovizuális művek verzióira, amelyek eltérő rendezőhöz, szereposztáshoz kötődnek. Ezekben az esetekben önálló azonosítót kapnak a különböző verziók.

Saját azonosítót kapnak az összetett audiovizuális művek. Az összetett audiovizuális mű azonosítója azonban sohasem helyettesítheti a mű egy komponensére korábban kiosztott ISAN azonosítót.

A sorozati audiovizuális művek minden egyes epizódja önálló ISAN azonosítót kap.

Az ISAN számok alapját 16 hexadecimális számjegy alkotja, melyben tíz számjegy (0-9) és a latin ábécé hat kiegészítő betűje (A-F) szerepelhet (minden hexadecimális szám 4 bit-en kódolódik). Az első szegmens a törzsállomány, amelyhez 12 hexadecimális számjegy tartozik. A második szegmens, amely 4 hexadecimális számjegyből áll, az audiovizuális mű egyes epizódjainak vagy részeinek azonosítására szolgál. Az ISAN-nak sem az egyes szegmensekben, sem részleteiben nincs semmilyen konkrét jelentése. Az ellenőrző számjegy (17. jel) betűből (A-Z-ig) és számjegyből (0-9) egyaránt állhat.

Az ISAN rövidítést az azonosító elején mindig föl kell tüntetni, a kódcsoportokat pedig kötőjellel vagy szóközzel kell elválasztani egymástól (a modell: ISAN RRRR-RRRR-RRRR-EEEE-X, a példa: ISAN 234B-DD12-6F72-0000-K vagy ISAN 1A2B 8817 4F28 0000 9).

Ha az audiovizuális mű nem egy sorozat epizódja vagy része, akkor a második szegmens 4 nullát tartalmaz, ha viszont audiovizuális sorozat epizódját vagy részét azonosítja, akkor a második szegmens hexadecimális számokat tartalmaz (és nem lehet benne 4 nulla), pl.

ISAN 9CC6-4577-34D8-0224-H.

Az ISAN azonosítót a központi regisztráció alapján az ISAN regisztrációs iroda a regisztráltató kérésére adja ki. Regisztráltató az audiovizuális mű gyártója, más entitás vagy magánszemély is lehet.

Az ISAN kérő a kérelem keretében megadja az audiovizuális műre vonatkozó információkat (meta-adatokat). A kérés időpontjában az audiovizuális mű bármilyen fázisban lehet, akár retrospektív kérelemre is lehetőség van (a szabvány megjelenése előtt készült audiovizuális művek számára).

Az ISAN azonosító állandósult jelleggel kapcsolódik az audiovizuális műhöz, tekintet nélkül annak formátumára vagy hordozójára. A kódot biztonságosan rögzíteni kell a matricán és minden további archív kópián.

A digitális formában elérhető audiovizuális művön is föl kell tüntetni az ISAN számot. Ez teszi lehetővé a további legális kópiák gyártását a műről.

Az ISAN rendszer működését a Nemzetközi ISAN Ügynökség a nemrég létrehozott ISAN Alapítvány keretében svájci székhellyel biztosítja. Az alapítvány tagjai között az audiovizuális ipar már említett jelentős szervezetei és képviselői találhatóak (AGICOA, FIAPF, CISAC).

A nemzetközi ügynökség az egész ISAN rendszert irányítja, székhelye Genfben található, 2003-tól honlapja a http://www.isan.org címen érhető el.

Az ISAN Nemzetközi Ügynökség feladata a regisztrációs irodák létrehozása vagy megszüntetése. A regisztrációk alapján az ISAN központi számítógépes regisztrációs adatbázist épít. A Nemzetközi Ügynökség támogatja, koordinálja és ellenőrzi a teljes ISAN rendszer működését.

A regisztrációs irodákat a Nemzetközi Ügynökség a kérések alapján állítja föl. Jelenleg [2005. január] egyetlen kijelölt iroda (Agence Française ISAN), és kilenc kérelmező szervezet neve található az ISAN

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

honlapján. Az ISAN regisztrációhoz szükséges adatok informatívak és ajánló jellegűek. Az audiovizuális művek leírásához szükséges adatok minimális köre a következő:

- Az audiovizuális mű címe (kötelező adat, abban a formában, ahogy a műben megjelenik)
- Eredeti nyelv (kötelező adat az ISO 639-2 kódok alapján)
- Alternatív cím az eredeti nyelven (kötelező adat, amennyiben létezik)
- Az AV mű bemutatásának ideje (kötelező adat, megadható a műben megjelenő év, vagy a gyártás éve)
- A megjelenés, nyilvánosságra hozatal éve (választható adat)
- A főrendező teljes neve (kötelező adat, vezeték- és keresztnév)
- A főszereplők vagy további közreműködők teljes neve (kötelező adat, minimum 3 szereplő vezeték- és keresztnevével)
- Más nyelvi verziók (választható adat, ISO 639-2 alapján)
- Más nyelvi verziók címei (választható adat, amennyiben létezik ilyen)
- Összetett audiovizuális műről van szó?
- A mű megközelítő hossza percekben vagy másodpercekben (kötelező adat)
- Típus (az ISAN kódjai alapján pl. sorozat: SE)
- Élő akció vagy animáció (kötelező adat)
- Koprodukcióban készült? (választható adat)
- A gyártó teljes neve (választható adat, ha létezik)
- A bemutató ország (választható adat, az ISO 3166 kódjai alapján)
- A szövegkönyvíró teljes neve (választható adat, ha létezik)
- Egyéb kiegészítő adatok (választható).

(Prókai Margit)

05/092

COHEN, Laura: Issues in URL management for digital collections = Inf.Technol.Libr. 23.vol. 2004. 2.no. 42-49.p. Bibliogr. 16 tétel.

URL-szervezés digitális állományokhoz

Elektronikus publikáció; File-szervezés -gépi; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

Ahogyan a könyvtári állományok a hagyományos, nyomtatott dokumentumokból hibrid állományokká alakulnak, amelyekhez a világháló digitális kiadványai is hozzátartoznak, az egységes forrásazonosító (Uniform Resource Locator, URL) kezelése a hozzáférés fontos tényezőjévé vált. A cikk felsorolja a helyi illetve távoli forrásokra mutató URL kezelésének kérdéseit, azokra az URL-ekre összpontosítva, melyeket könyvtárosok hoznak létre és kezelnek.

(Autoref.)

05/093

ASHCROFT, Linda – WATTS, Chris: Change implications related to electronic educational resources = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 4.no. 284-291.p. Bibliogr.

Az elektronikus oktatási forrásokkal kapcsolatos változások hatásai – brit helyzetkép

Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Munkafolyamat

Az elektronikus forráspiac új dokumentumtípusát, az elektronikus könyvet (e-könyv) sok bizonytalanság övezi. A könnyű elérhetőség, a gyors megjelenés, az alacsony költségek, a helytakarékos tárolás kétségtelenül előnyös tulajdonságuk, így sok egyetemi könyvtár megkezdte e-könyv gyűjteményének kialakítását. Az új dokumentumtípus megjelenése, hasonlóan az e-folyóiratokhoz, a könyvtárosi szakma egészére, a könyvtári munka szervezésére is kihat. Hat az oktatásra, mert a könyvtárosoktól új jártasságok, technikai és kommunikációs képességek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ismeretét igényli, de hat a felhasználókra, és a felhasználóképzésre is.

Terminológia. Az e-könyv terminológiájára egyelőre a bizonytalanság a jellemző. Egyesek a nyomtatott szöveghű elektronikus formáját tekintik e-könyvnek, mások csak a „született digitális" művet értik alatta.

Az e-könyv piac. Az kétséges, hogy az e-könyvek valaha is kiszorítanák a hagyományos formákat, de az már látszik, hogy egyre növekvő számban kerülnek be az egyetemi könyvtárak gyűjteményébe. Ez felveti a szabványosítás kérdésének megoldásának szükségességét a különféle hardver- és szoftver-környezetek, navigációs megoldások, vásárlási modellek, licensz-szerződések stb. terén.

Kutatás és egyetemi könyvtárak. Sok könyvtárban megtalálható már az új dokumentumtípus, de ez nem mindig tudatos gyűjteményfejlesztés eredménye. Beszerzésük esetleges.

A cikk a Liverpool John Moores egyetem felméréséről számol be, amely 127 brit egyetemi könyvtár szolgáltatásait vizsgálta. Ezek közül 53 (42%) biztosít hozzáférést e-könyvekhez, és 74 (58%) nem nyújt ilyen szolgáltatást.

Hozzáférés az e-könyvekhez. A hozzáférés közös felülete a világháló. Van lehetőség az e-könyvek saját számítógépre, kézi számítógépre (PDA), vagy speciális e-könyv olvasó készülékre való letöltésére, és ki is nyomtathatók. A speciális olvasókészülék használata azonban a könyvtárak számára nehézkes, hiszen az olvasóikat el kellene látniuk a leolvasáshoz szükséges készülékkel is, ami megnövelné a kölcsönzéssel járó adminisztrációt. A készülékek beszerzése, tárolása, karbantartása pedig többletköltséget jelentene.

Az e-könyvvel való ellátás a weben keresztül a többi elektronikus dokumentuméhoz hasonlóan történhet. A legnagyobb web alapú e-könyv szolgáltató a netLibrary (www.netlibrary.com). A könyvtárak megvásárolják az e-könyvhöz való hozzáférési jogot, s az olvasók „kikölcsönzik" a dokumentumokat. Itt is felvetődik a szabványosítás kérdése, hogy a különböző előállítók e-könyvei egymással kompatibilisek legyenek. A könyvtárak különféle kiadótól, terjesztőtől vásárolnak, nekik különösen nagy gond, hogy ezeket hogyan tudják egységes felületen eljuttatni az olvasóikhoz. Ezt próbálja megoldani egy kereskedelmi és szabványosító szervezet a „The Open e-Book Forum", melynek feladata az elektronikus kiadványok, így az e-könyvek szabványosításának megoldása.

Gyűjteményfejlesztés. Megoldható ingyen elérhető e-könyvekkel és vásárlással is. Az ingyen elérhetők között is van értékes szakirodalom, de gyakran nem a legfrissebbek, hanem a szerzői jogi védettséget már nem élvező dokumentumok érhetők el ily módon. Ismertebb e-könyv gyűjtemények a világhálón: www.nap.edu, http://gutemberg.net, http://free-books4doctors.com.

A vásárolt e-folyóiratokat főleg a világhálón terjesztik. A legnépszerűbb ellátó a netLibrary. A vásárlás történhet előfizetési ügynökségeken vagy aggregátorokon keresztül. Nagyon figyelmesnek kell lenni a szerződések megkötésekor, s az olvasókkal is tudatni kell a használat feltételeit.

Az e-könyvek és az egyetemi könyvtárak. A gyors elérési lehetőségnek köszönhetően a gyűjteményfejlesztés a „just-in-case" modellről (feltételezetten igényelt művek beszerzése) a „just-in-time" modell (kérés szerinti eseti beszerzés) irányába tolódott el. Az egyetemi könyvtárak felismerték az új dokumentumtípus előnyeit: könnyű, gyors publikálási lehetőség, már nyomtatás előtt olvasható, folyamatosan frissíthető, alacsony előállítási költség, illetve néhány költség (nyomtatás, letöltés) áthárítható a használóra. Tartós, nem igényel konzerválást, kis helyet foglal el. Nem utolsó sorban az egyetemeken folyó új oktatási forma, a távoktatás is igényli az e-könyveket.

Az e-könyvek használata azonban számos megoldandó feladatot is felvet. Nem szabad hátrányos helyzetbe hozni azokat, akik nem rendelkeznek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megfelelő hardware-rel, s ezért nem tudnak élni az új lehetőségekkel. Nagyfokú együttműködést követel meg a könyvtáraktól az e-könyvek beszerzése. A kiadók az előfizetést vagy a használat szerinti fizetést preferálják az általános keretszerződésekkel szemben. Még nem dőlt el, mely modell fog elterjedni.

Az e-könyvek használata. Sokféle használati igény jelentkezik. A hallgatók a könnyű, Google-típusú kereséseket részesítik előnyben, ez a keresési stratégia azonban nem elegendő. Kiemelt feladat tehát a használói képzés és a keresés segítése.

Iowában a West Des Moines egyetemen munkaállomásokkal felszerelt eszközcentrumot hoztak létre az elektronikus dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítására. Kísérletek azonban azt bizonyítják, hogy a tanulást, a megértést, a szövegben való eligazodást a hagyományos dokumentumok segítik jobban. A használatot segítő szervezet, a The Joint Informatin Systems Committee (JISC) E-könyv munkacsoportja, amely a gyűjteményfejlesztést segíti, irányelveket ad ki, értékeli a már működő e-könyv használati modelleket. Egyik projektjük, az EBONI (Electronic Books On-screen Interface) kifejezetten a felsőoktatási hallgatók e-könyv használatát vizsgálja. Egy másik program, a JUSTEIS pedig az információkeresési viselkedést, az információkeresési technikák használatát elemzi.

Az e-könyvek hatása a könyvtárosképző intézményekre. Az e-könyvek megjelenése kihat a könyvtárosi munka egészére, s nem hagyhatja érintetlenül a könyvtárosképzést sem. Az elektronikus és a hagyományos gyűjtemény kialakításának helyes aránya, a PC-k és laptopok használata tárolás és kölcsönzés céljára, a könyvtári gyűjteményhez való 24 órás hozzáférés, a helybeni és a távoli használat biztosítása egyaránt megfelelő jártasságokat követel.

A változások kezelését az AIDA (awareness, interest and desire, action) modell szemlélteti: 1) tudatosítás, 2) érdeklődés felkeltése a szolgáltatás iránt, 3) cselekvés, a használat segítése.

A használó képzés során tudjuk megtanítani, hogyan lehet legelőnyösebben kihasználni az e-könyvek adta lehetőségeket. Különböző képzettségű, képességű, érdeklődésű, helyben levő és távoli használók számára kell megfelelő ismereteket nyújtani. A virtuális tanulási környezet is ezt igényli a könyvtáraktól.

A jó kommunikációs képességek is elengedhetetlenek a jövő könyvtárosa számára. Az elektronikus források nagy száma megkívánja, hogy minden szinten képesek legyünk megfelelően kommunikálni, például rutinosan tárgyalni a legelőnyösebb szerződés megkötésére, jól együttműködni konzorciumi partnereinkkel, vagy az intézmény többi részegével (pl. információtechnológiai, gazdasági részleg).

(Szénászky Mária)

05/094

SUBBA RAO, Siriginidi: Electronic book technologies: an overview of the present situation = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 7.no. 363-371.p.

Res. francia és német nyelven

Elektronikus könyvek technológiái: a jelen helyzet áttekintése

Elektronikus könyv

A kezdeti lelkesedés ugyan mérséklődött, de az elektronikus könyvek piacának továbbra is nagy jövőt jósolnak, hiszen megvannak az ezt alátámasztó tényezők: a globális információs infrastruktúra gyors fejlődése; a digitális formában közzétett tartalmak növekvő mennyisége; a digitális publikációk előnyös tulajdonságai (multimédiás környezet, hipertext-kapcsolatok; interaktivitás); a technológia további fejlődése, mely lehetővé teszi a hagyományos könyvhez hasonló hordozhatóságot.

Az érett és az új technológiák összehasonlítására kidolgozott kritériumrendszer (a látvány minősége, tartósság, kezdeti költség, folyamatos költség, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

használat könnyűsége, tulajdonságok, szabványosítás, extra tulajdonságok) alapján az e-könyv mindössze a különleges tulajdonságok tekintetében (a csak mutatókkal szemben kereshető szöveg, hiperlinkek, nagyobb adatsűrűség, gyors frissíthetőség) „veri" a hagyományos könyvet.

Az e-könyv *előnyei*nek legtöbbje azonos bármely más elektronikus formátum előnyeivel, s ez nyújtja a hagyományos könyvéhez nem mérhető rugalmasságot. *Az olvasó számára:* a címekhez való könnyű hozzáférés; a szövegben való keresés és a személyre szabás (fényesség, betűméret stb.) lehetősége; a multimédiás tulajdonságok. *A könyvtárak számára:* a megrendelt címek „instant" kézbesítése, a helytakarékosság, a sérülés és elveszés megszűnése, a címek könnyű integrációja az online katalógusba. *A kiadók számára:* gyorsabb publikálás, alacsonyabb költség, mérhető használat. *A szerző számára:* publikálás kiadó igénybevétele nélkül, közvetlenül a webre, közvetlen visszajelzés az olvasóktól. Nemzeti szinten alkalmas az olvasottság, a kulturáltság szintjének emelésére.

A *hátrányok* elsősorban a jelenlegi technológia következményei. *Képernyő:* alacsony felbontás, gyengébb kontraszt, szegényebb színek. *Formátum:* súlyosabb, mint egy „paperback", mérete állandó, több mű párhuzamos használatához több hardver kell, energiaellátást igényel (az elem élettartama befolyásolja a hozzáférhetőséget), sérülékeny és merev. *Visszajelzés tapintás alapján:* nem érzem, mennyi van még hátra; nem lehet átpörgetni, átlapozni; nincs igényesebb vagy egyszerűbb megjelenésű kiadás-változat. A kereskedőknek új üzleti modellt kell kialakítani; tisztázatlan a szerzők és kiadók intellektuális tulajdonjogának biztosítása; meg kell nyerni az oktatókat, hogy e formátum használatára buzdítsák diákjaikat. *További problémák:* az olvasókészülékek drágák, nagy az alkalmazott technológia elavulásának kockázata, behatárolt a hozzáférhető művek mennyisége, nincs kompatibilitás a különböző hardverek és szoftverek között.

Az e-könyv megjelenése új lehetőségeket jelent az olvasók számára, bár a jelenlegi technológia még korlátozó tényező, a jövőben viszont a tartalom lesz a döntő. Az e-könyv sikere vagy bukása nem csak attól függ, hogy a közönség elfogadja-e, hanem hogy a kiadói ipar túl tud-e lépni a hagyományos üzleti modellen, belátva, hogy az e-könyv több, mint a hagyományos könyv helyettesítője. Egy új médiumról van szó, melynek saját lehetőségei vannak. Az olvasókészülékek még mindig fejlődésük kezdeti szakaszában vannak, és remélhetőleg megszületnek majd az általánosan elfogadott és alkalmazott szabványok is.

(Mohor Jenő)

Lásd még 5, 8, 14, 17, 39-40, 72, 85, 88

Kommunikációs technikák

Lásd 7

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

05/095

MAXWELL, Nancy Kalikow: The seven deadly sins of library technology = Am.Libr. 35.vol. 2004. 8.no. 40-42.p.

Az információs technológia hét halálos bűne

Információtechnológia; Vezetés

Vajon kinek a szíve vágya lenne éjjel háromkor egy perverz részeggel chat-telni? Márpedig egy virtuális tájékoztató könyvtárossal ez könnyen előfordulhat. De valóban szükség van-e az ilyen típusú valós idejű számítógépes információ-szolgáltatásra? A floridai választásokkor bevezetett telefonos voksolási rendszer például kételyeket támaszthat a technikai újítások iránt. Hogy minél több állampolgár szavazzon, igen sok pénzért létrehozták a telefonos voksolási rendszert. Azt remélték, hogy a kényelemszerető lakosok így több hajlandóságot mutatnak majd a szavazásra. A rendszer használata azonban oly bonyolult volt, hogy a kísérlet kudarcba fulladt. Be kellett azt is látni, hogy ha egyszer az embereknek nincs szándékukban szavazni, akkor ezt úgy sem fogják megtenni, ha a lehetőséget házhoz viszik nekik. Ugyan ez a helyzet a könyvtárhasználókkal is. Az azonnali, virtuális tájékoztatást ugyanis a tapasztalatok és felmérések szerint nem az olvasók és nem a könyvtárosok preferálják. Ők három dolgot várnak el a könyvtártól: könyveket, katalógust, és segítőkész, barátságos könyvtárosokat.

Egy új számítógépes szolgáltatás bevezetésénél el kell kerülni az információ technológia hét fő bűnét, melyek a következők: 1. A technikai újítások bevezetését általában a közvetlen tapasztalatokkal nem rendelkező könyvtárvezetés erőlteti. 2. Az egyoldalú tájékoztatás, az új rendszerekről szóló dicshimnuszok, gyakran elkápráztatják a döntéshozókat. Ezek azonban sem a kockázatokat, sem a reális költségvonzatokat nem részletezik kielégítő módon. 3. Megszállottjává válhatunk a grandiózus, komplikált technikai megoldásoknak. 4. Úgy gondolhatjuk, hogy a technika túlburjánzása azonos a fejlődéssel, és a számítógépek által jutunk el az ígéret földjére. 5. Nem vesszük figyelembe az emberi tényezőket. Pedig ha egy rendszer túl bonyolult, használatának megtanítása túl sok energiát kíván, kevesen fogják használni. 6. Figyelmen kívül hagyjuk a józan ész követelményeit. Például a használók, ha azonnali információra van szükségük, egyelőre sokkal szívesebben használják a telefont kérdéseik feltevésére, mint a virtuális számítógépes szolgáltatást. Bolondság ezt nem akceptálni. 7. Felkészületlenség a technikai malőrök esetére. Ne feledjük, hogy a számítógép gyakran gazdái fölé kerekedik a rendszerleállások, a bonyolult nyomtatási eljárások és egyéb technikai buktatók révén.

Persze elkerülhetjük a hét fő bűnt anélkül, hogy visszatérnénk a nyomtatott katalógusokhoz – csupán megfontoltan és ésszerűen kell élni a technika adta lehetőségekkel.

Mivel már tudjuk, hogy maga az új módszer nem fogja tömegesen vonzani a használókat, még a szolgáltatás bevezetése előtt meg kell keresnünk a potenciális közönséget, később pedig intenzíven figye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lemmel kell kísérnünk használati szokásaikat. Lehet, hogy a tizenévesek fognak leginkább ráindulni, de az is előfordulhat, hogy maguk a könyvtárosok élnek majd vele leggyakrabban a belső kommunikáció során. A bevezetést meg kell előznie a várható előnyök és hátrányok nyílt, reális és becsületes felmérésének a szükséges anyagi és emberi előforrások terén. A nagyzási hóbort elkerülése érdekében kezdetnek válasszuk a lehető legegyszerűbb, legjobban kezelhető megoldásokat, hogy a felmerülő problémák kézben tarthatóak legyenek.

A fejlődést nem a gépesítés maga, hanem a problémamegoldás képessége jelenti. Vagyis először a megoldandó feladatot vizsgáljuk meg, azután válasszuk ki a megoldást segítő technológiát. A tájékoztató szolgálat esetében például az az alapállás, hogy nem több technológiára, hanem több és jobb közvetlen, személyre szabott szolgáltatásra van szükség. Minden technikai fejlesztéskor tartsuk szem előtt az embereket és a józan észt. Az elektronikus levelekben is arra bíztassuk a használókat: jöjjenek el a könyvtárba, hiszen még mindig a sietős, de mosolygó könyvtárosok a kulcsfigurái a hatékony tájékoztatásnak.

Készüljünk fel az előre nem látható fejleményekre is, és ismerjük be, ha egy rendszer működésképtelennek bizonyul. Kérdezzük meg magunktól, vajon egy hibákkal teli új rendszer valóban jobb-e nekünk, mint amivel jelenleg dolgozunk? Ha mindezek után mégis elszántuk magunkat egy új rendszer bevezetésére, erősítsük meg magunkat, és imádkozzunk, hogy sikerüljön a technológia-váltást sújtó átkokat áldássá változtatnunk.

(Fazokas Eszter)

Könyvtárépítés, berendezés

05/096

OEHMIG, Ekkehard: Ein Glanzpunkt auf dem Campus. Der Neubau der Universitätsbibliothek Magdeburg = BuB. 56.Jg. 2004. 9.no. 585-590.p.

Res. angol és francia nyelven

A Magdeburgi Egyetemi Könyvtár új épülete

Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A Magdeburgi Egyetem Könyvtára éveken keresztül krónikus helyhiánnyal küszködött. Többszöri átmeneti költözés után végül 2003 nyarán sikerült egy korszerű, új épületbe költöznie, amelyet a campus szélén építettek fel. A 30,7 milliós könyvtárépület hivatalos átadására 2003. október 1-én került sor. Az épület kiválóan illeszkedik az egyetem többi épületéhez és a városképhez. A teljes állomány (850 ezer kötet) kétharmada szabadpolcon áll az olvasók rendelkezésére, a többi dokumentumot mozgatható tömör-raktári állványokon tárolják. A jól áttekinthető belső tér-kialakításnak és a világos eligazító jeleknek köszönhetően az olvasók könnyen eligazodnak az épületben.

(Autoref. alapján)

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 97

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Számítógép-hardver

05/097

VAUGHAN, Jason: A library's integrated online library system: assessment and new hardware implementation = Inf.Technol.Libr. 23.vol. 2004. 2.no. 50-55.p.

Új hardver beszerzése egy amerikai felsőoktatási könyvtári konzorcium online rendszeréhez

Felsőoktatási könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Hardver; Integrált gépi rendszer

A dél-nevadai felsőoktatási és tudományos könyvtárak konzorciuma több mint tíz éve az *Innovative Interfaces Innopac* online integrált könyvtári rendszerét használja. Az 1997-ben beszerzett központi szerver (a rendszer igen intenzív használata miatt) bővítésre szorul. Ennek kapcsán azt is felmérték, hogy továbbra is a jelenlegi rendszer szállítójánál maradjanak. A valamennyi tagkönyvtár egy-egy képviselőjéből álló munkacsoport feladata volt, hogy felmérje a szállító helyzetét az integrált könyvtári rendszerek (IKR) piacán, állítson fel egy a rendszerre vonatkozó teljesítmény-kritérium rendszert, és ennek alapján értékelje a működő rendszert, tegyen javaslatot a szállítóval való további együttműködés vagy annak helyettesítése céljából a piac áttekintése tárgyában.

Megállapításuk szerint az *Innovative* minden statisztikai mutató szerint a felső egyharmadban van, több mint húsz éves tapasztalatával stabil szállító és pénzügyileg is erős cég, a felsőoktatási könyvtárakat rajta kívül csak két szállító látja el. Nem ideális viszont a rendszer-támogatás: egy vevő-támogató munkatársra 16 felhasználó intézmény jut.

Megbízhatóság és teljesítmény szempontjából minden könyvtárban igen jónak ítélték a rendszert, mindössze a hardver-függő válasz-időkkel volt gond. A felhasználói interfész és funkcionalitás tekintetében kifogásolták az online katalógus megjelenítésének néhány zavaró részét és a könyvtáros által definiálható részletek rugalmatlanságát. A személyzet számára a rendszer funkcionalitása volt az egyik legnagyobb plusz. Általános elégedettség volt tapasztalható, szóba sem került, hogy komolyan kellene foglalkozni más szállító rendszerére való áttéréssel.

A bizottság javaslatai szerint le kell cserélni a központi hardvert; újra kell tervezni a web-OPAC felhasználói felületét; elkülönített periodika-indexet kell a rendszerhez adni, mely segíti az olvasót ezek lokalizálásában; együtt kell működni a szállítóval a támogatás javítása érdekében.

Az új hardver kiválasztásánál alap-szempont volt a szoftver támogatása, az Unix operációs rendszer és a hardver-támogatás. Az Innovative is kapott kérdéseket arra vonatkozóan, hogy mely hardver-szállítókat tartja megbízhatónak, ill. milyen hardvereken tervezi rendszere további fejlesztéseit. Eben az időben kezdte meg az Innovative az Oracle adatbázis-kezelő ajánlását, melynek előnye (többek között) az IKR-ekben való felhasználás növekvő trendje, hátránya a magasabb kezdeti költség. Végeredményben a konzorcium, bár egyelőre nem tér át az Oracle használatára, az Innovative-től vásárolt új *Sun* szervert, olyan konfigurációval, mely lehetővé teszi a bármikori átállást az Oracle-re. Az új hardver lényegesen felgyorsította a rendszer valamennyi tevékenységét.

(Mohor Jenő)

Számítógép-szoftver

05/098

DORNER, Daniel G. – CURTIS, AnneMarie: A comparative review of common user interface products = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 2.no. 182-197.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közös használói felületek létrehozására szolgáló termékek összehasonlítása

Ember-gép kapcsolat; Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Szoftverválasztás

A közös használói felület kiváltja a sokféle elektronikus könyvtári forrás egyedi felületeit, s ezzel sok időt és fáradságot takarít meg a használóknak a keresés és adatbázis-használat megtanulása során. Annak ellenére, hogy egy közös használói felület fő funkciója a keresés megkönnyítése, egyéb funkciókat is elláthatnak, pl. jogosultság-ellenőrzés vagy egy webhely „nevesítése". A cikk részletesen elemzi a piacon rendelkezésre álló szoftvereket. A következő termékeket értékeli: EnCompass, MetaLib, Find-it-All, OneSearch, ZPORTAL, CPORTAL, InfoTrac Total Access, MetaFind, MuseSearch, SiteSearch, Single Search, Chameleon Gateway és WebFeat.

(Autoref. alapján)

Elektronikus könyvtár

05/099

HO, Chooi Hon: Managing the e-library in a global environment: experiences at Monash University, Australia = Program. 38.vol. 2004. 3.no. 168-175.p.

Az elektronikus könyvtár kezelése globális környezetben: az ausztráliai Monash Egyetem tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Szolgáltatások

A cikk egy globális környezetben megvalósuló virtuális könyvtári szolgáltatás vezetési-szervezési szempontjaival foglalkozik. A melbourni Monash Egyetem (Ausztrália) elektronikus könyvtári szolgáltatásaival kapcsolatos kezdeményezésekre összpontosít, amelyeket különböző földrajzi helyeken tanuló (Ausztrália, Malaysia, Dél-Afrika) hallgatók számára fejlesztettek ki. A cikk röviden ismertet néhány speciális szolgáltatást, például az ajánlott irodalom digitalizálását és az előadások digitális hangfelvételét. Azt is megtudjuk belőle, hogyan tervezi meg a könyvtár a tengerentúli helyszínek támogatását, és az ottani személyzet képzését.

(Autoref.)

05/100

HSIEH, Ling-Feng – CHIN, Jiung-Bin – WU, Mu-Chen: The performance indicators of university e-library in Taiwan = El.Libr. 22.vol. 2004. 4.no. 325-330.p. Bibliogr.

Tajvan: modell egyetemi elektronikus könyvtárak teljesítményének értékelésére

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Hatékonyság; Szabvány

A cikk egy modellt mutat be a tajvani egyetemi elektronikus könyvtárak teljesítményének mérésére. A kezdeti modell a következő forrásokra támaszkodott: az EQUINOX rendszerben található elektronikus könyvtárak számára kifejlesztett teljesítménymérési indikátorok; a Németországban kidolgozott és alkalmazott ún. „balanced scorecard" modell a három legnagyobb egyetemi és tudományos könyvtár teljesítményének értékelésére; és az amerikai főiskolai elektronikus könyvtárak értékelésére használt ALA szabvány. Ezenkívül a tajvani elektronikus könyvtárakkal foglalkozó szakemberek és könyvtárvezetők véleményét is kikérték postai kérdőívek, interjúk és a Delfi módszer segítségével. E folyamatok segítségével egy olyan modellt sikerült kidolgozni, amely a legtöbb tajvani egyetemi könyvtár számára elfogadható lesz.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/101

LEOMBRONI, Claudio: Appunti per un' ontologia delle biblioteche digitaali: considerazioni sulla Biblioteca digitale italiana = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 2.no. 115-132.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Megjegyzések az elektronikus könyvtárak ontológiájához: megfontolások az olasz elektronikus könyvtárról

Elektronikus könyvtár

Az olasz elektronikus könyvtár (Biblioteca digitale italiana – BDI) ügyéhez inkább elméleti, mintsem technológiai megközelítésű megjegyzéseket fűzve megállapítható, hogy az ország e tekintetben is késésben van. Az USA-ban a nemzeti információs infrastruktúra programot (National Information Infrastructure) a Clinton-adminisztráció 1993-ban indította, és 1995-ben a G7 országoknak az információs társadalommal foglalkozó brüsszeli értekezletén megindult a digitális forrásokra tekintő *Bibliotheca universalis* projekt.

Olaszországban a könyvtári javak és kulturális intézmények főigazgatóságának égisze alatt 1998 végén és 1999 folyamán született meg a BDI projekt, melynek megvalósíthatósági tanulmánya 2000 folyamán látott napvilágot. Tartalmát hat célkitűzés határozta meg:

1. A BDI modell megrajzolása;
2. Szervezeti javaslatok a DBI támogatására;
3. Az információk kezelése kritériumainak meghatározása (digitalizálás, a források leírása, hozzáférés a digitális állományokhoz);
4. A technológiai, felépítési és minőségi követelmények számbavétele;
5. Javaslat a cselekvési terv „dinamikus" irányításának módszerére;
6. A megvalósítás maximum-tervének meghatározása.

Az első pontok tekintetében az SBN („országos könyvtári szolgálat") szervezetének és működésének fő jellemzői (elosztott rendszer, könyvtárak szövetsége, országos kiterjedés, intézményi összehangoltság, transzverzális döntési modell, együttműködés a kulturális minisztérium különböző komponenseivel és a magán-szférával) be kell, hogy épüljenek a leendő BDI-be, hiszen az abban részt vevő könyvtárak máris egy hipotetikus olasz *Digital Library Federation*-t alkotnak. Az olasz helyzet komplexitása, az intézményi szereplők pluralitása és az SBN-ben felgyűlt tapasztalatok egy koordinált szövetség típusú modellt sugallnak, bár az SBN irányításával kapcsolatos jelenlegi viták sem hoztak még megnyugtató és elfogadható megoldást.

Az SBN rendszerének egyszerű átvétele egy másik (digitális) dimenzióba viszont számos hibával járna, mint pl. „totális projektként" való bemutatkozás; az intézményi kooperáció elsőbbsége a könyvtárival szemben; a költségek javát viselő helyi szervek kizárása az irányításból; nagyobb figyelem az automatizálásra és a katalogizálásra, mint a szolgáltatásokra.

2003 végén újabb terv született *Network Turistico Culturale* (NTC) elnevezéssel, mely a kulturális turizmus szektorának támogatásán túl, az információs társadalom igényeinek megfelelően, országos kiterjedéssel integrálná az SBN és a BDI forrásait és szolgáltatásait. Célja hogy új eszközöket kínáljon a polgároknak az információkhoz és az ismeretekhez való hozzáférés érdekében; hogy új, kereskedelmi jellegű szolgáltatásokat fejlesszen ki digitális alapon; hogy megfelelő szabványokat és módszereket dolgozzon ki.

A BDI projekt és az azt követő, az NTC-hez tervezett rendszerek integrációját vázoló forgatókönyv – néhány vitatható architekturális elemtől eltekintve – a szektor nemzeti stratégiáját látszik meghatározni. Sikere nagyban függ három problémakör megoldásától:

1. a célokban osztoznia kell minden kormányzati szintnek;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. a könyvtári szolgáltatások és a kulturális intézmények garantált részvétele elengedhetetlen;
3. olyan új kooperatív környezetet kell kialakítani, mely egymás közti együttműködésre készteti a különböző intézményeket (könyvtárak, levéltárak, múzeumok és más, a digitalizációban érdekelt szervek), a különböző kultúrákat s nyelveket, a különbözőség és az együttes intelligencia feláldozása nélkül, vagyis a szükség van a komplexitás irányításának képességére.

Mind ez ideig sem a tartományok és az önkormányzatok, sem az egyetemek nem járultak hozzá értékelhető mértékben a digitalizálás országos politikájának, illetve a szükséges infrastruktúrának a kialakításához. Így az állami megjelenés űrt tölt be, de ezt az űrt egyedül nem tudja betölteni.

(Mohor Jenő)

05/102

MOYO, Lesley M.: PSU Gateway Library: electronic library in transition = Libr.Hi Tech. 22.vol. 2004. 2.no. 217-226.p. Bibliogr.

A Penn State University zsilip-könyvtárának (Gateway Library) bemutatása

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Szolgáltatások

A technológiai fejlődés a könyvtári információk nyújtásában és a könyvtárosnak az információkeresés környezetében betöltött szerepének felfogásában is változásokat hozott. Az elektronikus könyvtár olvasó-központú, fontos az olvasó képessé tétele hálózati, elektronikus környezetben való önálló, hatékony információkeresésre. Az elektronikus könyvtár technológiára alapul, fontos a lépéstartás a könyvtári forrásokat és szolgáltatásokat vezérlő technológiai fejlődéssel. Az olvasók különböző mértékben jártasak a számítástechnika alkalmazásában, egyéni szintjüknek megfelelő segítségre van szükségük. Ahogy a könyvtárak a változó technológia és a változó olvasói igények alapján áttervezik szolgáltatásaikat, új szolgáltatási paradigmák alakulnak ki, különösen a felsőoktatási könyvtárakban. Ezek egyike az „információs menza" koncepciója, mely a legtöbb esetben olyan hálózatos számítógépes források és lehetőségek konglomerátuma, mely kapuként szolgál a könyvtár elektronikus forrásainak eléréséhez és az azokban való navigáláshoz, gyakran együtt jár érték-hozzáadó szolgáltatásokkal, melyek támogatják a források használatát. Ilyen a Penn State Egyetem *Gateway Library*-je, mely integrált technológiai környezetet biztosít az egyetem könyvtárainak elektronikus forrásaihoz, valamint referensz és instrukciós szolgáltatásokat kínál ezek használatának segítése céljából. Koncepciója szerint szolgáltatásokat nyújt mind a fizikai, mind a virtuális térben; elektronikus eszközt kínál az információk minden formátumának hozzáféréséhez az azokban való navigáláshoz; biztosítja az e hozzáféréshez szükséges technológiai infrastruktúrát; és az elektronikus és nyomtatott forrásokhoz való hozzáférést támogató és növelő szolgáltatásokat nyújt.

Az egyetem legnagyobb campusán kívül (ahol nyolc szakkönyvtár és öt fiókkönyvtár van) 23, az állam különböző településein található campusból (s mindegyiken egy-egy könyvtárból) áll, teljesen integrált könyvtári állománya mindenhonnan elérhető a világhálón, a LIAS-on (*Library Information Access System*) keresztül. A *Gateway Library* fizikailag két részből: a laptop könyvtárból és a gateway menzából áll. A „nonstop" nyitva tartó, laptopokat házon belüli használatra kölcsönző könyvtár egy helyen teszi lehetővé a hallgatók minden munkájának elvégzését, a „könyvtárazástól" kezdve a végső produktum (dokumentum, weblap, előadás vagy multimédia-produktum) elkészítéséig, és könyvtárosi segítséget biztosít a teljes folyamathoz. A Windows, Internet Explorer és Microsoft Office szoftverekkel ellátott laptopokban hálózati kártya és CD-ROM meghajtó is van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jobban felszerelt és multimédiás munkaállomások is rendelkezésre állnak, van hálózati nyomtató, nyugodt kutatószoba 12 fülkével és egy 23 PC-vel felszerelt szemináriumi szoba is. A gateway menza voltaképpen egy elektronikus referensz központ. Fő funkciói:

1. Használó-képzés (az instruktív referensz szolgáltatástól a LIAS oktatásán át a web-alapú oktatóprogramokig és elektronikus információkeresési szemináriumokig).
2. Információ-csomagolás (adatbázisok létrehozása és kezelése, weblapok, web-alapú bibliográfiák, indexek, pl.: online referensz források weblapjai, gyakran feltett kérdések).
3. Reklám- és marketing tevékenység a könyvtári szolgáltatások teljes körére vonatkozóan.

(Mohor Jenő)

05/103

STEPANOV, Vadim Konstantinovič: Elektronnye biblioteki i polnotekstovye bazy dannyh v Internete = Bibliotekovedenie. 2004. 2.no. 45-53.p. Bibliogr. 6 tétel.

Elektronikus könyvtárak és teljes szövegű adatbázisok az interneten

Elektronikus könyvtár; Szöveggyűjtemény; Teljes szövegű adatbázis; Térítéses szolgáltatás; Számítógép-hálózat

Elektronikus szöveggyűjtemények. A nyílt elektronikus könyvtárak gyarapítási módszerei nagyon egyszerűek: a szöveget átmásolják egy másik weblapról, valaki ajándékba küldi, vagy az eredeti szöveget szkennelik és karakterfelismerő programmal digitalizálják. Sok esetben a kiadók vagy a szerzők is megküldik műveiket. Minderre Oroszországban is találunk példát.

Saját szkennelésű tematikus dokumentumgyűjteményre példaként szolgálnak a Katonai irodalom (militera.lib.ru), a Mesék (www.skazka.com.ru) vagy a Tudományos ateizmus könyvtára (www.atheism.ru/library) c. gyűjtemények. A szabadon hozzáférhető weboldalakról történő másolással épített könyvtárak közül a legnagyobb a Maksim Moškov Könyvtár (www.lib.ru), amely az internet orosz szegmensének legjelentősebb ingyenesen elérhető elektronikus könyvtára. A kiadók meglehetősen ritkán bocsátják termékeiket a térítésmentesen kereshető elektronikus könyvtárak rendelkezésére. Kivételt képeznek a népművelő-felvilágosító tematikájú kiadványok. Ezek közül a legismertebb a Vivos Voco! (Hívom az élőket!) Hálózati Műveltségi Könyvtár (vivovoco.rsl.ru), amelyben a legtekintélyesebb oroszországi folyóiratok legújabb számaiban megjelent cikkek találhatók.

Az elektronikus könyvtárak jegyzékét az Aport (catalog.aport.ru/rus/themes.aspx?id=2107&r=0) kézikönyv *Elektronikus könyvtárak* c. fejezete tartalmazza. Az említett Moškov könyvtár mellett számos könyvtárnak már a domén neve is a gyűjtemény jellége utal. Például: www.klassika.ru, www.proza.ru, vagy a www.bestbooks.ru.

A *kereskedelmi teljes szövegű adatbázisok* közül a legfontosabbak:

Tudományos elektronikus könyvtár (http://elibrary.ru). Az Alapkutatások Oroszországi Alapja által finanszírozott projekt. Célja, hogy az oroszországi tudományos szervezetek számára (beleértve a tudományos könyvtárakat is) biztosítsa a külföldi – elsősorban természettudományi – folyóiratokhoz való hozzáférést.

Integrum-Tehno adatbázisok (http://www.integrum.ru). A legnagyobb oroszországi gyűjtemény, több mint 1600 adatbázist tartalmaz. Ezek között megtalálhatók a központi, regionális és külföldi sajtóarchívumok, hírügynökségi közlemények, rádió- és televízióadások szöveges átiratai, törvények szövegei, a statisztikai hivatal jelentései, könyvtári katalógusok, szabadalmi adatbázisok, fényképarchívumok stb. A regisztrációs űrlap kitöltése után a felhasználó olyan jelszót kap, amellyel egy hétig valamennyi forrást el tudja érni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közkönyvtár (www.public.ru). A projekt célja előfizetők gyűjtése az oroszországi központi és regionális időszaki kiadványok elektronikus változatára. Lehetőségek: térítésmentes bibliográfiai keresés a *Szabad hozzáférés* menüpontban, a cikkek teljes szövegének olvasása, hasznosítása a *Professzionális keresés* pontban. Leginkább keresettek a folyóiratok archívumai, némelyik 1990-ig visszamenőleg tartalmazza a cikkek teljes szövegét.

East View (www.eastview.com vagy www.ebiblioteka.ru). Az oroszországi forrásokra koncentrál, az adatbázisok között szerepelnek a központi és regionális újságok, állami szabványok, az Orosz Tudományos Akadémia folyóiratai, térképek, valamint Ukrajna és más FÁK-tagországok folyóiratai. Külön adatbázis tartalmazza a Kínai Népköztársaság folyóiratait és tudományos publikációit. 2003 őszén elérhetővé tették az Orosz Könyvkamara évkönyveit is. Könyvtárosok és egyetemi oktatók a szolgáltatást 30 napig ingyen használhatják.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Az ismertetett cikkek forrásai:

Am.Libr. – American Libraries (US)

Aslib Proc. – Aslib Proceedings GB)

Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)

Biblioteka – Biblioteka (RU)

Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)

Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)

Biul.Inf.BN. – Biuletyn Informacyny Biblioteki Narodowej (PL)

Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)

Bottom Line – Bottom Line (US)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)

Cape Libr. – Cape Librarian (ZA)

Collect.Manage. – Collection Management (US)

Ctenář – Ctenář (CZ)

Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)

Doc.Bibl. – Documentation et Bibliotheques (CA)

Documentaliste – Documentaliste (FR)

El.Libr. – The Electronic Library (I)

Inf.Dev. -Information Development (I)

Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)

Informatol. – Informatologia (HR)

Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)

J.Arch.Org. -Journal of Archival Organisation (US)

J.Hosp.Librariansh. – Journal of Hospital Librarianship (US)

J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

Knižnica – Knižnica (SK)

Libr.Hi Tech. – Library Hi Tech (US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libr.Q. – Library Quarterly (US)

Libr.Rev. – Library Review (GB)

Nár.Knih. – Národni Knihovna (CZ)

Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)

Program – Program (GB)

Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)

Sch.Libr. – School Librarian (GB)

Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)

VINE – VINE (GB)

Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

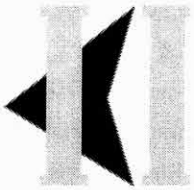

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2005. március –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on–line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on–line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.
- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.
- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.
- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.
- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.
- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.
- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A MAGYAR ORSZÁGOS KÖZÖS KATALÓGUS – RÉGI KÖNYVEK (MOKKA-R) MŰKÖDÉSÉRŐL

A BESOROLÁSI ADATOK ELLENŐRZÉSÉNEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

A JÖVŐ A KÖNYVTÁR – A KÖNYVTÁR JÖVŐJE C. KONFERENCIA KÜLFÖLDI ELŐADÁSAI

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK HELYZETE SZLOVÉNIÁBAN

A LENGYEL KÖNYVTÁRAK MÚLTJA ÉS JELENE

A BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL NÉMETORSZÁGBAN

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 2005 1